

10

O. V. Hiszem, O. O. Martinyuk

UKRAJNA TÖRTÉNETE

Standard szint

УДК [37.016:94(477)](075.3)
Г 51

Перекладено за виданням:
Гісем О. В. Історія України (рівень стандарту) :
підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти /
О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. – Харків : Вид-во „Ранок”, 2018

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 31.05.2018 № 551)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Гісем О. В.
Г 51 Історія України (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл.
закл. заг. серед. осв. з навч. угорською мовою / О. В. Гісем,
О. О. Мартинюк ; пер. В. В. Мага. – Львів : Світ, 2018. – 240 с. :
іл.

ISBN 978-966-914-160-6

УДК [37.016:94(477)](075.3)

Internetes támogatás

A tankönyv elektronikus változata az
interactive.ranok.com.ua
oldalon érhető el.

ISBN 978-966-914-160-6 (угор.)
ISBN 978-617-09-4340-8 (укр.)

© Гісем О. В., Мартинюк О. О., 2018
© ТОВ Видавництво „Ранок”, 2018
© Мага В. В., переклад угорською
мовою, 2018

Tisztelt tízedikes lányok és fiúk!

A 10. osztályban tovább folytatjátok Ukrajna történetének tanulmányozását. Az új anyag elsajátításának és a házi feladatok elkészítésének egyik előfeltétele a tankönyv helyes használata. Először ismerkedjünk meg annak szerkezetével. A tankönyv anyaga hat fejezetre tagolódik. Mindegyik fejezet több paragrafusból áll, a paragrafusok pedig alpontokból. A szövegben a főbb dátumokat és fogalmakat kiemeltük. Igyekeztek jól megfigyelni, és természetesen megjegyezni azokat. Ukrajna történelme, mint ahogyan azt már tudjátok, sajátos szakszókinccsel rendelkezik, amelyet meg kell érteni. A paragrafusok szövege mellett találhatjátok a fontosabb fogalmaknak és szakszavaknak a meghatározását. Az illusztrációknál ne tévesszék szem elől a hozzájuk fűzött magyarázatokat sem. A vázlatok pedig feltárják a történelmi események alkotóelemei közötti összefüggéseket, megmagyarázzák azok sajátosságait és következményeit.

Minden paragrafus **következtetésekkel** zárul, melyek a paragrafusban tárgyalt tananyag főbb gondolatait taglalják. Tudásotokat különböző **kérdések és feladatok** alapján ellenőrizhetitek. Az elsajátított fejezet anyagát összefoglaló kérdések, feladatok segítségével mérhetitek fel.

A tankönyv végén függelékek találhatók: az önálló, egyéni munkát segítő sémák, irodalomjegyzékek. Segítségekre lesz még a főbb történelmi fogalmak és kifejezések szótára, valamint az események időrendi felsorolása is.

A tankönyvnek saját **internetes oldala** van, ahol érdekes információk, dokumentumrészletek, híres történelmi személyiségek életrajzai, kérdések és feladatok, tesztek vannak, melyek segítségével bővebb ismereteket szerezhettek a kötelező tananyagról, valamint jobban felkészülhettek a gyakorlati foglalkozásokhoz. Az itt található tanulnivalót **kérdések és feladatok** segítségével **összegezhettek**. Tudásotokat tesztfeladatok segítségével mérhetitek fel.

Az oldal címe: *interactive.ranok.com.ua*.

Hogy jobban tájékozódhassatok a tankönyv lapjain, jegyezzétek meg a következő egyezményes jeleket!

► **Emlékezzetek vissza!** – ebben a rovatban olyan kérdések vannak, melyek segítenek feleleveníteni a korábban tanultakat és jobban megérteni az új anyagot.

Érdekes tények – ebben a rovatban számtalan érdekes ténnyel találkozhattok, amelyek a tananyaggal kapcsolatosak.

Szótár – az új fogalmak és szakkifejezések magyarázatát tartalmazó rovat.

Következtetések – ez a rovat az elsajátított tananyag főbb gondolatait taglalja.

Kérdések és feladatok – a paragrafus tananyagával kapcsolatos kérdések és feladatok négy csoportra tagolódnak.

Ellenőrizzétek tudásotokat! – ezeknek a kérdéseknek a segítségével ellenőrizhetitek, mennyire sajátítottátok el a tananyagot.

Gondolkozzatok, majd válaszoljatok! – ezek a kérdések segítenek jobban megérteni a tananyagot.

Oldjátok meg a feladatot! – készségfejlesztő feladatok megoldása (téreképolvasás, vázlatok, táblázatok összeállítása stb.).

Alkotó feladatok – olyan érdekes feladatok, amelyeket csak pótirodalom vagy a világhálón található információk segítségével lehet megoldani.

Ez az egyezményes jel azt jelenti, hogy a paragrafus adott alpontjához tartozó pótirodalmat a tankönyv internetes oldalán lehet megtalálni.

Tisztelettel, a szerzők

1. §. Bevezetés

- 1. Ukrajna történelmének melyik korszakával ismerkedtetek meg a múlt tanévben? Nevezzétek meg időrendi határait! 2. Ukrajna újkori történetének mely eseményei voltak a legfontosabbak a XVIII. század végén és a XX. század elején? Miért? 3. Milyen volt az ukrán földek regionális és közigazgatási-területi felosztása az Orosz Birodalom és Ausztria-Magyarország keretei között a XX. század elején? 4. Milyen politikát folytattak a birodalmi kormányok az ukrán népességgel szemben a XX. század elején? 5. Nevezzétek meg a világ és Ukrajna társadalmi-gazdasági, politikai, kulturális fejlődésének fő irányait a XIX–XX. század fordulóján!

1 A legújabb kor Ukrajna történetében. Mint tudjátok, Ukrajna politikai, társadalmi-gazdasági és kulturális fejlődésének történetét több **korszakra** oszthatjuk, melyek során meghatározó jelentőségű események, jelenségek, folyamatok mentek végbe, híres történelmi személyiségek tevékenykedtek. Az elmúlt évek során megismertétek Ukrajna ókori, középkori történetét és az újkor főbb eseményeit. Ebben a tanévben **Ukrajna legújabb kori történetét** fogjátok tanulmányozni.

A rövid XX. század – így nevezzük a világtörténelemnek azt a korszakát, amelyik 1914-ben veszi kezdetét. Ez a kevesebb, mint száz év nagyon bonyolultnak bizonyult Ukrajna és népe számára. Az első világháború következtében kialakuló és elmélyülő válság sok kárt okozott a lakosságnak, és végül az önkényuralom bukásához vezetett Oroszországban, az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlását eredményezte. 1917-ben robbant ki az ukrán forradalom, amely elősegítette az ukrán államiság újjászületését. Ez a forradalom ugyan vereséget szenvedett, de fontos szerepet játszott az ukrán nép későbbi felszabadító harcában. Az ukrán forradalom eltiprása után Ukrajnát felosztották egymás között a szomszédos

Ukrajna legújabb kori története — a honi történelem azon korszaka, amely az újkort követi és magába foglalja azokat az eseményeket, melyek 1914 és a XXI. század eleje között mentek végbe.

Ukrajna történetének korszakai

Ókor	Középkor	Újkor		Legújabb kor	
		I. korszak	II. korszak	I. korszak	II. korszak
Körülbelül 1 millió évvel ezelőtt – V. sz. eleje	V. sz. vége – XV. sz.	XVI – XVIII. sz.	XVIII. sz. vége – XX. sz.	1914 – 1945	1945 – XXI. sz. eleje

? Ukrajna történetének melyik korszakát tanuljátok ebben a tanévben?

Politikai rendszer — azon módszerek és eszközök összessége, melyek segítségével érvényesül az államhatalom.

Parancsuralmi rendszer (totalitarizmus) — olyan diktatórikus politikai rendszer, ahol az államhatalom egy meghatározott csoport (leggyakrabban politikai párt) kezében összpontosul, mely megsemmisíti az alapvető demokratikus szabadságjogokat, saját érdekeinek rendeli alá az élet minden területét, a politikai és lelki megfélemlítés (terror) eszközeivel ellenőrzést gyakorol a társadalom felett.

államok (Szovjet-Oroszország, Románia, Lengyelország, Csehszlovákia). Az ország területének nagy részén a bolsevikok kerültek hatalomra, akik **parancsuralmi rendszert**, vagyis diktatúrát vezettek be.

A kommunista diktatúra nehéz megpróbáltatást jelentett az ukrán nép számára. Ebben a tankönyvben megismerkedtek azokkal az eseményekkel, melyek a totalitarizmus megszilárdulása idején mentek végbe.

2 Ukrajna területe és népessége az első világháború előtt. Az első világháború előestéjén az ukrán nép két birodalom, Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia keretei között élt. Az ukránok által lakott területek nagysága 690 ezer km² tett ki. Ennek 80%-át Dnyepermenti Ukrajna képezte, mely az Orosz Birodalomhoz tartozott. A birodalmi hatalom itt kilenc **kormányzóság**ot hozott létre. Jelentős számú ukrán élt még a Fekete-tengeri, Kurszki, Voronyezsi, Minszki, Holmi és Grodnói kormányzóságok, valamint a Kubán-vidék és a Doni Had területén is.

Az Osztrák-Magyar Monarchia fennhatósága alá Nyugat-Ukrajna tartozott (Kelet-Galícia, Észak-Bukovina, Kárpátalja), amely az ukrán földek 20%-t képezte. Ausztria-Magyarország dualista, kétközpontú állam volt, külön alkotmányos és közigazgatási rendszerrel. A birodalmat a király és császár személye kovácsolta eggyé. Mindkét ország, Ausztria és Magyarország saját parlamenttel rendelkezett. Az osztrák Bécsben, a magyar pedig Budapesten ülésezett. Ausztria területe 17 közigazgatási egységre volt osztva. Mindegyik tartomány autonóm jogokkal rendelkezett, volt saját törvényhozása, kormánya. A soknemzetiségű Magyarország viszont központosított egységes államként működött. Galícia és Bukovina Ausztria koronatarományai voltak, Kárpátalja pedig a Magyar Királyság részét képezte.

Kormányzóság — Oroszország fő területi-közigazgatási egysége a XVIII. században és a XX. század elején.

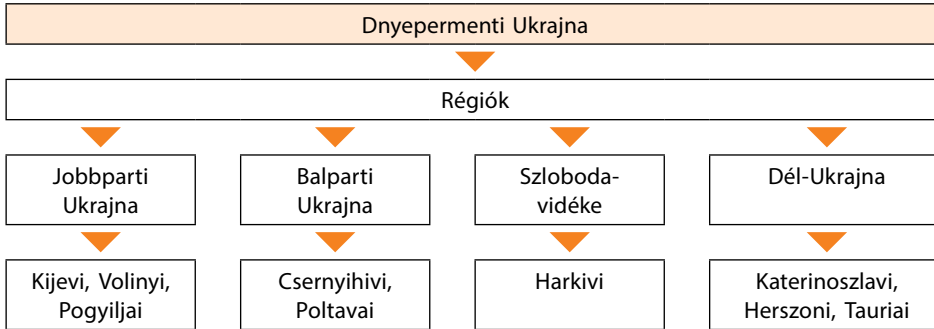
Koronataromány — területi-közigazgatási egység az Osztrák Birodalom (1867-től Ausztria-Magyarország) területén a XVIII. században és a XX. század elején.

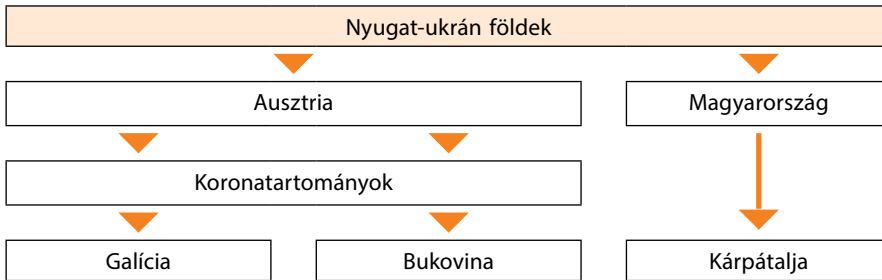
Dnyepermenti Ukrajna lakossága 1913-ban 32,2 millió fő volt. Ennek 72%-át az ukránok tették ki, az oroszok és beloruszok a 13,1%-át, a zsidók pedig a 8%-át.

Nyugat-Ukrajnában az 1910-es népszámlálás adatai szerint 6,2 millióan

Az ukrán földek közigazgatási rendszere és regionális felosztása az Orosz Birodalom keretei között az első világháború előtt

Az ukrán földek közigazgatási rendszere és regionális felosztása az Osztrák-Magyar Monarchia keretei között az első világháború előtt

éltek. Az ukránok képezték az összlakosság 68%-át, a lengyelek a 13,6%-át, a zsidók pedig a 13,5%-át. A korábbi évekhez hasonlóan Dnyepermenti Ukrajnában az Orosz Birodalmi hatalom az **oroszosítás** politikáját folytatta, amely egyaránt sújtotta a tartomány gazdasági, politikai és kulturális életét. Különösen érezhető volt ennek hatása a nagyvárosokban és ipari központokban. Az 1897-es népszámlálás alapján Kijev lakosságának 54,4%-a volt orosz, 22,1%-a pedig ukrán. Odessza népességének csupán a 16%-át tették ki ebben az időben az ukránok. Hasonló volt az ukránság részaránya az ipari központokban Szloboda-vidéken (Harkiv lakosságának 25%-a volt csupán ukrán) és Dél-Ukrajnában is.

1920-ban Lviv lakosságának 53,8%-a lengyel, 25%-a zsidó, 20%-a pe-

Oroszosítás — a cári kormány azon intézkedéseinek összessége, melyek a más nemzetiségűek nyelvi jogainak korlátozására, történelmének, kultúrájának kiszorítására irányulnak, kizárólagos szerephez akarják juttatni az orosz nyelvet, történelmet, kultúrát az Orosz Birodalomban.

Denacionalizáció — a nemzeti-kulturális, nyelvi sajátosságok és szokások, hagyományok elvesztése.

---

dig ukrán volt. Ettől függetlenül, Ivan Franko szavaival élve, a *ruszin nép szíve* továbbra is ebben a városban dobogott.

A korabeli Ukrajna lakosságának 85%-a falvakban élt. A falvak és városok között óriási nyelvi különbségek voltak. Az ukrán nyelvi-kulturális hagyományokat elsősorban a vidéki lakosság őrizte. A nyugat-ukrán földek ukránságát a **denacionalizáció** folyamata veszélyeztette. Ez a németesítés politikájának eredménye volt, ami Galíciában lengyelesítéssel, Bukovinában románosítással, Kárpátalján pedig magyarosítással párosult. Galícia területe keleti és nyugati részre tagolódott. Kelet-Galíciában az ukránok, Nyugat-Galíciában pedig a lengyelek voltak többségben. Bukovina északi része (Csernyivci körzet) ukrán-többségű volt, déli része (Szucsáva körzet) pedig román. Ausztria-Magyarország alkotmányos monarchia lévén politikai jogokat és lehetőségeket biztosított a helyi ukránok számára.

Következtetések. A 10. osztályban elkezdték Ukrajna legújabb kori történetének tanulmányozását 1914–1945 között.

► Az 1920–1930-as években Ukrajna területének nagy részén a bolsevikok kerültek hatalomra, akik parancsuralmi rendszert, vagyis diktatúrát vezettek be.

► Az első világháború előestéjén az ukrán nép két birodalom, Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia keretei között élt, ahol oroszosítás és denacionalizáció zajlott. A birodalmi kormányzatok által létrehozott területi-közigazgatási beosztás nem vette figyelembe az ukránok által lakott területek etnikai határait.

Kérdések és feladatok

1. Mik a legújabb kori történelem időrendi határai? 2. Mit értünk parancsuralmi rendszer alatt? 3. Mekkora volt az ukránok által lakott területek nagysága az első világháború előtt? 4. Hány kormányzóságra tagolódott Dnyepermenti Ukrajna? 5. Az Osztrák-Magyar Monarchia fennhatósága alá az ukrán földek hányad része tartozott? 6. Magyarázzátok meg az oroszosítás fogalmát!

7. Mit tudtok az ukrán történelem azon korszakának sajátosságairól, amelyet ebben az évben fogtok tanulmányozni? 8. Jellemeztétek Ukrajna területét és lakosságát az első világháború előtt!

9. Mutassátok meg az atlasz térképén az ukrán régiókat és az ukrán földek közigazgatási-területi felosztását az első világháború előtt! 10. Határozzátok meg, milyen régióban és közigazgatási-területi egységben helyezkedett el lakóhelyetek!

I. FEJEZET. UKRAJNA AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉVEIBEN

2. §. Az első világháború és az ukrán nemzeti mozgalom

- 1. Milyen államok tartoztak az antanthatalmakhoz és a Hármas szövetséghez? Mik voltak a céljaik? 2. Milyen politikai pártok működtek Dnyepertmenti Ukrajnában és Nyugat-Ukrajnában a XX. század elején? 3. Hasonlítsátok össze a korabeli ukrán politikai pártok Ukrajna jövőjével kapcsolatos elképzeléseit!

1 **Ukrajna az antanthatalmak és a Hármas szövetség államainak geopolitikai terveiben.** 1914. június 28-án egy titkos szerb nacionalista szervezet tagja, Gavrilo Princip Szarajevóban meggyilkolta a hadgyakorlatokon résztvevő Ferenc Ferdinánd osztrák trónörökösét. 1914. július 28-án Ausztria-Magyarország hadat üzent Szerbiának, ami láncreakciót indított el és az első világháború kibontakozását eredményezte. A háború kirobbanásához azok az ellentétek vezettek, amelyek két katonapolitikai tömörülés: a **központi hatalmak** (Ausztria-Magyarország, Németország, Olaszország) és az **antanthatalmak** (Nagy-Britannia, Franciaország, Oroszország) államai között feszültek. Mindegyik ország a saját geopolitikai érdekeit akarta érvényesíteni. Kedvező földrajzi fekvése, gazdasági ereje és munkaerő-tartalékai következtében Ukrajna fontos szerepet játszott ezekben az elképzelésekben.

Németország célja Oroszország meggyengítése és részekre való feldarabolása volt. Berlin arra számított, hogy ez által megszerezheti magának Lengyelországot, Litvániát, a Baltikumot, Belorussziát és Ukrajnát. Az ukrán földek ezekben a tervekben fontos szerepet játszottak, mivel Németország világhódító útja, a németek elképzelései szerint, Ukrajnában vette volna kezdetét. Ukrajna területét ezért a birodalmi hadvezetés az egyik legfőbb hadszíntérnek tartotta. Oroszország geopolitikai meggyengítése érdekében a német politikusok kedvezően viszonyultak Ukrajna esetleges függetlenségének gondolatához. Ukrajnát ugyanis olyan hídfőállásnak tekintették, amelyen keresztül Oroszország a Balkán-félsziget és Elő-Ázsia irányában is terjeszkedhet. Ukrajna elvesztése ezért az oroszok számára világhatalmi törekvéseik végét jelentették volna. Németországot vonzotta Ukrajna gazdasági potenciálja is.

Ausztria-Magyarország már régen versengett Oroszországgal a szláv világban elfoglalt vezető szerepért. A Habsburgok többször magukra vonták más országok vezetőinek figyelmét liberális nemzeti-kulturális politikájukkal a szlávok körében. Azt remélték, hogy idővel birtokaikhoz csatolhatják a délszláv államokat, Holm-vidékét, Pidljassja-vidékét, továbbá Volinyt és Pogyilját, amelyek Oroszország kötelékébe tartoztak ekkor. A bécsi kor-

---

Világháború — a világ nagy részére kiterjedő államok szövetségeinek globális szembenállása, fegyveres konfliktusa.

Geopolitika — politológiai fogalom, melynek értelmében az államok külpolitikáját olyan földrajzi tényezők határozzák meg, mint az ország földrajzi fekvése, természeti erőforrásai, éghajlata, stb.

Német világtérkép 1914-ben

Orosz plakát 1914-ből

? Véleményetek szerint a fenti karikatúrák alapján, milyen szerepet játszott a propaganda az első világháború éveiben?

mányzat elképzelése szerint az ukránok által lakott földeket egy ukrán autonóm tartományba kell egyesíteni a birodalom keretei között. De voltak olyan vélemények is, hogy át kell őket engedni az újjáalakuló Lengyelországnak vagy Németországnak, hogy **ütköző zónát** hozzanak belőlük létre az orosz terjeszkedés feltartóztatása érdekében.

Oroszország eltitkolta terjeszkedési szándékait a Balkánon. Ehelyett arról beszélt, hogy meg akarja védeni Szerbiát Ausztria-Magyarország agressziójától. Meghirdette annak szükségességét is, hogy fel kell szabadítani a Nyugat-Ukrajnában élő *ruszin testvéreket* a Habsburgok uralma alól. Végző célként pedig a *leigázott Rusz* újraegyesítését jelölte meg Oroszországgal a két nép kulturális, nyelvi, történelmi azonosság alapján. Oroszország Galícia, Bukovina és Kárpátalja megszerzésével valójában a birodalom határait akarta kitolni a Kárpátokig.

Románia Bukovinát és Hotin-vidékét követelte magának, mivel történelmi örökségeinek tartotta azokat, ugyanis valamikor a Moldvai Fejedelemség részét képezték. Ezeket a tartományokat egyidejűleg Oroszország és Ausztria-Magyarország is megígérte Bukarestnek, persze mások területeinek a rovására. Románia kétévnyi habozás után végül az antantot választotta.

A lengyelek abban reménykedtek, hogy Oroszország veresége után helyreállíthatják államiságukat és országukhoz csatolhatják az általuk *történelmi lengyel földeknek* tartott Kelet-Galíciát és Jobbparti Ukrajnát.

i

2 Az ukránság helyzete Oroszországban és Ausztria-Magyarországon a háború kezdetén. Az ukrán nép a háború elején Oroszország és Ausztria-Magyarország területén élt. A két birodalom ellentétes katonapolitikai táborhoz tartozott, így könnyen megesett, hogy a lövészárkokból ukrán lőtt ukránra. Egyik országban sem bíztak az uk-

Megtorlások — állami kényszerítő intézkedések, büntetések összessége, többnyire valakinek az ideológiai meggyőződéséért, gyakran bírósági ítélet nélkül.

ránokban, mivel úgy gondolták, hogy hajlamosak együttműködni az ellen-séggel. Ezért **megtorlásokat** foganatosítottak velük szemben.

i

3 Dnyepermenti Ukrajna politikai erőinek viszonya a háborúhoz. Az első világháború elején, más régiókhoz hasonlóan, a birodalmi kormányzat Dnyepermenti Ukrajnában is széles körű propaganda-hadjáratba kezdett. A háborút *honvédő* háborúnak kiáltották ki, mivel a *hazát* úgymond meg kell védeni a *porosz barbároktól*, illetve a külföldön élő szláv testvérek is oltalomra szorúlnak. Ennek az volt a pozitív következménye a hatalom-ra nézve, hogy Dnyepermenti Ukrajna városi és falusi lakosságának többsége támogatta a kormány politikáját, nem gondolva arra, hogy a háború nehézségei az ő vállukra fog nehezedni.

Az oroszországi politikai pártok, a fekete százak, kadétok, októbristák, a szociáldemokraták jobboldali szárnya és az eszerek összességében támogatták a hivatalos orosz kormánypolitikát. A baloldali szociáldemokraták (vagyis a Vlagyimir Lenin vezette bolsevikok) Oroszország vereségét akarták ebben a háborúban, ugyanis azt gondolták, hogy ez a forradalom kirobbanásához és az önkényuralom megdöntéséhez fog vezetni.

A háborúval kapcsolatban Dnyepermenti Ukrajna politikusainak körében három nézet alakult ki: mérsékelt, semleges és radikális. Szimon Petljura, az ukrán szociáldemokraták egyik vezére például az *Ukrajinszkaja zszizny* című lapban megjelent cikkében arról írt, hogy amennyiben az ukránok, a birodalom más népeihez hasonlóan, teljesítik állampolgári kötelességüket a nehéz időkben Oroszországgal szemben, jogosultak lesznek bizonyos jogok elnyeréséhez. 1914. augusztus 10-én Kijevben, bukovinai és galíciai emigráns-moszkvofilek és támogatóik megalapították a **Kárpát-orosz Felszabadítási Bizottságot**. Tagjai a későbbiekben aktívan támogatták az orosz megszálló hatalmat Galíciában. Az Ukrán Mérsékelt Társaságának (UMT) politikusai a háborúról kezdetben mérsékelt nézeteket vallottak, de 1916-tól kezdve szembefordultak a háborúval és hajlandók voltak bárkit támogatni a harcoló országok közül.

i

4 Az Ukrajna Felszabadítása Szövetség (UFSZ) megalakulása. Dnyepermenti Ukrajnából származó politikai emigránsok **1914. augusztus 14-én** Lvivben megalapították az **Ukrajna Felszabadítása Szövetség** nevű szamosztyijnik politikai szervezetet. Az USZDMP részéről D. Doncov, V. Dorosenko, A. Zsuk lettek a tagjai, a Szpilka részéről pedig O. Szko-ropisz-Joltuhovszkij, az ukrán eszereket J. Bacsinszkij képviselte, de jelen voltak még más pártok küldöttei is. A szervezet első elnökévé Dmitro Doncovot választották. Az UFSZ kiáltvánnyal fordult az ukrán néphez és Európa közvéleményéhez. A *Mi platformunk* című politikai nyilatkozatukban annak a véleményüknek adtak hangot, hogy az ukránok akkor vívhatják ki az őket megillető nemzeti jogokat, ha Oroszország vereséget szenved ebben a háborúban, és az Oroszországhoz tartozó ukrán területeken alkotmányos monarchia jön létre Ausztria protektorátusa alatt.

Az UFSZ Ukrajna érdekeinek képviselője kívánt lenni Ausztria-Magyarországon, Németországban és Európa-szerte egyaránt. Koalíciót szeretett volna létrehozni Oroszország ellenségeiből, ezért képviselői titkos és hivatalos tárgyalásokat kezdeményeztek az európai kormányokkal, valamint orosz politikai emigránsokkal.

Német és osztrák-magyar pénzen az UFSZ először Lvivből Bécsbe, majd Berlinbe költözött, később pedig agitációs-felvilágosító munkába kezdett. Képviselői előadó körutakat szerveztek Ausztria-Magyarországon, Németországban, Bulgáriában, cikkeket jelentettek meg. Aktív propagandát folytattak az orosz hadsereg ukrán katonái között és a hadifogolytáborokban egyaránt. Több tudományos-ismeretterjesztő könyvet is kiadtak Ukrajna múltjáról, jelenéről ukrán, német, bolgár, török, román, cseh, horvát, olasz, svéd nyelveken.

i

5 **Ukrán mozgalom a nyugat-ukrán földeken.** A háború kezdetével Ausztria-Magyarország társadalmi-politikai életében lényeges változásokra került sor. A pártok között feszülő politikai csatározásokat, a nemzeti-elleneteket és sérelmeket háttérbe szorította a háború által kiváltott lelkesedés. A nyugat-ukrajnai pártok képviselői úgy gondolták, hogy az szolgálja leginkább az ukránság érdekeit, ha hűségesek maradnak az osztrák hatalomhoz és annak császárához. Galícia és Bukovina ukrán politikai mozgalmai már a háború első napjaiban siettek kinyilatkoztatni, kinek az oldalán állnak.

1914. augusztus 1-jén a nyugat-ukrán nemzeti-demokratikus, radikális és szociáldemokrata pártok képviselői Lvivben megalapították az **Ukrán Főtanácsot (UFT)**. Vezetőjévé **K. Levickijt** választották, az Ukrán Nemzeti-Demokratikus Párt és az Ukrán Parlamenti Képviselő elnökét. A későbbiekben az Ukrán Főtanácsnak az ukránok egységes nemzeti képviselői szervévé kellett válnia. Az UFT **augusztus 3-án** kiáltványt adott ki, amelyben megfogalmazta viszonyát a háborúhoz. Ugyanezen a napon *Bukovina ukrán képviselőinek szövetsége* is megfogalmazta kiáltványát *Bukovina ukrán népéhez*, amelyben kijelentette, hogy *a bukovinai ukránok ennek a szép országnak a többi népéhez hasonlóan készek áldozatot hozni szeretett császárukért és a dicső Habsburg Monarchiáért.*

Koszty Levickij

A galíciai ukrán görögkatolikus egyház feje, **Andrij Septickij** metropolita szintén osztrákbarát, az osztrák hatalom oldalán állt és oroszellenes nézeteket vallott. Ez azért volt fontos, mivel a görögkatolikus egyház megkérdőjelezhetetlen tekintélynek számított minden galíciai ukrán számára, mind vallási, mind társadalmi-politikai téren.

1915. május 5-én Bécsben az Ukrán Főtanácsot **Általános Ukrán Tanácsá (AUT)** szervezték át. Munkájában 34 küldött vett részt a galíciai és bukovinai ukrán

politikai pártok képviselőjében, akik vezetőjüként Koszty Levickij választották. A szervezet célul tűzte ki a független Ukrajna létrehozását Dnyepermenti Ukrajnában és egy autonóm tartomány kialakítását Nyugat-Ukrajna területén az Osztrák-Magyar Monarchia keretei között. Az AUT kezdeményezésére a német és osztrák hatalom külön elkülönítő táborokat hozott létre az ukrán hadifoglyok számára, ahol könyvtárakat, templomokat, ukrán iskolákat alapítottak, melyek elősegítették az ukrán nemzeti öntudat kialakulását, illetve szították a gyűlöletet az ukrán haza elnyomója, az Orosz Birodalom ellen.

1916 novemberében az osztrák kormány széles körű autonómiát adott Galiciának, bár nem osztotta fel azt külön lengyel és ukrán részre, hiába kérték ezt tőle az ukrán politikai szervezetek. Bécs elismerte a lengyel államot az Oroszországhoz tartozó lengyel területeken belül. Az Általános Ukrán Tanács ezzel befejezte tevékenységét és átadta helyét az osztrák Reichstagban működő Ukrán Parlamenti Képviselőnek, melynek vezetője **Julian Romancsik** lett.

i

6 **Ukrán önkéntes katonai egységek létrejötte.** A nyugat-ukrán politikusok világosan látták, kevés csak szóban támogatni az osztrákokat, konkrét tettekre is szükség van. Tisztában voltak azzal, hogy a háború megváltoztatja a geopolitikai viszonyokat, amit megpróbáltak felhasználni saját terveik megvalósításához.

1914 augusztusának elején az Ukrán Főtanács bejelentette, hogy az osztrák hadseregen belül létre akarja hozni az önkéntesekből álló **Ukrán Szicslövészek Légióját (USZL)**.

i

! **Következtetések.** Az első világháborúban harcoló országoknak meg voltak a maguk hódító jellegű geopolitikai terveik Ukrajnával kapcsolatban. Az ukrán nép törekvései azonban egyiküket sem érdekelte.

▶ A háború kezdetén az ukrán politikusok annak a harcoló félnek az oldalára álltak, amelytől az ukránok sorsának jobbrafordulását remélték.

▶ Az osztrák-magyar hadseregen belül létrejöttek Galícia és Bukovina önkéntes ukrán katonai egységei. A legismertebb köztük az Ukrán Szicslövészek Légiója volt.

? Kérdések és feladatok

1. Mi a geopolitika? **2.** Mikor jött létre az Ukrajna Felszabadítása Szövetség? **3.** Ki volt az Ukrán Főtanács elnöke? **4.** Mikor alakult meg az Általános Ukrán Tanács?

5. Milyen szerepet játszott Ukrajna az antant hatalmak és a Hármas szövetség országainak geopolitikai terveiben? **6.** Milyen körülmények között jött létre az Ukrajna Felszabadítása Szövetség? Mi jellemezte tevékenységét a háború éveiben? **7.** Határozzátok meg az ukrán mozgalom sajátosságait Nyugat-Ukrajnában a háború éveiben!

- ★ **8.** Mutassátok meg az atlasz térképén a harcoló felek területi követeléseit Ukrajnával szemben, és nevezzétek meg ezeket az országokat! **9.** Vitassátok meg a következő kérdést: *Milyen lehetőségek nyíltak az ukrán mozgalom képviselői számára az első világháború kitörésével?!* **10.** Töltsétek ki az *Ukrajna az antanthatalmak és a Hármas szövetség országainak tervei között* táblázatot!

Állam	Az ukrán területekkel kapcsolatos tervei

- ★ **11.** A fejezet tanulmányozása során pótirodalom felhasználásával készítsetek oktatási munkaprogramot *Az Ukrán Szicslövészek Légijának kulturális-felvilágosító tevékenysége az első világháború éveiben* címmel!

3. §. Harci események Ukrajna területén 1914–1915 között

- **1.** Melyek voltak az első világháború legfontosabb hadszínterei? **2.** Milyen frontok voltak Európában a háború idején? **3.** Milyen harci eseményekre került sor a keleti fronton 1914–1915-ben?

1 **Háborús események az ukrán földeken 1914 augusztusában és 1915 márciusában.** A háború Ukrajna területén a **galíciai ütközet**tel vette kezdetét, amely **1914. augusztus 18. – 1914. szeptember 11.** között zajlott. Az orosz csapatok megállították az osztrákok előrenyomulását és ellentámadásba lendültek. Augusztus 21-én bevonultak Lvivbe, másnap pedig

Haliccsba. Ezután tovább folytatták támadásukat, körülrzárták a *przemysli* erődöt és kijutottak a Wislok folyóhoz, amely 80 km-re volt Krakkótól. A galíciai csata következtében az oroszok elfoglalták Kelet-Galíciát és Észak-Bukovinát, elérték a Kárpátok hágóit is.

A galíciai csata után délen kiéleződött a helyzet, mivel a központi hatalmak oldalán belépett a háborúba az Oszmán Birodalom. Ezáltal megnyílt az út a német hadihajók előtt a Dardanellákon keresztül a Fekete-tenger irányába. 1914 októberében a *Goeben* és *Breslau* német cirkálók megfutamították a brit-francia hadiflotta néhány hajóját és tüzet nyitottak Szevasztopolra, Odesszára, Feodoszijára, Novorosszijszakra.

1914 őszén és telén az orosz és osztrák-magyar csapatok között ádáz harcok bontakoztak ki a **Kárpátok hágóiért**. A németek segítségének kö-

Az orosz katonák örülnek a galíciai ütközetben kivívott győzelemnek. 1914

? Mivel magyarázható a katonák képen látható reakciója a galíciai csata idején?

szönhetően az osztrákoknak sikerült megállítani az oroszok előrenyomulását a hágók irányába. Az 1914-es hadjárat ettől függetlenül pozitív mérleggel zárult Oroszország számára. A keleti fronton kibontakozó harci események következtében a német *villámháborús terv* kudarcha fulladt. A központi hatalmak ugyanis jelentős erőket csoportosítottak át ide.

1915-ben a központi hatalmak a fő csapást a keleti frontra összpontosították, így szerették volna térdre kényszeríteni Oroszországot, februárban kiűzték őket Csernyivciből. Ezzel egy időben az oroszok elkezdett harcot folytattak a Kárpátokban. **1915. március 22-én** elfoglalták a **przemysli erődöt**. 120 ezer osztrák katona esett orosz fogságba ekkor. Ez volt az oroszok utolsó jelentős harci sikere 1914–1915-ben.

2 Nyugat-Ukrajna orosz megszállás alatt 1914–1915-ben. Az elfoglalt területeken az oroszok létrehozták az ideiglenes katonai Galíciai-Bukovinai **Főkormányzóságot**, amely 1914 augusztusa és 1915 júniusa között állt fenn (az orosz visszavonulásakor a területek kiürítésével foglalkozó intézmények 1916 júliusáig). A főkormányzóság a Lvivi, *Przemysli*, Ternopili és Csernyivci kormányzóságokra tagolódott.

Főkormányzónak Georgij Bobrinszkij feketeszázas gróft neveztek ki. Fő célja a nyugat-ukrajnai területek bekapcsolása volt az Orosz Birodalom vérkeringésébe, mivel úgy tartotta, hogy *Kelet-Galícia és a lemkek földje mindig is Nagy-Oroszország részét képezték, az itt élők pedig oroszok, akik orosz törvények és szokások szerint akarnak élni*. Bobrinszkij leghűségesebb segítői ebben a helyi moszkvofilek és azok intézményei, szervezetei voltak, amelyek szorosan együttműködtek a megszállókkal. Az orosz megszálló hatalom ezután betiltotta az ukrán újságokat, megszüntette az ukrán könyvek kiadását, felszámolta az ukrán pártokat, Proszvitákat és más kulturális-felvilágosító, valamint társadalmi szervezeteket. Kezdetét vette az iskolák átalakítása orosz tannyelvűekké. A nem megbízható ukránokat **deportálták**, vagyis kitelepítették, kiutasították, elhurcolták otthonukból. 1914–1915-ben, G. Bobrinszkij állítása szerint, utasítására a tartományból összesen 10 ezer embert száműztek Szibériába, 2364-et pedig kitelepítettek. Elterjedt volt még ebben az időben a túszszedés is.

Megszállás (okkupáció) — más állam területének ideiglenes katonai elfoglalása hódító szándékkal.

Főkormányzóság — nagy közigazgatási-területi képződmény az Orosz Birodalom területén 1775–1917 között, amely több kormányzóságból állt. A cári hatalom azért hozta létre, hogy harcoljon a nemzeti-felszabadító mozgalmakkal, elfojtsa a rabságban tartott népek felkeléseit, egységesítse az élet minden területét a birodalmi rend alapján. A főkormányzóságok területén gyakorlatilag katonai diktatúrát vezettek be.

Deportálás — egyes személyek, vagy csoportok, néha egész népek erőszakos elhurcolása lakóhelyéről az államhatalom rendelkezése alapján.

A Főkörmányzóság területén az ukránokon kívül a lengyel, zsidó, német kulturális és társadalmi szervezeteket is betiltották. Üldözni kezdték a görögkatolikus egyházat is. A görögkatolikus papokat letartóztatták és az orosz közigazgatás parancsára Szibériába száműzték. 1914. szeptember 19-én letartóztatták és Oroszországba hurcolták Andrij Septickij metropolitát is. A görögkatolikus papok helyére pravoszlávokat neveztek ki, akik Oroszországból érkeztek ide. Pravoszláv parókiák jöttek létre, amelyek pravoszláv népiskolákat működtettek.

i

3 Háborús események az ukrán földeken 1915 tavaszán–őszén. Az osztrák hatalom politikája Nyugat-Ukrajna területén visszatérésük után. A német és osztrák-magyar hadvezetés, az orosz hadsereg megsemmisítésének haditerve alapján, jelentős erőket csoportosított át a Nyugati frontról a Keletre. A fő csapást a hadvezetés Galíciában tervezte végrehajtani. **1915. április 30-án** a német-osztrák csapatok **Horlice** és **Hromnik** térségében tüzérségi előkészületbe kezdtek, ami egész nap folytatódott. Ezután támadásba mentek át. Mivel az oroszoknak nem volt elég lőszerük és fegyverzetük, meghátráltak. 1915 májusában elhagyták *Przemyslt és a Dnyeszteren túlra vonultak vissza. Júniusban elveszítették Lvivet és Galícia nagy részét.*

1915 októberében az oroszok Csernyivci–Ternopil–Dubno–Pinszk–Baranovicsi–Dvinszk–Riga vonaláig vonultak vissza. Az osztrákoknak és németeknek nem sikerült térdre kényszeríteni Oroszországot, de így is jelentős

Menekült — olyan személy, aki háború idején vagy valamilyen természeti csapás következtében kénytelen elhagyni lakóhelyét.

károkat okoztak neki. Az oroszok ezzel egy időben kivonultak Észak-Bukovinából, Kelet-Galíciából, Pidljassja-vidékéről, a Holm-vidékről, Breszt környékéről és Nyugat-Volinyból. Közben a felégetett

föld taktikáját alkalmazták. Megsemmisítették az útjukba kerülő hidakat, épületeket, vasúti síneket. Az anyagi és kulturális értékeket összegyűjtötték, és magukkal vitték Oroszországba. A helyi lakosság közül sokan velük tartottak. A kijevi menekülteket segítő bizottság által 1915-ben 12 ezer **menekült** volt regisztrálva.

4 Az Ukrán Sziczlövészek Légijának részvétele az 1914–1915-ös harci eseményekben. Az ukrán sziczlövészek ugyan számukat tekintve kevesen voltak, de mégis jelentős szerepet játszottak az első világháború frontjain. Az osztrák-magyar hadvezetés fontos feladatokat bízott rájuk az 1914-es őszi hadműveletek során, a Kárpátok hágóiért folytatott harcokban. A harci keresztségen **szeptember 25-én** estek át Szjanok térségében, az **Uzso-ki-hágónál** kibontakozó csatában. A hősiessen helytálló szics század parancsnoka O. Szemenyuk volt.

A kubáni kozákokkal folytatott harcok során 22 szicslövész vesztette életét. Ezután az osztrák hadvezetés, az ukrán katonai parancsnokság akarata ellenére a légiót több, különálló, 20–20 fős felderítő csoportra osztotta, és az orosz csapatok hátszágába irányította adatszerzés feladatával. A csoportok többségének azonban nem sikerült átkelni a fronton, ezért jelentős károkat elszenvedve, visszatértek eredeti szálláshelyükre. Ez után a sikertelen akció után az USZL századai október 7-től a Beszkideket védték.

Október első felében a szicslövészek részt vettek az osztrák-magyar hadsereg ellentámadásában a Kárpátok hágoín keresztül Sztrij, Mikolajiv és Lviv irányában. Hogy betörjenek Kárpátaljára, november elején az oroszok szintén ellentámadást kezdtek. 1914. november 3–5. között a szicslövész századok Szinyovidne mellett nemcsak megvédték állásaikat az orosz csapatokkal szemben, hanem jelentős károkat is okoztak nekik.

1914 decemberében és 1915 januárjában a szicsesek felderítő akcióiban vettek részt a Kárpátokban. Január elején az osztrákokkal együtt ellentámadásba mentek át. Zord körülmények között, hóban és fagyban meredek hegyeken át elfoglalták Szlavszkot és Lavocsnét. Március elején elérték a Makivka-hegy térségét.

1915. április 28. – május 2. között csatát vívtak a **Makivka-hegyért**. Az osztrákok számára ez egy stratégiai fontos hely volt, ugyanis innen könnyen fel lehetett tartóztatni a Szlavszk és a Tuhla folyó irányába előrenyomuló orosz egységeket. A szicsesek megtették minden, hogy megvédjék az állásaikat. A hegy többször is gazdát cserélt. Végül május 3-án az osztrákok kivonták innen a szicslövész légiókat. Másnap az oroszok elfoglalták a hegyet. A harcok során 42 légiós életét vesztette, 76-an pedig megsebesültek. A Makivka-hegyért folytatott harcok során kitűnt hősiességével a légió legismertebb felderítője, **Olena (Jarema) Kuz**, aki több orosz is fogságba ejtett számos értékes dokumentummal együtt.

1915. május 30. – június 1. között harcot vívtak **Bolehovért**, majd részt vettek **június végén a Halicsért** kibontakozó ütközetben. 1915. augusztus 21-én az 55. osztrák hadosztályon belül létrejött az USZL első ezrede **Hrihorij Kosszak** parancsnoksága alatt.

1915 szeptemberében-októberében a légiósok Pogyljában harcoltak a Szeret és Sztripa folyók völgyében. A legkegyetlenebb ütközetre Szemikivci község határában került sor a Sztripa partján **1915. október 9. – november 9.** között, mely osztrák-magyar győzelemmel ért véget. A légiósok 40 katonát veszítettek, nyolcvanan megsebesültek, százan pedig

Olena (Jarema) Kuz

hadifogságba estek. A német parancsnokság egyik jelentésében azt olvashatjuk, hogy az osztrák-magyar hadsereg egyik legütőképesebb egysége a szicslövészek légiója. A szemikivci csata után a szicseket a hátszágba vezényelték, ahol 1916 májusáig maradtak.

Következtetések. 1914–1915-ben Nyugat-Ukrajna az első világháború egyik legfontosabb hadszíntere volt. 1914-ben zajlott a galíciai ütközet, 1915-ben pedig az osztrák-német erők sikeres ellentámadása. 1915 végére a harcoló felek ugyan jelentős veszteségeket szenvedtek, de nem tudták megvalósítani stratégiai elképzeléseiket. A háború a lövészárkokban folytatódott tovább.

▶ Az 1914–1915-ös hadműveletek következtében a nyugat-ukrán területek először orosz megszállás alá kerültek, majd pedig visszatértek az osztrákok.

▶ Az osztrák-magyar hadseregen belül a háború éveiben létrejött az Ukrán Szicslövészek Légiója. A szicsesek kitűntek bátorságukkal, amivel kivívták a parancsnokaik elismerését.

Kérdések és feladatok

1. Mikor zajlott a galíciai csata? 2. Melyik volt az oroszok utolsó jelentős harci sikere a keleti fronton 1915-ben? 3. Ki volt a Galíciai-Bukovinai Főkörmányszócság feje? 4. Mikor volt a Makivka-hegyért folytatott csata? 5. Melyik csata után vonultak vissza a szicslövészek a hátszágba?
- ▶ 6. Jellemezzétek az Ukrajna területén végbemenő harci eseményeket 1914 augusztusa – 1915 márciusa között az első világháború idején! 7. Milyen csatákra került sor az ukrán földeken 1915 tavaszán–őszén? 8. Jellemezzétek az ukrán szicslövészek harci útját 1914–1915-ben!
- ★ 9. Kísérjétek figyelemmel az atlasz térképén a harci eseményeket Ukrajna területén 1914–1915-ben! 10. Alkossatok kisebb csoportokat! Vitassátok meg, miért voltak tragikus következményei annak, hogy Nyugat-Ukrajna az első világháború hadszínterévé vált!
- ★ 11. A *Ivivi Gyilo* című újságban 1915. május 2-án a Makivka-hegy lábánál zajló csatáról a következőket írták: *A Makivka-hegy az a hely, ahol az ukrán nemzet először tört ki a passzivitás állapotából, és lépett a tettek mezejére. Itt próbáltak meg a galíciai ukránok a történelem legaktívabb tényezőjévé válni, sorsuk, jövőjük igazi kovácsává.* Hogyan értelmezték ezeket a gondolatokat? Osztjátok-e ezt a véleményt? Miért? 12. Készítsetek rövid beszámolót Habsburg Vilmos (Vaszi Visivani) életéről az első világháborút követő években! 13. A világháló segítségével gyűjtsetek anyagot az USZL soraiban harcoló nőkről, és mutassátok be őket az osztálynak!

4. §. Harci események Ukrajna területén 1916-ban és 1917 elején

- 1. Milyen harci eseményekre került sor a keleti fronton 1916-1917-ben? 2. Milyen volt az egyszerű emberek és a politikusok viszonya a háborúhoz annak az elején?

1 **Háborús események az ukrán földeken 1916-ban és 1917 elején.** A Keleti fronton 1916-ban felgyorsultak az események. Az orosz hadsereg Délnyugati frontjának ekkor **Alekszej Bruszilov** volt a parancsnoka. Miután részletesen tanulmányozta a stratégiai helyzetet, kidolgozta egy támadó hadművelet haditervét, amely **1916. június 4. – 1916. szeptember 20.** között zajlott és **Bruszilov áttörés**ként került be a történelembe. A hadművelet maga kétnapos tüzérségi előkészítéssel vette kezdetét. Ezután a 639 ezer katonából álló orosz hadsereg megtámadta a 475 ezer főt számláló osztrák-magyar csapatokat. Az oroszok hamar áttörték az osztrák védelmi vonalat és megfutamodásra kényszerítették ellenfelüket. Az orosz hadsereg elfoglalta Luckot, később Csernyivcit. A Bruszilov áttörésnek köszönhetően az orosz hadseregnek sikerült 120 kilométert előrehaladni 340 kilométer szélességben, és elfoglalni 2,5 ezer km² területet. Részben visszafoglalták Nyugat-Volinyt, Kelet-Galíciát és Észak-Bukovinát. A németek ekkor a Nyugati frontról 11 német hadosztályt csoportosítottak át a keletire, melyek feltartóztatták az előrenyomuló oroszokat.

1916 szeptemberének elején az osztrák–orosz harcvonallal végül stabilizálódott Kiszelin–Zolocsiv–Berezsani–Halics–Sztanyiszlav–Vorohta térségében. Sem az osztrák-magyarok, sem az oroszok nem tudták tovább folytatni a harcot, mivel nem volt elég fegyverük, lőszerük, élelmiszerük és sok embert is veszítettek mindkét oldalon. 1916 végén az első világháború harcterein ismét kezdetét vette a lövészárk-háború. A Délnyugati fronton sem volt más a helyzet egészen 1917 júniusáig.

Szicsilövészek
hadgyakorlaton.
Rozvagyiv, 1916

2 Az ukrán sziczlövészek részvétele a harci eseményekben 1916-ban és 1917 elején. 1916. március 3-án a sziczlövész-ezred parancsnoka Antyin Varivoda alezredes lett. A Bruszilov áttörés idején a légiósok az 55. osztrák hadosztály kötelékében a Sztripa folyó nyugati partvonalát védték. 1916 augusztusában Potutori alatt vereséget szenvedtek és visszavonultak. Ezután a sziczlövész ezredet felosztották egy harci és egy tartalék kurinyra, majd a háterszágba küldték őket. **1916. szeptember 29–30-án** a Berezsanihoz közeli **Liszonya-hegynél** az orosz hadsereg körülzárta őket, és vereséget mért rájuk.

Októberben az USZL megmaradt egységeit Piszocsnába és Rozvagyivba vezényelték, ahol Lviv-tartomány kiképző központjai voltak, és a frontról visszatérő katonákat is itt rehabilitálták. Itt került sor az ezred átalakítására és helyreállítására. A sziczlövész-ezred új parancsnoka 1916 decemberében az osztrák **František Kikal** lett. 1917 februárjában az ezred visszatért a frontra és Berezsanit védte.

1916 szeptemberében és 1917 februárjában a sziczlövészek Voliny területén tartózkodtak, ahol **Dmitro Vitovszkij** vezetésével kulturális-felvilágosító tevékenységet folytattak. Az osztrák hadvezetés Kovelbe, Luckba és Voldimir-Volinszkijba küldte őket, hogy újoncokat toborozzanak, ugyanis itt a helyi lakosság ellenségesen viselkedett velük. Rövid idő alatt sikerült itt 46 falusi iskolát szervezni, ahol 800 gyerek tanult. 16 sziczlövész-tiszt tanítóként dolgozott itt.

3 Az oroszok és osztrákok politikája Nyugat-Ukrajnában. A Bruszilov áttörés során az oroszok visszafoglalták Ausztria-Magyarországtól Nyugat-Volinyt, Kelet-Galíciát és Észak-Bukovinát. Ezeken a területeken megalapították az *Osztrák-Magyar Monarchiától a háború jogán elhódított területek főkormányzóságát*, amely 1916 júliusa és 1917 februárja között állt fenn és a Csernyivci valamint a Ternopili kormányzóságok tartoztak hozzá. A főkormányzó **Fedor Trepov** volt. Trepov fő feladatának az orosz hadsereg ellátásának biztosítását tartotta és a *tartomány közigazgatásának a politika mentességét*. Az ukránokkal kapcsolatban kevésbé kegyetlen politikát folytatott. Ukrán iskolák nyílhattak, a háború során kárt szenvedettek segélyben részesültek. A lengyelek, zsidók és németek azonban továbbra sem tanulhattak anyanyelvükön. Vallási tekintetben kizárólag a pravoszlávokat támogatták.

Az osztrákok a háborúban elszenvedett vereségeikért az ukránokat tették felelőssé. Sok ukránt Moszkva-barátsággal vádoltak meg és koncentrációs táborokba **internáltak**. Ez a helyzet 1917. május 7-ig tartott, amikor császári rendeletre a koncentrációs táborokat felszámolták, a fogvatartottakat pedig szabadon bocsátották.

Internálás — politikailag gyanúsnak, veszélyesnek vagy ellenségesnek ítélt személyek, vagy háború esetén az ellenséges hadviselő félnek az ország területén tartózkodó állampolgárainak őrizetbe vétele, táborokban vagy kényszerlakhelyen történő elhelyezése, telepítése.

4 Az emberek mindennapjai a fronton és a háterszágban. A gazdasági, társadalmi és politikai válság elmélyülése Oroszországban és Ausztria-Magyarországon. A háború első napjaitól kezdve a fegyverek állandóan ropogtak az ukrán földeken. Mivel az ukránok nem rendelkeztek saját államisággal, ezért arra kényszerültek, hogy olyan ellenséges hadseregekben harcoljanak testvéreik ellen, amelyek nem vették figyelembe az ukránok nemzeti érdekeit. A Dnyeper mentéről 3,5 millió ukránt hívtak be az orosz hadseregbe, Nyugat-Ukrajnából pedig 250 ezret. Az ukrán falvakban a munkaképes lakosság mindössze 39%-a maradt otthon és folytatta munkáját a földeken, a városokban pedig a gyári munkásoknak a 70%-a.

Ukrajna iparvállalatait és vasúti közlekedését a háború céljainak rendelték alá. A könnyű- és élelmiszeripari vállalatok termelése lecsökkent. Romlott az emberek többségének életszínvonala. Különösen nehéz volt a helyzet a határ menti régiókban. 1915–1916 között Voliny néhány járásában a gazdasági élet gyakorlatilag megszűnt. A háború szükségleteire hivatkozva sokszor elkobozták a parasztok gabonakészletét és állatállományát. Az itt élő embereket a katonai és polgári hatalom arra kötelezte, hogy részt vegyenek a lövészárkok ásásában és a védelmi vonalak kiépítésében, az utak helyreállításában.

A háború következtében sok ember menekült el otthonról, lett földönfutóvá. 1915 őszén Ausztria fővárosában már 137 ezer nyugat-ukrajnai tartózkodott. Ez a tömeges népességmozgás arra kényszerítette az osztrák hatóságokat, hogy külön táborokat hozzanak

Az ebédért sorban álló menekültek. Poltavai kormányzóság

? Mit tudhatunk meg ennek a képnek az alapján a menekültek helyzetéről az Orosz Birodalom területén a háború éveiben?

létre az ukrán menekültek számára, akiknek a száma úgy nőtt, mint *árvíz idején a víz szintje*. Ilyen táborok voltak Wolfsbergben, Gmündben és Grödigben. Ezekben a táborokban viszonylag jók voltak az életkörülmények. Fűtött barakkok, villanyvilágítás, központi víz- és csatornavezetékek, modern egészségügyi ellátás, közétkeztetés, fürdők, mosodák, iskolák és templomok várták az ide érkezőket. Az osztrák hatalom ezekben a táborokban méltó körülményeket biztosított a front menti övezetből érkező ukrán menekültek számára.

A háború az Oroszországhoz tartozó ukrán területen is menekültáradatot indított el. Az orosz hatalom viszonya a menekülni kényszerülő emberekhez sokkal kegyetlenebb volt, mint az osztrákoké.

Miután az osztrákok 1915-ben Horlicénél és Hromniknál áttörték az oroszok frontvonalát, az orosz hadvezetés azt a parancsot kapta, hogy változtassa Nyugat-Ukrajnát pusztasággá, pusztítson el mindent, ami az útjába kerül és az ellenség számára értékes lehet. A terület lakosságát erőszakosan kitelepítették. Mindenki úgy ment, ahogy tudott, vasúton, szekéren vagy gyalog. Sokan éhen haltak, vagy járvány áldozatai lettek. Különösen a gyerekek és öregek között tarolt a halál.

Dnyepermente nagy városaiban, Kijevben, Harkivban és másutt menekülteket segítő bizottságok jöttek létre. Az állam menekülttáborokat nem hozott létre. A háború elől menekülők tömegeinek úti célja Oroszország központi kormányzóságai voltak. 1916 januárjában 1,6 millió menekültet regisztráltak itt.

A polgárok háborúhoz fűződő viszonya is megváltozott. A háború elején a társadalom nagy részét hazafias lelkesedés fűtötte. Később ez alábbhagyott, mivel az emberek átérték a háború borzalmait, békét akartak. A katonák szintén hazavágytak a családjukhoz. Elegük lett a tisztek hazafias szölamaiből.

1917 elején a hadviselő országokban társadalmi-gazdasági válság vette kezdetét, mely egyre inkább elmélyült.

Következtetések. 1917 elején a hadviselő országok helyzete egyre rosszabbá vált. A társadalomban lévő feszültségek egyre fokozódtak, válsághoz vezettek, és robbanás veszélyessé tették a helyzetet.

▶ 1916-ban folytatódott az ukrán szicszlövészek harci útja. Voltak sikereik, de kudarcaik is.

▶ Az oroszok és osztrákok továbbra is megtorló politikát folytattak az ukránokkal szemben, bár voltak kivételek is.

Kérdések és feladatok

1. Milyen veszteségei voltak az orosz és osztrák-magyar hadseregeknek 1916-ban?
2. Kinek a győzelmével ért véget a Liszonya-hegyi csata 1916-ban? 3. Mi volt a címe az ukrán sziczlövészek hivatalos lapjának? 4. Mit értünk internálás alatt? 5. Hány ukrán katonát hívtak be az orosz hadseregbe a Dnyepermentéről? 6. Nevezd meg az ukrán menekültek számára létrehozott táborokat Ausztria területén!
7. Milyen harci eseményekre került sor az ukrán földeken 1916-ban és 1917 elején?
8. Jellemezzétek az USZL harci útját 1916-ban és 1917 elején! 9. Hasonlítsátok össze az oroszok politikáját a megszállt területeken 1914–1915-ben és 1916–1917-ben! 10. Jellemezzétek az osztrákok politikáját Nyugat-Ukrajna területén ebben az időszakban! 11. Hogyan éltek ebben az időben az emberek a fronton és a hátsószágban? 12. Milyen tények tanúskodnak arról, hogy Oroszországban és Ausztria-Magyarországon egyre nagyobb méreteket öltött a gazdasági, társadalmi és politikai válság?
13. Figyeljétek meg az atlasz térképén a háború menetét Ukrajna területén 1916-ban és 1917 elején! 14. Folytassatok vitát a következő témakörben: *Ukrán sziczlövészek: az ukrán alakulatok részvételének jelentősége az első világháború eseményeiben!* 15. Töltsétek ki a *Mélyülő válság Oroszországban és Ausztria-Magyarországon* című táblázatot!

Életszféra	A válság megnyilvánulása
Gazdaság	
Társadalmi	
Politikai	

16. Támasszátok alá, vagy cáfoljátok azt az állítást, hogy az 1916-ban – 1917 elején a Délnyugati fronton történt háborús események következtében mélyült el a válság a szembenálló országokban!

Gyakorlati foglalkozás

**Az első világháború – kihívás az emberi túlélés számára.
Mindennapi élet a fronton és a hátsószágban**

**Előkészítő feladatok az
Ukrajna az első világháború éveiben című
fejezet összegzéséhez és a tematikus felméréshez**

II. FEJEZET. AZ UKRÁN FORRADALOM KEZDETE

5. §. Az ukrán forradalom kibontakozása 1917 márciusában–májusában

- 1. Mi a forradalom? 2. Milyen célt tűztek maguk elé Dnyepermente ukrán politikai pártjai programjaikban a XX. század elején? 3. Milyen tények tanúskodnak arról, hogy az Orosz Birodalom társadalmi-gazdasági és politikai válságot élt át 1916 végén és 1917 elején?

1 **Az orosz forradalom kezdete és Ukrajna.** 1917-ben Oroszország népei egyre nehezebben viselték a háború viszontagságait. Petrográdban lázongások kezdődtek, amelyek **1917. március 8-án** forradalomhoz vezettek. Megdőlt az orosz cárok évszázados uralma. Megalakult az **Ideiglenes kormány**, a végrehajtó hatalom központi szerve. Mandátuma az orosz alkotmányozó nemzetgyűlés összehívásáig tartott, ahol később dönteni kellett az országban kialakítandó államformáról. Az országban kettős hatalom jött létre.

Ukrajnában az Ideiglenes kormány a hatalmat a járási és a kormányzói biztoso-knak adta át, akik a helyi önkormányzatok vezetői is lettek egyben. Ezzel egy időben Ukrajna-szerte létrejött a munkás-, paraszt- és a katonaküldöttek tanácsainak rendszere, melyhez 250–300 tanács tartozott. A Donyec-medence nagy iparközpontjaiban ebből 180 tanács működött. A tanácsokban többnyire az orosz eszerek és mensevikek voltak többségben, de egyre nagyobb befolyásra tettek szert a bolsevikok.

Március 15-én a petrográdi ukránok megalapították az **Ideiglenes Ukrán Forradalmi Bizottságot**. Felvonulásokat szerveztek ukrán lobogók alatt és felhívást intéztek az ukrán polgárokhoz, diákokhoz, munkásokhoz, ukrán katonatisztekhez követeléseikről.

Kijevben március 13–17-én az Ideiglenes kormány utasítására megalakult a társadalmi szervezetek egyesített kormányzói tanácsa, melynek tagjai lettek a városi és a kormányzói önkormányzatok képviselői, a városi, kormányzói önkormányzatok szövetségeinek tagjai, a katonaság képviselői és mások. Ez a tanács gyakorolta a hatalmat Kijevben a forradalom első három hónapjában.

Az 1917–1921-es ukrán forradalom szakaszai

Szakaszok	Tartalom
1917. március – 1918. április	Az UKT tevékenysége, Az Ukrán Népköztársaság létrejötte és függetlenségének kikiáltása. Az első bolsevik–ukrán háború
1918. április 29. – 1918. december 14.	Pavlo Szkoropadzkij hetman tevékenysége
1918 decembere – 1921 novembere	Az UNK Direktóriuma. Harc az ukrán függetlenség megőrzéséért, majd annak veresége. Az ukrán földek felosztása a szomszédok által

A forradalmi fellendülés aktivizálta Ukrajna különböző társadalmi-politikai erőit, köztük az ukrán nemzeti mozgalmat is. Ez az **ukrán forradalom** kibontakozásához vezetett **1917–1921** között. Az ukrán forradalom a honi történelem legfontosabb eseményévé vált a XX. században, hisz szervesen egyesítette magában a **szociális** és **nemzeti forradalmak** elemeit. Feladata az ukrán **nemzetállam** létrehozása volt, amihez természetesen göröngyös út vezetett. Mozzatgerőit pedig a nemzeti érzelmű parasztok, munkások, értelmiségiek, vállalkozók között kell keresnünk.

2 Az Ukrán Központi Tanács megalakulása. Március 16–17-én az Ideiglenes kormány utasítása alapján az Ukrán Mérsékelték Társasága megalapította a kijevi ukrán társadalmi csoportok képviseleti szervezetét, az **Ukrán Központi Tanácsot (UKT)**, melynek feladata a nemzeti mozgalom irányítása volt. **1917. március 20-án** megválasztották az UKT vezetőségét. Ez a nap a szervezet megalakulásának dátuma. Az UKT elnökévé távollétében **Mihajlo Hruszevszkijt** választották meg, aki nem sokkal ezután érkezett vissza Kijevbe száműzetéséből. Tagjai lettek az Ukrán Mérsékelték Társaságának, az ukrán politikai pártoknak, a pravoszláv papságnak, a tudósoknak, társadalmi, diák és a kulturális felvilágosító szervezeteknek a képviselői.

Kezdetben az UKT csupán Kijev ismert személyiségeit egyesítette soraiban, egy volt a város 50 szervezete közül. 1917 márciusában a szervezet 94 tagot számlált, köztük 9 nőt: L. Janovszkát, L. Sztaricka-Csernyahivszkát, L. Szkripniket, Sz. Ruszovát, O. Pascsenkót, V. O'Connor-Vilinszkát, V. Nyecsajivszkát, Z. Mirnát és M.-I. Hruszevszkát. Idővel átalakult az ukránság népképviseleti szervévé, Ukrajna parlamentjévé. Mihajlo Hruszevszkij már az UKT első ülésén javasolta az összukrán nemzeti kongresszus összehívását, hogy az összes ukrán tartomány képviselőiből ott újjáválaszthas-

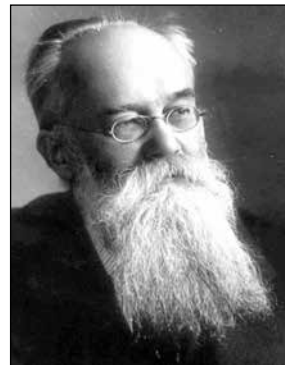
Ukrán forradalom 1917–1921 között — azon események összessége, amelyek az ukrán nép nemzeti-felszabadító harcának folyamatát jellemezték államisága helyreállítása érdekében.

Szociális forradalom — gyökeres változások a szociális-gazdasági és politikai életben, a társadalom minőségi megújulása, annak megvalósítási módja, melynek köszönhetően végbemegy az ugrásszerű fejlődés.

Nemzeti forradalom — a társadalmi élet gyökeres megváltozása, célja azoknak a feltételeknek a megteremtése, amelyek elősegítik a nemzeti közösség teljes értékű fejlődését.

Nemzetállam — olyan állam, melynek határai többnyire egybeesnek a többségi nemzet etnikai határaival. Esményképe egy olyan nemzetiségű ország, ahol az emberek egy nyelven beszélnek, azonos kultúrkörhöz tartoznak, hasonlóak a szokásaik, az értékrendjük stb.

Mihajlo Hruszevszkij

Marija-Ivanna Hruszevszka

sák az Ukrán Központi Tanácsot. Március 22-én az Ukrán Központi Tanács kiáltványban ismertette az ukrán néppel politikai programját.

Ukrajna **nemzeti-területi autonómiájának** gondolatát a demokratikus Orosz Szövetségi Köztársaság keretei között M. Hruszevszkij fogalmazta meg először, aki több művet is írt erről. 1917-ben jelentek meg a *Szabad Ukrajna, Milyen autonómiát és föderációt akarunk, Kik az ukránok, és mit akarnak, Honnan származik az ukránság, és merre tart* című munkái. Hruszevszkij úgy tekintett Ukrajna nemzeti-területi autonómiájára, mint az ukrán tartományok területi egyesülésére demokratikus önkormányzatiság alapján. Ez a társulás szabadon

dönthet az őt érintő összes gazdasági, kulturális és politikai kérdésben. Lehet saját hadserege, önállóan rendelkezhet természeti kincseivel, úthálózatával, termőföldjével, jövedelmével. Hozhat törvényeket,

Nemzeti-területi autonómia — egy nemzeti közösség területi önkormányzatisága, melynek köszönhetően szabadon dönthet az őt érintő kérdésekben saját törvénykezése alapján, a többségi állam alkotmányának keretei között.

kialakíthatja saját közigazgatását és igazságszolgáltatási rendszerét. Az Orosz Szövetségi Köztársaságot Hruszevszkij a népek nemzeti-területi autonómiáinak egyesüléseként képzelte, valamint a föderalizmust tartotta az egyetlen olyan államszervezési formának, melyben az

ukránok és más népek továbbra is együtt tudnak élni Oroszország keretei között.

3 A politikai pártok harca a néptömegek feletti befolyás megszerzéséért.

A forradalom következtében megélénkült Ukrajna társadalmi-politikai élete. Aktivizálták tevékenységüket a politikai pártok is. Ukrajna területén ekkor olyan oroszországi politikai pártok helyi szervezetei működtek, mint az októbristáké, alkotmányos demokratáké, szociáldemokratáké (bolsevikok, mensevikok), eszereké.

Megkezdtek tevékenységüket az ukrán politikai pártok, de újak is alakultak. Az Ukrán Demokratikus-Radikális Párt és az Ukrán Mérsékeltek Társasága volt tagjai 1917. március 25–26-án megalapították az **Ukrán Autonómisták-Föderalisták Szövetségét**. Céljuk Ukrajna nemzeti-területi autonómiájának megteremtése volt legális eszközökkel a demokratikus Orosz Köztársaságon belül. Júniusban a szövetség nevet változtatott **Ukrán Szocialisták-Föderalisták Pártjára**. Ez egy centrista, liberális,

demokratikus beállítottságú párt volt. Vezetőivé **Dmitro Dorosenkót** és **Szerhij Jefremovot** választották.

1917. április 17–19-én került sor Kijevben az **Ukrán Szociáldemokrata Párt** konferenciájára, melyen helyreállították a pártot, mint egységes szervezetet. A szocdemek baloldali szociáldemokrata párt voltak és Ukrajna autonómiájáért harcoltak. A párt élén **Volodimir Vinnicsenko** és **Szimon Petljura** állt. 1917. április 17–18-án hívták össze Kijevben az **Ukrán Szocialista-Forradalmárok Pártjának** alakuló konferenciáját. Később ukrán eszereknek nevezték őket. A konferencia küldöttei kijelentték, hogy harcolni fognak Ukrajna nemzeti-területi autonómiájáért és a föld szétesztéséért a parasztok között. Ezt a politikai pártot a baloldali narodnyik irányzathoz sorolhatjuk. A párt vezetői, **M. Kovalevszkij**, **P. Hrisztyuk**, **M. Srag**, a fiatalabb nemzedék tagjai közül kerültek ki. Ehhez a politikai szervezethez tartozott M. Hruszevszkij is.

4

Az ukrán nemzeti mozgalom fejlődése. Az összukrán nemzeti kongresszus.

A forradalmi események kibontakozásával a társadalmi-politikai élet fontos tényezőjévé vált az ukrán nemzeti mozgalom, melynek egyik első publikus megnyilvánulására 1917. március 27–29-én volt a Kijevi tartomány szövetkezeteinek első kongresszusán. A kongresszus határozatot fogadott el Ukrajna területi-nemzeti autonómiájáról a demokratikus Orosz Szövetségi Köztársaság keretei között.

Március 29-én a kijevi városvezetés szervezésében került sor a *forradalom ünnepnapjára*, melynek során 100 ezer ember vonult fel az ukrán autonómiát éltetve. Április 1-jén tartották Kijevben az *ukrán manifesztációt*, vagyis az ukrán társadalmi-politikai erők önálló megmozdulását. A Szent Szófia téren rendezték meg az első ukrán népi vicsét, ahol az emberek Ukrajna területi autonómiája mellett szavaztak a föderatív Oroszország keretei között.

A vice küldöttei azt követelték az Ideiglenes kormánytól, hogy hirdesse ki Ukrajna autonómiáját; kormányzósági és járási biztosokká csak olyan személyt nevezzon ki, aki tud ukránul; vezesse be az ukrán nyelvet az iskolai oktatásban, a bíróságokon és az állami intézményekben. Felszólították az Ukrán Központi Tanácsot, hogy hívja össze az összukrán nemzeti kongresszust azzal a céllal, hogy delegálhassák oda az ukrán kormányzóságok, szakszervezetek, pártok képviselőit, hogy dolgozza ki az ukrán nemzeti-területi autonómia működésének alapszabályát.

1917. április 19–21. között ülésezett Kijevben az összukrán nemzeti kongresszus, melynek munkájában 900 (más adatok szerint 700 vagy 1500) küldött vett részt. A kongresszuson képviseltették magukat az ukrán

Az összukrán nemzeti kongresszus képviselői gyülekeznek Kijevben. 1917 áprilisa

? Hogyan bizonyítja a fénykép, hogy az ukrán nemzeti kongresszus fontos szerepet játszott a társadalom életében?

UKT elnöke Mihajlo Hruszevszkij lett, helyettesei pedig Volodimir Vinnicsenko és Szerhij Jefremov.

A kongresszuson megvitatták a Tartományi Tanács azonnali megválasztásának kérdését is. A Tartományi Tanács különben a közigazgatási-területi államhatalom szerve volt és az Ukrán Központi Tanács kezdeményezhette megalakítását. Ehhez az kellett, hogy az UKT-t kibővítsék az Ukrajnában élő nemzeti kisebbségek követeivel, akik megkapták a képviselői helyek 15%-át.

Az Ukrán Központi Tanács kijevi szervezetből összukrán szervezetté vált. P. Hrisztyuk, a kongresszus egyik résztvevője így írt erről: *A nemzeti kongresszussal véget ért az ukrán forradalom nemzeti-kulturális előkészítő korszaka, átadva helyét a nemzeti-politikai harc időszakának.*

A hadsereg ukránosítása — az ukrán nemzeti fegyveres alakulatok létrehozásának folyamata az orosz hadsereg egységeiből a forradalom éveiben.

Szabad kozákság — ukrán önkéntes katonai-rendfenntartó alakulatok, melyek feladata a nép érdekeinek és a jogrendnek a védelme volt Ukrajnában 1917–1918 között.

politikai pártok, társadalmi szervezetek, munkás-, paraszt-, kulturális és katonai szervezetek megbízottai, a kilenc ukrán kormányzóság, valamint Kubán és Galícia meghatalmazottai. A kongresszus határozott az UKT céljáról, vagyis Ukrajna nemzeti-területi autonómiájának a megteremtéséről a demokratikus Orosz Szövetségi Köztársaság keretei között. Ezt a határozatot mindegyik ukrán politikai párt támogatta.

A kongresszus utolsó napján választották meg az UKT 118 új tagját (eredetileg 150-et kellett volna), akiknek a 2/3-át az ukrán tartományok (városok és kormányzóságok), 1/3-át pedig a politikai szervezetek képviselői tették ki. Az

5

A hadsereg ukránosításának kezdete. A forradalmi lelkesedés elérte a hadsereget is, és elősegítette az ukrán nemzetiségű katonák nemzeti öntudatra ébredését. Kezdetét vette többek között a **hadsereg ukránosítása**.

Az ukránosítás központjai a Kijevben állomásozó katonai alakulatok

Az ukránosítás központjai a Kijevben állomásozó katonai alakulatok

voltak. A háború éveiben itt teljesített szolgálatot az ukrán nacionalizmus atyja, **Mikola Mihnovszkij** is. Az ő fejében született meg először az ukrán nemzeti fegyveres erők létrehozásának gondolata. Kijev környékén jött létre 1917 áprilisában a **Szabad kozákság**, amely önkéntes ukrán egységekből állt.

i

! **Következtetések.** Az ukrán forradalom kezdete a nemzeti-felszabadító mozgalom fellendülésének egyik megnyilvánulása volt, amely a volt Orosz Birodalom nemzetiségi tartományaiban zajlott az önkényuralom felszámolása után.

▶ Az ukrán forradalom elején az Ukrán Központi Tanács Ukrajna nemzeti-területi autonómiájának a létrehozásáért harcolt az Orosz Szövetségi Köztársaság keretei között. Az UKT politikai irányvonalát azok a pártok határozták meg, melyek a tagjai voltak.

▶ Az UKT államalkotói irányvonalát támogatta az összukrán nemzeti kongresszus.

▶ A forradalom kezdetét jellemző nemzeti lelkesedés elősegítette a hadsereg ukránosítását.

? **Kérdések és feladatok**

◆ **1.** Hol, és mikor jött létre az Ideiglenes ukrán forradalmi bizottság? **2.** Melyik eseményt tartják az UKT megalakulási dátumának? **3.** Melyik ukrán pártban folytatta politikai tevékenységét Mihajlo Hruszevszkij a forradalom kezdete után? **4.** Mikor került sor az összukrán nemzeti kongresszusra? **5.** Mit értünk a hadsereg ukránosítása alatt? **6.** Mi a Szabad kozákság?

▲ **7.** Hogyan hatottak a petrográdi események a forradalom kibontakozására Ukrajnában? **8.** Jellemezzétek az UKT létrejöttének sajátosságait, összetételét és programját! **9.** Mik az 1917–1921-es ukrán forradalom kirobbanásának előfeltételei, okai, mozgatóerői és korszakai? **10.** Milyen tények bizonyítják a politikai pártok aktivizálódását a forradalom idején? **11.** Jellemezzétek az összukrán nemzeti kongresszus tevékenységét!

★ **12.** Alkossatok kis csoportokat, és vitassátok meg a következő kérdést: *Mik voltak az ukrán forradalom kezdeti szakaszának jellemző vonásai?!* **13.** Kezdjétek el az *Ukrán forradalom eseményei 1917–1921 között* című táblázat kitöltését!

Időszak	Főbb események	Az időszak eredményei

★ **14.** Értékelve az összukrán nemzeti kongresszus munkájának eredményeit, Volodimir Vinnicsenko a következőket írta: *Ez a kongresszus volt az első lépés a nemzet újjászülése és az államalkotás útján. Egyszerre volt erős szervezői és agitációs eszköz az ukránság kezében. Itt született meg az ukrán állam létrehozásának gondolata, és itt láttak neki a megvalósításához is. Hogyan értelmezték ezeket a gondolatokat?* **15.** A fejezet tanulmányozása során pótírodalom felhasználásával készítenek oktatási munkaprogramot *Ukrajna szuverenitásának, állami és területi egységének kérdése a forradalom éveiben a történelmi okmányok fényében* címmel!

6. §. Ukrajna autonómiájának a meghirdetése

- ▶▶ 1. Mi volt a célja az UKT tevékenységének? 2. Mikor jött létre az Ideiglenes kormány? 3. Nevezzék meg az Ukrajna területén működő ukrán politikai pártokat a forradalom kezdetekor!

1 **Az UKT I. Univerzáléja. A Főtthkarság megalakulása.** 1917. május 26-án ukrán küldöttség indult Petrográdba Volodimir Vinnicsenko vezetésével, hogy tárgyalást folytasson az Ideiglenes kormánnyal és a Petrográdi Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsával az ukrán autonómia kérdéséről, az Ukrán Központi Tanács átalakításáról tartományi hatalmi intézménnyé, az Ukrajna-biztos létrehozásáról az Ideiglenes kormányon belül, a hadsereg ukránosításáról. A tárgyalások azonban eredménytelenül zárultak, mivel az Ideiglenes kormány nem ismerte el az Ukrán Központi Tanácsot, mint az ukrán nép képviselőjét, és azon a véleményen volt, hogy az ukrán kérdésben az orosz Alkotmányozó Nemzetgyűlésnek kell döntenie.

1917. június 10-én Kijevben megkezdte munkáját az I. Összukrán Parasztkongresszus. A kongresszus jóváhagyta az UKT Ukrajna autonómiával kapcsolatos politikáját, majd megválasztotta a Parasztküldöttek Tanácsát, amely beolvadt az Ukrán Központi Tanácsba.

Néhány nappal később összeült az UKT újonnan megválasztott 141 képviselője, köztük nyolc nő, akik úgy döntöttek, hogy hozzá kell látni az ukrán autonómia alapjainak azonnali megteremtéséhez, és ezzel kapcsolatban szükséges egy különleges **univerzálét** kiadni.

1917. június 18–23. között ülésezett Kijevben a II. Összukrán Katonakongresszus (2308 küldöttel). A kongresszus küldöttei elítélték az Ideiglenes kormány Ukrajna autonómiájával kapcsolatos negatív válaszát, és azt javasolták a Központ Tanácsnak, lásson hozzá az ukrán hatalom megszervezéséhez, az autonómia kidolgozásához. A kongresszus megválasztotta a Katonaküldöttek Tanácsát, amely belépett az Ukrán Központi Tanácsba.

1917. június 23-án Volodimir Vinnicsenko meghirdette az Ukrán Központi Tanács Univerzáléját az ukrán néphez Ukrajnában és annak határain túl, amely kimondta Ukrajna autonómiáját.

Ukrajnában a többség üdvözölte az *I. Univerzálét*. A Kijevi Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsa azonban elítélte Ukrajna autonómiájának

Univerzálé — közigazgatási és politikai jellegű rendelkezési okirat. Lehet ünnepélyes oklevél vagy kiáltvány, de nyilatkozat is. Az UKT kiáltványait nevezték univerzáléknak, mivel alkotmányos erővel bírtak.

meghirdetését az orosz Alkotmányozó Nemzetgyűlés összehívásáig. Az Ideiglenes kormány sem nézte jó szemmel az autonómia egyoldalú létrehozását. Georgij Lvov kormányfő üzenetben intette az ukránokat arra, hogy *ne legyenek meg-*

gondolatlanok, és ne bontsák meg a felszabadított Oroszország egységét, ne szakadjanak el a közös hazától. A Petrográdi Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsa szintén az autonómia ellen foglalt állást, és arra szólította fel az ukránokat, hogy várják meg az Alkotmányozó Nemzetgyűlés összehívását.

Az autonómia meghirdetése után szükség volt egy olyan intézményre, amely kézbe veszi a bel- és külügyek irányítását. Ezzel a céllal jött létre 1917. június 28-án a **Főtittkárság**. A Főtittkárság lett Ukrajna első kormánya. Vezetőjévé **Volodimir Vinnicsenkót** választották meg. A kormánynak hét főtittkár volt a tagja, köztük a főírnok P. Hrisztyuk, a pénzügyi főtittkár H. Baranovszkij, a nemzetiségek főtittkára Sz. Jefremov, a hadügyi főtittkár Sz. Petljura, a földügyi B. Martosz, az igazságügyi V. Szadovszkij, az élelmezésügyi M. Sztaszjuk, a népoktatási pedig I. Sztcsenko. A főtittkárok többsége a szociáldemokrata párt tagja volt.

A Főtittkárság tagjai 1917-ben Felső sor (balról jobbra): P. Hrisztyuk, M. Sztaszjuk, B. Martosz. Alsó sor: I. Sztcsenko, H. Baranovszkij, V. Vinnicsenko, Sz. Jefremov, Sz. Petljura

? Nevezzétek meg a főtittkárok beosztását a kormányban!

i

2 **Az UKT II. Univerzáléja és annak következményei.** 1917 nyarán az orosz hadsereg sikertelen hadműveletbe kezdett a Délnyugati fronton. Ez elmélyítette a politikai válságot az országban. Az Ideiglenes kormány, hogy támogatókra leljen, megpróbált megegyezni az Ukrán Központi Tanáccsal. **1917. július 11–12-én** ezért küldöttséget menesztett Kijevbe **O. Kerevicskij, M. Terescsenko, M. Nyekraszov és I. Cereteli** részvételével, hogy tárgyaljanak a Központi Tanáccsal az **I. Univerzálé** meghirdetése után kialakult helyzetről. A küldöttség kijelentette, az Ideiglenes kormány elismeri Ukrajna jogát az autonómiához, de arra kéri az ukránokat, tartózkodjanak annak meghirdetésétől az oroszországi Alkotmányozó Nemzetgyűlés összehívásáig.

A tárgyaló feleknek sikerült megegyezni, amiről két különböző okirat készült: orosz részről *A nemzetpolitikai helyzet Ukrajnában* című, ukrán részről pedig a **II. Univerzálé**. Az Ideiglenes kormány, nem várva meg az orosz Alkotmányozó Nemzetgyűlés jóváhagyását, elismerte az Ukrán Központi Tanácsot az államhatalom tartományi szerveként, persze abban az esetben, ha kibővül a nemzeti kisebbségek képviselőivel. Az UKT pedig megígérte, hogy nem hirdeti ki az autonómiát az orosz Alkotmányozó Nemzetgyűlés összehívásáig. Az UKT az ukrainai nemzeti kisebbségek képviselőivel kidolgozta Ukrajna autonómiájának törvénytervezetét, amit később az orosz Alkotmányozó Nemzetgyűlésnek kellett jóváhagyni. Az orosz küldöttek

beleegyeztek abba is, hogy a Főtitkárságot a Központi Tanács nevezi ki, de annak összetételét az Ideiglenes kormány hagyja jóvá, mint a végrehajtó hatalom legfőbb szervét Ukrajnában. A hadsereg ukránosítása ellen sem volt kifogásuk, ha az orosz parancsnokság ellenőrzése alatt megy végbe.

Petrográdban a kijevi megegyezések híre az Ideiglenes kormány váltságához vezetett, és annak lemondását eredményezte. **1917. július 16–17-én** a főváros utcáin zavargások kezdődtek a kormányerők és a bolsevikok között, akik meg akarták kaparintani a hatalmat. A szembenállás végül a kormány győzelmével ért véget, minek utána a bolsevikok illegalitásba vonultak. A júliusi kormányválság azzal zárult, hogy új kormány alakult Alekszander Kerenszkij vezetésével.

Miután a Központi Tanács **1917. július 16-án** megkapta a Főtitkárság összetételének jóváhagyását az Ideiglenes kormánytól, kihirdette a *II. Univerzálét*. Ennek alapján Ukrajna különálló területi-közigazgatási egység lett saját képvisellel. Az aktuális kérdések megoldása céljából, az UKT két ülészaka között, létrehozták a kis tanácsot. A kis tanács elnöksége élére M. Hruszevszkijt választották.

A *II. Univerzálé* komoly gondokat okozott Petrográdban és Kijevben. Sok orosz politikus azon a véleményen volt, hogy az Ideiglenes Kormány túl nagy engedményeket tett az ukránoknak. Az ukrainai szamosztyijnikok pedig úgy gondolták, hogy az UKT elárulta az ukrán függetlenség ügyét. Ezért **1917. július 17–18-én** fegyveres megmozdulást robbantottak ki Kijevben.

1917 júniusában a kijevi hadsereg-kiegészítő központ 5000 ukrán nemzetiségű katonája második ukrán Polubotok ezrednek kiáltotta ki magát. Az ezred tisztjei és az UKT azon tagjai voltak, akik nem értettek egyet a központi irányvonallal, elhatározták, hogy fegyveres felkelést kezdenek, és arra kényszerítik az Ukrán Központi Tanácsot, kiáltsa ki Ukrajna függetlenségét. Július 18-án megkezdtek a kijevi katonai egységek lefegyverzését és az állami intézmények elfoglalását. Az UKT és más politikai pártok elítélték a szamosztyijnikok lázadását, amit később levertek.

Az UKT **1917. július 28-án** jóváhagyta *Ukrajna közigazgatásának szervezeti szabályzatát*, amely meghatározta a tartományi közigazgatás alapszabályait, illetve a Főtitkárság viszonyát az Ideiglenes kormányhoz. A Főtitkárság joghatósága a Kijevi, Volinyi, Pogyiljai, Poltavai, részben a Csernyihivi, Harkivi, Herszoni, Tauriai és a Katerinoszlavi kormányzóságok területére terjedt ki. A Főtitkárságot az UKT hozta létre és annak is tartozott felelősséggel, de összetételét az Ideiglenes kormány hagyta jóvá. Ukrajna minden kormányzati hivatala a Főtitkárságnak volt alárendelve, és a nem megválasztandó állami hivatalnokokat is ő nevezte ki. A Főtitkárság minden törvénytervezetet köteles volt megküldeni az Ideiglenes

kormánynak a költségvetéssel együtt. Ezután a Központi Tanács küldöttsége Petrográdba indult, hogy az Ideiglenes kormány jóváhagyását kérje a *Szabályzat* bevezetésével kapcsolatban.

Petrográdban azonban elutasították a *Szabályzat* jóváhagyását, amit azzal magyaráztak, hogy a benne taglalt ukrán államhatalmi jogosítványok jelentősen túllépik az autonómia által biztosított kereteket. A küldöttség meg sem várta az Ideiglenes kormány választát, visszautazott Kijevbe. Az oroszok 1917. augusztus 17-én kiadták az *Ideiglenes utasítások Ukrajna Ideiglenes Kormánya Főtitkársága részére*. A dokumentumban meghatározták a Főtitkárság és az UKT hatásköreit. A Főtitkárság hatalma 5 ukrán kormányzóságra terjedt ki: a Kijevire, Volinyira, Pogyiljaira, Poltavaira, Csernyihivire. A Főtitkárságot az Ideiglenes kormány szervévé nyilvánították, mely nem foglalkozhatott katonai ügyekkel, élelmiszerellátással, a közlekedés, hírközlés kérdéseivel, nem nevezhette ki a kormányhivatalnokokat. Az Ideiglenes kormány közvetlen kapcsolatot tarthatott az önkormányzatokkal a Főtitkárság beleegyezése nélkül. A főtitkárok számát 14-ről 9-re csökkentették. A Főtitkárság minden kezdeményezését és minden kinevezését jóvá kellett hagyatni az Ideiglenes kormánnyal. Már nem volt tartományi kormány többé, hanem csupán a központi hatalom végrehajtó szerve.

Az UKT ülésén az Ideiglenes kormány utasítását úgy értékelték, mint az ukrán demokráciával szembeni bizalmatlanságot. A többség azonban mégsem szavazott az Oroszországgal való kapcsolatok megszakítása mellett. Az utasítást nem fogadták el, de el sem utasították. Úgy döntöttek, kívárnak.

Az UKT-nak 1917 augusztusában – 1918 márciusában 655 tagja volt, ebből 14 nő.

Zinaida Mirna,
az UKT tagja

3 Politikai válság 1917 augusztusában-szeptemberében. Az Ideiglenes kormány nem tudta megszervezni az ország hatékony irányítását az önkényuralom megdöntése után. A frontokon elszenvedett vereségek, az anarchia és erőszak elhatalmasodása minden szinten, a parasztok önkényes földfoglalásai, a munkások megmozdulásai, az ukránok autonómiatörekvései, a lengyelek és finnek elszakadási kísérletei, a bolsevikok hatalomátvételi kísérletei, a termelés katasztrofális csökkenése, a pénz elértéktelenedése jellemezték az országban kialakult általános helyzetet. Mindez előrevetítette egy mindent megrengető össznemzeti válság rémét, amit Kerenszkij úgy akart megakadályozni, hogy **1917 augusztusában** állami tanácskozást hívott össze Moszkvába. A tanácskozáson a hadsereg főparancsnoka,

Lavr Kornyilov hadiállapot bevezetését javasolta a rend helyreállítása érdekében, javasolta továbbá a halálbüntetés helyreállítását is. Kerenszkij nem támogatta ezeket az elképzeléseket, ezért Kornyilov elhatározta, hogy önállóan fog cselekedni. **1917. szeptember 7-én** táviratban követelte a kormánytól magának a hatalmat. A hadsereg készen állt, hogy átvegye az ellenőrzést Petrográd felett. A Délnyugati, a Román front, illetve a kijevi és odesszai katonai körzetek parancsnokságai pedig meg akarták kaparintani Ukrajnát. Kerenszkij árulónak és az orosz demokrácia ellenségének nyilvánította Kornyilovot.

Szeptember 9-én az UKT felhívást intézett Ukrajna lakóihoz, hogy egyesítsék erőiket az ellenforradalom elleni harchoz. Oroszország egyedüli törvényes hatalmának a kiáltvány az Ideiglenes kormányt, Ukrajnában pedig az Ukrán Központi Tanácsot és annak Főtitkárságát nyilvánította. Az összeesküvők elleni harc irányítása céljából az UKT megalapította a Forradalom megmentése bizottságot. A **Kornyilov lázadást** leverték. Ez a bolsevikok befolyásának növekedését eredményezte, ugyanis ők léptek fel legkövetkezetesebben a tábornok és hívei ellen. Az Ideiglenes kormány engedélyével létrehozták a Vörös gárdát, hogy harcoljon Kornyilov ellen. A tanácsokban is egyre nagyobb tekintélyre tettek szert, végbement a **tanácsok bolsevizálódása**. Ezután döntéshozatalkor már az ő politikai akaratuk érvényesült. A Kijevi Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsa először fogadott el bolsevik többséggel határozatot 1917. szeptember 21-én. Ez megváltoztatta a munkások és katonák köreiben uralkodó politikai hangulatot is, természetesen a bolsevikok javára. Az általános nemzeti válság elmélyülésének körülményei között a bolsevikok hozzáláttak a fegyveres felkelés előkészítéséhez, melynek célja a hatalom megszerzése volt.

4 A hadsereg ukránosításának folytatása. Oroszország népeinek kongresszusa. 1917 nyarán–őszén tovább folytatódott a hadsereg ukránosítása. Ezt a folyamatot felgyorsította a Délnyugati front parancsnokának utasítása a 7. orosz hadsereg 34. hadtestének ukránosításáról. Az új harci egység az **Első Ukrán Hadtest** nevet kapta és az első katonai egység lett a Délnyugati fronton azok közül, amelyek 1917-ben jöttek létre. Parancsnokává **Pavlo Szkoropadszkij** tábornokot nevezték ki, aki egy ősi kozák család leszármazottja volt.

5 A viszony kiéleződése az Ukrán Központi Tanács és az Ideiglenes kormány között. Az Ideiglenes kormány a Kornyilov-lázadás leverése után sem tudta stabilizálni a helyzetet a volt Orosz Birodalom tartományaiban. Hogy megpróbálja megtalálni a kiutat a válságból, kikiáltotta Oroszországban a köztársaságot, 1917 novemberére választásokat írt ki az Alkotmányozó Nemzetgyűlésbe és Petrográdba demokratikus tanácskozást hívott

össze, melynek feladata a kormány ellenőrzése volt az Alkotmányozó Nemzetgyűlés összehívásáig.

A demokratikus tanácskozáson az ukrán küldöttség ismertette az UKT által jóváhagyott programját: 1) Ukrajna területén a teljes hatalmat adják át az Ukrán Központi Tanácsnak és Főtitkárságának, amely Ukrajna közigazgatásának szervezeti szabályzata alapján jön létre; 2) ismerjék el az Orosz Birodalom népeinek nemzeti önrendelkezési jogát; 3) minden nemzet és tartomány hívja össze a maga nemzeti-tartományi alkotmányozó gyűlését; 4) késedelem nélkül hívják össze az orosz Alkotmányozó Nemzetgyűlést; 5) azonnali békekötés, a háborúból való kilépés; 6) a termelés és az elosztás állami, valamint tartományi ellenőrzésének a bevezetése.

Az Ideiglenes kormány azonban elodázta a nemzeti-területi autonómiával kapcsolatos kérdéseket az Alkotmányozó Nemzetgyűlés összehívásáig. A Főtitkárság megértette, hogy ez a bizonytalan jogi huzavona csak ront az ország helyzetén, ezért 1917. október 7-én bejelentette, egyoldalúan átveszi Ukrajna irányítását. A Kis Tanács jóváhagyta a Főtitkárság nyilatkozatát és meghatározta az ukrán államiság jellegét, mint az ukrán földek és az ukránok egy autonóm tartományba való egyesülését. Meghirdette továbbá az ukrán Alkotmányozó Nemzetgyűlés összehívásának előkészítését. Feliratot intézett az Ideiglenes kormányhoz, amelyben megállapította, hogy az ukrán gazdaság gyakorlatilag csődközel állapotba került, és követelte a hatalom átadását a Központi Tanács és a Főtitkárság kezébe.

Az Ideiglenes kormány ekkor sürgősen Petrográdba kérte a Főtitkárság vezetőit, hogy elszámoltassa őket az ukrán Alkotmányozó Nemzetgyűlés összehívásáról hozott határozattal kapcsolatban, ellenkező esetben a kormány felhatalmazta a Kijevi Katonai Körzet parancsnokságát, hogy oszlassa fel az UKT-t és a Főtitkárságot, a vezetőséget pedig tartóztassa le. V. Vinnicsenko kénytelen volt az orosz fővárosba utazni. Közben a bolsevikok megdöntötték az Ideiglenes kormány hatalmát, így V. Vinnicsenko elkerülte a letartóztatást.

Következtetések. Az *I. Univerzálé* megjelenése alkotmányos jelentőséggel bírt, ugyanis meghirdette az ukrán nép jogát saját államisága létrehozásához. A kialakult bonyolult helyzetben az Ukrán Központi Tanács kénytelen volt kompromisszumot kötni az Ideiglenes kormánnyal, ami még jobban kiélezte a konfliktust közöttük.

▶ Az országon belüli helyzet további romlása össznemzeti válsághoz vezetett. A rendteremtés hívei megpróbálták átvenni a hatalmat a Kornyilov lázadás idején, de ezt sikerült megakadályozni. A következő veszélyforrást a bolsevikok jelentették, akik fegyveres felkeléssel akartak hatalomra kerülni. Az UKT-nak mindent meg kellett tenni annak érdekében, hogy megvédje az államalkotás folyamatát.

Kérdések és feladatok

1. Mikor hirdették meg az *I. Univerzálét*? 2. Ki lett a Főtitkárság vezetője 1917 júniusában? 3. Mikor zajlott a szamosztyijnik felkelés? 4. Mit értünk a tanácsok bolsevizálódása alatt? 5. Ki volt az Első Ukrán Hadtest parancsnoka?

6. Jellemezték az *I. Univerzálé* tartalmát! 7. Nevezzék meg az orosz–ukrán kompromisszum fő pontjait a *II. Univerzálé* alapján! 8. Mik voltak a *II. Univerzálé* következményei? 9. Hogyan hatott az ukrainai helyzetre a Kornyilov-lázadás? 10. Miért éleződött ki a helyzet az Ideiglenes kormány és az UKT között 1917 őszén?

11. Vitassátok meg a következő kérdést: *Szükség volt-e a kompromisszumra az Ideiglenes kormány és az UKT között?!* 12. Folytassátok az *Ukrán forradalom eseményei 1917–1921 között* táblázat kitöltését! 13. Kezdjétek el az *Ukrán Központi Tanács Univerzáléi* táblázat kitöltését!

Univerzálé, kiadásának dátuma	Elfogadásának történelmi előfeltételei	Főbb gondolatai	Jelentősége

14. Készítsetek beszámolót *Az UKT nőtagjainak tevékenysége* címmel!

7. §. Az Ukrán Népköztársaság (UNK) kikiáltása

1. Kik voltak a bolsevikok? Milyen politikai nézeteket vallottak? 2. Mi az univerzálé? Miről szól az UKT *I.* és *II. Univerzáléja*? 3. Mit nevezünk köztársaságnak? Milyen sajátosságai vannak?

A bolsevikok hatalomra kerülése Oroszországban és ennek hatása Ukránra. 1917. november 7-én a bolsevikok Petrográdban megdöntötték az Ideiglenes kormány hatalmát. A II. Összoroszági tanács-

kongresszuson létrejött az új orosz kormány, vagyis a **Népbiztosok Tanácsa**, melynek **Vlagyimir Lenin** lett az elnöke. Oroszországban kikiáltották a munkások, parasztok és katonák tanácsköztársaságát (**Szovjet-Oroszország**). Annak érdekében, hogy maguk mellé állítsák az ország népét, a bolsevikok meghirdették a békéről és földről szóló dekrétumokat. A békéről szóló dekrétumban felszólították a harcoló országokat, hogy azonnal fejezzék be a háborút és kezdjenek tárgyalásokat az igazságos, demokratikus békéről minden feltétel nélkül. A földről szóló dekrétumban pedig megszüntették a föld magántulajdonát és biztosították Oroszország minden állampolgára számára a föld szabad használatának jogát. Ravasz húzás volt ez a részükről, hisz Oroszország népe igazán két dologra vágyott: békére és a földre.

A többi szocialista párt nem támogatta a bolsevik hatalomátvételt. Moszkvában harcok kezdődtek a bolsevikok és az Ideiglenes kormány fegyveres erői között. Ezek a harcok több héten keresztül tartottak és sok száz ember halálát okozták. A bolsevikokat legtöbbször a központi iparvidékek nagyvárosaiban támogatták, vidéken és a falvakban elenyésző volt a népszerűségük. A moszkvai fegyveres szembenállással vette kezdetét, több történész véleménye szerint, a polgárháború Oroszországban. A kommunista hatalom

csak nehezen tudott magának utat törni a fővároson kívül, mivel meg kellett küzdenie a bolsevikellenes erők fegyveres ellenállásával. Ez utóbbiak táborában azonban nem volt egység, a felkészültségük sem volt megfelelő, ezért hosszú távon nem tudtak ellenállni a bolsevik előrejutásnak.

Más volt a helyzet Ukrajnában. Novemberben a Kis Tanács megalapította a Forradalom Védelmének Tartományi Bizottmányát, amely az UKT-nak tartozott felelősséggel. Neki lettek alárendelve a forradalmi demokrácia erői és minden államhatalmi szerv Ukrajnában. A bizottmány megalakulása után kiáltvánnyal fordult az ukrán néphez, amelyben kijelentette, hogy joghatósága kiterjed a kilenc ukrán kormányzóság területére. A későbbiekben azonban nem tudta megszervezni munkáját, ezért átadta megbízatását a Főtitkárságnak. November 8-án a tartományi bizottmány annak a véleményének adott hangot, hogy a hatalmat Oroszországban nem bitorolhatják egyedül a bolsevikok vezette tanácsok, mivel az államhatalom az egész forradalmi demokráciát illeti meg. Ez az állásfoglalás feszültséghez vezetett a bolsevikokkal, akik kiléptek a tartományi bizottmányból. A bizottmány nem tudott egyezsége jutni a Kijevi Katonai Körzet parancsnokságával sem, akik az Ideiglenes kormányt támogatták és jelentős katonai erővel rendelkeztek.

Az Ideiglenes Kormány bukása után Kijevben háromhatalmi gócpont alakult ki: a Kijevi Katonai Körzet (KKK) parancsnoksága, amely helyre kívánta állítani az Ideiglenes kormány hatalmát; a bolsevikok által irányított munkás- és katonaküldöttek tanácsai, ők a Vörös gárda fegyveres csapataival rendelkeztek a forradalmi katonai bizottságokkal az élen; és az Ukrán Központi Tanács. Az események akkor eszkalálódtak, amikor a KKK november 10-én letartóztatta a bolsevik forradalmi katonai bizottságot és megkezdte a Vörös gárda felszámolását. A bolsevikok erre válaszul új forradalmi katonai bizottságot hoztak létre és fegyveres zavargásokat robbantottak ki a városban, melyek három napig tartottak, de nem döntöttek el a szembenállást. November 13-án a konfliktusba beleavatkozott az Ukrán Központi Tanács, és elfoglalta Kijev kulcsfontosságú központjait és főbb intézményeit. Ekkor az UKT tárgyalásokat kezdeményezett az elenségeskedő felek között. Végül megszületett a megállapodás. A letartóztatott bolsevik vezetőket szabadon engedték, a Kijevi Katonai Körzet pedig kivonta csapatait Kijevből és feloszlatta az önkéntes tiszti különítményeket. Az Ukrán Központi Tanács ezáltal kezébe vette a hatalmat. A bolsevikok is elismerték őket, mint a tartomány államhatalmi szervét Ukrajnában. A Főtitkárság a KKK élére saját emberét, V. Pavlenko alezredest nevezte ki.

1917. november 14-én Vinnicsenko táviratban értesítette az összes ukrán kormányzóságot arról, hogy a hatalmat az országban az UKT gyakorolja és a Főtitkárság hatásköre kiterjed azokra a területekre is, ahol többségben vannak az ukránok: Katerinoszlav és Harkiv környékére, a kontinentális Tauriára, Holm-vidékére, részben Kurszk és Voronyezs vidékre. Ugyanezen a napon az UKT és a Főtitkárság hatalmát elismerte minden politikai erő.

2 Az UKT III. Univerzáléja. Az Ukrán Népköztársaság kikiáltása. A bolsevikokat nem keserítette el kijevi vereségük ténye, és Ukrajna megszerzéséről sem mondtak le. November folyamán sikerült hatalomra kerülniük Luhanszkban, Donyec-medence más térségeiben, a Pogyiljai és Volinyi kormányzóságok városaiban, de jelen voltak Ukrajna-szerte sok tanácsban is. 1917. november 17-én megtartották a Kijevi Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsának egyesített ülését, ahol felszólalt a fővárosi bolsevikok vezére, **Georgij Pjatakov**. Azt javasolta a megjelenteknek, hogy mihamarabb hívják össze az Összukrán Tanácskongresszust, ahol válasszák meg az ukrán munkás- és katonaküldöttek vezető szervét, a Központi Tanácsot, a Tanácsok Központi Végrehajtó Bizottságának példájára. A megbeszélésen határozatot fogadtak el, melynek értelmében Oroszországban minden hatalom a tanácsokat illeti meg, Ukrajnában pedig a munkás- és katonaküldöttek Központi Tanácsát. Az UKT nevét felhasználva és céljaiknak nemzeti színezetet kölcsönözve próbálták így megkaparintani a hatalmat a bolsevikok.

Közben az ukrán Központi Tanács tovább folytatta államalkotói tevékenységét. **1917. november 20-án** a Kis Tanács ülésén megvitatták és elfogadták a **III. Univerzálét**, melyben kikiáltották az **Ukrán Népköztársaság** (UNK) megalakulását. Az Ukrán Népköztársaság létrehozásának gondolata M. Hruszevszkijtől származott, aki azzal magyarázta ennek a lépésnek a szükségességét, hogy Ukrajna gyakorlatilag már kivált az Orosz Köztársaság kötelékéből és csak formális államszövetséget alkot vele. Az univerzálénak tulajdonképpen ezt az állapotot kell törvényesítenie. A **III. Univerzálé** meghatározta az UNK területét, hatalmi struktúráját és tartalmazta az ország társadalmi-gazdasági átalakításának a programját is:

- ▶ az Alkotmányozó Nemzetgyűlés öszsezhívásáig a teljes hatalmat az UKT és a Főtitkárság gyakorolja; az UNK területe a Kijevi, Pogyiljai, Volinyi, Csernyihivi, Poltavai, Harkivi, Tauriai (Krim nélkül), Katerinoszlavi és a Herszoni kormányzóságokra terjed ki. A többi ukránok által lakott terület hovatartozásáról Kurszk vidékén, Holm-vidékén, a Voronyezsi tartományban, a helyi lakosság népszavazásán kell dönten;
  - ▶ megszüntették a földesúri földtulajdonlást és más nem munkával szerzett gazdaságokat; a földet a nép tulajdonává nyilvánították és átadták nekik örökváltás

Nagygyűlés Kijevben az UNK létrejötte alkalmából. 1917. november 7.

? Hogyan ábrázolja az illusztráció a társadalom viszonyát ehhez az eseményhez?

nélkül örök használatra; a földhasználatról szóló törvényt később tervezték elfogadni;

- ▶ bevezették a nyolcórás munkanapot a munkások számára, a termelés és elosztás állami ellenőrzését;
- ▶ megígérték a béketárgyalások megkezdését;
- ▶ meghirdették a demokratikus emberi és szabadságjogokat, a szólás-, a gyülekezési, a sztrájk és a sajtószabadságot, a szabad vallásgyakorlást, a lakás sérthetetlenségét, a nyelvek szabad használatát, az igazságszolgáltatás és a helyi önkormányzatok reformját, megszüntették a halálbüntetést, nemzeti-kulturális autonómiát kaptak az oroszok, zsidók, lengyelek és más népek;
- ▶ 1918. január 9-re összehívták az Összukrán Alkotmányozó Nemzetgyűlést.

A *III. Univerzálé* támogatottsága nem volt egyértelmű a társadalmon belül. Az Oroszországgal való államszövetség megőrzésének gondolata az UKT ellen hangolta az ukrán szamosztyijnik hazafiakat. Sokan nem értettek egyet az agrárkérdés megoldására tett javaslatokkal sem. A *III. Univerzálé* elfogadása után a földbirtokosok és a parasztok is elfordultak a Központi Tanácstól.

i

3 **Az UKT kül- és belpolitikája az UNK létrejötte után.** Az UKT belpolitikai tevékenységében a törvényalkotás játszotta a vezető szerepet. A Kis Tanács létrehozott egy speciális bizottságot, melynek a feladata a különböző törvénytervezetek kidolgozása volt. 1917 decemberében elfogadtak egy olyan törvényt, melynek értelmében mindazok az orosz kormány által elfogadott törvények és rendelkezések, amelyek érvényben voltak Ukrajna területén a bolsevik fegyveres hatalomátvétel előtt, továbbra is érvényben maradnak. Törvénykezdeményezési joga az UNK területén csak az Ukrán Központi Tanácsnak és a Főtitkárságnak volt. Ez lett a későbbiekben a további államalkotói folyamatok alapja.

Elődeik jogi normáit felhasználva az UKT és a Főtitkárság a törvényeket új tartalommal töltötték meg. Az ukrán kormány külön rendelkezésekkel kötelezte a helyi hatalmi szerveket, hogy akadályozzák meg az önkényes földfoglalást, az erdők kivágását és a rekvirálást.

Az államalkotói folyamatok legfontosabb intézkedése az *Alkotmányozó Nemzetgyűlésbe történő választásokról* szóló törvény kidolgozása és elfogadása volt. Kezdetét vette a bírósági és ügyészségi rendszer létrehozása. Hozzáálltak az új alkotmány kidolgozásához, elfogadták az UNK címerét, ami Szent Volodimir szigonya lett.

Megkezdődött az ország pénzügyi rendszerének a kiépítése: törvényt fogadtak el az államkölcsonról, az UNK Állami Kincstartóságáról, az adórendszeréről. Törvényesítették a 8 órás munkanapot és a 48 órás munkahetet, szabályozták a nők és gyerekek foglalkoztatását, az éjszakai munkát, a szabadnapok számát. De nem fogadták el az állami költségvetést és a gazdaságpolitika alapjairól szóló törvényt.

1917 végén Kijevben létrejött egy új ukrán katonai alakulat, a **Szicslövészek galíciai-bukovinai kurinya**. 22 galíciai önkéntes hozta létre az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének hadifoglyaiból, akik a darnyciai koncentrációs táborban raboskodtak. A koncentrációs táborokból egyre több hadifogoly szökött meg, s ennek köszönhetően a kuriny létszáma fokozatosan elérte az 500 főt. Működését az Ukrán Szicslövészek Légiónak szabályzata alapján szervezték meg. Később megváltoztatták a nevét Szicslövészek kurinyára. Ez a katonai alakulat volt az UNK hadseregének egyik leg-
ütőképesebb csapata.

A Főtitkárság folyamatosan attól félt, hogy megszállják az UNK területét, ezért béketárgyalásokat kezdeményezett a háború befejezése érdekében és mindenkitől elvárta a vállalt kötelezettségek teljesítését a fronton és a hátszágban is.

A Délnyugati és Román frontokat **Ukrán frontba** egyesítette, a jobb irányítás megszervezése érdekében.

A Főtitkárság béketárgyalási törekvéseit felgyorsította annak a híre, hogy Oroszország Népbiztosainak Tanácsa különbékét kíván kötni a német és osztrák-magyar parancsnokságokkal. 1917. december 1-jén a Főtitkárság jegyzékben értesítette a harcoló országokat és semleges államokat, hogy önálló külpolitikát kíván folytatni a jövőben. Felhívta mindenki figyelmét

arra, hogy Ukrajna nem különbé megkötésében érdekelt, hanem az általános, demokratikus külkapcsolatok kiépítésében. Az Oroszország által megkötött béke pedig csak abban az esetben lesz érvényes, ha azt aláírja az UNK is. Három nap múlva az ukrán kormány levelet kapott, amelyben meghívták, hogy vegyen részt a Németországgal, Ausztria-Magyarországgal, Törökországgal és Bulgáriával folytatott béketárgyalásokon Breszt-Litovszkban.

Az UKT diplomáciai kapcsolatot létesített a világ közel 20 országával. Katonai küldöttségek érkeztek Kijevbe Nagy-Britan-

Az UNK küldöttsége a breszt-litovszki tárgyalásokon. 1918 februárja

? Mit tudhatunk meg az ukrán küldöttségről az alábbi illusztráció alapján?

8. §. A bolsevik Oroszország háborúja az UNK-val. Az UNK függetlenségének a kikiáltása

niából, Franciaországból, Olaszországból, Japánból, Romániából, Belgiumból és Szerbiából. 1918 áprilisáig az UKT Németország és Ausztria-Magyarország támogatását élvezte.

! **Következtetések.** Az UNK vezetői nem fogadták el a petrográdi bolsevik hatalomátvételt és ez később a bolsevik Oroszországgal való szembenálláshoz vezetett.

▶ A *III. Univerzálé* elősegítette az Ukrán Népköztársaság létrejöttét és megfogalmazta annak politikai irányvonalát is.

▶ Az UNK kül- és belpolitikája a *III. Univerzálé*ban megfogalmazott politikai irányvonal megvalósítására irányult.

? Kérdések és feladatok

1. Hogyan reagált az UKT a petrográdi bolsevik hatalomátvételre? 2. Milyen három-hatalmi gócpont jött létre Kijevben 1917 novemberében? 3. Mikor hirdették meg a *III. Univerzálét*? 4. Hogyan kívánta a *III. Univerzálé* megoldani az agrárkérdést? 5. Mi volt az államalkotói folyamatok legfontosabb intézkedése a *III Univerzálé* kihirdetése után? 6. Hogyan viszonyult az UNK a háború befejezéséhez?

7. Jellemezték a petrográdi bolsevik hatalomátvétel után végbemenő eseményeket Ukrajnában! 8. Miért tartják a *III. Univerzálét* az 1917–1921-es ukrán forradalom egyik meghatározó eseményének az államalkotói folyamatok szempontjából? 9. Jellemezték az UKT kül- és belpolitikai törekvéseit az UNK létrejötte után!

10. Mutassátok meg az atlasz térképén az UNK-t! 11. Folytassátok az *Ukrán forradalom eseményei 1917–1921 között* táblázat kitöltését! (29. o.) 12. Folytassátok az *Ukrán Központi Tanács Univerzáléi* táblázat kitöltését! (36. o.) 13. Alkossatok kis csoportokat, és vitassátok meg a következő kérdést: *Mi volt a lényege az UKT III. Univerzáléjában megfogalmazott politikai irányvonalnak az ukrán társadalom számára?!*

14. Volodimir Vinnicsenko azon a véleményen volt, hogy a *III. Univerzálét* nem támogatták annyian az ukrán társadalomban, mint az *I. Univerzálét*. Mi a véleményetek erről?

8. §. A bolsevik Oroszország háborúja az UNK-val. Az UNK függetlenségének a kikiáltása

▶ 1. Mikor, és hogyan jött létre a bolsevik rendszer Oroszországban? 2. Milyen volt az UNK és a bolsevikok viszonya? 3. Miről szól az UNK *I., II., III. Univerzáléja*?

1 **A bolsevik agresszió kezdete az UNK ellen.** A *III. Univerzálé* kihirdetése és az UKT államalkotói tevékenységének a kibontakozása kiélezte a viszonyt Oroszország Népbiztosainak Tanácsával, ugyanis az UKT nem ismerte el a Népbiztosok Tanácsát egész Oroszország kormányaként.

Jevhenyija Bos

Viszont a Népbiztosok Tanácsa sem ismerte el az UKT-t, mondván, ez utóbbi nem hajlandó kikiáltani a szovjet rendszert Ukrajna területén. Még jobban bonyolította a helyzetet, hogy az Ukrán Központi Tanács katonai alakulatai hozzáláttak a Vörös gárda és a bolsevik többségű harci egységek lefegyverzéséhez, s Oroszországba toloncolásához. Az UKT ezt követően azt a parancsot adta az orosz hadsereg ukránosított csapatainak, hogy térjenek vissza Ukrajna területére és olvadjanak be az Ukrán frontba. Nem nézték a bolsevikok jó szemmel azt sem, hogy a velük ellenséges doni és kubáni kozákok szabadon átkelhettek Ukrajna területén és hazatérhettek. Mindeközben a fronton fegyverszünet volt érvényben. Az ukránok magabiztosságát az is

fokozta, hogy az Alkotmányozó Nemzetgyűlésbe megtartott választásokon 1917 novemberében a szavazatok 75%-át kapták meg, a bolsevikok viszont csak a 10%-át.

Az Ukrán Központi Tanácsot nem sikerült fegyveres úton megbuktatni azoknak a bolsevik egységeknek sem, amelyek Jevhenyija Bos parancsnoksága alatt indultak el a frontról december 11–12-én, hogy átvegyék a hatalmat Kijevben. Az első ukrán hadtest Pavlo Szkoropadzsik parancsnoksága alatt Zsmerinkánál feltartóztatta, majd Oroszországba internálta őket. Az ukrán bolsevikok már csak Szovjet-Oroszország segítségével bízhattak, és abban, hogy békés úton is leválthatják az UKT-t a tanácskongresszuson.

1917 decemberének elején a Kijevi Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsa összehívta az összukrán tanácskongresszust. A kongresszusra meghívták a kormányzósági, városi és járási tanácsok képviselőit. Ukrajna területén ekkor több mint 300 tanács (szovjet) működött. A képviselői normákat úgy alakították ki, hogy a nagyvárosok és ipari körzetek bolsevik többségű tanácsai kerüljenek többségbe. A parasztok képviselőtét minden lehetséges módon korlátozták.

A Központi Tanács kezdetben nem foglalkozott a bolsevikok által meghirdetett tanácskongresszussal. Később felismerte az ebben rejlő veszélyeket, és körlevélben szólította fel a parasztszövetségeket, az ukránosított katonai egységeket, hogy küldjenek minél több képviselőt a kongresszusra. A felhívásra 2000 küldött érkezett Kijevbe, akik félreállították a mandátumvizsgáló bizottságot és maguknak kezdték kiadni a képviselői mandátumokat.

A kongresszusi küldöttek összetétele nem olyanra sikeredett, mint ahogy azt a bolsevikok elképzelték. Bonyolította a helyzetet az is, hogy a

Donyec–Krivij Rih-i medence eszer-men-sevik többségű tanácsa, amely szintén nem ismerte el az UNK fennhatóságát, összehívta Harkivban a saját kongresszusát. A kongresszus december 17-én kezdte meg munkáját. A 2,5 ezer képviselőből mindössze 127 volt bolsevik.

Az össзуkrán tanácskongresszus megnyitásának napján az UNK táviratot kapott a Népbiztosok Tanácsától, amelyben az orosz bolsevikok elismerték ugyan minden nép szabad önrendelkezési jogát, de felsoroltak egy sor ultimátumszerű követelést a Központi Tanáccsal szemben. A kongresszus küldöttei támogatásukról biztosították az UKT-t és elítélték a moszkvai (nagyorosz) kormány azon központosító törekvéseit, amelyek Moszkva és Ukrajna között háborúhoz vezethetnek és veszélybe sodorhatják az ukrán demokrácia föderációs törekvéseit. A kongresszus bolsevik küldöttei is elhatárolódtak a Népbiztosok Tanácsának **ultimátumától**, de elhagyták az üléstermet, mivel a kongresszus képviselőinek többségét nem tartották legitimnek.

A Főtitkárság azonnal válaszolt az ultimátumra, de a szovjet fél nem fogadta el azt. Ez a körülmény alapot szolgáltatott az orosz bolsevik **agresszió** megindításához Ukrajna ellen.

Oroszország Népbiztosainak Tanácsa határozatban mondta ki, hogy *a tanács háborúban áll velünk*, amiért minden felelősséget az UKT-ra hárított.

A kijevi kongresszust elhagyó bolsevik küldöttek Harkivban csatlakoztak a Donyec–Krivij Rih-i medence tanácsainak kongresszusához és az orosz bolsevik csapatok „védelme” alatt a tanácskozást első össзуkrán tanácskongresszussá nyilvánították. (Ekkor már elkezdődött a háború Szovjet-Oroszország és az UNK között. Az oroszok lerohanták Ukrajnát és az első város, ahová bevonultak, Harkiv volt, így kerültek oda – *a ford. megj.*) Az különösebben nem zavart senkit, hogy Ukrajna 300 tanácsa közül csak 89-et képviselt a 200 bolsevik küldött. A bolsevikok kikiáltották a tanácsköztársaságot Ukrajnában, bár megőrizték az eredeti Ukrán Népköztársaság elnevezést is. A kongresszus megválasztotta a **Központi Végrehajtó Bizottságot** és a tanácsköztársaság kormányát, a **Népi Titkárságot** Jevhenyija Bos vezetésével. A tanácskormánynak 12 titkár volt a tagja. A *Szovjet-UNK* területe az Ideiglenes kormány utasításában megjelölt kormányzóságokra korlátozódott.

A tanácshatalom megteremtése Ukrajnában gyakorlatilag a bolsevik Oroszország agressziójának a palástolása volt.

Ultimátum — olyan fenyegetéssel kísért követelés, melynek teljesítését meghatározott időhöz kötik.

Aggresszió — fegyveres erő törvénytelen alkalmazása egy állam által a másik ország szuverenitása, területi integritása vagy politikai függetlensége ellen.

A szovjet UNK Központi Végrehajtó Bizottsága nyilatkozatban fosztotta meg a hatalomtól az Ukrán Központi Tanácsot és a Főtitkárságot, s megalapította az ellenforradalommal harcoló tartományi bizottságot. Volodimir Vinnicsenko szavaival élve, *Szovjet-Oroszországot ezután már senki sem vádolhatja azzal, hogy háborút folytat Ukrajna ellen, hisz a harkivi ukrán kormány harcol a kijevi ellen, és ez az ukrán nép belső ügye. Világos, hogy ez sima formaság csupán, hisz a harkivi kormány Petrográdból kapja az utasításokat és az orosz kormány katonái harcolnak a hadseregében is.* A tanácskormány létrejötte Harkivban elősegítette a bolsevikok győzelmét Ukrajnában.

A bolsevik Oroszország első háborúja az UNK ellen.

Kezdetben a harkivi és kijevi kormányok között a **dekrétumok háborúja** zajlott. A Főtitkárság megtiltotta a búzakivittelt Szovjet-Oroszországba, a Népi Titkárság pedig hatályon kívül helyezte ezt, és érvénytelenítette a Főtitkárság minden más rendelkezését. Ezt követően a Népi Titkárság fegyveres segítséget kért Oroszország Népbiztosainak Tanácsától az Ukrán Központi Tanács ellen folytatott harcához.

Az orosz vörösgárdisták a helyi erők támogatásával megindultak Kijev és más ukrán város ellen. Előrenyomulásuk során a **szerelvény háború** taktikáját alkalmazták, vagyis a vasútvonalak mentén haladtak előre és elfoglalták, s ellenőrzésük alá vonták a főbb közlekedési csomópontokat, illetve nagyobb ipari központokat. A támadó hadműveletek idején arra számítottak, hogy a nagyvárosok munkás osztagai segíteni fogják őket.

Az UKT hozzálátott a bolsevikok elleni fegyveres harc megszervezéséhez. Megalapították az ukrán védelmi bizottságot. December végén a Főtitkárság határozott az **UNK hadseregének** a létrehozásáról önkéntes és bérezéses alapon. Ezek az intézkedések azonban eléggé elkéstek, ugyanis az orosz hadsereg ukránosított alakulatai többnyire harcképtelennek bizonyultak.

Bár a bolsevik csapatok nem voltak nagy létszámúak és inkább a vasútvonalak mentén haladtak, az ukránok mégsem tudtak komolyabb ellenállást kifejteni velük szemben. A nemzeti lelkesedés és elkötelezettség a kijevi diákokat és tanulókat az ukrán ügy mellé állította, akik közül 300-an Averkij Honcsarenko százados (a kijevi egyes számú kadétiskola tanára) általános parancsnoksága alatt a **kruti** vasútállomás mellett (a Csernyihiv–Kijev vasútvonalon) **1918. január 29-én** megütköztek a vörösgárdisták

Az UNK pecsétje és címere

6 ezer fős hadseregével. A csata öt órán keresztül zajlott és jelentős károkat okozott a bolsevikoknak (300 vörösgárdista maradt a csatatéren). A fiataloknak sikerült négy napra feltartóztatni a vörösök előrenyomulását. Nagy veszteségei voltak az ukrán erőknek is. A sebesültek és halottak száma elérte a 250 főt. A diákszázad parancsnoka, Andrij Omelcsenko százados is életét vesztette. A fiatal ellenállók közül 10–12-en hősi halált haltak, 35–40-en megsebesültek, 27-en pedig fogságba estek, akiket a bolsevikok később kivégeztek. A meggyilkolt diákokat 1918 márciusában újratemették a kijevi Aszkold-hegyen.

A kruti csata napján felkelés robbant ki Kijevben, melyet a fővárosi bolsevikok szerveztek és a kijevi helyőrség katonái és az Arzenál gyár felfegyverzett munkásosztagai vettek benne. Az utcai harcok során mindkét oldalon sokan veszítették életüket. A felkelést végül is sikerült elfojtani a Jevhen Konovalec szicslövész kurnyának és Szimon Petljura Szloboda-ukrajnai hajdamakjainak. A felkelés központjának számító Arzenal gyárat is elfoglalták. A vörösgárdisták Mihajlo Muravjov parancsnoksága alatt megközelítették a fővárost. Az utcai harcok során legyengült ukrán erők nem tudtak jelentősebb ellenállást kifejteni az orosz csapatokkal szemben, akik megszállták Darnycát, majd a kijevi hidakat is ellenőrzésük alá vonták. Muravjov ekkor parancsot adott a nehéztüzérségnek, hogy lőjék a várost, majd 1918. február 8-án bevonult Kijevbe.

L. Perfeckij: Csata Kruti alatt

? Milyen művészi eszközöket alkalmazott a festő a kruti csata ábrázolásához?

3 Az UKT IV. Univerzáléja. Az UNK függetlenségének kikiáltása. Az UKT helyzete egyre kilátástalanabbá vált. Az ukrán kormány kénytelen volt elhagyni a fővárost. A breszti béketárgyalásokon is nagyon kényessé vált a helyzet. Az ukrán küldöttség ugyan állandóan az UNK önállóságát bizonygatta, de a gyakorlatban ez már koránt sem volt így. Az orosz megbízottak pedig egyre nyíltabban hangoztatták, az UNK küldöttségét fel kell cserélni a Szovjet-UNK küldöttségével, ugyanis az országban a hatalmat már ők gyakorolják.

Mihajlo Hruszevszkij azt javasolta, kiáltsák ki az Ukrán Népköztársaság teljes függetlenségét. Ez meg is történt az Ukrán Központi Tanács IV. Univerzáléjában, amit **1918. január 22-én** tettek közzé.

Az adott helyzetben a békeszerződés megkötése volt a legfontosabb, ezért a kormány különleges felhatalmazású küldöttséget menesztett Breszt-Litovszkba.

A IV. Univerzáléban volt egy sor társadalmi-gazdasági kitétel is. A föld magántulajdonának megszüntetése és államosítása mellett a termőföldet át akarták adni örök használatra a parasztoknak. Erről még egy törvénytervezet is született, amit az UKT későbbi ülésén kívántak jóváhagyni. Az erdőket, folyókat, természeti kincseket elkozták korábbi tulajdonosaiktól és állami tulajdonba vették. A kormányt arra utasították, hogy alakítsa át a hadiipari vállalatokat olyan üzemekké, melyek közszükségleti cikkeket gyártanak.

A IV. Univerzáléban szó volt a munkanélküliség leküzdéséről, a rokkantak, öregek, árvák és minden olyan személy anyagi megsegítéséről, aki kárt szenvedett a háború során. A kormány bejelentette a kereskedelem államosítását, illetve a külkereskedelem állami monopóliummá tételét. A bankokat is állami ellenőrzés alá helyezték.

A IV. Univerzálé meghirdette a demokratikus emberi és szabadságjogokat, az UNK nemzetiségeinek az egyenlőségét. Az országban kialakult bizonytalan helyzetre való tekintettel az is bekerült az Univerzáléba, hogy *amit mi nem érkeztünk megtenni, azt majd végrehajtja az Alkotmányozó Nemzetgyűlés*. A IV. Univerzálé intézkedéseit az Ukrán Központi Tanács végül is nem tudta megvalósítani.

A IV. Univerzálé közzétételével egy napon az UKT elfogadta a **nemzeti-személyes autonómiáról** szóló törvényt, melynek értelmében automatikusan autonómiát kapott Ukrajna három nemzeti kisebbsége: az orosz, a zsidó és a lengyel. A beloruszok, németek, moldovánok, krími tatárok, görögök és bolgárok abban az esetben kapták azt meg, ha tízezren kérelmezték.

Az orosz csapatok eközben mindjobban megközelítették a fővárost. **1918. február 8-án** a Kis Tanács és a Népi Miniszterek Tanácsa (a IV. Univerzálé a Főtitkárság helyett létrehozta a Népi Miniszterek Tanácsát, Vszevolod Holuboviccsal az élen – *a ford. megj.*) kénytelen voltak elhagyni Kijevet. Először Zsitomirba mentek, utána pedig Szárniba.

Miért szenvedtek vereséget az ukrán nemzeti erők az első bolsevik ukrán háborúban? Ennek az egyik legfőbb oka az volt, hogy az UKT elvesztette társadalmi támogatottságát. Érthetetlenek voltak egyes intézkedései az agrárkérdés megoldásában, ami az ukrán parasztságot ellene hangolta. A munkások többsége pedig soha nem is támogatta őket. Az UKT nem sokat

foglalkozott az ukrán hadsereg létrehozásának kérdéseivel sem. Ezeket a hibákat később a bolsevikok úgyesen kihasználták a maguk javára.

4 A bolsevikok első hatalomra kerülése Ukrajnában. Miután Mihajlo Muravjov csapatai elfoglalták Kijevet, féktelen terror vette kezdetét. Üldözni kezdték az ukrán mozgalom képviselőit, az orosz hadsereg tisztjeit, a tehetősebb kijevi polgárokat és mindazokat, akiket a *forradalom ellenségei* közé soroltak. Osztrák történelmi források szerint a **vörösterro**rnak több mint ötezren estek áldozatul Kijevben. Részeg bolsevik matrózok meggyilkolták a kijevi metropolitát, Volodimirt (Bohojavlenszkij) is.

Vörösterro — a bolsevikok tömeges megtorló politikája a széles társadalmi rétegek ellen, akiket osztályellenesnek nyilvánítottak és ellenforradalmi tevékenységgel vádoltak meg.

! Következtetések. A hatalomért folytatott küzdelem 1917 végén háborúhoz vezetett az Ukrán Népköztársaság és a Szovjet Ukrán Népköztársaság között.

▶ A bolsevikok elleni háború elvesztésének réme arra ösztönözte az UKT vezetését, hogy átgondolja Ukrajna állami státuszával kapcsolatos véleményét. Ez a *IV. Univerzálé* megjelenéséhez vezetett.

▶ A bolsevik hatalomátvétel után bekövetkezett változásokat Ukrajnában a bolsevik-orosz megszállás eseményeként lehet értékelni.

? Kérdések és feladatok

1. Milyen követeléseket intézett ultimátumában az Orosz Népbiztosok Tanácsa az UKT-hoz? 2. Mit értünk ultimátum alatt? 3. Mekkora volt a Szovjet-UNK területe? 4. Mit értünk dekrétumok háborúja alatt? 5. Mikor zajlott a kruti csata? 6. Mit kiáltottak ki a *IV. Univerzálé*ban?

7. Jellemezzétek az orosz bolsevik agresszió kezdeti szakaszát az UNK ellen! 8. Hogyan zajlott a bolsevik Oroszország első háborúja az UNK ellen? 9. Jellemezzétek az UKT *IV. Univerzálé*ját az államalkotás szempontjából! 10. Miért nevezik a bolsevikok első hatalomra kerülését Ukrajnában bolsevik-orosz megszállásnak?

11. Mutassátok meg az atlasz térképén az első bolsevik–ukrán háború eseményeit! 12. Folytassátok az *Ukrán forradalom eseményei 1917–1921 között* táblázat kitöltését! (29. o.) 13. Fejezzétek be az *Ukrán Központi Tanács Univerzáléi* táblázat kitöltését! (36. o.) 14. Vitassátok meg a következő kérdést: *Miért vesztette el az UNK a bolsevik Oroszország elleni háborút?*

- ★ 15. A bolsevikok első hatalomra jutásának tapasztalatain elmélkedve Mikola Szkripnik, a Népi Titkárság akkori elnöke a következőket írta: *Tragédiánknak Ukrajnában az volt az elsődleges oka, hogy az ukránul beszélő és minden oroszral, moszkvaival szemben gyanakvó parasztokat, falusi proletárokat azoknak az orosz vagy eloroszosodott munkásoknak a segítségével próbáltuk a saját oldalunkra állítani, akik lenézték az ukrán kultúrát és az ukrán nyelvről még csak hallani sem akartak. Hogy értelmezték ezeket a gondolatokat? Egyetértetek-e? Miért?*

9. §. A Krím-félsziget 1917-ben

- ▶▶ 1. Az Orosz Birodalom melyik közigazgatási-területi egységéhez tartozott a Krím-félsziget 1914-ben? 2. Hogyan lett Krím az Orosz Birodalom része? 3. Mik voltak a krími tatár nemzeti mozgalom sajátosságai a XIX. század második felében?

1 A Krím-félsziget fontos változások előtt. A Krím-félsziget Észak-Tauria kontinentális részével alkotta együtt a Tauriai Kormányzóságot. Tauria lakossága 1916-ban 2 millió fő volt, aminek 35%-át a tatárok, 33%-át az oroszok, 11,8%-t pedig az ukránok tették ki. A kormányzóság területén összesen 34 nemzetiség élt. A tudatos orosz birodalmi politika következtében a krími tatár lakosság száma 130 év alatt fokozatosan 4 millióról 150 ezerre csökkent.

A háború idején a Krím-félszigetet front menti övezetté nyilvánították és a török fronton harcoló orosz hadsereg hátszaga volt. Innen látták el a tengeren a hadsereget élelmiszerrel, haditechnikával. A városokban pedig hadikórházak működtek. Sok embert hívtak be katonának és küldtek a frontra. Jelentősen csökkent a szántóföldek nagysága, több gyárat, üzemet bezártak, és a kereskedelem mértéke is csökkent. A Krím-félsziget lakossága körében fokozatosan nőtt az elégedetlenség.

2 A Krím-félsziget a forradalom kezdeti szakasza idején. Az önkényuralom megdöntésének híre aktivizálta a félsziget társadalmi-politikai életét. A politikai pártok közül a legnépesebbek és legbefolyásosabbak az oroszországi pártok voltak, köztük is az eszerek. A bolsevikok szerepe elenyésző volt, alig lehettek húszan-harmincan. Az ukrán pártok közül az ukrán eszereket követték a legtöbben. Az USZDMP-nek is volt két helyi szervezete.

A nemzeti mozgalmak közül a krími tatároké volt a legrangosabb. **1917 márciusában** Szimferopolban megtartották a Krím-félsziget muzulmánjainak általános gyűlését, amelyen közel 2 ezer ember vett részt. A

küldöttek megválasztották a **Krími Muszlimánok Ideiglenes Végrehajtó Bizottságát (Muszlim Bizottság)**, melynek **Cselebi Cselebijev** (Noman Cselebidzsihan) **mufti** lett a vezetője.

Mufti — muzulmán törvénytudó pap, aki értelmezi az iszlám törvényeket.

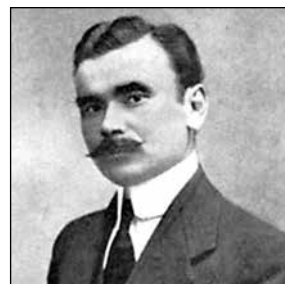
A Muszlim Bizottság nem szeretett volna államhatalmi szervvé válni. Fő feladatának azt tartotta, hogy megszervezze a krími tatárok demokratikus társadalmát, kialakítsa azok öntudatos viszonyát az orosz és a krími tatár forradalmi eszmékhez. A Muszlim Bizottság nem parancsolója és ellenőre akart népének lenni, hanem támogatója és irányítója.

1917 tavaszán-nyarán megalakult az első krími tatár politikai párt, a **Nemzeti (Nép) Párt**, a **Milli Firka**. Ez az esemény arról tanúskodott, hogy a krími tatár nemzeti mozgalomban kezdetét vette a politikai időszak. A párton belül két irányzat működött. Az egyikhez az autonómia hívei tartoztak, a másikhoz pedig a függetlenségé. A Milli Firka azért harcolt, hogy hívják össze a parlamentet és kiáltásák ki a Krími Népköztársaságot. A krími tatár nemzeti mozgalom vezetői közül Cselebi Cselebijev mellett **Dzsafer Szejdamet** volt a legismertebb.

1917 márciusában a Krím-félszigeten is létrejöttek a munkás- és katonaküldöttek tanácsai. Többnyire a mensevikek és eszerek vezették őket. A Muszlim Bizottság képviselői nem lehettek tagjai, mivel oda csak munkásokat, matrózokat vagy katonákat vettek fel.

Az UKT-hoz hasonlóan a Muszlim Bizottság is megpróbálta a maga oldalára állítani az orosz hadsereg azon egységeit, ahol többségben voltak a tatárok. 1917 nyarán az Ideiglenes kormány engedélyével létrejöttek az első tatár katonai alakulatok, amelyeket lovasszázadoknak neveztek.

1917 júliusában a Muszlim Bizottság küldöttséget menesztett Kijevbe, hogy rendezze viszonyát az Ukrán Központi Tanáccsal. A tatárok azt szerették volna elérni, hogy az UKT támogassa a Krím-félszigeten a tatár autonómia létrehozását és a félsziget csatlakozását Uk-

Cselebi Cselebijev – az első Kurultáj szervezője és az 1917-ben kikiáltott Krími Népköztársaság miniszterelnöke, a krími, litvániai, lengyelországi és belorussziai muzulmánok első muftija

Dzsafer Szejdamet – krími tatár író, társadalmi személyiség, a krími tatár nemzeti-felszabadító mozgalom ideológusa és egyik vezetője

rajnához. A Főtitkárság azonban nem tartotta időszerűnek ezeket a felvételeket az ukrán területi-közigazgatási autonómia kérdésének rendezéséig az Ideiglenes kormánnyal.

A Központi Tanács megpróbálta támogatni a Krím-félsziget ukrán mozgalmát. 1917 márciusától Szevasztopolban egy ukrán közösség (hromáda) működött, amely felvilágosító-agitációs munkát folytatott a fekete-tengeri flotta ukrán matrózai között. Miután létrejött az UNK, a Krím-félsziget nem lett annak része. Ez azért történt így, mert a Központi Tanács vezetőinek elgondolása szerint azok a tartományok lehettek az Ukrán Népköztársaság részei, ahol többségben voltak az ukránok.

3

A Kurultáj összehívása és a Krími Népköztársaság kikiáltása.

A Muszlim Bizottság nem ismerte el a petrográdi bolsevik hatalomátvételt. A félszigeten egy olyan demokratikus köztársaságot akart létrehozni, amely független a bolsevik befolyástól. 1917 novemberében választásokat tartottak a Kurultájban, vagyis a krími tatárok Alkotmányozó Nemzetgyűlésében.

December 12-én a Kurultáj kikiáltotta a **Krími Népköztársaságot**, elfogadta annak alkotmányát és **Krími Nemzeti Parlamentté** nyilvánította magát (az Összukrán Alkotmányozó Nemzetgyűlés összehívásáig). Megalapította a Nemzeti kormányt, vagyis a Direktóriumot, melynek vezetője Cselebi Cselebije lett. Így jött létre a világ első muzulmán köztársasága.

Az Ukrán Központi Tanács elismerte a Krími Népköztársaságot, mint a krími tatárok önrendelkezési jogának a megnyilvánulását.

A KNK kormánya a hatalmat nem tudta gyakorolni. A félszigeten ugyanis a bolsevik hatalomátvétel után megalakult a **Népi Megbízottak Tanácsa** (a kormányzósági hatalom ideiglenes legfelsőbb szerve), amelyben az ukránok és krími tatárok kisebbségbe kerültek. Az orosz képviselők nyomására a Népi Megbízottak Tanácsa azt a határozatot hozta, hogy a Krím-félsziget továbbra is Oroszország kötelékében marad. A tanács nem vette figyelembe a Krími Népköztársaság javaslatait.

4

A bolsevik hatalom létrehozása a Krím-félszigeten.

Szovjet-Oroszország Népbiztosainak Tanácsa a magáén kívül más hatalmat nem ismert el a Krím-félszigeten. Utasítására **1917. december 16-a** éjszakáján **Szevasztopolban** a krími bolsevikok szétkergették a munkás-, matróz és katonaküldöttek tanácsát, majd létrehozták saját forradalmi-katonai bizottságukat, amely fokozatosan a kezébe ragadta a hatalmat a félsziget más városaiban is.

A Krím-félszigeten három politikai erő harcolt a hatalomért: a krími tatár Direktórium, a Népi Megbízottak Tanácsa és a bolsevikok forradalmi-katonai bizottsága.

! **Következtetések.** Az első világháború negatívan befolyásolta a Krím-félsziget életét, ami a néptömegek elégedetlenségéhez vezetett.

▶ Az 1917-es orosz forradalom kezdeti szakaszában aktivizálódott a krími tatárok nemzeti mozgalma.

▶ A Kurultáj összehívásával és a Krími Népköztársaság kikiáltásával a krími tatár mozgalom megpróbálta megvalósítani céljait. A Krími Népköztársaság volt az első olyan demokratikus köztársaság, amelyet muzulmánok hoztak létre.

▶ A bolsevik hatalom létrehozása a Krímen arról tanúskodott, hogy a krími bolsevikok a félszigetet Szovjet-Oroszország részévé akarták tenni.

? **Kérdések és feladatok**

1. Hány nemzet képviselői éltek 1916 közepén a Krím-félszigeten? 2. Hogyan jött létre a Muszlim Bizottság? 3. Ki a mufti? 4. Hogy nevezték a tatár nemzeti kormányt? 5. Mi volt a Népi Megbízottak Tanácsa?

▶ 6. Milyen sajátosságai voltak a Krím-félsziget helyzetének az 1917-es események előtt? 7. Jellemezzétek a krími eseményeket az 1917-es oroszországi forradalom kezdeti szakaszában! 8. Hogyan zajlott a Kurultáj összehívása és a Krími Népköztársaság megalakulása? 9. Hasonlítsátok össze a bolsevikok hatalomra kerülésének folyamatát az UNK-ban és a Krímen!

▶ 10. Készítsetek kibővített vázlatot a krími eseményekről 1917-ben! 11. Alkossatok kis csoportokat, és vitassátok meg a következő kérdést: *Mik voltak a krími tatár mozgalom sikerei és kudarcai 1917-ben?!*

★ 12. Dzsafer Szejdamet visszaemlékezéseiben a következőket írta: *Mi figyelmesen megvizsgáltuk az ukrán nemzeti mozgalom kialakulását, az Ukrán Központi Tanács létrehozásának folyamatát, az ukránok területi autonómiával kapcsolatos tevékenységét és nemzeti kormányuk megalakítását. A mindenütt tapasztalható anarchia arra int bennünket, hogy ne törekedjünk az oroszokkal való szövetségi kapcsolatok és az orosz hatalmi struktúrák megőrzésére, hanem igyekezzünk még jobban megismerni az ukrán nemzeti mozgalmat. Hogy értelmezték ezeket a gondolatokat? Minek az alapján tartja a szerző értelmetlennek az oroszokkal való államszövetség megőrzését, és fontosnak az ukrán tapasztalat tanulmányozását?*

10. §. A bolsevikok kiűzése és az UNK fejlődése 1918 telén – tavaszán

▶▶ 1. Hogyan kezdődtek el a béketárgyalások az UKT és a négyes szövetség között? 2. Miért volt a béke a forradalom egyik legfontosabb kérdése? 3. Mit értünk külön-béke alatt?

1 **A breszti béke megkötése az UNK és a központi hatalmak országai között. A bolsevikok kiűzése Ukrajna területéről.** Az UNK függetlenségének kikiáltása után Ukrajna a breszt-litovszki béketárgyalások teljes jogú részese lett. **1918. február 9-én** az UNK képviselői aláírták a bé-

Német csapatok Kijevben. 1918 márciusa

? Milyen információhoz juthatunk a kép alapján a korabeli eseményekről?

keszerződést a központi hatalmakkal. Ez volt a legújabb kori ukrán történelem első olyan nemzetközi szerződése, amit Ukrajna kötött. A szerződés értelmében megszűnt a hadiállapot a szerződő felek között, és meghatározták Ukrajna államhatárait. Holm-videke és Pidlassje tartománya az UNK része lett. Helyreállították a gazdasági és diplomáciai kapcsolatokat. Külön titkos megállapodás szólt arról, hogy az Ausztria-Magyarország kötelékébe tartozó Kelet-Galícia különálló koronatartományba egyesül Bukovinával. A lengyelek tiltakozása következtében ez nem valósult meg.

Az UNK területe 1918 elejére gyakorlatilag a bolsevikok ellenőrzése alá került. Az ukrán küldöttség ezért azt kérte Németországtól és Ausztria-Magyarországtól, segítsen kiűzni Ukrajnából a bolsevikokat. Az UNK ígéretet kapott területei megtisztítására a vörösöktől. Ennek fejében köteles volt 60 millió pud gabonát, 2 millió 750 ezer pud élő marhát, sok burgonyát, cukrot, szalonnát szállítani Németországba és Ausztria-Magyarországra. Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia maguk is érdekeltek voltak a bolsevik Oroszország megfélemezésében, nem szerették volna, hogy őket is elérje a világforradalom.

1918. február 27-én 450 ezer német-osztrák katona lépte át Ukrajna határát és indult el Kijev felé. A német-osztrák csapatok előtt egy előzetes megállapodás értelmében ukrán egységek haladtak. Március 1-jén a bolsevikok harc nélkül kivonultak a fővárosból. A főváros lakói először Konovalec szicslövészeit, majd Petljura hajdamakjait pillanthatták meg az utcákon, később csatlakozott hozzájuk K. Priszovszkij zaporizzsjai osztaga. Másnap a kijevi pályaudvarra megérkeztek a német katonákat szállító szerelvények, akik március 3-án díszszemlét tartottak a Szent Szófia téren.

A kijeviek viszonya a németekhez nem volt egyértelmű. Voltak, akik az ellenséget látták bennük, ugyanakkor ők szabadították meg a kijevieket a bolsevikoktól. A németekkel a városba visszaköltözött a rend. Ismét megnyitották kapuikat a színházak, éttermek, üzletek. A boltok roskadoztak a különböző áruktól, ami elkápráztatta a háború viszontagságaihoz szokott német katonákat. A németek a rájuk jellemző rendszerettil és pontossággal fogtak neki az élet megszervezéséhez Kijevben. Először is elkészítették a főváros pontos tervrajzát. Mindenütt német feliratok jelentek meg és a várost átszőtték az új telefon- és sürgőnydrótok, amelyek a német intézményeket kötötték össze egymással. Közben két új könyvesbolt is nyílt, ahol el lehetett olvasni a legfrissebb berlini vagy bécsi lapokat.

Közben **1918. március 3-án** a bolsevik Oroszország is megkötötte a központi hatalmakkal a **breszt-litovszki békét**. Oroszország elismerte az UKT hatalmának törvényességét Ukrajna területén, megígérte, hogy kivonja csapatait területéről, beszünteti az agitációt az Ukrán Központi Tanács ellen és békét köt az UNK-val.

A bolsevikok német-osztrák nyomásra fokozatosan elhagyták Ukrajna területét. Az ukrán bolsevikok pedig partizánháborúba kezdtek az ellenség hátsóházaiban.

Az orosz csapatok kiűzése után a németek nem álltak meg Ukrajna határánál, hanem benyomultak Szovjet-Oroszország területére, elfoglalták Rosztov-na-Donut és Belgorodot. A német előrenyomulás megállítása érdekében szerződést írtak alá egy semleges zóna kialakításáról Rilszk és Szudzsa között. Az osztrák-német szövetségesek ugyanazt mondták, hogy hadműveletük célja a törvényes rend helyreállítása Ukrajnában, a valóságban megszállási rendszert hoztak létre az UNK területén. Az Osztrák-Magyar Monarchiáé lett a déli rész: Nyugat-Voliny, Pogyilja, Herszon és Katerinoszlav, a többi terület Németország fennhatósága alá került. Mikolajivban, Mariupolban és Rosztov-na-Donuban vegyes helyőrségek jöttek létre. A vasúti és vízi közlekedést a németek ellenőrizték, a kőszén- és vasércbányászatot pedig együtt irányították.

1918. március 7-én a német-osztrák csapatokkal együtt visszaérkezett a fővárosba az Ukrán Központi tanács is. Ezt az eseményt nem kísérte különösebb lelkesedés, ugyanis a tanács korábbi politikájával sokan nem értettek egyet. A német-osztrák szövetségesek sem titkolták különöbben az Ukrajnával kapcsolatos terveiket. A német csapatok főparancsnoka E. Ludendorff így írt erről: *Ukrajnában a bolsevizmus elfojtása volt a fő cél, illetve minél több ukrán nyersanyag és élelmiszer kipumpálása az országból.*

i

2 Az 1918-as krími hadművelet. 1918 tavaszára a német-osztrák csapatok megtisztították Ukrajna területét a bolsevikoktól. Az UNK Krími hadseregcsoport parancsnokává ekkor **Petro Bolbocsant**, a zaporizzsjai hadtest korábbi vezetőjét nevezték ki. Bolbocsan azt a parancsot kapta a kormánytól, hogy a németek megérkezése előtt foglalja el a Krím-félszigetet Szevasztopollal együtt. Úgy tervezték, hogy a hadműveletben részt vesz a Szevasztopolban állomásozó fekete-tengeri flotta is, amelyet az ukrán hadsereg részévé kívántak tenni. Bolbocsan sikeresen végrehajtotta kormánya megbízatását, de a németek parancsára kénytelen volt beszüntetni az előrenyomulást.

i

3 Az UKT törvényalkotói tevékenysége 1918 tavaszán. 1918 elején az UKT aktív államalkotói tevékenységet folytatott. Törvényt fogadtak el az UNK címeréről, az ország pénzegységéről, a hrivnyáról és az UNK

állampolgárságáról. **1918. április 29-én** az UKT megtartotta utolsó ülését. A képviselők jóváhagyták az **UNK Alkotmányát**. Az alkotmány értelmében Ukrajna parlamenti köztársaság lett. Minden állampolgár számára biztosították az alapvető demokratikus szabadságjogokat, az aktív és passzív választójoggal együtt, melyet minden 20. életévét betöltött állampolgár megkapott. A törvényhozó hatalom szerve az Össznépi Gyűlés lett, a végrehajtó hatalomé a Népi Miniszterek Tanácsa. A bírói hatalom élén a Legfelsőbb Bíróság állt.

4 Az ellentétek kiéleződése az UKT és a megszállási rendszer között. Közben kiéleződött az ellentét a német hatóságok és az ukrán hatalom között, mivel a németek megértették, hogy az UKT képtelen teljesíteni a breszti békében foglaltakat a nyersanyag- és élelmiszerszállítással kapcsolatban. A Központi Tanács által kidolgozott földtörvény ugyanis előírányozta a termőföld állami tulajdonba vételét, ami a föld magántulajdonának a megszüntetését jelentette. A kormány ezzel maga ellen hangolta a földtulajdonosokat több más társadalmi csoporttal együtt, ami akaratlanul a termelés rovására ment. A Kijevbe érkező számtalan vidéki küldöttség azt követelte az Ukrán Központi Tanácstól, hogy ne szüntesse meg a föld magántulajdonát és vonja vissza a földtörvényt. Mindez arról tanúskodott, hogy az ukrán társadalom többsége nem értett egyet a kijevi kormány szocialista átalakításaival.

Az országban eluralkodott az anarchia. Az UKT képtelen volt úrrá lenni a kialakult helyzeten. A német katonai vezetés egyre gyakrabban avatkozott be az ukrán belügyekbe. Hermann von Eichhorn tábornok, német hadseregparancsnok például parancsba adta az ukrán parasztoknak a vetési időszak elkezdésének és befejezésének dátumát. Azt a földművest, aki nem tudta bevetni az államtól kapott földjét, megbüntették. A termés azé, aki bevetette a mezőt, mondták. Az UKT tiltakozását fejezte ki, mondván a németeknek nincs joguk ilyen rendeleteket hozni. A német megszálló hatóságok ekkor tábori bíróságokat alapítottak, melyek feladata az volt, hogy felelősségre vonják azokat a parasztokat, akik nem szállítottak elég búzát nekik. A Központi Tanács

Kékkaftános és szürkekaftános hadosztályok

— a breszti béke után létrehozott katonai egységek. Az orosz hadseregnek azon katonái lettek a tagjai, akik német és osztrák-magyar hadifogolytáborokban voltak és szolgálni szertették volna hazafias meggondolásból Ukrajnát. Nevüket a mundérjuk, kaftánjuk színéről kapták. A németek kék kaftánba öltöztették katonáikat, az osztrákok pedig szürkébe.

körlevélben tiltakozott a német önkény ellen, de sikertelenül. A helyzet egyre feszültebbé vált, úgy tűnt, a konfliktust nem lehet elkerülni az Ukrán Központi Tanács és a németek között. A németek és osztrákok közötti levelezésekben egyre gyakrabban esett szó az Ukrán Központi Tanács félreállításáról.

1918. április 26-án Eichhorn tábornagy parancsot adott a **kékkaf-tános hadosztály** lefegyverzéséről, amely márciusban érkezett Kijevbe. Letartóztatási parancsot adott ki több ukrán politikus ellen is. Ezzel gyakorlatilag megteremtette a hatalomátvétel feltételeit Ukrajnában.

! **Következtetések.** A breszti béke elősegítette az UNK területének megtisztítását a bolsevikoktól, de függő helyzetbe is hozta Ukrajnát a németektől és osztrákoktól.

▶ A Petro Bolbocsan ezredes által végrehajtott 1918-as krími hadművelet fontos geopolitikai jelentőséggel bírt, hisz megteremtette az előfeltételeit annak, hogy a fekete-tengeri flotta Ukrajna kötelékébe kerüljön.

▶ 1918 tavaszán fontos törvények születtek, többek között elfogadták az UNK Alkotmányát. Azonban nem sikerült őket megvalósítani az időközben végbemenő hatalmváltás miatt.

? Kérdések és feladatok

1. Mikor írta alá az UKT a breszti békét a központi hatalmakkal? 2. Melyik volt a törvényhozó hatalom legfőbb szerve az alkotmány szerint? 3. Miért határozták el a németek 1918 tavaszán, hogy félreállítják az UKT-t?
- ▶ 4. Hogyan szervezte újra az államhatalmat az UKT az UNK területén? 5. Miért volt fontos az UKT törvényhozói tevékenysége 1918 tavaszán az államalkotói folyamatok fejlődése szempontjából? 6. Miben nyilvánult meg a németek és ukránok közötti viszony kiéleződése 1918 tavaszán?
- ★ 7. Mutassátok meg az atlasz térképén az UNK felszabadításának folyamatát a bolsevikoktól és a krími hadműveletet! 8. Folytassátok az *Ukrán forradalom eseményei 1917–1921 között* táblázat kitöltését! (29. o.) 9. Vitassátok meg a következő kérdést: *Elkerülhette-e az UKT a németekkel való konfliktust?!*
- ★ 10. P. Hrisztyuk ukrán politikus és az UNK kormányának egyik minisztere az ukrán forradalom 1918 tavaszának eseményeire emlékezve a következőket írta: *A német osztrák csapatok a köztársaság belpolitikai életének fontos tényezőivé váltak, először közvetett módon, később pedig közvetlenül.* Hogyan értelmezték Hrisztyuk szavait? Bizonyítsátok állításait tényekkel!

Gyakorlati foglalkozás

Az UKT államalkotói tevékenysége: sikerek és kudarcok

Előkészítő feladatok az *Ukrán forradalom kezdete* című fejezet összegzéséhez és a tematikus felméréshez

---

III. FEJEZET. AZ UKRÁN FORRADALOM KIBONTAKOZÁSA. HARC AZ UKRÁN ÁLLAMISÁG HELYREÁLLÍTÁSÁÉRT

11. §. Az Ukrán Állam

- 1. Milyen korszakokra tagolódik az 1917–1921-es ukrán forradalom? 2. A forradalom első időszakának mik az eredményei? 3. Milyen hatalommal rendelkeztek a hetmanok a Hetmanátus idején?

1 **Hetmani hatalomátvétel. Pavlo Szkoropadszkij hatalomra kerülése.** A kijevi cirkusz épületében 1918. április 29-én megkezdte munkáját a földbirtokosok első összukrán kongresszusa. A kongresszus munkájában hét ukrán kormányzóság (a Kijevi, Poltavai, Csernyihivi, Pogyljai, Volinyi, Herszoni, Harkivi) képviselői vettek részt, földesurak, módosabb parasztok, akik azt követelték, hogy a hatalom hagyjon fel a szociális kísérletezgetésekkel, és térjen vissza az ukrán államiság rég bevált formájához, a **hetmanátushoz**. A tanácskozás 6432 résztvevője **Pavlo Szkoropadszkijt** Ukrajna hetmanjává kiáltotta ki.

1918. április 30-án éjszaka, német támogatással, államcsíny ment végbe. Szkoropadszkij hívei elfoglalták a kormányépületeket, és szétkergették az Ukrán Központi Tanácsot, melynek utolsó határozata az alkotmány elfogadása és Mihajlo Hruszevszkij államelnökké választása volt.

Sem a fővárosban, sem vidéken senki sem tiltakozott az Ukrán Központi Tanács feloszlata miatt, amely J. Hricak kortárs történész szavai-
val élve a *nagy elképzelések és a jó szándék kormányaként vonult be a történelembe.*

Pavlo Szkoropadszkij

Pavlo Szkoropadszkij hetmanná választása után *Okiratban fordult az ukrán néphez*, melyben hírül adta az **Ukrán Állam** megalakulását, az Ukrán Népköztársaság, az Ukrán Központi Tanács, a Népi Miniszterek Tanácsának a felszámolását. A hetman meghirdette a magántulajdon szentségét, megszüntette a földosztó bizottságokat, visszaadta a termőföldet a földesuraknak. Az ukrán szojm (parlament) összehívásáig a hetman kezében összpontosult az egész törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom. Kihirdette a kozákok és az állampolgárok alapvető jogait, kötelességeit: a haza védelmének joga és kötelessége; az adófizetés, illetve a kötelezettségek végrehajtásának joga és kötelessége; a demokratikus emberi és állampolgári szabadságjogok

biztosítása a törvény által; a személy és a lakás sérthetlenségéhez való jog; a szabad helyváltoztatáshoz, a lakóhely szabad megválasztásához való jog; a magántulajdon sérthetlenségének a joga; a szabad gyülekezéshez és véleménynyilvánításhoz való jog.

i

2 **Az Ukrán Állam belpolitikája.** A hetmanátus idején közel 400 törvényt fogadtak el, amelyek szabályozták a társadalmi élet minden területét.

Az első és egyik legfontosabb az állampolgárságról szóló törvény volt, és 1918. július 1-jén lépett életbe. Ukrán állampolgárok mindazon orosz

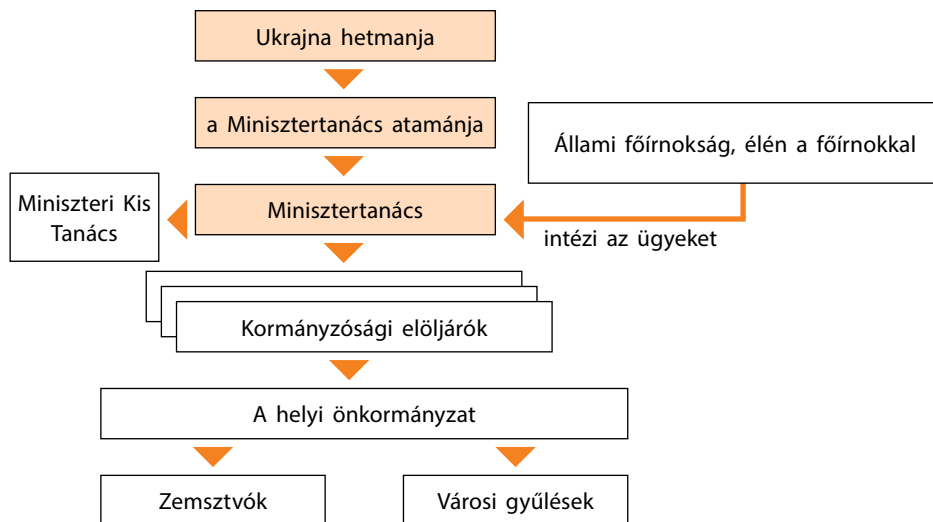
alattvalók lehettek, akik Ukrajna területén éltek a törvény elfogadásának időpontjában. Az államiság területi elvéből kiindulva Szkoropadszkij hatályon kívül helyezte a nemzeti kisebbségek nemzeti-személyes autonómiájáról szóló törvényt. Szkoropadszkij elutasította az államalkotás nemzeti elvét.

A hetman tevékenységének egyik meghatározó területe a hatalmi struktúrák kialakítása volt. A kormányfő Fegyir Lizohub poltavai földbirtokos lett. Az újonnan megalakult Minisztertanács nem ideológiai vagy politikai alapon jött létre. Ez egy szakértőkből álló, pragmatikus testület volt, amely az állami élet megszervezésével, illetve a gyakorlati kérdések megoldásával foglalkozott. Pavlo Szkoropadszkij a társadalom módosabb rétegeinek a képviselőire, a földbirtokosokra, iparmágnásokra, módosabb parasztgazdákra támaszkodott az állami-közigazgatási struktúrák létrehozásakor.

Az állami jelképek kialakítása során a hetman a kozák szokásokkal való kapcsolatot, az abból fakadó jogfolytonosságot próbálta erősíteni. A kék-sárga nemzeti lobogó mellett az állami szimbólumok közé tartozott a címer és a pecsét is. A hetman érvénytelenítette az UKT közigazgatási-területi reformját, és visszatért a kilenc kormányzóságra való felosztáshoz (Volinyi, Katerinoszlavi, Kijevi, Pogyiljai, Poltavai, Harkivi, Herszoni, Holmi, Csernyihivi). Létrehozott két körzetet is, a Poliszjait és a Tauriait.

Hetmanátus (hetmani állam) — Pavlo Szkoropadszkij hetman által létrehozott államforma. Az ország hivatalos neve Ukrán Állam volt és 1918. április 29. – december 14. között állt fenn.

Az Ukrán Állam hatalmi rendszere P. Szkoropadszkij hetman idején

A címer- és pecséttervezetek. H. Narbut alkotásai.

? Milyen történelmi hagyományokat tükröznek vissza a címer- és pecséttervezetek?

A reform befejezéséig a termőföldek az eredeti földbirtokosok tulajdonában maradtak. A parasztok azonban nem akarták visszaadni a földbirtokot, amit a Központi Tanácstól kaptak, már kezdték megszokni, hogy az övék. A földesurak azonban visszakövetelték földjeiket, gyakran még az erőszak-tól sem riadtak vissza. A németek sem kímélték a földműveseket, ha azok szembe mertek szállni velük, kíméletlenül elkobozták, **rekvirálták** tőlük az élelmiszercikkeiket.

Rekvirálás — az állampolgárok, vállalatok vagy intézmények tulajdonának hatósági lefoglalása, bizonyos összegért. Ez utóbbi különbözteti meg a hadisarctól.

Tárgyalások folytak Krím és a Kubáni Népköztársaság autonóm jogokkal történő csatlakozásáról Ukrajnához.

A németek most már szabadon megkaphatták a számukra fontos gabonát. A nagybirtokosok hallgatólagos beleegyezésével a német hadsereg alegységei büntető akciókat indítottak azon parasztok ellen, akik nem voltak hajlandók beszolgáltatni a németeknek a mezőgazdasági termékeket. A falvakban tombolt a terror, mindennaposakká váltak a kivégzések. Az ilyen politika nem maradhatott következmények nélkül. Ukrajna-szerte lázongások kezdődtek, melyeket a bolsevikok és más baloldali ukrán pártok még szítottak is.

Ez a helyzet kezdett egyre veszélyesebbé válni a hetmani rezsim számára. Szkoropadszkij úgy próbált kiutat találni, hogy hozzálátott az agrárreform kidolgozásához. A hetman úgy gondolta, hogy a földet ismét magántulajdonná és áruvá kell tenni, kiterjesztve rá az áru- és pénzvviszonyokat. Első lépésként el kellett dönteni: kié az 1918-ban betakarított termés – a parasztoké, akik megtermelték, vagy a földesuraké, a régi tulajdonosoké. Erről 1918. május 27-én hoztak egy speciális törvényt, melynek értelmében a termés sorsáról az erre hivatott kormányzósági vagy járási földhivatalok döntöttek.

1918. június 8-án hagyták jóvá azt a törvényt, mely szerint az Állami Földbank korlátlan jogot kapott a termőföldek felvásárlásához és a parasztok közötti értékesítéshez parcellánként, akár részletre is. A parasztokkal való találkozója során a hetman megígérte, hogy Ukrajnában egy személy 25 deszjatina földnél többel nem rendelkezhet, a fölösleget kötelesek eladni az Állami Földbanknak. Az 1918-as aratás után kerülhetett sor a szántóföldek újrafelosztására, hogy a gazdák már az új vetési időszak előtt tudják, hol fognak dolgozni.

A németek a féktelen terror alkalmazásával az ellenkező hatást érték el. A parasztok még annyi búzát sem szolgáltattak be, mint az előző rezsim idején. 1918 novemberéig a tervezett gabonamennyiség mindössze 20%-át sikerül

csak begyűjteni. Az Ukrán Központi Tanácshoz hasonlóan Szkoropadszkij hetman sem tudta mezőgazdasági termékekkel ellátni a központi hatalmakat.

Szkoropadszkij hatalomra kerülése idején az ukrán ipar gyakorlatilag romokban hevert. Csak néhány vállalat működött. Óriási méreteket öltött a munkanélküliség, az üzletek polcai kongtak az ürességtől, virágzott a feketekereskedelem. A hetmani kormány megpróbálta helyreállítani a termelést. A reformot a munkafegyelem megszilárdításával kezdték. Megszüntettek minden olyan szociális vívmányt, amit a korábbi kormányok adtak a munkásoknak. A munkanap ismét 12 órás lett, csökkentek a fizetések, betiltották a szakszervezeteket, megtiltották a sztrájkokat, felszámolták a munkásellenőrzést. Visszatértek a gyárak eredeti tulajdonosai. Mindemeltett modernizálták a bérezést, új normarendszert vezettek be, amivel jobb munkára próbálták ösztönözni a munkásokat.

A kegyetlen intézkedéseknek köszönhetően sikerült stabilizálni az ukrán gazdaságot. Ezt a folyamatot nagyban elősegítette az Oroszországból beáramló tőke. A bolsevikok elől menekülve ugyanis nagyon sok gazdag vállalkozó érkezett Ukrajnába és fektette pénzét az ukrán gazdaságba.

Viszonylag sikeres volt a hetman pénzügyi politikája. Létrejött a banki rendszer, bevezetésre került az ukrán valuta, a karbovanec, amely elég stabilnak bizonyult. Mindent egybevetve, Szkoropadszkij utódainak tele kincstárat hagyott. Az Ukrán Állam jó kereskedelmi kapcsolatokat épített ki a központi hatalmak államaival. A hetman okos gazdaságpolitikája egy évre kitolta az ukrán gazdaság csődjét.

Pavlo Szkoropadszkij tervei között szerepelt az ukrán nemzeti hadsereg létrehozása, de a németek minden lehetséges módon gátolták ezt, ugyanis nem voltak érdekeltek benne. Csak 1918 tavaszán – nyarán változott meg a véleményük, amikor rosszabbra fordult a helyzetük a Nyugati fronton. Engedélyezték a hetmannak az ukrán hadsereg létrehozását, hogy velük pótolják a fronton elszorított veszteségeiket. A hetmani hatalom gyors hanyatlása következtében azonban nem sikerült ezt a tervet maradéktalanul megvalósítani, bár a hadsereg létrehozásának a tervét még az UKT dolgozta ki 1918 áprilisában. 1918 novemberében az ukrán hadseregben 60 ezer katona teljesített szolgálatot.

A hetman helyre akarta állítani a kozák rendet is, ami a rendszer támaszának szerepét játszotta volna a jövőben. Elképzelése szerint a korábban feloszlott Szabad kozákság mintájára szerveződtek volna újjá a kozák harci egységek. A hetmanátus utolsó napjaiban nyolc kozák kos volt a szervezés állapotában.

Lázongó parasztok nagygyűlése.
Csernyihiv vidéke, 1918

? Mit tudhatunk meg a parasztok lázongásairól a hetmanátus idején az alábbi illusztráció alapján?

Az Ukrán Államnak kiútja volt a Fekete-tengerre, ezért szükségét érezte, hogy saját hadiflottája legyen, amit az orosz fekete-tengeri flotta bázisán akart kiépíteni. A bolsevikok nem voltak érdekeltek abban, hogy az orosz hajók német kézre kerüljenek. 1918. április 30-án a fekete-tengeri flotta 600 hajója elhagyta Szevasztopolt és elindult Novorosszijszkba. Többségüket végül elsüllyesztették Novorosszijszkban. Egy részük azonban Szevasztopolban maradt és a németek ellenőrzése alá került, akik 1918 szeptemberében-novemberében átadták őket az Ukrán Államnak, melyek a megalakuló ukrán flotta alapját képezték. Röviddel ezután az antant csapatok behajóztak a Fekete-tengerre, és átvették a flotta feletti irányítást.

Sikeresebbnek mondható P. Szkoropadszkij nemzeti-kulturális politikája, bár nem minden pozitív dolgot sikerült átmenteni a jövő számára.

3 Az Ukrán Állam külpolitikája. A helyzet bonyolódása. Az Ukrán Állam nemzetközi mozgásterét nagyon behatárolt volt. A hetmani kormány azonban ettől függetlenül azt tartotta a legfontosabb külpolitikai feladatának, hogy jó kapcsolatokat építsen ki a világ országaival.

Az Ukrajnában kialakult helyzet nagyon nyugtalanította az antant politikusait is, akik attól féltek, hogy Németország veresége esetén a bolsevikok ráteszik kezüket az ukrán területekre. Az 1918. november 11-én megkötött fegyverszüneti egyezmény alapján a győztesek arra utasították a németeket, hogy maradjanak Ukrajna területén és folytassák annak megszállását. A német katonák ezt nem akarták, mivel minél hamarabb el szeretnék volna hagyni Ukrajna területét. Ez a körülmény teljesen megrendítette a hetman helyzetét. Az ukrán diplomácia megpróbálta felvenni a kapcsolatot az antantállamok külképviseleteivel, de azok kijelentették, nem ismerik el Ukrajna függetlenségét, és Ukrajna jövőjét csak Oroszország kötelékében, vele államszövetségben képzelik el. Az ukránok ezt a választ kapták az antanttól a jászvásári konferencia után is.

A bolsevikok eközben nem titkoltan készülődni kezdtek az Ukrajna elleni háborúhoz, amit egyik vezérük, Lev Trockij hivatalosan is bejelentett. Ukrajna ellen külön hadsereget hoztak létre. November 13-án Moszkva semmisnek nyilvánította, és felmondta a breszti békét. Kijevben összeült a német katonák tanácsa, és azt a határozatot hozta, hogy a *németek nem avatkoznak bele az ukrán lakosság dolgaiba.*

1918. november 14-én a hetman elkeseredett lépésre szánta el magát. Meghirdette Ukrajna föderatív szövetségét a nem bolsevik Oroszországgal. Ezzel a lépéssel Szkoropadszkij a hetmanátus oldalára akarta állítani az antant és az ukránai oroszbarát erőket, katonai segítséget remélve tőlük. A segítségnyújtás azonban mindkét oldalról elmaradt, és 1918. december 13-án Pavlo Szkoropadszkij lemondott.

! **Következtetések.** 1918-ban államcsíny következtében az Ukrán Központi Tanács félreállítása után Pavlo Skoropadskij kiáltották ki Ukrajna hetmanjává.

▶ A hetman belpolitikájának ugyan előremutató, pozitív elgondolásai voltak, de a társadalomban negatív visszhangra találtak. A döntő pillanatban ezért az emberek többsége ellene fordult.

▶ Skoropadskij külpolitikai tevékenysége elősegítette Ukrajna nemzetközi elismerését és a kapcsolatok felvételét más országokkal. Azonban sem neki, sem Ukrajnának nem tett jót az első világháborúban vereséget szenvedő központi hatalmaktól való túlzott függés.

? **Kérdések és feladatok**

1. Mikor zajlott a hetmani hatalomátvétel? **2.** Milyen volt az Ukrán Állam címere?

◆ **3.** Hogy nevezték az Ukrán Állam pénzegységét? **4.** A hetmanátus idején ki gyakorolta a hatalmat Krímen? **5.** A világ hány országa ismerte el az Ukrán Államot? **6.** Milyen államszövetséget hirdetett meg Skoropadskij a nem bolsevik Oroszországgal 1918. november 14-én?

★ **7.** Hogyan jutott hatalomra Skoropadskij Ukrajnában? **8.** Miben különbözött belpolitikája az UKT belpolitikájától? **9.** Jellemezzétek az Ukrán Állam külpolitikai irányvonalát! **10.** Miért vált kilátástalanná az Ukrán Állam helyzete 1918 novemberében?

★ **11.** Mutassátok meg az atlasz térképén Skoropadskij Ukrán Államának a területét és mindazokat a térségeket, melyeket az ukrán diplomácia erőfeszítései következtében sikerült Ukrajnához csatolni! **12.** Folytassátok az *Ukrán forradalom eseményei 1917–1921 között* táblázat kitöltését! (29. o.) **13.** Alkossatok kis csoportokat, és vitassátok meg a következő kérdést: *Mik voltak Skoropadskij hetmani politikájának a sikerei és kudarcai?*

★ **14.** P. Skoropadskij visszaemlékezéseiben arról írt, hogy *ő tudatában volt a német vereség elkerülhetetlenségének az első világháborúban, de azt remélte, hogy meg fog felelni az antant érdekeinek is egy jól szervezett ukrán hadsereg megléte, amely képes biztosítani az erőegyensúlyt a térségben.* Hogyan értelmezték Skoropadskij szavait? Úgy történtek-e az események, ahogyan azt ő elképzelte? Miért?

12. §. Ukrajna 1918 végén és 1919 elején

▶ **1.** Milyen politikai irányvonalat követett az UKT az UNK idején? **2.** Mikor zajlott a bolsevik Oroszország első háborúja az UNK ellen? **3.** Mi jellemezte a bolsevikok politikáját ebben az időszakban?

1 **Hetmanellenes felkelés és az UNK helyreállítása.** A hetmani rendszer válsága idején aktivizálták tevékenységüket azok a politikai erők, amelyek helyre akarták állítani az UNK-t. Kijevben 1918 augusztusában megalakult az **Ukrán Nemzeti Szövetség (UNSZ)**, melynek feladata egy

Direktórium — ideiglenes forradalmi szervezet, amelyet a hetmanellenes felkelés vezetése céljából hoztak létre. A felkelés győzelme után a helyreállított Ukrán Népköztársaság legfőbb államhatalmi szerve lett.

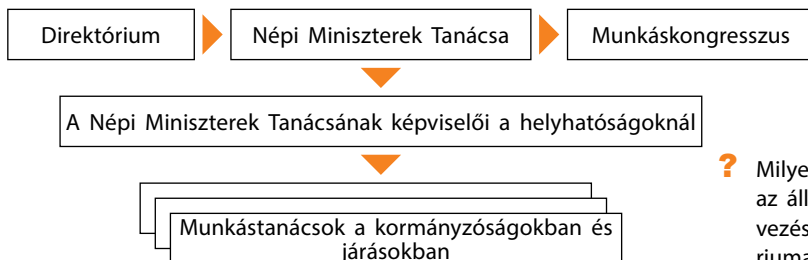
szuverén, demokratikus, parlamenti típusú ukrán állam létrehozása volt. A szövetség elismerte Pavlo Szkoropadszkij Ukrajna vezetőjeként, amennyiben új összetételű kormányt hoz létre az Ukrán Nemzeti Szövetség részvételével és összehívja az összukrán kongresszust, ahol

megválasztják az ország törvényhozó szervét, az Államtanácsot. Az UNSZ elnöke Volodimir Vinnicsenko lett.

Az UNSZ mérsékelt szárnya hajlott a hetmannal való együttműködésre, a radikálisok viszont felkelésre szólítottak ellene. Október közepére a felkelés hívei kerültek többségbe. Nem változtatott a helyzeten az sem, hogy a hetman 1918. október 24-én koalíciós kormányt hozott létre öt nemzeti szövetséges részvételével. A nem bolsevik Oroszországgal való államszövetség meghirdetése után új, oroszbarát kormány alakult, melynek már nem voltak UNSZ tagjai. Erre válaszul az Ukrán Nemzeti Szövetség hetmanellenes felkelést hirdetett. **1918. november 13–14-én** éjszaka összeült az Ukrán Nemzeti Szövetség és megválasztotta a hetmanellenes felkelést előkészítő és lebonyolító 5 főből álló **Direktóriumot**. Vezetője Volodimir Vinnicsenko lett, tagjai közt ott volt Szimon Petljura a szociáldemokrata párt részéről, Fegyir Svec az eszer párttól, a szocialista szamosztyijnikeket Panasz Andrijevszkij képviselte, a vasutas szakszervezetet pedig Andrij Makarenko.

A hetmanellenes felkelés központja Bila Cerkva volt, fő harci erejét pedig a szicslövészek alkották. A Kijev irányába haladó hadsereg fő atamánjává Szimon Petljurát nevezték ki. **1918. november 18-án** a Direktórium hadserege Szimon Petljura parancsnoksága alatt **Motovilivkánál** súlyos vereséget mért Szkoropadszkij gyalogos kozákjaira. A motovilivkai győzelem után a hetman csapatai fokozatosan átálltak a Direktórium oldalára.

Az államhatalom megszervezése az UNK Direktóriumának idején

? Milyen sajátosságai voltak az államhatalom megszervezésének az UNK direktóriuma idején?

1918. december 13-án Pavlo Szkoropadszkij lemondott és Németországba utazott. December 14-én a Direktórium csapatai bevonultak Kijevbe. Másnap az UNK bejelentette, helyreállítja tevékenységét *a köztársasági Direktórium népi kormányának* létrehozása formájában.

A Direktórium kiterjesztette hatalmát egész Ukrajna területére. Megalapította az UNK kormányát, melynek munkájában az UNSZ valamennyi pártjának a képviselője részt vett. Kormányfővé **Volodimir Csehivszkij** választották.

A Direktórium országlásának első napjai Kijevben megmutatták, hogy ultraradikális elemek kerültek Ukrajnában hatalomra. Nyílt rablás vette kezdetét, mindent „államosítottak”, aminek a fele sem került be a közösbe. A Szkoropadszkij által tele hagyott államkincstárat rövid időn belül szétlopták.

Ukrajna fejlődésével kapcsolatos nézeteit a Direktórium két állami értekezleten is kifejtette. Az egyikben megfogalmazta a hatalom megszervezésének úgynevezett munkáselvét, miszerint megfosztották választójoguktól a kizsákmányoló osztályokat. A másikon Vinnicsenko meghirdette a Direktórium államépítési elképzeléseit: 1) Munkáskongresszus összehívása; 2) proletárdiktatúra bevezetése munkástanácsok formájában; 3) katonai diktatúra létrehozása.

A Munkáskongresszus képviselőinek megválasztása során csak a társadalom munkásrétegei rendelkezhetek választójoggal. A nem munkás származásúak, vagyis gyártulajdonosok, földbirtokosok, kereskedők, papok, értelmiségiek, nem. Az újonnan megválasztott Munkáskongresszus 1918. január 23–28. között ülésezett és a következő döntéseket hozta:

- ▶ a legfőbb hatalmat a Direktórium kezébe kell adni;
- ▶ a végrehajtói hatalmat Népi Miniszterek Tanácsa gyakorolja, amely a Munkáskongresszusnak és a Direktóriumnak tartozik felelősséggel;
- ▶ helyben a hatalmat a kormányzósági és járási munkástanácsok gyakorolják, melyeket a munkások és parasztok képviselői alkotják részarányosan;
- ▶ a Munkáskongresszus megbízta a kormányt, hogy szervezze meg a földosztást a dolgozó parasztok között, a gyárak és üzemek beindításával szüntesse meg a munkanélküliséget, szervezze meg a független köztársaság védelmét.

Volodimir Csehivszkij

Az UNK és NYUNK egyesítéséről szóló okmány kihirdetése Kijevben a Szófia téren.
1919. január 22.

? Hogyan fogadta az okmányt az ukrán társadalom?

A kongresszus idején a küldöttek között nézetkülönbségek alakultak ki Ukrajna jövőjével kapcsolatban. A szicslövészek azon a véleményen voltak, hogy Ukrajnát csak egy katonai diktatúra mentheti meg a teljes csődtől, ezért katonai triumvirátus létrehozását javasolták a Direktórium helyett, melynek tagjai Szimon Petljura, Jevhen Konovalec, Andrij Melnik lettek volna. M. Pors, az ukrán szociáldemokraták egyik vezére elutasított minden diktatúrát, úgy a politikait, mint a katonait és a parlamentarizmus mellett foglalt állást. M Sapoval, az eszerek vezetője a tanácsrendszer bevezetését sürgette Ukrajnában. Hruszevszkij munkástanácsok létrehozását javasolta, de őt is

leszavazták. A kongresszus résztvevői végül nem jutottak közös álláspontra, ezért dolgavégezetlenül tértek haza.

A Direktórium hatályon kívül helyezte a hetmanátus minden törvényét és helyreállította az UNK összes rendelkezését. Ismét bevezették a 8 órás munkanapot, a munkásellenőrzést a vállalatoknál, a kollektív szerződések megkötéséhez való jogot, a gyülekezési és sztrájkjogot. A Direktórium megszüntette a föld magántulajdonát és államosított minden olyan földbirtokot, ami 15 deszjatinánál nagyobb volt. Jobbparti Ukrajnában a lengyel földesurakat idegen állampolgárokká nyilvánították, de a földjüket nem bántották. A föld magántulajdonának megszüntetése után nem siettek a földet szétosztani a parasztok között. Ez csökkentette híveik számát a parasztságon belül. Helyreállították a nemzeti kisebbségek nemzeti-személyi autonómiáját.

A Direktórium tevékenységének fontos vívmánya volt **az Ukrán Népköztársaság és a Nyugat-Ukrán Népköztársaság egyesítéséről szóló okmány** kihirdetése **1919. január 22-én**. Ennek értelmében a NYUNK beolvadt az Ukrán Népköztársaságba az UNK nyugati területe néven, megőrizve államhatalmi rendszerét. A kialakult politikai helyzet következtében valódi államegyesítésre nem került sor. Mindkét állam a gyakorlatban önállóan működött tovább.

A Direktórium felvette a diplomácia kapcsolatokat Magyarországgal, Csehszlovákiával, Hollandiával, Olaszországgal és a Vatikánnal. Az antant-államokhoz, Lengyelországhoz és Szovjet-Oroszországhoz viszont nem sikerült közelebb kerülni, bár az ország szempontjából ez lett volna fontos, hisz tőlük függött Ukrajna sorsa.

2 A bolsevik Oroszország második háborúja az UNK ellen.

Miután a németek elvesztették az első világháborút, az oroszok 1918. november 11-én felmondták a breszti békét. A szovjet Népbiztosok Tanácsa ezután már nem tekintette Ukrainát önálló államnak, azt javasolta a helyi bolsevikoknak, hogy tagadják meg a hetman és az UKT utasításainak a végrehajtását.

1918. november 28-án az ukrán bolsevikok Szovjet-Oroszország területén megalakították Ukrajna Ideiglenes Munkás-Paraszt Kormányát, melynek vezetője Georgij Pjatkov lett. Másnap a kormány kiáltványt adott ki, melyben végső célként a szovjet (tanács) rendszer létrehozását tűzte ki Ukrainában. Ebben az időben az orosz–ukrán határon egy 86 ezer fős hadsereg sorakozott fel. Orosz reguláris csapatok, ukrán felkelő egységek, magyarokból, tatárokból, kínaiakból és lettekből álló osztagok voltak a részei. Az UNK 40 ezer főt számláló hadseregének csak a felét képezték a reguláris csapatok, a másik felét népfelkelők alkották. A bolsevik hadsereg első és második ukrán hadosztályai 1918 decemberében támadásba lendült.

A szovjet csapatok 1919. január 3-án az Ideiglenes Munkás-Paraszt Kormánnyal együtt bevonultak Harkivba, amely hosszú időre Ukrajna fővárosa lett. Az Ukrán Népköztársaságot ismét a bolsevik Oroszország agressziójának réme fenyegette. A Direktórium képtelen volt létrehozni egy erős és tekintélyes politikai rendszert. Ez kihatással volt a hadseregére is. Nem sikerült a hetmanellenes felkelés idején létrejött katonai alakulatokat ütőképes hadsereggé átszervezni. Közben a Direktórium hadseregének hadosztályai fokozatosan átálltak a bolsevikok oldalára, végbement a csapatok bolsevizálódása. Az UNK hadseregének kötelékében Petro Bolbocsan zaporozsjai hadteste és Jevhen Konovalc szicslövész gárdája maradt.

A Direktórium elkeseredett próbálkozásokba kezdett, hogy kijusson ebből a helyzetből. Küldöttséget indított Moszkvába azzal a javaslattal, hogy a Direktórium beleegyezik a tanácsrendszer bevezetésébe Ukrajna területén, amennyiben a tanácsokban részarányosan lesznek képviselve a munkások mellett a parasztek is; Szovjet-Oroszország gazdasági szövetségre lép Ukrainával; Oroszország elismeri Ukrajna semleges státuszát, az oroszok megvédik Ukrainát Gyenyikin, az antant és Lengyelország támadásától; a bolsevikok leállítják az UNK ellen folytatott hadjáratukat és elismerik Ukrajna függetlenségét.

A Direktórium csapatai elhagyják Kijevet.
1919 januárja

A tárgyalások idején tovább zajlott a bolsevik csapatok előrenyomulása. Volodimir Csehivszkij, az UNK kormányának feje táviratban érdeklődött a Népbiztosok Tanácsánál arról, hogy Szovjet-Oroszország miért folytat háborút Ukrajna ellen. Georgij Csicserin szovjet-országi külügyi népbiztos válaszában kifejtette, országa nem visel háborút az UNK ellen és Ukrajna területén nincsenek vörös csapatok. A háború valójában a Direktórium és a független bolsevik Ideiglenes Munkás-Paraszt Kormány között zajlott.

A Direktórium megértette, ki áll az ukrán bolsevikok mögött és 1919. január 16-án hadat üzent Szovjet-Oroszországnak. Kezdetét vette a második bolsevik–ukrán háború.

Szovjet-Oroszország és az UNK között Moszkvában aláírt békeszerződés sem változtatott a helyzeten, nem sikerült ugyanis ratifikálni azt a Direktórium és a kormány közötti nézeteltérések miatt. A bolsevik csapatok 1919. február 5-én bevonultak Kijevbe.

A Direktórium helyzete kritikussá vált. Az UNK politikusai arra számítottak a kialakult helyzetben, hogy az antantállamok elismerik Ukrajna önállóságát, segítséget nyújtanak neki a bolsevikok elleni harchoz, és meghívják Ukrajna küldöttségét a párizsi békekonferenciára. Az antant ezzel szemben ultimátumot intézett a Direktóriumhoz, miszerint alakítsák át a Direktóriumot és a kormányt úgy, hogy maradjanak ki belőlük a szocialista pártok képviselői, hagyjanak fel a bolsevik társadalmi-gazdasági politikával, rendeljék alá megreformált hadseregüket az antantnak. Ezeknek a követeléseknek a teljesítése az UNK önállóságának megszűnését jelentette volna.

Erre válaszul V. Vinnicsenko és V. Csehivszkij lemondtak, Szimon Petljura pedig kilépett a szociáldemokrata pártból és a Direktórium vezetője lett. Új kormány alakult Sz. Osztapenko vezetésével, amely hajlott az antanttal való szövetség megkötésére. Az antant ennek ellenére sem segített. A Direktórium pedig elvesztette az ellenőrzést Ukrajna területeinek nagyobb része felett.

3 Az antant katonai jelenléte Ukrajna déli részén. Az UNK Direktóriumának újjáalakulása. Atamáncsina. Az antant csapatainak többségét 1919 áprilisában kivonta Dél-Ukrajna területéről, de tovább folytatta a Fekete-tenger északi partvidékének zárlat alatt tartását flottája által.

A bolsevik csapatok nyomására az UNK hadserege nyugatra vonult vissza. A Direktórium 1919 márciusában tartotta utolsó ülését régi összetételében. 1919 áprilisában átalakították. Sz. Petljura és A. Makarenko mellett a NYUNK képviselői és két szocialista politikus lettek még a

tagjai. Rendeződött a kormányhoz fűződő viszony is. A feladata ezután azoknak a törvényeknek a jóváhagyása volt, melyeket a minisztériumok készítettek elő és utasításokat is csak a minisztériumoknak adhatott. A kormány feje Borisz Martosz lett, aki programnyilatkozatban fordult az ukrán néphez, amelyben a következőket írta: *Az ukrán nép önállóságának két esküdt ellensége van: az orosz kommunista bolsevik hadsereg és a lengyel páнок. Minden ukrán politikai és társadalmi erőnek harcba kell szállni*

velük Ukrajna szabadságért és függetlenségéért. Nem kell a külföldi segítséget várni, csak a saját népfelkelő erőinkre számíthatunk.

Hogy megszervezze a bolsevikok elleni harcot, Szimon Petljura fő atamán bárkit kinevezett atamánná, aki tudott parancsolni, hűséges volt a Direktóriumhoz és kijelentette, hogy gyűlöli a kommunistákat, illetve harcolni akar ellenük. Ezután az atamánok oklevelet kaptak Petljuratól és néhány millió ukrán karbovanecet, amit a későbbiekben nem ellenőrzött senki. Kiskirályok voltak a maguk területén. Az országban elhatalmasodott az **atamanscsina**. Legjelentősebb atamánoknak ebben az időben P. Bolbocsan, M. Hrihorjev, Zelenij (D. Terpilo), N. Mahno számítottak. Formálisan ugyan alá voltak rendelve a fő atamánnak, de a valóságban önálló politikát folytattak, ami gyakran nem felelt meg a központ érdekeinek. Ez a helyzet ahhoz vezetett, hogy a Direktóriumnak egyre rosszabb lett a megítélése.

A forradalmi káosz időszakában megszo-kott jelenséggé váltak a **pogromok**, amit általában a zsidók ellen követtek el. 1917–1921 között összesen 1236 pogromra került sor Ukrajna 524 településén, melyek során 35–50 ezer ember vesztette életét. A pogromok végrehajtói között találunk ukránokat és nem ukránokat is, bár a történelmi emlékezet az ukrán atamánok rémtetteivel azonosítja őket, a tények azonban mást mondanak. A pogromokban részt vevő, már em-

Atamanscsina — különböző fél bandita fegyveres különítmények randalírozása az államhatalom teljes hiánya mellett 1918–1923 között. A mai ukrán történelemtudomány negatívan értékeli az atamanscsina történelmi szerepét, mint olyan erőét, amely megbénította az ukrán nemzeti-felszabadító harcot.

Pogrom — valamely vallási, illetve nemzeti kisebbség ellen irányuló, csoportos vagy tömeges erőszakcselekmény, melynek során fosztogatnak, gyilkolnak és rombolnak. Az orosz pogrom (pusztítás) szóból származik.

E. Sehtman: Pogromáldozatok, 1927

Antiszemizmus — zsidógyűlölet, amely szélsőséges formájában durva zsidóüldözéssé, a zsidóság fizikai megsemmisítésének elméletévé és gyakorlatává torzult.

agyonlőni az áldozatok szeme láttára. Szimon Petljura fő atamán szintén ellenezte a pogromokat. A proszkurivi pogrom irányítóját, Ivan Szemeszenko atamánt például 1919 februárjában kivégeztette.

A bolsevikok ugyan elutasították az **antiszemizmust** (a bolsevik párt vezetőinek 27,8%-a zsidó nemzetiségű volt), de a pogromokban a Vörös gárda csapatai is részt vettek – 1919-ben a tarascsai és bohuni ezredek katonái, 1920-ban pedig Sz. Bugyonnij első lovasezredének huszárjai.

4 Harci események Jobbparti Ukrajnában. Miután 1919 februárjában a bolsevikok elfoglalták Kijevet, két irányban haladtak tovább. Az északi irány feladata az volt, hogy megakadályozza az UNK északi hadseregcsoportjának egyesülését az Ukrán Galíciai Hadsereggel (a Nyugat-Ukrán Népköztársaság hadserege), a déli irányé pedig, hogy az UNK déli hadseregcsoportját elválassza az antantalakulatoktól. A harmadik bolsevik csoportnak Kijev alatt kellett útját állni a déli és északi csoportok egybeolvasadásának. Eközben az északi hadseregcsoport csapatai a szicslövészek átalakított hadtestével 1919 márciusában váratlanul ellentámadásba mentek át, jelentős károkat okozva Berdicsev–Kozjatin–Zsitomir térségében a bolsevikoknak és megközelítették Kijevet. Ez a stratégiai manőver megakadályozta a bolsevikokat abban, hogy Románián keresztül katonai segítséget nyújtsanak a magyarországi Tanácsköztársaságnak és a világforradalom terjedésének.

Válaszul az északi csoport ellentámadására, a bolsevikok Pogyljában lerohanták a déli hadseregcsoport egységeit és elszigetelték őket az antanttól. A déli csoport megmaradt alakulatai O. Voloh atamán lázadása miatt kénytelenek voltak átkelni a Dnyeszteren, ahol a román katonák lefegyverezték őket. Később Galicián keresztül visszatértek Volinyba, és csatlakoztak az UNK hadseregéhez. Ennek a vereségnek a következtében a Direktórium Volinyban csak egy kis részét ellenőrizte ekkor.

Szimon Petljura elhatározta, hogy leszámol az atamánok önkényeskedésével és reguláris hadsereggé alakítja át szétszórt csapatait. Létrehozott egy ellenőrző hivatalt, amelynek az volt a feladata, hogy megfegyelmezze az atamánokat. A hivatal munkatársai folytonos harcban álltak ezután az atamánokkal és a megbízhatatlan parancsnokokkal. Állandó volt közöttük a konfliktus.

Az északi hadseregcsoporthoz parancsnok, Volodimir Oszkilko tábornok 1919. április 29-én fellázadt Szimon Petljura diktatórikus módszerei és Borisz Martosz szocialista kormánya ellen. Oszkilko az ukrán hadsereg fő atamánjává kiáltotta ki magát.

A zendülők követelték az Alkotmányozó Nemzetgyűlés összehívását, békeszerződés aláírását Lengyelországgal, Petljura és a kormány letartóztatását és új Direktórium megválasztását. A felkelést Petljurának a szicslövészek segítségével sikerült gyorsan vérbe fojtani és megerősíteni egyszemélyes hatalmát. Ez az eseménysorozat nem tett jót a bolsevikokkal vívott állandó harcnak, azok azonnal ellentámadásba lendültek a nemzeti erők ellen. A lengyelek közben elfoglalták Luckot, ahol az északi csoport tartalékai voltak. Az UNK északi hadseregcsoporthoz ezután gyakorlatilag beszüntette a harcot, a Direktórium pedig Ternopilba tette át főhadiszállását.

Volodimir Oszkilko

Az UNK hadserege 1919 májusában fegyverszünetet kötött Lengyelországgal. Ez lehetővé tette csapatainak újjászervezését. Június elején sikerült kiszorítani a bolsevikokat Pogyilja délnyugati részéről. Felszabadult Kamjanec-Pogyilszkij is, ami ideiglenesen az UNK fővárosa lett. Miután a lengyelek Ternopilt is elfoglalták, a Direktórium egy 20 km² területet ellenőrzött a lengyel és orosz hadseregek között.

1919. június 9-én Sz. Petljura azzal vádolta meg P. Bolbocsant, hogy államcsínyt akart elkövetni. Bíróság elé állította és a tábori rögtönítélő bíróság hazaárulás vádjával halálra ítélte ezt a bátor katonát, Krím hőst. Az atamánt végül kivégezték.

1919 júniusának végén, júliusának elején a bolsevikok ellentámadásba lendültek és megközelítették Kamjanec-Pogyilszkijt. Az UNK hadserege és az Ukrán Galíciai Hadsereg útját állták a vörösöknek és megvédték a várost.

5 Az USZSZK államrendszerének a kialakulása. Miután az Ideiglenes Munkás-Paraszt Kormány Moszkvából Harkivba érkezett, hozzálátott a szovjet állami intézmények kialakításához. A kormányfő Hrisztian Rakovszkij lett. **1919. január 6-án** az Ideiglenes Munkás-Paraszt Kormány jóváhagyta az ukrán állam hivatalos megnevezését, amely **Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság** volt. Ezt az elnevezést Ukrajna 1937-ig viselte, az USZSZK új Alkotmányának elfogadásáig.

Hadikommunizmus — a bolsevikok társadalmi-gazdasági politikája 1919–1920 között, a polgárháború éveiben, melynek célja a tartalékok összpontosítása volt az állam kezében. A hadikommunizmus híven tükrözte a bolsevikok elképzelését az állami, gazdasági mechanizmus működéséről.

megvalósítása volt a való életben. Politikájuk ezért a **hadikommunizmus** nevet kapta.

Következtetések. A Direktórium hatalomra kerülésével helyreállt az Ukrán Népköztársaságban a demokratikus államigazgatás.

▶ A Direktórium sok nehézségen ment át az Ukrajna függetlenségéért és területe egységének megőrzéséért folytatott harc során.

▶ Miután a bolsevikok hatalomra kerültek Ukrajnában, hozzáálltak a szovjet állami intézmények kialakításához.

Kérdések és feladatok

1. Mi a Direktórium? Kik voltak a tagjai? 2. Mikor üzent hadat a Direktórium Szovjet-Oroszországnak? 3. Mit értünk atamanscsina alatt? 4. Hol volt az UNK fővárosa 1919 júniusában?

5. Hogy került hatalomra a Direktórium, és milyen politikai irányvonalat követett?

6. Hasonlítsátok össze az első és a második bolsevik–ukrán háborút! 7. Mi a lényege az atamanscsinának? Mik voltak a következményei Ukrajnára nézve? 8. Jellemezzétek a háború menetét Jobbparti Ukrajnában 1919 első felében! 9. Milyen sajátosságai voltak az USZSZK államrendszerének a hadikommunizmus idején?

10. Mutassátok meg az atlasz térképén a második bolsevik–ukrán háború eseményeit!

11. Folytassátok az *Ukrán forradalom eseményei 1917–1921 között* táblázat kitöltését! (29. o.) 12. Vitassátok meg a következő kérdést: *Mik voltak a Direktórium politikájának a sikerei és kudarcai?!*

13. Volodimir Vinnicsenko alkotta meg az *atamanscsina* kifejezést. Úgy gondolta, hogy az atamanscsina kialakulásával véget ér a Direktórium hatalma. Hogyan értelmezték Vinnicsenko szavait?

13. §. A Nyugat-Ukrán Népköztársaság 1918-1919-ben

- 1. Milyen országhoz tartoztak, és milyen volt a nyugat-ukrán földek regionális felosztása az első világháború előtt? 2. Milyen volt a lakosság nemzetiségi összetétele 1914-ben? 3. Milyen tervei voltak Németországnak és az Osztrák-Magyar Monarchiának Galíciával és a lengyel állam helyreállításával kapcsolatban 1916-ban?

1 Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása és a nyugat-ukrán földek.

1918. október 18-án Lvivben összegyűltek a Monarchia ukránságának jeles személyiségei: parlamenti képviselők, politikusok, főpapok, és megalakították a nyugat-ukrán nép legfelső képviseleti-alkotmányozó szervét, az **Ukrán Nemzeti Tanácsot**. Elnökévé Jevhen Petruszevics parlamenti képviselőt választották meg. Ennek a szervezetnek az volt a feladata, hogy egy államba egyesítse a nyugat-ukrán földeket a birodalom területén élő összes ukrán nemzeti önrendelkezése alapján.

1918. október 18-án az Ukrán Nemzeti Tanács bejelentette, az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozó ukrán földeken megalakult az ukrán állam, amit később **Nyugat-Ukrán Népköztársaságnak** neveztek el. Ezt a napot tartják a nyugat-ukrán állam születésnapjának.

A további események gyorsan követték egymást. Októberben felbomlott az Osztrák-Magyar Monarchia. Október végén Krakkóban megalakult a Lengyel Likvidációs Bizottság, amelynek november 1-jén át kellett venni a hatalmat Lvivben. Miután az Ukrán Nemzeti Tanács képviselői tudomást szereztek erről, október 31-én találkoztak az osztrák helytartóval, és a hatalom átadását követelték tőle Kelet-Galícia területén. A helytartó elutasította az ukránok felvetését.

1918. október 31. – november 1. éjszakáján az ukrán szicszlóvszkek Dmitro Vitovszkij parancsnoksága alatt megelőzték a lengyeleket, és átvették a hatalmat Lvivben. A történelemben **novemberi akció** néven került be ez az esemény.

November 1-jén az Ukrán Nemzeti Tanács kiáltványban tudatta a néppel, hogy kezébe vette a legfőbb hatalmat a volt osztrák-magyar földeken létrejött ukrán államban. A Nyugat-Ukrán Népköztársaságot pedig egy későbbi nyilatkozatában demokratikus köztársaságnak nevezte, melynek társadalmi alapját a munkások alkotják. A

Novemberi akció — ukrán felkelés Lvivben 1918. október 31. – november 1-je éjszakáján. Az Ukrán Nemzeti Tanács és a szicszlóvszkek közös művelete, melynek célja az ukrán állam létrehozása Nyugat-Ukrán Népköztársaság néven az Osztrák-Magyar Monarchia keretén belül.

---

köztársaságot november 13-án kiáltották ki, amikor az osztrák császár és magyar király lemondott.

A Nyugat-Ukrán Népköztársaság kormányát Ideiglenes Állami Titkárságnak nevezték, később pedig az Államtitkárok Tanácsának. Első vezetője Koszty Levickij volt. November 9-én elfogadták az újonnan létrejött ukrán állam nevét, ami Nyugat-Ukrán Népköztársaság lett. Állami jelképei a kék-sárga lobogó és az arany oroszán kék mezőben címer lett.

A NYUNK fokozatosan kezébe vette a hatalmat egész Kelet-Galícia területén. Az új állam határát az ukránok etnográfiai határa mentén húzták meg a monarchián belül. Területe 70 ezer km² volt, lakosainak száma pedig 6 millió. November 22–26-án választásokat tartottak az Ukrán Nemzeti Tanácsba, mint a köztársaság törvényhozásának a szervébe. A Nyugat-Ukrán Köztársaság elnökévé Jevhen Petrusovicset választották meg. A parlamentben a nemzeti kisebbségek megkapták a képviselői helyek 30%-át.

Lengyel-ukrán háború 1918–1919-ben.

Az ukrán hatalomátvétel ellen Lvivben fellázadtak a helyi lengyelek, akik illegális harcba kezdtek Lengyelország aktív támogatásával. Ez a lokális konfliktus lengyel-ukrán háborúvá nőtte ki magát.

A novemberi akcióban részt vett 1,5 ezer ukrán katona több mint fele a győzelem kivívása után leszerelt és hazament. Az ukrán katonai egységek legénységének száma is alig érte el a 648-at. Nem volt, aki megvédje az ukrán győzelmet. Így a lengyelek, akik ezren lehettek talán, november 2-án elfoglalták a lvivi pályaudvar melletti fegyver- és lőszerraktárt, és ellenőrzésük alá vonták a vasutat a pályaudvarral együtt. Egyre többen álltak be a lengyelek oldalára, nők és iskolás gyerekek is, kiket *sasfiókáknak* neveztek. A lengyel felkelők vasúton kaptak segítséget a lengyelországi városoktól.

November 22-én az ukrán erők kivonultak Lvivből. A városért folytatott harcokban a lengyelek 277 embert veszítettek, az ukránok pedig

250-et. Lviv elfoglalása után a lengyelek háromnapos zsidó pogromot tartottak, amit a lengyel hadsereg csendes egyetértéssel nézett. Ez volt a lengyelek boszszúja, amiért a zsidók nem álltak az oldalukra az ukrán-lengyel konfliktusban.

Lengyel-ukrán háború 1918–1919-ben — fegyveres konfliktus Lengyelország és a NYUNK között Galícia területén, mely háborúvá nőtt, 1918. november 1. – 1919. július 17. között tartott.

Az 1918–1919-es lengyel–ukrán háború idején a lengyel hadvezetés engedélyezte női alakulatok létrehozását. A lengyel nők a tüzérségnél, a felderítőknél, a tábori kórházakban teljesítettek szolgálatot, kimentették a sebesülteket a harcterről, aktív részt vállaltak a csatákban. A lengyel lányok és asszonyok honleányi viselkedése lelkesítőleg hatott az ukrán nőkre is, akik női alakulatok létrehozását szorgalmazták az ukrán hadseregben. Egy korabeli galíciai lap cikkében a következőket olvashatjuk: *Szégyen bírja ült ki az arcunkra, amikor november 22-én megpillantottuk a díszszemlén büszkén menetelő lányokat. A lengyel nők, a lengyel férfiakkal együtt harcolva üldöztek el bennünket saját földünkről.*

Lviv elvesztése után a NYUNK vezetése hozzájárított a nemzeti hadsereg létrehozásához. Az Ukrán Galíciai Hadsereg (UGH) első alakulatai spontán módon jöttek létre a városért folytatott harcokban. November 21-én 4,5 ezer katona szolgált soraiban. Mivel nem voltak saját tisztjeik, német, osztrák vagy magyar katonák töltötték be a parancsnokok szerepét.

Az UGH első főparancsnoka **Mihajlo Omeljanovics-Pavlenko** lett, az orosz hadsereg volt tábornoka, a vezérkari főnök pedig Jevhen Miskovszkij ezredes. A szétszórott szabadcsapatokból, a tudatos szervezői munkának köszönhetően egy jól szervezett reguláris hadsereg jött létre. 1919 tavaszán már 125 ezer katonája volt az UGH-nek.

Az Ukrán Galíciai Hadseregben Milena Rudnickának (1892–1976), az ukrán nőszövetség elnökének adatai szerint 89 nő teljesített szolgálatot (név szerint említve őket), ebből 54-en szanitécek voltak. Rudnicka névsora azonban nem teljes, ugyanis sok nő tevékenykedett még a Vöröskeresztnél és más jótékonyági szervezetben.

1918 decemberében – 1919 januárjában az Ukrán Galíciai Hadsereg Lviv visszafoglalásáért harcolt. A vovcsuhi offenzívának köszönhetően az ukrán erők körülférték a várost, és elfoglalták a przemysli vasútvonalat is.

Az antantot megijesztették az UGH sikerei, ezért január közepén egy küldöttséget indított Nyugat-Ukrajnába Barthelemy tábornok vezetésével. A küldöttségnek az volt a feladata, hogy megoldja a lengyel–ukrán konfliktust, bár végig a lengyelek érdekeit képviselte.

Barthelemy azt javasolta az ukránoknak és lengyeleknek, fejezzék be a háborút, és úgy osszák fel egymás között Galíciát, hogy Lviv a boriszlavi-drohobicsi kőolajmezőkkel a lengyeleké maradjon. Ebbe természetesen az ukrán fél

Mihajlo
Omeljanovics-Pavlenko

nem ment bele, így a háború tovább folytatódott. A tárgyalások során a lengyelek megerősítették állásaikat és kitörtek az UGH gyűrűjéből, felszabadították a przemysli vasutat is. 1919 márciusától egyik győzelmet aratták a másik után.

1919 áprilisában Lengyelországból Galíciába érkezett a 40 ezer fős **Haller-hadsereg**, melyet az antant szervezett Franciaországban élő lengyelekből azzal a céllal, hogy bevethesse Lengyelországban és annak határain. A hadsereg tisztjei többnyire franciák voltak, parancsnokukat pedig József Hallernek hívták. A compiégne-i fegyverszünet aláírása után a hadsereget Lengyelországba irányították. Az antant megtiltotta a lengyeleknek, hogy bevessék őket a lengyel–ukrán háborúban. Később mégis engedélyezte, de kizárólag Galícia területén. A Haller-hadseregnek köszönhetően a lengyelek átvették a kezdeményezést az egész lengyel–ukrán fronton.

1919. május 14-én a lengyelek ellentámadásba mentek át és a nyár elejéig elfoglalták majdnem egész Galíciát. Az Ukrán Galíciai Hadsereget pedig beszorították Galícia délkeleti részébe, a Csorokiv melletti háromszögbe.

A NYUNK kormánya megpróbált úrrá lenni a helyzeten. 1919. június 9-én Jevhen Petrusovicset diktátorrá kiáltották ki. Az Ukrán Galíciai Hadsereg főparancsnoka pedig Alekszandr Grekov lett. A főparancsnok hozzájárult a **csorokivi offenzíva** lebonyolításához, melynek során az UGH 25 ezer katonája feltartóztatta a lengyelek 100 ezer fős hadseregét, és meghátrálásra kényszerítette őket. Sikerült jelentős területeket visszaszerezni a lengyelektől. Az ukrán csapatok már Lviv határában voltak. Az előrenyomulás azonban megtorpant a lőszerhiány miatt. A lengyelek ellentámadásba mentek át, és könnyedén visszafoglalták korábbi pozícióikat. 1919 júliusában az övék volt egész Kelet-Galícia. Az UGH 50 ezer katonája pedig 1919. július 16–17-én átkelt a Zbruc folyón, és az UNK Direktóriuma által ellenőrzött területre lépett. Július 17-én a lengyelek és az ukránok aláírták a fegyverszüneti megállapodást.

Az antant döntése értelmében a lengyel hadsereg fennhatósága kizárólag a Zbrucsig terjedt. 1919. november 20-án Lengyelország 20 évre megkapta Galícia irányításának mandátumát. A tartomány állami hovatartozásáról később népszavazásnak kellett döntenie. 1923. március 14-én az antant követelneinek tanácsa megerősítette Lengyelország jogát Galíciához.

3 A NYUNK kül- és belpolitikája. A lengyel–ukrán háború viszontagságai ellenére a nyugat-ukrán kormánynak sikerült kiépíteni a NYUNK államapparátusát és közigazgatási intézményrendszerét. Ezt azért tudta olyan rövid idő alatt megvalósítani, mert nem számolta fel a korábbi oszt-

A NYUNK hatalmi rendszere

? Hasonlítsátok össze az UNK Direktóriumának államhatalmát a NYUNK államhatalmi szerveivel!

rák intézményeket, hanem saját embereit nevezte ki az élükre. A NYUNK politikusai különben sem voltak hívei a radikális intézkedéseknek. Létrehozták a járási, városi és nagyközségi állami biztosok hálózatát, akik átvették az osztrák előjárók szerepét. Nekik lettek alárendelve a helyi közigazgatások, amelyek az osztrákok idején is működtek. Minden osztrák törvény, amelyik nem mondott ellent a NYUNK államiságának, továbbra is érvényben maradt. Az állami biztosokat a járási gyűléseken választották meg a társadalom minden rétegének képviselői. A képviselőket a helyi politikai, felvilágosító és szics szervezetek jelölték a járási gyűlésbe.

A járási biztosok a törvényhozó és a végrehajtó hatalom fejei voltak járásaikban. Ők felügyelték az Ukrán Nemzeti Tanács és a kormány határozatainak végrehajtását, ők hagyták jóvá a városi és nagyközségi biztosok kinevezését, felügyelték a rendet, megelőzték a nemzeti kisebbségek ellenséges, spontán megmozdulásait, ők nevezték ki a járási hivatalok, posta, kincstár, távírda, vasút munkatársait. Foglalkoztak a hazafias nevelés kérdéseivel és a nemzeti-politikai mozgalmak rendezvényeivel.

A városi biztosok közigazgatási feladataik mellett kötelesek voltak megakadályozni a zsidó pogromokat, a nagyközségi biztosoknak pedig abban a tudatban kellett tartani a népet, hogy a kormánynak szándékában áll a földosztás, ezért nem kell önhatalmúlag elfoglalni a földesúri birtokokat. Járási, városi vagy nagyközségi biztosak olyan ukrán köztisztviselőkben álló emberek lehettek, kiknek vagy jogi végzettsége volt, vagy jelentős tapasztalatokat szereztek az osztrák közigazgatásban végzett munkájuk során.

1919. május 15-én törvényt fogadtak el az államhatalmi szervek hivatalos nyelvéről. Ennek a törvénynek az értelmében az Ukrán Népköztársaság nyugati területén az államnyelv az ukrán lett. A törvény a

nemzeti kisebbségek számára is biztosította a szabad anyanyelv-használati jogot a hivatalokban, írásban és szóban is. A törvény kötelezte a NYUNK hivatalnokait, hogy az ukrán nyelv mellett beszéljék a nemzeti kisebbségek nyelvét is.

A belügyi titkárság foglalkozott a lakosság és a hadsereg élelmi-szer-ellátásával. A vasúti és postaügyi titkárság megszervezte a pontos vasúti közlekedést és a megbízható postai ellátást. A pénzügyi, iparügyi és a kereskedelmi titkárság erőfeszítéseinek köszönhetően 1919. április 4-én bevezették a hrivnyát, ami egy osztrák koronának, és a karbovanecet, ami két osztrák koronának felelt meg. Megemelték a magasán képzett szakmunkások fizetését. A társadalmi munkák titkársága bonyolította az ásványi kincsek, a kőolaj-, szén-, sóbányászatot.

A földügyi titkárságnak kellett a földtörvény megvalósításán dolgozni, amit 1919. április 14-én fogadtak el. A törvény értelmében államosították mindazokat a kolostori és egyházi birtokokat, amelyeket nem a tulajdonos művelt meg önerőből, és azokat a birtokokat is, amelyek nagysága meghaladta az engedélyezettet. Állami tulajdonba mentek át az erdők is. Ezek a földek mind az állami földalapba kerültek, ahol felparcellázták őket. A földosztást a háború befejezése utáni időkre halasztották.

A lakosság többsége támogatta a Nemzeti Tanács belpolitikai törekvéseit, bár többen csalódtak benne. Különösen sok elégedetlenkedő volt a munkások közt, akik közül többen a kommunista és szocialista pártok befolyása alá kerültek. Egyre több kommunista csoport jött létre. 1919 februárjában Sztanyiszlavban megalakult Kelet-Galícia Kommunista Pártja, mely nem ismerte el a NYUNK legitimitását. 1919 áprilisában felkelést robbantottak ki Drohobicsban, amit a katonaságnak sikerült elfojtani.

1919. május 12-én a Nemzeti Tanács bevezette a 8 órás munkanapot és ünnepnappá nyilvánította május elsejét.

A NYUNK területén
forgalomban lévő bankó

A Nyugat-Ukrán Népköztársaság történetének meghatározó eseménye volt az Ukrán Népköztársasággal való állami egyesülése. Az Ukrán Népköztársaság és a Nyugat-Ukrán Népköztársaság egyesítéséről szóló okmány arról tanúskodott, hogy a fiatal nyugat-ukrán állam a kelet-ukrajnai testvéreivel együtt, az egységes Ukrajnában látta a jövőjét.

A NYUNK külpolitikai tevékenysége 1918. november 1-jén kezdődött, amikor az

Ukrán Nemzeti Tanács táviratban kezdte a világ országait értesíteni, hogy Galíciában létrejött egy ukrán állam.

Nyugat-Ukrán nagykövetségek nyíltak Ausztriában, Magyarországon, Németországban. Külképviseltek jöttek létre Csehszlovákiában, Kanadában, az USA-ban, Olaszországban és Brazíliában.

A Nyugat-Ukrán Népköztársaság külpolitikai tevékenységének legfőbb feladata a Lengyelországgal zajló háború befejezése és a fiatal állam nemzetközi elismerésének megszerzése volt elsősorban az antant országoktól. Az antantállamok azonban hallani sem akartak a NYUNK elismeréséről, ezért Nyugat-Ukrajna nemzetközileg elszigetelődött. Lengyelország pedig hallani sem akart a Kelet-Galiciáról való lemondásról. Különösen elutasító Franciaország volt az ukránokkal, mivel Párizs Németország európai túlsúlyaként, egy erős Lengyelország létrehozásában volt érdekelt, és a bolsevizmus terjedését is könnyebb volt feltartóztatni a lengyelek által. A lengyel diplomácia azt próbálta elhitetni az európai kormányokkal, hogy a Nyugat-Ukrán Népköztársaság létrehozásában elsősorban a németek és az osztrákok érdekeltek.

1919-ben a párizsi békekonferencia javasolta a fegyverszünet megkötését és a demarkációs vonal megállapítását Lengyelország, illetve a NYUNK között. Ennek a javaslatnak az értelmében Lviv a Drohobicsi körzettel Lengyelországhoz került volna. A nyugat-ukrán kormány, természetesen, ebbe nem egyezett bele, ezért a háború tovább folytatódott Lengyelországgal.

Omeljan Popovics

4 **Ukrán nemzeti mozgalom Bukovinában és Kárpátalján.** 1918. október 25-én Csernyivciben megalakult az Ukrán Tartományi Bizottság, melynek vezetője az osztrák birodalmi parlament ukrán képviselője, **Omeljan Popovics** volt. Ő vezette Bukovina küldöttségét az Ukrán Nemzeti Tanácsban is.

! **Következtetések.** A Nyugat-Ukrán Népköztársaság létrejötte és rövid története a helyi ukránság azon vágyának a megnyilvánulása volt, hogy független szeretne lenni és egy egységes ukrán államban akar élni.

▶ Az 1918–1919-es lengyel–ukrán háború a NYUNK vereségével végződött, de megtanította az ukránokat arra, hogyan kell harcolni az államiságukért. Ez nagy hatással volt a galíciai ukránok hazafias érzelmeinek a kialakulására.

▶ A politikai életben és a tartomány irányításában szerzett tapasztalatoknak köszönhetően a NYUNK vezetői a háború nehéz körülményei között is sikeres belpolitikát folytattak. A Nyugat-Ukrán Népköztársaság

a külpolitika terén is igyekezett helytállni, azonban kitűzött céljait, vég-
eredményben, nem sikerült megvalósítania.

▶ Ebben az időben gyorsan fejlődött az ukrán nemzeti mozgalom Bu-
kovinában és Kárpátalján is.

Kérdések és feladatok

1. Mikor jött létre az Ukrán Nemzeti Tanács? 2. Milyen eseménnyel vette kezdetét az 1918–1919-es lengyel–ukrán háború? 3. Mi volt a következménye a vovcsuhi offenzívának? 4. Kik voltak a járási állami biztosok?
5. Jellemezzék a NYUNK létrejöttének folyamatát! 6. Mik voltak az okai, hogyan zajlott, és mik voltak a következményei az 1918–1919-es lengyel–ukrán háborúnak? 7. Határozzátok meg a NYUNK belpolitikájának és külpolitikai tevékenységének a jellemző vonásait!
8. Mutassátok meg az atlasz térképén a NYUNK területét és az 1918–1919-es lengyel–ukrán háború eseményeinek főbb helyszíneit! 9. Folytassátok az *Ukrán forradalom eseményei 1917–1921 között* táblázat kitöltését! (29. o.) 10. Alkossatok kis csoportokat, és vitassátok meg a következő kérdést: *Mik voltak a NYUNK politikájának sikerei és veszteségei?* 11. Készítsétek el a NYUNK és az UNK politikájának összehasonlító táblázatát a következő alpontok alapján: 1) hatalmi rendszer; 2) katonapolitika; 3) társadalmi-gazdasági irányvonal; 4) külpolitika!
12. I. Lisznyak-Rudnickij XX. századi ukrán történész a NYUNK legfőbb vívmányának a jogrend létrehozását tartotta. Miben nyilvánult ez meg? Hogyan jellemzi egy állam tevékenységét a jogrend létezése? Miért célszerű a jogrend megteremtését a NYUNK legfontosabb eredményének tekinteni?

14. §. Ukrajna 1919 második felében

- ▶▶ 1. Milyen volt Ukrajnában a helyzet 1919 közepén? 2. Hogyan végződött a bolsevik Oroszország második háborúja az UNK ellen? 3. Mik voltak a fő vonásai a hadikommunizmus politikájának? 4. Hogyan jött létre az USZSZK állami rendszere? 5. Mi az atamanscsina lényege? 6. Mutassátok meg az atlasz térképén, milyen területet ellenőrzött az UNK Direktóriuma 1919 júniusában!

Ukrán népfelkelő mozgalom. Miután az UNK hadserege visszavonult

Volinyba, a bolsevikok által elfoglalt területeken, Központi-Ukrajnában ukrán népfelkelő partizánmozgalom vette kezdetét, melynek mozgóerőit a parasztok, értelmiségiek és katonák voltak. Az emberek azért lázadoztak, mert elégedetlenek voltak a bolsevikok hadikommunizmus politikájával, ugyanis ebben az időben élelmiszer-készletező osztagok járták a falvakat, és elkobozták a parasztoktól termésüket, még az utolsó falat kenyeret is. A zavargások először Kijev környékén kezdődtek, de hamar átterjedtek Poltava, Csernyihiv és Pogyilja vidékére. A felkelő mozgalmat a bolsevikok banditizmusként, kulák ellenforradalomként értékelték, és harcot hirdettek ellene. A legnagyobb felkelések vezetői Zelenij (Danilo Terpilo), Matvij Hri-

horjev és Nesztor Mahno atamánok voltak. Zelenij és Hrihorjev felkelései ugyan vereséget szenvedtek, de az ukrán mozgalom nem csillapodott, és a bolsevikok bukásához vezetett ebben az időben.

i

2 Az egyesített ukrán hadsereg támadása Kijev ellen. Harc Gyenyikin ellen.

A bolsevik csapatok 1919 tavaszán az ukrán felkelő mozgalom elfojtásával voltak elfoglalva. A fehérgárdisták vezére, Anton Gyenyikin ezt kihasználta és **önkéntes hadserege** élén támadásba lendült. Szövetségesei ebben a doni és kubáni hadseregek voltak, amelyek a Don, Kubán és Észak-Kaukázus vidékét ellenőrizték. Miután leküzdte a Vörös Hadsereg déli frontjának ellenállását (melynek fő erejét Nesztor Mahno csapatai alkották), elfoglalta a Donyec-medencét, a Dnyeper bal partjának jelentős részét, és megindult Kijev felé, hadseregének egy másik része pedig Moszkva irányába vette az útját.

Ebben az időben az UNK hadserege egyesült az Ukrán Galíciai Hadsereggel és sikeres harcot folytatott a bolsevikokkal. Augusztus elején elfoglalták Zsmerinkát és Vinnicát.

Augusztusban az UNK bejelentette, szakít a *tanácsrendszerrel* és a parlamenti demokrácia létrehozását tűzi ki célul. A kormány is átalakult, melynek élére Iszaak Mazepa került. Ebben az időben a népfelkelő partizánmozgalom vezérei kiáltványt intéztek az ukrán kormányhoz, melyben követelték a Direktórium felszámolását és a hatalom átadását a *szocialista elemeket tartalmazó Ideiglenes Köztársasági Főtanácsnak*, mely a tanács hatalom (szovjet rendszer) létrehozásáért küzd a független Ukrán Köztársaság területén. A Direktórium figyelmen kívül hagyta ezt a javaslatot.

1919 tavaszán az UGH és az UNK hadserege megegyeztek egy közös hadjárat levezetésében *Lvivbe Kijeven keresztül!* jelszó alatt. Az UGH parancsnoksága azt javasolta, hogy először Odessza felé induljanak, hogy kapcsolatot teremthessenek az antanttal, és azután kezdjék meg hadjáratukat Kijev felé. Ezzel a másik fél nem értett egyet, mivel a kialakult helyzetben, úgy gondolta, fontosabb Kijev visszafoglalása. Végül kompromisszumos megoldás született: egyszerre indultak Odessza és Kijev felé. Odessza irányába az UNK hadserege haladt, Kijev irányába pedig az UGH. Az egyesített hadsereg 80 ezer főt számlált, ebből 50 ezren nyugat-ukránok voltak.

A hadművelet kezdetben sikeresen indult. A bolsevikok nem tudták feltartóztatni a Kijev irányába előrenyomuló ukrán hadsereget, akik 1919 augusztusában elfoglalták Pogyilját, Voliny és Kijev térségének jelentős részét.

Önkéntes hadsereg — Oroszországban, önkéntes alapon létrehozott katonai alakulat a polgárháború idején. Tisztek, hadapródiskolások, diákok és mások harcoltak soraiban. 1919-ben része lett Dél-Oroszország Fegyveres Erőinek. Fehér Hadseregnek és Fehér Gárdának is nevezik még az irodalomban. 1919 októberében és 1920 márciusában a bolsevikok legyőzték és felszámolták nagy részét. A megmaradt egységeik a Krímre vonultak vissza, ahol Vran-gel tábornok újjászervezte őket.

Gyenyikínisták díszszemléje. Kijev, 1919

1919. augusztus 30-án az egyesített ukrán hadsereg Antyin Kravsz parancsnoksága alatt bevonult Kijevbe. A Dnyeper bal partja felől megérkeztek a fővárosba Gyenyikin csapatai is. Mivel mindkét fél a bolsevikok ellen harcolt, ezért az ukránok azt a parancsot kapták, hogy ne támadjanak rá a fehérgárdistákra. Végeredményben a gyenyikínistákkal nem sikerült megegyezni, ezért az ukránok kénytelenek voltak Vaszilkevbe visszavonulni, vagyis feladni a várost. Kijev elhagyása felért egy vereséggel és **kijevi katasztrófa** néven került be a történelembe.

Az ukránok ezzel elveszítették függetlenségük jelképét. A katonák ezt úgy értékelték, mint a tisztok árulását és sokan dezertáltak közülük.

Egész októberben folytak a harcok Zsitomirért az ukrán hadsereg és a bolsevikok között. A bolsevikok újabb erőket összpontosítottak ide és meghátrálásra kényszerítették az ukránokat. Ekkor Gyenyikin hadserege megközelítette Moszkvát, és a bolsevikok kénytelenek voltak Zsitomir alól csapatokat küldeni a főváros megsegítésére. Az ukrán–bolsevik fronton ennek köszönhetően könnyebbé vált a helyzet. Az UNK kormánya szót akart érteni Gyenyikinnel is, mivel mindketten a bolsevikok ellen harcoltak. Gyenyikin azonban elutasította tárgyalási javaslatukat, mert nem ismerte el Ukrajna függetlenségét. Érett a kofliktus az ukránok és Gyenyikinék között.

Szeptember 20-án az UNK hadseregének parancsnoksága elhatározta, hogy szerződést köt Nesztor Mahno forradalmi felkelő hadseregével a Gyenyikin elleni közös harcról. Győzelem esetén a mahnoisták megkapták volna Zaporizzsja környékét, ahol autonómiát kívántak létrehozni. Miután napvilágra került Gyenyikin titkos levele az ukrán hadsereg elleni támadásról, szeptember 22-én az UNK és NYUNK kormányainak együttes ülésén határozat született a Gyenyikin elleni háború megkezdéséről.

Szeptember 24-én a Direktórium és az UNK hadat üzent Dél-Oroszország fehérgárdista fegyveres erőinek. A fehérgárdisták és az ukránok között egész októberben elkeseredett harcok folytak. Az ukrán csapatokkal együtt vállvetve küzdöttek Mahno katonái is. Az ukrán hadsereg több vereséget is elszenvedett és kénytelen volt visszavonulni. Mahno egységei, hogy elkerüljék a bekerítést és a vereséget, áttörték Gyenyikin hadseregének frontját és portyára indultak a fehérgárdisták hátsószáiba.

A lázongó parasztok támogatását élvezve Mahno 80 ezres hadserege ellenőrzése alá vont egy akkora területet, ahol 3 millió ember élt, és gyakorlatilag lerombolta Gyenyikin hátországát, megfosztva őt tartalékaitól. Az általa felszabadított területeken megalakította a Dél-ukrán Munkásföderációt, amely 1919 októbere és 1920 januárja között állt fenn.

A lőszer, gyógyszerek hiánya és a tífuszjárvány (aminek következtében az ukrán hadsereg 30%-a életét vesztette) aláásták az ukrán hadsereg harci készségét. A hadsereg tisztjeinek egy része politikailag megbízhatatlannak bizonyult. Többségük ugyanis az orosz hadseregben teljesített korábban szolgálatot, ezért nem akart Gyenyikin ellen harcolni. Az Ukrán Galíciai Hadsereg létszáma ekkor alig érte el a hétezeret. A. Tarnavszkij, az UGH parancsnoka, hogy megóvja katonáit a teljes pusztulásról, elhatározta, hogy fegyverszünetet köt Gyenyikinnel. Az UGH helyzetét ebben az időben **halálháromszög**nek nevezték a lengyelek, a Vörös Hadsereg, Gyenyikin és a tífusz között, ezért Tarnavszkij döntését a kialakult kedvezőtlen körülmények motiválták.

A megegyezés értelmében az UGH beszüntette a harcot az önkéntes hadsereg ellen. Jevhen Petruszevics érvénytelenítette ezt a fegyverszüneti megállapodást, Tarnavszkijt pedig bíróság elé állította. Egy hét múlva azonban a NYUNK kormánya és maga Petruszevics is elhagyták Ukrajna területét, az UGH új parancsnoka pedig Odesszában szerződést kötött Gyenyikinnel az Ukrán Galíciai Hadsereg átállításáról a fehérgárdisták oldalára.

1919 novemberében a Direktórium és az UNK kormányának együttes ülésén döntés született a hatalom átadásáról *a Direktórium elnökének és a hadsereg fő atamánjának, Szimon Petljurának a kezébe, aki ezután a Direktórium nevében egy személyben hozza a törvényeket és határozatokat.* November 16-án a lengyel csapatok ostromolni kezdték Kamjanec-Pogyilskijt, a Direktórium korábbi központját. Az UNK hadserege képtelen volt megvédeni a várost, ekkorra elfogytak erői, ezért 1919. december 4-én az a döntés született, hogy a harcot Ukrajna függetlenségért partizánmódszerekkel kell tovább folytatni.

Másnap a kormány kiáltványban fordult a néphez. A hadsereg új parancsnokává M. Omeljanovics-Pavlenko tábornokot nevezték ki. Szimon Petljura, a Direktórium vezetője és a hadsereg fő atamánja pedig Varsóba utazott. Ebben az időben a lengyel hadsereg váratlanul lefegyverezte a Csatoria környékén állomásozó szicslövészek hadtestét és Luckba internálta őket.

1919. december 6-án az ukrán hadsereg 5 ezer fős egysége kitört a halálháromszögből és partizán portyára

---

Halálháromszög — így nevezték azt a területet, ahová az UNK hadseregét beszorították és körülzárták a bolsevikok, a gyenyikinisták és lengyelek 1919-ben. Néha a **halálháromszög** fogalmát is használni szokták, amikor negyedik elemként a tífuszt vagy Romániát említik.

---

indult Gyenyikin hátországaiba. Később ezt a portyát **első téli hadjárat**-nak nevezték el.

3 Gyenyikin megszállási rendszere Ukrajnában és annak bukása. Gyenyikin nem ismerte el Ukrajna függetlenségét, és a megszállt országot három területre osztotta: Harkivira, Kijevire és Novorosszijszkira, melyek élén korlátlan hatalommal felruházott főkormányzók álltak. Nekik voltak alárendelve a kormányzók és járási előljárók.

A gyenyikinista hatalom központja Katerinoszlav volt, ahol a Különleges Értekezletnek nevezett kormány működött. A fehérgárdisták célja a *nagy és oszthatatlan Oroszország* helyreállítása volt. Ennek rendelték alá politikájukat. Az ukrán nemzeti mozgalmat árulóvá nyilvánították és üldözni kezdték. Az *Ukrajna* elnevezést betiltották, helyette a *Dél-Oroszország* vagy *Malorosszija* kifejezést használták.

Az iparban a munkanap ismét 12 órás lett, növelték a teljesítményi normákat, akik pedig ezzel nem értettek egyet, azokat kegyetlenül megbüntették. Juzovkában például több munkást felakasztottak azzal vádolva őket, hogy együttműködtek a bolsevikokkal. Hasonló indokkal lőttek agyon bírósági ítélet nélkül ezreket Odesszában, Harkivban, Katerinoszlavban.

Fehérterror — a bolsevikellenes erők tömeges megtorló intézkedései a forradalom éveiben a nép ellen. Célja az ellenállás bármilyen formájának a megakadályozása az állami gépezet eszközeinek felhasználása segítségével.

A Gyenyikin-ellenes harc áldozatainak a temetése.

Donyec-medence, 1919

Kijevben politikai okok miatt 1700 embert tartóztattak le. A fehérgárdisták megtorló intézkedéseit az ellenfelek ellen **fehérterrornak** nevezzük. Gyenyikin megszállási rendszere nagy felháborodást váltott ki a nép körében. Az emberek szabotálták rendeleteik végrehajtását, megrongálták a berendezéseket, megakadályozták a hadiipari megrendelések végrehajtását, gyakoriak voltak a sztrájkok.

A gyenyikinisták helyreállították a földesúri földbirtoklást. Büntetőosztagok segítségével elkobozták a parasztoktól a földeket, munkaeszközöket, igavonó állatokat, szarvasmarhákat, gazdasági épületeket, és visszaadták azokat korábbi tulajdonosaiknak. A termésről szóló 1919-es törvény értelmében a parasztokat arra kötelezték, hogy a betakarított termés 1/3-át szolgáltassák be földesuraiknak.

Bevezettek egy új adónemet is. A parasztoknak minden egyes deszjatina termőföld után 5 pud búzát kellett beadni a hadseregnek. (1 deszjatina – 1,09 ha, 1 pud – 16,4 kg – *a ford. megj.*) Aki nem teljesítette ezeket a rendelkezéseket, azt kivégezték. A falvakban erőszakos mozgósítás vette kezdetét Gyenyikin hadseregébe.

Helyreállították a korábbi oktatási rendszert. Ukrán nyelven csak a magániskolákban lehetett oktatni. Az állami iskolákban megtiltották az ukrán nyelv, az Ukrajna története és földrajza tantárgyak tanítását. Bezárták az ukrán újságokat, folyóiratokat. Mindenütt leszedették a Sevcsenko-portrékat, a kijevi Sevcsenko-szobrot pedig letaszították talapzatáról és szétverték. Betiltották az Ukrán Tudományos Akadémia működését.

A Gyenyikin-rendszer egyik meghatározó sajátossága az antiszemitizmus volt. A fehérgárdisták Ukrajna területén körülbelül 400 zsidó pogromot hajtottak végre. A történelmi források szerint az ő nevükhöz fűződik a legtöbb ilyen rémtett a forradalom idején.

Ez a politika a népi ellenállási mozgalom megerősödéséhez vezetett. A bolsevik fronton elért sikereit semmissé tették a hátország kudarcai. 1919 októberében a bolsevikok végül ellentámadásba mentek át, 1920 elejére legyőzték és szétzúzták az önkéntes hadsereget. A fehérgárdisták maradványai a Krím-félszigetre vonultak vissza, ahol Gyenyikin lemondott és a főparancsnokságot Pjotr Vrangelnak adta át.

Az UGH Gyenyikin veresége következtében nehéz helyzetbe került. 1920 februárjában a nyugat-ukránok átálltak a bolsevikok oldalára és az Ukrán Galíciai Vörös Hadsereg (UGVH) nevet kapták. Ezután a Vörös Hadsereg más-más alakulatánál teljesítettek szolgálatot. A tisztek egy részét letartóztatták, bevezették a parancsnokok választhatóságát, és megtiltották az ukrán nemzeti jelképek használatát.

Következtetések. Az ukrán népfelkelő mozgalom 1919 második felében és 1920 elején az ukrán földek társadalmi-politikai életének fontos tényezőjévé vált, mivel elősegítette a bolsevikok, majd pedig a fehérgárdisták legyőzését az Ukrajnáért folytatott háborúban.

▶ 1919 második felének bonyolult körülményei között a Direktórium kereste az ukrán államiság megőrzésének lehetőségeit. Ezen az úton voltak sikerek és bukások is.

▶ A Gyenyikin-rendszer megpróbálta visszaállítani a forradalom előtti állapotokat Ukrajnában, de a nép ezt nem fogadta el.

Kérdések és feladatok

1. Kihez csatlakozott M. Hrihorjev atamán 1919 nyarán? 2. Milyen eseményeket nevezünk kijevi katasztrófának? 3. Milyen területi-közigazgatási egységekre osztotta fel Gyenyikin Ukrajnát? 4. Kinek adta át a hatalmat a Krím-félszigeten?

5. Hogyan bontakozott ki a népfelkelő mozgalom ebben az időben? 6. Miként ment végbe az ukrán hadseregek hadjárata Kijev ellen, és hogyan végződött? 7. Milyen sajátosságai voltak az ukrán földekért folyó harcoknak 1919 szeptemberében–decemberében? 8. Jellemezzétek Gyenyikin rendszerét!

9. Mutassátok meg az atlasz térképén a háború menetét Ukrajna területén 1919 második felében! 10. Folytassátok az *Ukrán forradalom eseményei 1917–1921 között* táblázat kitöltését! (29. o.) 11. Vitassátok meg a következő kérdést: *Mik voltak a Direktórium politikájának a sikerei és veszteségei 1919 második felében?!*

12. Indokolt volt-e Petljura azon döntése 1919 decemberében, hogy a harcot partizánmódszerekkel folytatják tovább?

15. §. Ukrajna 1919 végén és 1920 elején

1. Hol jött először létre bolsevik hatalom Ukrajnában? Milyen belpolitikát folytattak abban az időben? 2. Mikor jöttek vissza másodszor a bolsevikok Ukrajnába, és hogyan változott meg a politikájuk?

A bolsevik rendszer helyreállítása és politikája. 1919 októberében a bolsevikok ellentámadásba mentek át a Gyenyikin ellen folytatott háborúban. November 6-án bevonultak Csernyihivbe, december 12-én Harkivba, december 16-án pedig Kijevbe. Gyenyikint a Krím-félszigetre szorították vissza. A bolsevikok immár harmadszor lettek Ukrajna urai. Régi ellenségeiket, az UNK hadseregét és Gyenyikin önkéntes hadseregét legyőzték és gyakorlatilag megsemmisítették.

A bolsevikok tanultak az ukrán–bolsevik háborúk idején elkövetett hibákból, és változtattak Ukrajnával kapcsolatos politikájukon. 1919 decemberében határozatot hoztak a tanács hatalomról Ukrajnában, amelyben elismerték az USZSZK önállóságát. Teljes önállóságról azonban szó sem lehetett, hisz Oroszországnak szüksége volt, Lev Trockij orosz bolsevik vezér szavaival élve, az ukrán kőszénre, vasra, ércre, kenyérre, sóra, a Fekete-tengerre. Csak a nyelvhasználat terén voltak hajlandók bizonyos engedelményeket tenni, vagyis engedélyezték az ukránoknak anyanyelvük használatát.

A bolsevikok számára különösen fontos volt az ukrán parasztok támogatásának elnyerése, hisz ők alkották a lakosság túlnyomó többségét. Ezért nem erőltették tovább a kommunák létrehozását. Az új földtörvényben a kollektív gazdaságok létrehozását önkéntessé tették. A földesúri, kolosto-

ri földeket államosították és szétesztették a parasztok között. A kollektív gazdaságoknak 1919-ben háromszor kevesebb földet juttattak, mint a magángazdáknak.

A bolsevikok pártját Oroszországban Oroszországi Kommunista (bolsevik) Pártnak (OK(b)P) nevezték, az ukrainai bolsevikokét pedig Ukrán Kommunista (bolsevik) Pártnak (UK(b)P). A nevek hasonlósága nem volt véletlen, mivel az ukrán bolsevikok az orosz párt egyik helyi alapszervezete volt csupán és önálló döntéseket nem hoztak. Ez több ukrán bolseviknak nem tetszett, akik lázadni kezdtek. Hogy letörjék a belső ellenzéket, az orosz bolsevikok feloszlatták az UK(b)P Központi Bizottságát (ez volt a neve a pártvezetésnek), és csak azokat vették oda vissza, aki elismerték az ő vezető szerepüket.

Az USZSZK államisága is formális volt. 1919. december 11-én a bolsevikok létrehozták az **Összukrán Forradalmi Bizottságot**, ami egyesítette magában a katonai és a polgári vezetés elemeit. A forradalmi bizottság érvénytelenítette a fehérgárdisták és a Direktórium összes törvényét. Az USZSZK kormányának azon rendelkezéseit, amelyek a hatalom megszervezéséről, a népgazdaság, a pénzügy irányításáról, az élelmiszer-ellátásról szóltak, orosz dekrétumokra cserélte fel. Választásokat ekkor nem tartottak, amit azzal magyaráztak, hogy a városokban sok az áruló, a falvakban pedig a kulák, akik ellenségesen viseltetnek velük szemben. Ezzel magyarázták a vörösterror politikájának a helyreállítását is azok ellen, akiket a forradalom ellenségeinek tartottak. Az államhatalmi szervek megszervezésénél vezető szerepet csak a bolsevik párt tagjai játszottak, a többi pártot kiszorították a politikai életből.

Az Összukrán Forradalmi Bizottságot 1920 februárjában a Népbiztosok Tanácsává és Összukrán Központi Végrehajtó Bizottsággá alakították át. A Népbiztosok Tanácsának elnöke Hrisztian Rakovszkij, az ÖKVB elnöke pedig Hrihorij Petrovskij lett. Március–áprilisban választásokat tartottak a tanácsokba. A képviselői helyek 80%-át a bolsevikok kapták. Ez nem volt véletlen, hisz politikai ellenfeleik többsége börtönben volt. A tanácsok azonban nem játszottak fontos szerepet az ország életében, hiába nevezték a rendszert tanácsrendszernek, vagy szovjet rendszernek. A végső szó a pártszervezeteket illetve, ők döntöttek el mindent. Az USZSZK fővárosa ekkor Harkiv volt.

Hrisztian Rakovszkij

Hrihorij Petrovskij

Szegényparaszt bizottságok — a bolsevikok hozták létre ezeket a parasztszervezeteket 1920-ban, hogy megszilárdítsák helyzetüket vidéken, és segítségükre legyenek a szovjet rendszer politikájának érvényesítésében a mezőgazdaságban. Az általános kollektivizálás befejezése után számolták fel őket.

Az ukrán parasztok megosztása céljából 1920 márciusában a falvakban **szegényparaszt bizottságokat** hoztak létre, melyeket fontos jogosítványokkal ruháztak fel. Ők rendelkeztek reális hatalommal vidéken: földet, élő marhát, vagyontárgyakat osztottak, segítettek az élelmiszerkészletező osztagoknak kifosztani a gazdákat.

Visszatérésük után a bolsevikok felújították a hadikommunizmus politikáját. Tovább folytatták az ipar államosítását. Most már nemcsak a nagyvállalatok kerültek állami tulajdonba, hanem a kis- és középvállalatok is. Rövid idő leforgása alatt több mint 10 ezer vállalatnak lett ez a sorsa. Ukrajnában létrehozták az ipar helyreállításának irodáját, melynek feladata az államosított vállalatok irányítása volt. Az iroda az Orosz Népgazdasági Főtanácsnak lett alárendelve.

Az állami tulajdonba vett vállalatok többsége romokban hevert és nem termelt. Krónikussá vált a munkaerőhiány. A bolsevikok ezért bevezették az általános munkakötelezettséget. 1920-ban megalakult az általános munkakötelezettség végrehajtását felügyelő főbizottság, melynek segítségével a szabad munkavállalást felváltotta a munkakötelezettség. Mozgósítást rendeltek el, hogy munkásokkal töltsék fel a gyárakat és üzemeket, akik nem hagyhatták el ezután munkahelyüket. A vállalatoknál kötelező termelési normákat vezettek be, katonai fegyelmet tartottak, és akik azt megsértették, haditörvényszék elé állították. Ágazatközi fegyelmi bíróságok jöttek létre és koncentrációs táborok a fegyelemsértők, a munka frontjának dezertőrei számára. 1920-ban Ukrajna területén 20 ilyen tábor működött.

A bolsevikok szétosztották a földet a földnélküli és a kevés földdel rendelkező parasztok között. Ennek az lett az eredménye, hogy a parasztporták 52%-a rövid időn belül középparaszt gazdaságnak számított. 1920 januárjától a bolsevikok visszatértek az élelmiszerdiktatúra és a gabona állami monopóliumának a politikájához. Felújították a kötelező terménybeszolgáltatást is, ami már nemcsak a búzára vonatkozott, hanem kiterjedt a húsrá, tojásra és zöldségekre. 1920-ban a kötelező terménybeszolgáltatás nagysága 160 millió pud volt, de végeredményben csak 65 milliót tudtak összeszedni. A kötelező terménybeszolgáltatás minden olyan parasztportát érintett, amelynek 3 deszjatinánál nagyobb termőföldje volt és szolidaritásos alapon történt, mindenki felelt mindenkiért a faluközösségen belül.

A kötelező terménybeszolgáltatást többnyire a szegényparaszt bizottságok hajtották végre, akik megkapták az elkobzott élelmiszercikkek 10–15%-át.

1920-ban jelent meg a Népbiztosok Tanácsának rendelete az *elszámolási ügyletekről*, amely Ukrajna területére is kiterjedt. A rendelkezés értelmében minden intézmény, vállalat, szervezet, amelyiknek szüksége van valamilyen gyártmányra, nyersanyagra vagy termékre, köteles az egyik szovjet elosztóállomáshoz fordulni. A piacot, pénzügyi ügyleteket, adásvételt beszüntették. Decemberben hozzáláttak a pénz megszüntetésének előkészítéséhez, amit munkaegységekkel akartak felváltani.

Gyenyikin legyőzése után az Összukrán Forradalmi Bizottság új földtörvényt fogadott el, amely megtiltotta a termőföldek átadását kollektív gazdaságoknak a parasztok beleegyezése nélkül. 1920 második felére világossá vált, hogy az elvetett búzamennyiség nem lesz elég az ország gabonaszükségleteinek kielégítésére. Ez a kötelező terménybeszolgáltatás következménye volt, hisz a parasztok előre tudták, a learatott gabonát úgyszintén elveszik tőlük. Ezért csak annyit vetettek be, amennyi nekik kellett.

1920 decemberében a bolsevik kormány már nemcsak a termény beszolgáltatását tette kötelezővé, hanem a földek bevetését is. Úgy gondolták, hogy ez a kettős kötelezettség majd megállítja a gabona vetésterületének a csökkenését. A gyakorlatban viszont a parasztokat gyakorlatilag állami jobbágyokká változtatták.

Szovjet plakát.

I. Padalka alkotása

? Hogyan, és mire szólít a korabeli szovjet propaganda? Miért éppen a nőket szólítja meg?

2 Nemzeti kommunizmus. 1918–1919-ben több párt is áttért a kommunista eszmék hirdetésére. Ezek a pártok megpróbálták két ellentétes eszmét egyesíteni gondolatvilágukban: a kommunizmust és a nacionalizmust. Céljuk egy nemzeti színezetű szovjet rendszer létrehozása volt a független Ukrajnában. Ezért nevezték őket nemzeti kommunistáknak.

Nemzeti kommunizmus — azon politikai irányzatoknak a gyűjtőneve a XX. század első harmadában, melyek a kommunista társadalmi átalakulások eszméjét a független Ukrajna létrehozásának gondolatával kapcsolták össze.

3 Az UNK hadseregének első téli hadjárata. A bolsevikok harmadszor is visszatértek Ukrajnába. Az UNK hadserege pedig az **első téli hadjárat**ba indult. Az ukrán hadsereg kötelékébe ekkor a zaporizzsjai, volinyi,

L. Perfeckij: Téli hadjárat, a lovasság támadása

? Mit tudhatunk meg az első téli hadjáratról az illusztráció alapján?

kijevi és vas hadosztályok tartoztak. A hadjáratot M. Omeljanovics-Pavlenko tábornok vezette, helyette pedig J. Tyutyunnik atamán volt.

A lovasságból és gyalogságból álló 4,3 ezer főt számláló hadsereg december 6-án megkezdte hadjáratát. December közepén átkeltek a Kozjatin–Zsměrinka vasútvonalon, és szembe találták magukat a délkeleti irányba visszavonuló fehérgárdista alakulatokkal. Meg is ütköztek velük, de a csatát, sajnos, elvesztették. A fehérgárdisták megsemmisítő csapást mértek a vas hadosztályra, ami a hadjárat legnagyobb veszteségét jelentette az ukránok számára. A Vörös Hadsereg csapatai rövid időn belül kiszorították a fehéreket Krím–Odessza irányába Jobbparti Ukrajna területéről, így az UNK hadserege többé nem találkozott velük.

Hogy elkerüljék Gyenyikin alakulataival a találkozást, az ukrán katonai egységek 1920 januárjában Umany és Cserkaszi vidékére indultak, ahol csatlakoztak hozzájuk Andrij Hulij-Hulenko atamán helyi népfelkelő partizánalakulatai. Ez fellelkesítette az ukrán csapatok katonáit is. Az UNK hadseregének parancsnoksága fontosnak tartotta a népfelkelő partizán osztagok harcát a bolsevikok ellen, akik Gyenyikin bandáinak a kiűzése után, fegyverüket a *vörösök* ellen fordították. A népfelkelők azonban nem rendelkeztek egységes vezetéssel, szétszórtnan harcoltak. A népköztársaság hadserege próbálta a koordinátor szerepét magára venni és összehangolni a Központi-Ukrajna területén harcoló népfelkelő csapatok tevékenységét. A népköztársaságiak Kijev környékén ütköztek meg először a bolsevikokkal. Az UNK hadseregének sikerült rövid időre felszabadítani Kanyevet és Cserkaszit is. 1920 februárjában átkeltek a Dnyeperen és Poltava-vidékére értek. Itt a rövid pihenő alatt még felvilágosító munkát is folytattak a helyi lakosság körében.

A Dnyeper bal partján a népköztársaságiak elfoglalták Zolotonosát. Ezután vezérkari parancsra visszatértek a Jobbpartra. Nem sokkal később pedig Herszon vidékére indultak. Itt állomásozott ugyanis az Ukrán Galíciai Vörös Hadsereg. Omeljanovics-Pavlenko abban bízott, hogy sikerül az UNK hadseregének oldalára állítani, és a bolsevikok ellen fordítani őket. Ez azonban nem így történt, mivel csak egyes alakulatok, köztük E. Sepanovics atamán lovas brigádja állt át 1920 áprilisában. A többieket

túlságosan legyengítette a tífuszjárvány és demoralizálta őket az is, hogy az UNK elismerte Galícia Lengyelországhoz csatolását.

1920 áprilisára az UNK hadseregének katasztrofálisan elfogyott a fegyvere és a lőszer, ezért Voznyeszenszk felé vették az irányt, ahol lőszerraktárak voltak. 1920. április 16-án az ukránoknak sikerült elfoglalni a várost és feltölteni tartalékaikat. Ezután Pogyljába indultak, hogy nyugaton csatlakozzanak a lengyel fronthoz. A hadjárat 1920. május 6-án ért véget.

Az első téli hadjárat során az UNK hadserege összesen 2,5 ezer kilométert tett meg a fehérek és vörösök hátsóhátságában. Sikerült megőrizni a hadsereg kemény magját, amely tovább folytatta a harcot Lengyelország oldalán.

Vaskereszt A téli hadjáratban való részvételért, az UNK egyetlen érdemrendje

4

A Holodnij Jar Köztársaság. A felkelő mozgalom központja kezdetben a Motroninszki női kolostor volt.

Az apácák rendfőnökeasszonya azzal a kéréssel fordult Oleksza Csucsupak helyi tanítóhoz a hetmani államcsíny utáni időszakban, hogy védje meg őket a környéken garázdálkodó szabadcsapatok támadásától. Csucsupak létrehozott egy 22 főből álló önvédelmi osztagot. Ez lett Holodnij Jar első ukrán katonai szervezete. Miután az osztag vereséget szenvedett a németektől, a falusiak azzal a kéréssel fordultak Oleksza öccséhez, Vaszilhoz, hogy legyen az atamánjuk. Röviddel ezután a kolostor önvédelmi osztaga Holodnij Jar hajdamak ezredévé nőtte ki magát. A törzskar főnöke a harmadik Csucsupak fiú, Petro lett.

1919 februárjától az ezred az UNK Direktóriumának oldalán harcolt, aktívan kivette részét a környékükön zajló csatákból. Az ezred szervezetiileg Herszon és Katerinoszlav atamánjának, Andrij Hulij-Hulenkónak volt alárendelve. A Gyenyikin megszállás idején Csucsupak hajdamakai részt vettek Cserkaszi felszabadításában a fehérgárdisták uralma alól. Létszámuk ekkor elérte a 2 ezer főt.

Később létrehozták a **Holodnij Jar Köztársaságot**, melynek területe kiterjedt a Csihirini járás 25 falujára. A köztársaságot egy 15 ezer fős felkelő sereg védte, melynek főparancsnoka Vaszil Csucsupak volt. A hajdamak ez-

Holodnij Jar Köztársaság — ukránpárti államalakulat, melyet a helyi parasztok hoztak létre, 1919–1922 között állt fen a Kijevi kormányzóság Csihirini járásának Holodnij Jar dűlője térségében. Központja Melniki község volt.

Vaszil Csucsupak

rednek köszönhetően sikerült Cserkaszinak legtovább megvédeni magát a bolsevik megszállástól. 1920 februárjában Csucsupak hajdamakjai felvették a kapcsolatot az első téli hadjáratban résztvevő ukrán katonai egységgel.

1920 márciusában Vaszil Csucsupak életét vesztette a bolsevikok elleni harcban. A köztársaságot ezután Csucsupak helyettese, a felkelő bizottság tagja, Ivan Derkacs vezette. Ő volt a parancsnoka annak az egységnek is, amely részt vett az 1920 tavaszán–őszén zajló bolsevikellenes felkelésben. A Holodnij Jar Köztársaság nagy hatással volt a Csihirin környéki falvak mellett a térség összes községére. Minden tettükkel és cselekedetükkel Ukrajnát szolgálták. Még a mindennapi életben is így köszöntötték egymást: *Dicsőség Ukrajnának! – Ukrajnát a dicsőség! vagy Dicsőség Ukrajnának! – Mindörökké!*

A Holodnij Jar Köztársaságot a bolsevikoknak egy csel segítségével sikerült felszámolni. 1922-ben amnesztiát hirdettek azon felkelők számára, akik beszüntetik a harcot és leteszik a fegyvert. Sokan hittek nekik, és beszolgáltatták fegyvereiket a hatóságoknak. Ezután a vörösgárdisták rátámadtak a már fegyvertelen felkelőkre. Kitelepítették őket családjaikkal együtt, elkobozták vagyonukat, élelmiszerkészletüket. A munkaképes lakosságot besorozták a munkahadseregekbe. Végül foglyul ejtették a még szabadlában lévő atamánokat, akiket a lukjanivkai börtönbe zártak.

A kijevi lukjanivkai börtönben Holodnij Jar atamánjai 1923. február 9-én lázadást szerveztek, ami reggel fél kilenckor vette kezdetét. A harc négy órán keresztül tartott, de a börtönőröknek sikerült leverni azt. Azokat a résztvevőket, akik életben maradtak, a bolsevikok agyonlőtték.

A forradalom éveiben Dnyepermenti Ukrajnában különböző ideológiai indíttatású félhivatalos államalakulatok jöttek létre, ami arról tanúskodott, hogy a forradalmi mozgalmakban résztvevő néptömegek elégedetlenek voltak az adott állam tevékenységével, vagy a tétlensége folytán kialakuló anarchiával. Ide sorolhatjuk Hulhaj Polét, a Bastankai Köztársaságot, a Viszunszki Népköztársaságot, a Medvinszki Köztársaságot, a Csornij Jar és a Jampilszki Köztársaságokat.

! **Következtetések.** Miután a bolsevikok 1919 végén kiszorították Gye-nyikint az UNK területéről, harmadszor is helyreállították hatalmu-
kat Ukrajnában.

▶ A bolsevikok ismét bevezették Ukrajnában a hadikommunizmus po-
litikáját és a vörösterroret ellenségeik ellen.

▶ A bolsevikok kiszorították a hatalomból az összes politikai pártot, és
megkezdték az egypártrendszer kialakítását.

▶ Az első téli hadjárat lehetővé tette az UNK hadserege számára, hogy
a bonyolult történelmi viszonyok közepette is megmaradjon és új taktikai
módszerekkel tovább folytassa a harcot.

▶ A Holodnij Jar Köztársaság úgy került be a történelembe, mint a
hazaszeretet, szabadságszeretet és az ukrán nép kitartásának a példája.

? **Kérdések és feladatok**

1. Mit értünk a szegényparaszt bizottságok alatt? **2.** Mettől meddig tartott az első
téli hadjárat? **3.** Ki volt az ukrán csapatok parancsnoka az első téli hadjárat idején?
4. Mit értünk Holodnij Jar Köztársaság alatt?

▲ **5.** Jellemezzék a bolsevikok politikáját, miután helyreállították hatalmukat Ukrajná-
ban! **6.** Hogyan zajlott az első téli hadjárat? **7.** Miért nevezzük a Holodnij Jar Köztár-
saságot a hazaszeretet, szabadságszeretet és a kitartás példájának?

★ **8.** Mutassátok meg az atlasz térképén az első téli hadjáratral kapcsolatos események
helyszíneit! **9.** Folytassátok az *Ukrán forradalom eseményei 1917–1921 között* táblázat
kitöltését! (29. o.) **10.** Alkossatok kis csoportokat, és vitassátok meg a következő
kérdést: *Milyen szerepet játszott az első téli hadjárat az ukrán forradalom történetében
1917–1921 között?*

★ **11.** O. Rubljov és O. Rejent történészek véleménye szerint *már a bolsevikok első
lépései 1920-ban arról tanúskodtak, hogy a lenini párt az állami egyenlőség jelszavait
hangoztatva Ukrajnát a nagyorosz szekér jármába akarja hajtani.* Hogyan értelmezték
a történészek szavait? A paragrafusban leírt tényekkel próbáljátok alátámasztani ezt
a véleményt!

16. §. Ukrajna 1920 tavaszán – 1921-ben

▶ **1.** Miért volt kénytelen Sz. Petljura a lengyel vezetéstől segítséget kérni? **2.** Milyen
volt Gyenyikin Önkéntes Hadseregének a helyzete 1920 végén? **3.** Milyen sajátosságok
jellemezik az első téli hadjáratot?

1 **A szövetséges ukrán-lengyel csapatok háborújának előfeltételei a bol-
sevikok ellen 1920-ban. Varsói megállapodás.** Lengyelország állami ve-
zetői körében nagyon népszerű volt a keleti terjeszkedés gondolata. A mér-
sékelt nézeteket vallók úgy gondolták, Litvániát, Belorussziát és Ukrajnát

fel kell szabadítani az orosz befolyás alól és államszövetségre kell lépni velük. A radikálisok viszont be akarták olvasztani ezeket az államokat Lengyelországba, nem kérve ki erről az ott élők véleményét. A lengyel vezetők tisztában voltak azzal is, hogy a bolsevikok, miután megszilárdították hatalmukat Oroszországban, nyugatra indulnak, hogy megvalósítsák a világforradalom eszméjét.

A lengyelek nem szerették volna azt sem, hogy az Orosz Birodalom újjáéledjen, amit Nagy-Britannia és Franciaország viszont akart, hogy a szövetségük legyen a Németországgal való szembenállásban. Ezért leállították keleti előrenyomulásukat, ami lehetővé tette a bolsevikoknak, hogy legyőzzék Anton Gyenyikint.

Az UNK Direktóriuma azért volt kénytelen szerződést kötni Lengyelországgal, mert a lengyelek voltak az egyetlen lehetséges szövetségesei a bolsevikok elleni harcban. Varsóban Szimon Petljura tárgyalásokat kezdett a lengyel vezetéssel és 1920 áprilisában megállapodást írt alá velük, aminek volt egy politikai és egy katonai része. Ez a szerződés **varsói megállapodás** néven került be a történelembe. A politikai megállapodás értelmében:

- ▶ Lengyelország elismeri az UNK függetlenségét azon határok között, amelyekről északon, keleten és délen a szomszédos államokkal megegyezik. Elismeri továbbá a Direktórium hatalmának legitimitását az UNK területén, élén Szimon Petljurával, a fő atamánal.

- ▶ Lengyelország ennek fejében megkapja Kelet-Galíciát, Nyugat-Volinyt, Holm-vidékét, Pidljassját és Polisszját.

- ▶ Lengyelország elismeri az UNK-t az 1772-es határokon belül, vagyis a Rzeczpospolita első felosztása előtti állapotában.

- ▶ A szerződő felek megígérik, hogy nem kötnek olyan nemzetközi megállapodást, ami a másik fél ellen irányulna.

- ▶ A szerződő felek megígérik továbbá, hogy kölcsönösen biztosítani fogják a területükön élő ukrán, illetve lengyel állampolgárok nemzeti-kulturális jogait.

- ▶ Az agrárreformot Ukrajnában az Alkotmányozó Nemzetgyűlésnek kell végrehajtani, annak összehívásáig a föld a lengyel földbirtokosok tulajdonában marad.

- ▶ A szerződés szerves részét képezi a katonai megállapodás.

- ▶ A megállapodás aláírása pillanatától érvényes és titkossága miatt nem ratifikálandó.

A katonai megállapodás értelmében az ukrán hadsereg lengyel parancsnokság alá került, és Ukrajna gazdasági életét szintén a lengyelek ellenőrizték. A valuta közössé vált, a vasutakat pedig Lengyelország irányította ezután. Ukrajna köteles volt ellátni a lengyel hadsereget élelmisszerrel, közlekedési eszközökkel, hátszlovakkal, élő marhával. A lengyel katonai segítség azonban csak a Dnyeperig volt érvényes, Balparti Ukrajna területére már nem.

A megállapodást elutasította Galícia ukrán lakossága és az ukrán politikusok többsége is. Nem támogatta Szimon Petljura lépéseit a szerződés aláírásával kapcsolatban Mihajlo Hruszevszkij és Volodimir Vinnicsenko sem. I. Mazepa kormányfő pedig látványosan lemondott.

2 Harci események a szövetséges ukrán-lengyel csapatok és a bolsevikok között. A szövetséges ukrán-lengyel csapatok 1920. április 25-én kezdték meg a bolsevik hatalom felszámolását az UNK területén. A hadjáratban ukrán részről a 6. szicslövész hadosztály vett részt **Marko Bezrucsko** parancsnoksága alatt, illetve **Olekszandr Udovicsenko** 3. lövész vashadosztálya. Mindkét alakulatot 1920 tavaszán hozták létre azon ukrán hadifoglyokból, akik lengyel táborokban raboskodtak. A megállapodásban szerepelt még egy harmadik ukrán hadosztály létrehozása, de a lengyelek elutasították ennek lehetőségét.

A szövetségesek viszonylag hamar elfoglalták Zsitomirt, Korosztent, Berdicsevet, Kozjatint. Májusban bevonultak Kijevbe. A Hrescsatikon, a város főutcáján a szövetségesek díszszemlét tartottak.

Szimon Petljura arra számított, hogy a szövetséges csapatok megérkezése után bolsevikellenes felkelés kezdődik Ukrajna-szerte. Ez nem következett be, mivel a bolsevikok elfojtottak minden lehetséges megmozdulást. A helyiek pedig azért sem támogatták ezt a közös hadjáratot, mert a lengyel katonák és tisztek hódítóként viselkedtek. Zsidóellenes pogromokat hajtottak végre, üldözték az ukránokat, és megtorlásokat követtek el a pravoszláv papsággal szemben.

A bolsevikok nem sokkal később csapatokat csoportosítottak át Ukrajna területére, és május 14-én ellentámadásba mentek át. A lengyelek attól féltek, hogy bekerítik őket, ezért két nappal korábban kivonták erőiket Kijevből. Június 5-én a Vörös Hadsereg áttörte a frontot és elfoglalta Zsitomirt, Berdicsevet. Innen tovább haladva kiűzték a lengyeleket Belorusszia területéről, Lengyelország területére léptek és Varsónak vették az irányt.

Lengyelország segítséget kért az antanttól, amit meg is kapott Kelet-Galícia státuszának meghatározása fejében. Lord Georg Curzon,

Nagy-Britannia külügyminisztere azt követelte a bolsevik Oroszországtól, hogy állítsa meg csapatai előrenyomulását az antant által kijelölt demarkációs vonalnál, amelyik a lengyelek lakta területek keleti határát jelentik egyben (Curson-vonal). A szovjetek elutasították Anglia közvetítő szerepét, mivel Lengyelországgal akartak közvetlenül tárgyalni. Közben a Vörös Hadseregnek nem sikerült elfoglalni Lvivet és Varsót. Ez, többek között azon ukrán alakulatok hősiességének volt köszönhető, melyek Zamosztje alatt védték a lengyel front központi részét. 1920 augusztusában az oroszok kénytelenek voltak visszavonulni a Korosztény–Zsitomir–Berdicsev vonalig. A szovjet támadás tehát kifulladásig, de a lengyelek sem rendelkeztek elég erővel a háború további folytatásához.

1920 októberében Lengyelország és a bolsevik Oroszország fegyverszünetet kötöttek egymással, majd hozzáálltak a békeszerződés feltételeinek a kidolgozásához. Józef Piłsudski lengyel elnök ezt figyelmen kívül hagyta, és az ukrán félnek tett ígéret alapján elfoglalta Zsmerinkát, Bart és Vinnicát. A Vörös Hadsereg alakulatai azonban novemberben kiűzték a lengyeleket ezekből a városokból. Az UNK Direktóriuma ezután kénytelen volt elhagyni Ukrajna területét. Miután a lengyel szejm megtagadta a háború további folytatását, a Lengyelország területén lévő ukrán alakulatokat lefegyverezték és internáló táborokba zárták. A lengyelektől várt segítség tehát hiábavalónak bizonyult.

1921. március 18-án Lengyelország megkötötte Szovjet-Oroszországgal és az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársasággal a **rigai békeszerződést**, melynek értelmében Lengyelország megkapta a nyugat-belorusz földekkel együtt Holm-vidékét, Pidljassját, Nyugat-Volinyt, Nyugat-Pogyilját. Az USZSZK lemondott a lengyelek javára Kelet-Galíciáról is. A szovjetek a rigai békét és az ott kijelölt határokat ideiglenesnek tartották, a lengyelek elleni háborút pedig elkerülhetetlennek. Ukrajna területének nagy részén tehát a bolsevikok kerültek hatalomra, Nyugat-Ukrajnán pedig Románia, Lengyelország és Csehszlovákia osztoztak. Ez a nemzetközi közösség által elismert állapot a második világháború kirobbanásáig állt fenn.

3 A fehér mozgalom felszámolása a Krím-félszigeten a bolsevikok által. Mahno csapatainak veresége. Gyenyikin veresége után a fehérgárdista csapatok maradványai a Krím-félszigetre vonultak vissza. A bolsevikellenes mozgalom élére ekkor **Pjotr Vrangel** báró állt, aki Gyenyikin utódjának nyilvánította magát. Megalakította Dél-Oroszország kormányát, az önkéntes hadsereget pedig Délorosz hadseregnek nevezte el. Kijelentette, hogy Oroszország népeinek joguk van megválasztani saját államformájukat. Kész volt Szimon Petljurával is szövetséget kötni. Radikális agrárreformot hajtott végre. A termőföldet a parasztok magántulajdonává tette, amiért a beta-

karított termés 20%-ával kellett fizetni 25 éven keresztül. Vrangel nem akarta elfoglalni Moszkvát és helyreállítani az Orosz Birodalmat, ő a Donyec-medencét szerette volna birtokba venni.

Csapatái 1920 áprilisában lendültek támadásba Perekop, a csongári erődítmények és Kahovka térségében, de vereséget szenvedtek. Június 6-án felújították hadműveleteiket és a hónap végéig elfoglalták Észak-Tauriát, megkaparintották a katerinoszlavi térség déli részét és megindultak a Donyec-medence felé. A doni és kubáni kozákok között azonban nem sikerült bolsevikellenes felkelést kirobbantani, hiába küldött Vrangel több deszant különítményt a Taman-félszigetre ezzel a céllal. A parasztok és a kozákok ugyanis emlékeztek még Gyenyikin rendszerére, ezért bizalmatlanok voltak a fehérgárdisták képviselőivel.

A Vörös Hadsereg kötelékében megalakult a Déli front, melynek parancsnoka Mihail Frunze lett. Feladata Vrangel megsemmisítése volt. A Déli front erői azonban kevésnek bizonyultak a fehérgárdisták elleni harchoz, ezért a bolsevikoknak segítségre volt szüksége. Szeptemberben tárgyalni kezdtek Nesztor Mahnoval a Vrangel elleni közös fellépésről. Mahno politikai feltételei a következők voltak: a Huljajpoljei járás autonóm helyzetének a biztosításai, az anarchista eszmék népszerűsítésének az engedélyezése, az anarchista és mahnoista foglyok szabadon bocsátása a szovjet börtönökből, a mahnoisták fegyverekkel való ellátása. Moszkva beleegyezése után a Déli front parancsnoksága megkötötte Mahnoval az együttműködési szerződést. Augusztus 7-én a Vörös Hadsereg ellentámadásba lendült. Kahovka térségében átkelt a Dnyeperen és elfoglalta az ottani hídfőállást, amely veszélyt jelentett Vrangel csapataira nézve. A szovjet hídfőállást a fehéreknek nem sikerült felszámolni. Sikertelenül végződött portyájuk Jobbparti Ukrajnában és a Donyec-medencében is. Október 28-án a Vörös Hadsereg felújította támadó hadműveletét Vrangel csapatai ellen, ami a fehérek teljes vereségével ért véget Észak-Tauriában. A Délorosz hadsereg elvesztette legénységének 50%-át, fegyverzetének pedig a 40%-át. Vrangel megmaradt alakulatai a Perekop-szoros mögé vonult vissza a Krím-félszigetre és komoly veszélyt jelentettek. Az OK(b)P határozata értelmében a fehérgárdistákat meg kellett semmisíteni a tél beálltaig.

A Vörös Hadsereg soraiba ekkor 100 ezer katona harcolt. A Perekop-szoros erődítményeit pedig 28 ezer fehérgárdista védte. A Vörös Hadsereg meg akarta kerülni ezeket az erődítményeket, ezért a támadást a Szivas-tó irányából kezdte el. 1920. november 8–11-én a fehérgárdisták ellenállását felszámolták. November 13-án a vörösgárdisták bevonultak Szimferopolba, november 17-én pedig övék lett az egész Krím-félsziget. A fehérek nagy része, közel 150 ezer fő, ezután Törökországba és Bulgáriába menekült. 300 ezren, köztük civilek és katonák, viszont nem tudták

vagy nem akarták elhagyni hazájukat. 150 ezren közülük a vörösteror áldozatai lettek.

Vrangel csapatainak szétzúzása után a bolsevikok elhatározták, hogy felszámolják Mahno egységeit is. Azzal kezdték, hogy november 20-án le-tartóztatták, majd agyonlőtték Mahno krími hadseregcsoportjának két pa-rancsnokát, Sz. Karenyikovot és P. Havrilenkót. November 25-én kezde-tét vette a mahnoisták krími hadseregcsoportjának fegyveres felszámolása. November 26-án Frunze Nesztor Mahnot a szovjet hatalom ellenségének nyilvánította. Jevpatorijánál a mahnoistákat bekerítették. Legyőzni azonban nem tudták őket, mert egy részük kitört az ostromgyűrűből és elmenekült a Krím-félszigetről. Timosivka alatt azonban útjukat állták a vörösök, akikkel ismét megütköztek, és vereséget szenvedtek. De innen is sikerült egy kis csoportnak megszökniük, akik később egyesültek Nesztor Mahno-val és hadseregének maradványaival. A Mahno elleni háborúban jelentős erők vettek részt. A Déli front csapatainak 2/3-a ezzel volt elfoglalva. A vörösteror és a megtorlások fokozódása még jobban megerősítette Mahno felkelő mozgalmát. 1921 márciusában már 15 ezer katonája volt, híveinek száma Ukrajna-szerte pedig elérte a 40 ezret.

1921 nyarán Mahno portyára indult Harkiv és Poltava irányába, majd átkelt a Dnyeperen és Jobbparti Ukrajna felé vette az útját. A Mahno mozgalom elfojtásában ekkor már 1 millió vörösgárdista vett részt. Különleges mozgóegységeket hoztak létre, amelyek páncélvonatokon üldözték Nesztor Mahno szabadcsapatait. Végül a megtorlásoknak meglett a hatása, mert a felkelő mozgalom hanyatlani kezdett. Nesztor Mahno, néhány tár-sával együtt, 1921 szeptemberében átlépte a szovjet–román határt. Először Lengyelországba ment, majd pedig Párizsban telepedett le, ahonnan tovább irányította a nemzetközi anarchista mozgalmat.

4 Második téli hadjárat. Az UNK Lengyelország területén élő vezetői, Szimon Petljura irányításával, 1921 januárjában hozzáláttak egy bol-sevikellenes felkelés előkészítéséhez Ukrajna területén. Létrehozták a fel-keles törzskarát. Jurij Tyutyunnik vezérzászlóst és egységét azzal a fel-adattal küldték Ukrajnába, hogy nyújtson katonai segítséget az ottani bolsevikellenes mozgalomnak. Az ukrán hadseregnek ezt a bevetését **má-sodik téli hadjárat**nak nevezték el a történelemben.

A felkelő mozgalom aktivizálódása Ukrajna területén az oroszor-szági gabonaexport megakadályozására tett kísérlettel volt kapcsolatban. Ukrajnában ugyanis 1921–1922-ben éheztek, a bolsevikok pedig külföldre szállították a búzát. Nem érdekelte őket a nép szenvedése. Egy össznépi felkelés volt készülődőben a bolsevik rendszer ellen. A bevetésben résztve-

vő ukrán csapatoknak az volt a stratégiai feladata, hogy kirobbantsák a felkelést. Az akció előkészítését támogatták a lengyelek is. Kiengedtek a hadifogolytáborokból 2 ezer ukrán harcost, hogy közreműködjenek benne.

A felkelők hadserege három csoportra tagolódott – volinyira (800 harcos), pogyiljaira (400 harcos) és besszarábiaira (300 harcos). A csoport elnevezése arra utalt, milyen térség irányából érkezett ez az egység Ukrajna földjére. A hadsereg általános parancsnoka Jurij Tyutyunnik, a volinyi csoport vezetője, volt.

A Vörös Hadsereg parancsnoksága tudott a bevetésről és elhatározta, hogy csapdába csalja a felkelők seregét. Jobbparti Ukrajna területén ekkor 500 ezer vöröskatona tartózkodott.

Október 28-án érkezett a hír arról, hogy mindhárom csoport sikeresen megérkezett Ukrajna területére. A besszarábiai csoport Odessza irányába haladt, mert ki akart jutni a tengerhez. Ekkor szembe találta magát a Vörös Hadsereg egységeivel, és kénytelen volt átlépni a szovjet–román határt. A pogyiljai csoport feladata volt, hogy elvonja a figyelmet a felkelők fő erőiről. A csoport tagjai átverekedték magukat egész Pogyilján és megközelítették Borogyanka községet, ami 60 kilométerre volt Kijevtől. Mivel nem sikerült egyesülniük a volinyi csoporttal, ezért visszatértek Lengyelország területére. A volinyi csoport először sikeresen haladt előre, de 1921. november 17-én Mali Minyki község mellett a vörösök körülfogták őket, és vereséget mértek rájuk. 359 harcosuk fogságba esett, akiket Bazar városában kivégeztek. 150 katonának sikerült csak Lengyelország területére menekülni.

A második téli hadjárat során próbálta utoljára fegyveres úton kivívni Ukrajna függetlenségét az UNK hadserege. Ezzel az eseménnyel ért véget az 1917–1921-es ukrán forradalom. A bolsevik hadsereg 1921 őszén és 1922 telén felszámolta az ukrán felkelő mozgalom és a nemzeti ellenállás utolsó gócpontjait is.

A Vörös Hadsereg katonái kivégzik a második téli hadjárat résztvevőit 1921-ben

? Miért követtek el a bolsevikok ilyen mézszárlást?

5

Az 1917–1921-es ukrán forradalom történelmi jelentősége és tanulságai.

A forradalom idején gyökeresen megváltozott Ukrajna geopolitikai helyzete. Az első világháború előtt az ukrán földek az Orosz Birodalomhoz és Ausztria-Magyarországhoz tartoztak. Miután a forradalom alatt bebizo-

nyosodott, hogy az ukránok által lakott területeket közös államba lehet egyesíteni, az ukrán nemzet egységének kérdését már senki sem vitatta. A győztes nagyhatalmak azonban nem voltak érdekeltek az önálló Ukrajna létrejöttében. A forradalom után az ukrán földeket felosztotta egymás között Lengyelország, Csehszlovákia, Románia és később a Szovjetunió.

Az ukrán forradalom vereségének több oka is volt. Az ukránok többsége, sajnos csekély nemzeti öntudattal rendelkezett, ezért nem állt készen az Ukrajnáért vívott döntő harcra. Negatív hatással voltak a néptársadalmi-politikai tudatára a szocialista eszmék is. Az ukrán nemzeti mozgalmat vezető szocialista pártok ugyanis Ukrajna jövőjét az Orosz Szövetségi Köztársaság keretei között képzelték el autonóm területként. A szamosztyijnikok sem tudták eljuttatni az emberekhez az ukrán függetlenség gondolatát, mozgalmuk belső ellentmondásai és a tömegek alacsony öntudata miatt. A függetlenség eszméje ezért nem vált az ukrán nemzeti mozgalomban uralkodóvá. Az ukrán kormányok következetlen és sokszor hibás politikája elsősorban az agrárkérdésben, a forradalom ellen fordította a széles néptömegeket.

Az ukrán forradalom vezérei, tudósok, újságírók, irodalmárok és pedagógusok voltak többnyire. Az államépítés kérdéseire vajmi keveset értettek. Ennek következtében gyakran meddő vita alakult ki közöttük Ukrajna jövőbeli államrendszeréről, ami szintén gyengítette a nemzeti mozgalmat.

A forradalom idején több olyan irányzat is kialakult, amely nem a nemzeti erők egyesítésének fontosságát hirdette az állam védelmében, hanem gyűlöletet keltett, és testvérháborúhoz vezetett. Ide sorolhatjuk az atamanscsinát és a népfelkelők mozgalmának egy részét.

A nemzeti hadsereg kérdéseiben is következetlenek voltak az ukrán forradalom vezetői, bár az ukrán hadsereg feladata lett volna a forradalom vívmányainak a megvédése. Ez szintén negatív hatással volt a forradalomra és előrevetítette annak tragikus végét. A kor szocialista eszméihez híven az Ukrán Központi Tanács egyáltalán nem akart semmilyen hadsereget létrehozni. Szkoropadszkij elsősorban a külföldi hadseregek erejében bízott. Egyedül a Direktórium kezdte el az ukrán hadsereg megszervezését.

Az 1917–1921-es ukrán forradalom legnagyobb történelmi jelentősége abban rejlik, hogy felgyorsította a modern ukrán politikai nemzet kialakulásának folyamatát, és helyreállította az ukrán államiság hagyományait.

Következtetések. Az ukrán társadalom által nem egyértelműen fogadott varsói megállapodásnak köszönhetően Ukrajna segítséget kapott Lengyelországtól a bolsevikok ellen folytatott harcához.

- ▶ A szövetséges ukrán-lengyel hadsereg háborúja a bolsevik erőkkal 1920-ban a rigai szerződés megkötésével ért véget.
- ▶ Dél-Oroszország Fegyveres Erőinek a megsemmisítésével és Mahno csapatainak a széttűzésével a bolsevikok leszámoltak minden ellenségükkel Ukrajna területén.
- ▶ A második téli hadjáratral ért véget az 1917–1921-es ukrán forradalom.
- ▶ Az 1917–1921-es forradalom fontos szerepet játszik az ukrán nép nemzeti-felszabadító harcának a történetében.

Kérdések és feladatok

1. Milyen területeket veszített el nyugaton Ukrajna a *varsói megállapodások* következtében? 2. Mikor kötötték meg a *rigai szerződést*? 3. Melyik volt a legnagyobb a második téli hadjáratban résztvevő csoportok közül?
4. Jellemezzétek a szövetséges ukrán-lengyel hadsereg háborújának előfeltételeit a bolsevikok ellen és a *varsói megállapodás* lényegét! 5. Hogyan zajlott, és milyen eredményekkel ért véget a szövetséges ukrán-lengyel hadsereg háborúja a bolsevikokkal 1920-ban? 6. Milyen szerepet játszott a második téli hadjárat az ukrán forradalomban? 7. Miben rejlik az 1917–1921-es ukrán forradalom történelmi jelentősége?
8. Mutassátok meg az atlasz térképén a szövetséges ukrán-lengyel hadsereg háborújával kapcsolatos események színhelyeit, illetve Ukrajna határát a *rigai szerződés* értelmében! 9. Fejezzétek be az *Ukrán forradalom eseményei 1917–1921 között* táblázat kitöltését! (29. o.) 10. Vitassátok meg a következő kérdést: *Mi volt a varsói megállapodás: hiba, kényszerű kompromisszum vagy diplomáciai siker?*
11. Írjatok esszét a következő témára: *Milyennek látom az 1917–1921-es forradalmat 100 év múlva?*

17. §. Az ukrán kultúra fejlődése az első világháború éveiben és az ukrán forradalom kezdeti szakaszának idején

- ▶▶ 1. Milyen körülmények között fejlődött az ukrán kultúra a XX. század elején? 2. Mik voltak a kultúra fejlődésének legfontosabb vívmányai ezekben az években? 3. Nevezétek meg az ukrán kultúra legjelesebb képviselőit a XX. század elején!

Ukrajna kultúrája 1914–1917 eleje között. Az első világháború ugyan nem kedvezett a kultúrának, de nem is gátolta annak fejlődését.

1914–1915 között Dnyepermenti Ukrajna iskoláiban 140 ezer gyermek tanult, a főiskolákon, egyetemeken pedig 35,2 ezer. A nyugat-ukrán földeken valamivel jobb volt a helyzet. Ukrajna állami iskoláiban sehol sem volt 1917-ig ukrán az oktatás nyelve.

Modernizmus — a művészeti irányzatok összessége a XX. században, melyeket a különböző stílusok elemeinek vegyítése, különösen a hagyományos formák széttörése, új művészi kifejezőeszközök alkalmazása jellemez.

Szimbolizmus — a XIX–XX. század fordulóján kialakult irodalmi és művészeti irányzat, valamilyen gondolati tartalom, elvont eszme, fogalom érzékletes képpel való kifejezése, helyettesítése.

Futurizmus — a XX. század elején jelentkező avantgárd formabontó irodalmi és képzőművészeti irányzat, melyben a modern kor dinamizmusa volt a legfontosabb. A statikus állandósággal szemben az új életérzést, a dinamikus mozgást akarták érzékeltetni műveikben.

A tudományos élet központjai Kijev és Harkiv volt.

Az ukrán próza *új iskolája* mellett (V. Sztefanik, O. Kobiljanszka), melynek képviselői a romantika és neoromantika stílusát követték, megjelentek új irányzatok is, például a **szimbolizmus**, majd az avantgárd **futurizmus**. A realista látásmód leginkább Volodimir Vinnicsenko műveit jellemezte. Ebben az időben látnak napvilágot Olekszandr Olesz (Kandiba) ismert költő verseskötetei. Tovább fejlődik az ukrán színház (M. Szadovszkij, Lesz Kurbász), és a filmművészet (D. Szahnenko).

A zeneművészetben feltűnik az ukrán nemzeti stílus, amely egyesíti ma-

gában az ukrán népzene és a klasszikus zene vonásait (M. Leontovics, K. Sztecenko, J. Sztjepovij zeneszerzők).

A képzőművészet legjelesebb művelői ebben az időben M. Bojsuk, P. Kovtun, O. Murasko, O. Novakivszkij, M. Szoszenko és I. Trus.

Az építészetet a klasszikus, modern és más stílusok keveredése jellemezte.

2 Az ukrán kultúra fejlődésének feltételei az ukrán forradalom éveiben.

Az 1917–1921 között Ukrajna területén regnáló összes politikai rendszernek megvolt a maga elképzelése a kultúra fejlődéséről, tehát volt saját kultúrpolitikája. Tiltólistára az adott rendszer ellenségeinek számító tudósok írók, költők, művészek kerültek. Megtűrték azokat, akik igyekeztek csendben maradni, nem bíralták a fennálló társadalmi rendet és támogatták a rezsim szószólóit, megéneklőit, dicsőítőit. Ez rányomta bélyegét az 1917–1921-es évek kulturális fejlődésére.

Negatívan hatott a kultúra helyzetére a társadalom nagyfokú politizálódása, a politikai rendszerek gyakori változása és a politikai székértáborok között dúló hatalmi harc.

Ukrajnában ebben az időben fegyveres harc zajlott. Az emberek egyre kegyetlenebbek és türelmetlenebbek lettek egymással, az emberi élet elvesztette értékét. Sok költő, művész, tudós a gyakori rendszerváltozások idején az anarchiától és üldöztetésektől való félelmében elhagyta hazáját, **emigrált**.

Emigráció — elsősorban politikai okból történő kivándorlás; kiváltó oka a politikai helyzet vagy emberjogi, vallási hátrányos megkülönböztetés, elnyomás, illetve a gazdasági viszonyok hátrányos megváltozása.

3 Az Ukrán Központi Tanács oktatáspolitikája. A cári hatalom megdöntése következtében olyan demokratikus folyamatok kezdődtek a társadalomban, amelyek az ukrán kultúra és oktatás újjászületéséhez vezettek. Az ukrán értelmiség képviselői különböző kulturális-oktatási szervezeteket hoznak létre. Megalakult az *Összukrán Tanítószövetség* és megjelent az *Ukrán iskola* c. lap első száma is.

Az Összukrán Tanítószövetség elnöke **Szofia Ruszova** lett, aki az Ukrán Központi Tanács tagja is volt egyben.

Májusban az UKT iskolabizottsága megkezdte az ukrán nyelv bevezetését az oktatási intézményekben.

1917 szeptemberében megkezdte munkáját a *Proszvita* összukrán szervezet. 1917 őszeig Ukrajna-szerte 39 ukrán gimnázium nyílt, ebből 25 vidéken. Év végéig 53 középiskola nyitotta meg kapuit. A bonyolult belpolitikai helyzet ellenére zavartalan volt az ukrán tankönyvek kiadása.

Az ukránosítás szele először a harkivi egyetemet érte el. Később a kijevi egyetemen is bevezetésre kerültek ukrán tantárgyak.

4 A Proszviták tevékenysége. Könyvkiadás. Művészetek és az egyházi-vallási élet. A Proszviták Dnyepermenti Ukrajnában az 1905–1907-es forradalom idején jöttek létre. A politikai reakció éveiben azonban betiltották őket. A cárizmus megdöntése után újrakezdték tevékenységüket. 1917 nyarára a Proszvita szervezetek egész hálózata működött Ukrajna-szerte.

Könyvkiadók egész sora nyílt ekkor, amelyek ukrán könyveket kezdtek kiadni. Újságok jelentek meg ukrán nyelven nagy példányszámban.

Jelentős változásokat eredményezett a forradalom a színházi életben is. Áprilisban megalakult az Ukrán Nemzeti Színház Bizottsága, melynek jeles színészek, rendezők, írók, zeneszerzők voltak a tagjai, olyanok, mint I. Marjanenko színművész, Lesz Kurbász rendező, O. Kosic zeneszerző, V. Vinnicsenko, Olekszandr Olesz, L. Sztaricka-Csernyahivszka írók, Sz. Jefremov, I. Szeszenko publicisták.

Az UKT politikusai nagy figyelmet fordítottak a nemzeti filmgyártás kialakítására. Kijevben létrejött az első állandó állami filmszínház. 1918 januárjában létrejött a filmgyártási szakosztály, amelynek L. Sztaricka-Csernyahivszka lett a vezetője.

Szofia Ruszova

i

Ljudmila
Sztaricka-Csernyahivszka

B. Kusztoogyijev:
Heorhij Narbut

Autokephalia — a nemzeti egyház közigazgatási függetlensége. A pravoszláv egyházak, szemben a római katolikusokkal, különálló nemzeti egyházakként működnek közigazgatási szempontból. Nincs központi irányításuk. Ez azonban nem sérti a hit egységét.

Az írók többsége nagy lelkesedéssel kapcsolódott be az új kultúra létrehozásába. Az ukrán forradalom első évében adta ki Pavlo Ticsina *Napfényes klarinétok* című verseskötetét (1918), amely ötvözte magában az ukrán nemzeti motívumokat az európai szimbolizmus hagyományával.

Az ukrán forradalom több költőt és képzőművészt hazacsalt Ukrajnába száműzetéséből, köztük M. Bojsukot és H. Narbutot. Narbut tervezte az UNK bélyegeinek vázlatát és az ukrán hadsereg egyenruháját is.

A vallás mindig is fontos szerepet játszott az ukránok életében, mint a nemzetté válás folyamatának, a mentalitás és a nemzeti öntudat kialakulásának fontos tényezője. A forradalom megnyitotta az utat a vallási élet megtisztulása, illetve az egyház és az állam kapcsolatának az ártértékelése előtt is. Felmerült a gondolata a pravoszláv egyház **autokephaliájának** Ukrajnában.

Következtetések. Az első világháború és az ukrán forradalom idején, a kedvezőtlen belpolitikai körülmények ellenére az ukrán kultúra tovább fejlődött.

- ▶ Az UKT ukránosította az oktatást.
- ▶ A Proszvita szervezetek és az ukrán könyvek kiadása elősegítették az ukrán nép nemzeti öntudatának kialakulását.
- ▶ A képzőművészek új módszereket, ábrázolási formákat kerestek a művészetben.
- ▶ A vallási-egyházi életben az autokephalia gondolata játszotta a főszerepet.

Kérdések és feladatok

1. Hogyan hatott az ukrán kultúra fejlődésére a társadalom politizálódása? 2. Ki volt az Összukrán Tanítószövetség elnöke? 3. Ki készítette el az UNK címerének a vázlatát? 4. Mi az autokephalia?
5. Nevezzétek meg az ukrán kultúra főbb vívmányait 1914–1917 között! 6. Jellemezzétek az ukrán kultúra fejlődésének feltételeit az ukrán forradalom idején! 7. Milyen sajátosságai voltak az UKT oktatáspolitikájának? 8. Hogyan változott meg a Proszviták tevékenysége és a könyvkiadás állapota az UKT idején? 9. Milyen változásokon ment keresztül a művészeti élet ebben az időben?
10. Alkossatok kis csoportokat, és vitassátok meg a következő kérdést: *Hogyan változott meg Ukrajna kulturális élete az UKT idején?!* 11. Kezdjétek el A kultúra fejlődése Ukrajnában az ukrán forradalom idején táblázat kitöltését!

A forradalom korszaka	Főbb vívmányok

- ★ 12. Sikeres volt-e az Ukrán Központi Tanács politikája a kultúra terén? Indokoljátok meg válaszotokat!

18. §. Az ukrán kultúra fejlődése Pavlo Szkoropadszkij Ukrán Állama és az UNK Direktóriuma idején

- 1. Mik voltak az ukrán forradalom első korszakának a jelentősebb kulturális vívmányai?
2. Véleményetek szerint, hogyan függ össze az ukrán forradalom kezdete az ukrán pravoszláv egyház önállóságáért folytatott harc aktivizálódásával?

1 Az oktatás fejlődése a Szkoropadszkij hetmanátus idején. A hetmanátus alatt tovább folytatódott az ukrán középiskolák létrejöttének folyamata. Az orosz gimnáziumok mellett ukrán tannyelvűek is nyíltak. 1918 végén Ukrajna 836 gimnáziuma közül 150 volt az ukrán.

A hetmani kormányzat sokat tett a felsőoktatás fejlődéséért is. Mivel az UKT idején nem sikerült ukránosítani a Kijevi Szent Volodimir Egyetemet, ezért a Szkoropadszkij kormányzat elhatározta, hogy új ukrán tannyelvű állami egyetemeket hoz létre. A kijevi, harkivi, odesszai egyetemek mellett megnyitották kapuikat kijevi és Kamjanec-Pogyilszkij-i ukrán állami egyetemek. A kormányzat minden lehetséges eszközzel támogatta az egyetemek fejlődését állami státusszal látva el őket.

A hetmanátus idején jött létre Kijevben a zsidó népi egyetem, amely 1918. június 9. és 1920 között fejtette ki oktatási és tudományos tevékenységét. Ez volt különben az első és egyetlen olyan felsőoktatási tanintézmény, nemcsak a volt Orosz Birodalom területén, hanem a nagyvilágban is, ahol kizárólag jiddisül folyt a tanítás. Katerinoszlavban orosz tannyelvű magánegyetemet nyitottak két ukrán tanszékkal.

2 Az Ukrán Tudományos Akadémia megnyitása. A tudomány fejlődése. Művészeti élet. M. Vaszilenko népoktatási miniszter kezdeményezésére 1918 novemberében megalakult az **Ukrán Tudományos Akadémia**. Első elnöke V. Vernadszkij lett.

A Népoktatási és Művészeti Minisztériumon belül létrejött a művészetek és a nemzeti kultúra főosztálya, amely műemlékvédelemmel, régészeti ásatások szervezésével, a művészeti együttesek és művészek anyagi támogatásával, a múzeumok fenntartásával foglalkozott.

Megalapították a kettes számú Ukrán Nemzeti Kórust, a Hotkevics Bandura Együttest és a Liszenko Állami Szimfonikus Zenekart. Termékeny alkotómunka jellemezte a kijevi, odesszai és a harkivi konzervatóriumokat.

A hetmanátus idején olyan ukrán zeneszerzők, mint M. Verikivszkij, H. Verjovka, B. Ljatosinszkij, L. Revuckij és P. Demuckij igazi virágkorukat élték. Tovább folytatta tevékenységét az UKT idején alapított Ukrán Művészeti Akadémia H. Narbut irányításával. Ő alkotta meg Szkoropadszkij idején az állampapírok, oklevelek és röpiratok tervrajzát.

1918-ban Kijevben megalakult a szimbolisták *Fehér stúdió* nevű közössége.

Mihajlo Szemenko továbbra is az ukrán futuristák vezéregyénisége volt. Az első futurista klub, a *Flamingó* megalapítója. Főbb művei: *Piero elbízta magát*, *Piero szerelmes*, *Kilenc poéma*; *Piero halálugrása*, *Bloc-notes* és a *Rózsátlan kertekben*. 1919-ben meghirdette a *forradalmi futurizmust*.

Neoklasszikusok — az ukrán modernista irodalmárok tömörülése a XX. század elején.

1918-ban látott napvilágot a *Knihar* (Könyvbarát) című lap első száma. Ez lett a kijevi **neoklasszikusok** fő sajtóorgánuma. A forradalom, a neoklasszi-

kusok véleménye szerint, lehetővé tette az ukrán nemzeti hagyományok ötvözését a világg kultúra leghaladóbb vívmányaival az irodalmi alkotásokban. Esztétáknak nevezték magukat, elvetették a narodnyikság és a romantika mindennemű megnyilvánulását. A neoklasszikus stílust az ukrán irodalomban Mikola Zerov, Mihajlo Draj-Hmara, Makszim Rilszkij, P. Filipovics és O. Burgardt (írói álneve Jurij Klen) képviselték.

Ebben az időben látványosan fejlődik a filmgyártás. A filmgyártási szakosztályon belül 1918-ban megalakul az *Ukrfilm* társaság, mint a filmgyártás első állami szervezete.

Egyházi-vallási élet. Hatalomra kerülésekor Pavlo Szkoropadszkij kijelentette, hogy az Ukrán Államban vezető szerepe a pravoszláv egyháznak lesz, de biztosította a más felekezetűeket is arról, hogy mindenkinek tiszteletben fogják tartani a vallási hovatartozását és egyházát.

Az Ukrajna területén működő egyházak közötti jobb kapcsolattartás biztosítása céljából megalakult a Felekezetek Minisztériuma. Törvény szabályozta a vallási élet különböző területeit, illetve az egyházak és állam kapcsolatát.

4 Kulturális folyamatok az UNK Direktóriuma idején. Az UNK Direktóriuma gyakorlatilag polgárháborús körülmények között fejtette ki tevékenységét. Ezért hatékony kultúrpolitikát jóformán nem folytatott függetlenül attól, hogy a Népoktatási Minisztérium élén a jeles egyházi személyiség és tudós I. Ohijenko állt, a Művészetek Minisztériumát pedig D. Antonovics, az ukrán mozgalom jeles alakja, V. Antonovics fia vezette. A Direktorium kormánya a fő figyelmet az oktatás fejlődésére összpontosította és az ukrán államnyelv helyzetének a megszilárdítására. Tevékenységük egyetlen vívmánya az volt, hogy az orosz feliratokat Kijevben ukránokra cserélték.

Az UNK egyes vezetőinek erőszakos ukránosításra való hajlama és a korábbi évek kulturális örökségének az elutasítása sok embert elfordított az új hatalomtól. Egyesek még a hetmaninak tartott tudományos akadémiát is be akarták zárni. Így került felszámolásra az Állami Szimfonikus Zenekar, és helyette megalakították az Ukrán Köztársasági Együttest. A Direktorium már első döntésével kizárta a választópolgárok köréből az ukrán értelmiségi elit nagy részét.

A Direktoriumnak ez a politikája és a későbbi gyakori rendszerváltozások az ukrán értelmiség tömeges külföldre történő elvándorlásához vezetett, akik pedig otthon maradtak, igyekeztek eltitkolni és nem hangoztatni politikai nézeteiket.

5 A pravoszláv egyház helyzete az UNK Direktóriuma idején. Az orosz pravoszláv egyház elismerte az ukrán pravoszlávok autonóm státuszát, de ez keveset változtatott az utóbbiak helyzetén. Az oroszbarát pravoszláv elit mindent megtett az ukrán pravoszláv egyház függetlenedési kísérletei ellen. 1919. január 1-jén az UNK Direktóriuma határozatot hozott az ukrán pravoszláv egyház autokephaliájáról. Ezt a határozatot azonban nem sikerült végrehajtani, ugyanis Ukrainát rövid időn belül megszállták először Gyenyikin fehérgárdistái, majd pedig a bolsevikok. Az autokephalia ellen lépett fel a konzervatív beállítottságú papság egy része, és a nyíltan orosz nacionalista nézeteket valló felső egyházi vezetés is. Ettől függetlenül a nemzeti egyházi mozgalom hívei Kijevben és más városokban ukrán pravoszláv parókiákat hoztak létre és 1919. május 5-én kihírdették az ukrán pravoszláv egyház autokephaliáját.

! Következtetések. Szkoropadszkij Ukrán Állama idején a kultúra gyors fejlődésnek indult, amit az állam minden eszközzel támogatott.

▶ Szkoropadszkij kormányának politikájában fontos szerepet játszott az ukrán pravoszláv egyház státuszának a kérdése.

▶ A kultúra fejlődését az UNK Direktóriumának az idején a bonyolult politikai helyzet határozta meg.

▶ A Direktórium tovább folytatta a harcot az ukrán pravoszláv egyház függetlenné válásáért az orosz pravoszláv egyháztól.

Kérdések és feladatok

1. Milyen új egyetemek nyíltak a hetmanátus idején? 2. Ki volt az Ukrán Tudományos Akadémia első elnöke? 3. Ki volt az Ukrán Művészeti Akadémia elnöke a hetmanátus idején? 4. Ki volt a népoktatási miniszter a Direktórium első kormánya idején?
5. Hogyan fejlődött az oktatás Szkoropadszkij hetmanátusa alatt? 6. Milyen szerepet játszott Ukrajna kulturális életében az akadémia megalapítása? 7. Mik a főbb vívmányai a korabeli művészeti életnek? 8. Hasonlítsátok össze az egyházi-vallási életet az UKT és a hetmanátus idején! 9. Milyen sajátosságok jellemezték a kultúra fejlődését az UNK Direktóriuma alatt? 10. Milyen sajátosságai voltak a pravoszláv egyház helyzetének a Direktórium korszakában?
11. Vitassátok meg a következő kérdést: Az ukrán forradalom mely időszaka volt a leghasznosabb az ukrán kultúra fejlődése szempontjából, és mi segítette ezt elő? 12. Fejezzétek be a Kultúra fejlődése Ukrajnában az ukrán forradalom idején táblázat kitöltését! (103. o.)
13. Milyen feladatok álltak az ukrán kultúra előtt a XX. század elején? Melyeket sikerült közülük megoldani az ukrán forradalom éveitől?

19. §. Az ukrán kultúra fejlődése a bolsevikok idején (1918–1920)

- ▶▶ 1. Értelmezzétek az *ideológia* szót! 2. Hogyan függ össze, véleményetek szerint, az ideológia a kultúrával? 3. Milyen sajátosságai voltak a marxista ideológiának?

A bolsevikok kultúrpolitikája. A bolsevikok a kultúrában komoly **propagandaeszközt** láttak, melynek segítségével eljuttathatják a néptömegekhez **ideológiájuk** és **politikájuk** lényegét. Kultúrpolitikájukat ezért a kommunista ideológiának rendelték alá. Legfőbb céljuknak az *új ember* nevelését tartották, aki a kommunizmus építője és a bolsevik párt odaadó híve. Kezdetben engedélyezték a különböző kifejezési formák, stílusok sokféleségét, általában a művészi szabadságot. A kultúra művelőitől csak a bolsevik hatalom iránti lojalitást várták el. De nagyon hamar ezt a *szabadságot* felváltotta a művészek tevékenységére gyakorolt szigorú ideológiai nyomásgyakorlás. A kultúra feladatává pedig az új egyéniség megteremtését tették, akit a kommunista ideológia szellemében kell felnevelni.

A bolsevikok oktatáspolitikája. Az USZSZK Népbiztosainak Tanácsa a kulturális fejlődés terén az orosz bolsevik párt irányvonalát követ-

te. Az OK(b)P VIII. kongresszusán határozat született a politikai és kulturális felvilágosító munkáról Szovjet-Oroszországban. Ennek a munkának három irányzata volt: a kommunista propaganda, az általános oktatás és a kulturális nevelés. A kulturális felvilágosítás központja a községekben a falusi könyvtárak lettek, városokban pedig a népi házak, klubok, könyvtárak. A felvilágosító munka egyik alapfeltétele az volt, hogy az emberek megtanuljanak írni, olvasni,

ugyanis az ukrán társadalom nagy része ebben az időben írástudatlan volt. **1920 augusztusában** megalakult az írástudatlanság ellen küzdők köztársasági bizottsága. A köztársaság területén köteleztek minden 8 és 50 év közötti személyt, hogy tanuljon meg írni, olvasni anyanyelvén vagy oroszul. Ukrajna városaiban és falvaiban 7 ezer esti iskola, szakkör nyílt, ahol 200 ezren tanultak. Oktatásra heti 3–4 alkalommal került sor. A tanárok olyan értelmiségiek voltak, akik általános munkakötelezettségüket teljesítették így. 1920 végére Ukrajna lakosságának 51,9%-a már tudott írni és olvasni.

A bolsevikok hatalomra kerülésük után hozzáálltak az új oktatási rendszer kiépítéséhez. 1919. július 2-án határozatot fogadtak el az *egységes munkaiskoláról*, amely kötelezővé és ingyenessé tette az oktatást minden 7–16 éves gyerek számára.

Ezekben az években Ukrajna-szerte 1,5 millió felügyelet nélkül maradt árva vagy félárva gyermek bolyongott az utcákon. Az USZSZK népoktatási népbiztossága 1920. július 1-jén kiáltványt adott ki a gyerekek társadalmi neveléséről. A kialakult helyzet orvoslása céljából pedig több tucat oktató-nevelő intézetet hozott létre az utcagyerekek számára. Gyűjtést is szerveztek számukra a kormányzóságokban, városokban.

Jelentős változásokon ment át a felsőoktatás is. Az egyetemeket megszüntették és népoktatási főiskolákat hoztak létre helyettük. A diákok ösztöndíjban részesültek, a tandíjat megszüntették. Sokat tett a tanács hatalom a szakoktatás fejlesztéséért is.

Politizáció — valamilyen társadalmi jelenség politikai jelleggel való ellátása, a politikai élettől való függésének a növekedése.

Ideologizálás — az élet valamilyen területének egy ideológiával történő összekapcsolása.

Propaganda — latin eredetű szó *propagare*, jelentése 'terjeszteni'. Célja a meggyőzés, az emberek véleményének befolyásolása írásban vagy szóban. A politika használja leggyakrabban.

i

3 Könyvkiadás és az irodalom fejlődése. Művészeti élet. A bolsevik hatalom abban volt érdekelt, hogy a kommunista társadalom eszméje eljusson mindenkihez. Erre nem sajnálta a pénzt és az eszközöket. Minden kormányzósági és járási központban egyszerre több újság és folyóirat is megjelent orosz, ukrán és gyakran héber nyelven is. Az újságok a kommunista propaganda eszközeivé váltak és a társadalmi tudat alkotóivá is. Ebben az időben fejtették ki tevékenységüket a következő írók és költők: P. Ticsina, V. Csumak, V. Ellan-Blakitnij, Olesz Doszvitnij, A. Holovko,

O. Visnya (O. Hubenko), O. Doncsenko, I. Le, Sz. Szkljarenko, P. Pancs. Az irodalmárok viszonya a szovjet hatalomhoz nem volt egyértelmű.

1920-ban a színházművészet is gyors fejlődésen ment át. A színházi társulatok nagy figyelmet fordítottak a megfelelő darabok kiválasztására a honi irodalom és a világirodalom klasszikus remekei közül, de kortárs színművek is születtek.

Ebben az időben Kijevben egy sor hivatásos és műkedvelő, munkás-paraszt színház is működött, olyanok mint a színművészek szakszervezetének Kék madár Népszínháza, az Első Kommunista Ezred Színháza, a Vörös Hadsereg Színháza, a Harlekin Színház, hat járási színház.

Nagy hatással volt a zeneművészet fejlődésére a Kijevi Szimfonikus Zenekar, amely 1919-ben jött létre Mikola Liszenko irányításával. Az ukrán kórusművészet jeles képviselője volt Nesztor Horodovenko. 1917-ben a kijevi egyetem kórusát vezette, 1920–1937 között pedig a DUMKA kórus élén állt. (A kórus neve betűszó és az Állami Ukrán Vándorkórus kezdőbetűiből jön ki. Державна Українська Мандрівна Капела.)

Az Ukrán Művészeti Akadémia is eredményesen tevékenykedett ebben az időben, melynek olyan elismert képzőművészek voltak a tagjai, mint M. Bojszuk, M. Buracsek, M. Zsuk, V. Kricsevszkij, A. Manevics. O. Murasko és H. Narbut. 1919–1920-ban vette kezdetét a monumentális propaganda szovjet tervének a végrehajtása. Megsemmisítették a cári rendszer idején alkotott szobrokat, annak ellenére, hogy komoly képzőművészeti értéket képviseltek. Helyüket a Lenint, Marxot, Engelst ábrázoló szobrok foglalták el.

1919-ben a bolsevikok államosították a filmgyártást. A film a propaganda és agitáció fontos eszköze lett. A bolsevikok új műfajt teremtettek, az agitációs filmet. A rendszernek behódoló filmrendezők csak 1919-ben 21 ilyen filmet forgattak.

A bolsevikok ideológiai megfontolásból a művészet minden alkotó elemét ellenőrzésük alatt tartották. Megszabták minden művésznek, mit és hogyan ábrázoljon *ideológiailag helyesen*. Ez nagyon káros hatással volt a művészetek fejlődésére.

A bolsevik vezérek úgy gondolták, hogy az új kommunista társadalmat csak a régi világ romjain lehet felépíteni, ezért a régi műalkotásokat megsemmisítették. A kommunisták vandalizmusának sok értékes képzőművészeti alkotás is áldozatul esett, többek között Olga fejedelemasszony szobra Kijevben, amely I. Kavalieridze alkotása volt.

4 Egyházi-vallási élet. Az első hatalomra kerülésük idején a bolsevikok nem érkeztek semmilyen rendelkezést hozni az egyházzal kapcsolatban, de jól jellemezte a valláshoz fűződő viszonyukat a kijevi templomok kirablása és lerombolása, valamint Volodimir, Kijev és Galícia metropolitájának a meggyilkolása.

Másodszori hatalomra kerülésükkor már a vallás, az iskola és az állam elválasztásáról szóló dekrétumot használták egyházpolitikájuk során (1918. január 20.). Az egyházközségeknek többek között megtiltották, hogy tulajdonuk legyen, nem lehettek jogi személyek ezután. Az egész egyházi tulajdont államosították.

! **Következtetések.** A bolsevikok az ukrán kultúrát a kommunista ideológia és politika szolgálatába állították. De az még ilyen kedvezőtlen körülmények között is tovább fejlődött.

▶ Az iskolák és ismeretterjesztő szervezetek számának növekedése felkeltette a széles néptömegek érdeklődését a szellemi értékek iránt. De ezekből az értékekből csak azokat kapták meg, amit a bolsevikok engedélyeztek számukra, és ami megfelelt a kommunista ideológiának. A világkultúra kincseit gyakorlatilag nem ismerhették meg. Ez negatív tendenciák kialakulásához vezetett a kultúra fejlődésében és annak elsivárosodását eredményezte.

▶ A bolsevikok kultúrpolitikájának egyik vívmánya az írástudatlanság felszámolása volt.

Kérdések és feladatok

1. Mit értünk ideologizálás alatt? 2. Milyen volt a helyzet az írásbeliséggel 1920 végén?

◆ 3. Milyen irányzatok jellemezték a korabeli ukrán irodalmat? 4. Mi a monumentális propaganda szovjet terve? 5. Mikor jött létre az ukrán autokephal pravoszláv egyház?

▲ 6. Mik a jellemző vonásai a bolsevik kultúrpolitikának? 7. Mi volt a lényege a bolsevik oktatáspolitikának? 8. Hasonlítsátok össze az ukrán forradalom idejének kultúrpolitikáját a bolsevikokéval! 9. Milyen változásokra került sor a könyvkiadás terén a bolsevikok idején? 10. Milyen volt a művészeti élet a bolsevikok alatt? 11. Milyen sajátosságai voltak a vallási egyházi életnek a bolsevikok alatt?

★ 12. Készítsétek el: *A kultúra fejlődése Ukrajnában a bolsevikok idején* kérdés kibővített vázlatát! 13. Alkossatok kis csoportokat és vitassátok meg a következő kérdést: *Mi különböztette meg Ukrajna kultúráját a bolsevikok idején kulturális fejlődésének sajátosságaitól az ukrán forradalom alatt 1917–1921 között?!*

★ 14. Készítsetek rövid beszámolót vagy prezentációt az ukrán társadalom különböző képviselőinek mindennapi életéről 1914–1921 között!

Gyakorlati foglalkozás

Az ukrán forradalom emlékének ápolása vidékünkön

Előkészítő feladatok *Az ukrán forradalom kibontakozása. Harc az ukrán államiság helyreállításáért* című fejezet összegzéséhez és a tematikus felméréshez

IV. FEJEZET. A KOMMUNISTA PARANCSURALMI RENDSZER KIALAKULÁSA ÉS MEGSZILÁRDULÁSA UKRAJNÁBAN

20. §. Az USZSZK államjogi helyzete az 1920-as évek elején és felvétele a Szovjetunióba. Közigazgatási-területi változások az USZSZK-ban az 1930-as években

- 1. Véleményetek szerint, mik az 1917–1921-es ukrán államalkotói folyamatok főbb következményei és tapasztalatai? 2. Milyen országok kötelékéhez tartoztak az ukrán földek 1921-ben? Mutassátok meg a térképen! 3. Mi a hadikommunizmus politikájának a lényege? Milyen következményei voltak?

1 Az USZSZK nemzetközi helyzete. Miután az ukrán államiságért folytatott harc vereséggel zárult, a nyugat-ukrán földek Lengyelország, Románia és Csehszlovákia fennhatósága alá kerültek. A kelet- és dél-ukrajnai tartományok területén pedig létrejött az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság. Területe 452 ezer km² volt, lakosságának száma az 1920-as népszámlálási adatok szerint 25,5 millió fő. Az Orosz Birodalom területén létrejött egy sor tanácsköztársaság, vagyis szovjetköztársaság, melyek pápíron függetlenek voltak egymástól. A gyakorlatban viszont mindenütt a bolsevik pártok irányítottak, így az összes ország egy nagy név nélküli kommunista államot alkotott. Először katonapolitikai szövetségben álltak egymással, amit 1921-ben felváltott a szerződéses szövetség.

1920 decemberének végén H. Rakovszkij, az USZSZK NBT (Népbiztosok Tanácsa) elnöke megállapodott V. Leninnel, az Orosz NBT elnökével az OSZFSZK és az USZSZK között létrejövő munkás-paraszt szerződéses szövetségről. A megállapodásban leszögezték, ezek a független, önálló államok azért egyesítik erőiket, hogy jobban megszervezzék országaik védelmét és gazdasági fejlődését. A szerződés értelmében összevonták a két ország katonai, tengerészeti, külkereskedelmi, pénzügyi, munkaügyi, közlekedési, postaügyi népbiztosságait és népgazdasági tanácsát.

Az USZSZK volt az egyetlen olyan köztársaság, az Orosz Szocialista Föderatív Szovjet Köztársaság mellett (ez volt a hivatalos neve ekkor Oroszországnak), amelyiknek jogában állt külpolitikai tevékenységet folytatni. A külügyi népbiztosság vezetője, az ukrán NBT elnöke Hrisztian Rakovszkij úgy gondolta, hogy Szovjet-Ukrajna függetlenségének és önállóságának egyik biztosítéka az, ha más országok elismerik. 1921 januárjában az USZSZK képviselői aláírták az első nemzetközi megállapodást Grúziával, februárban pedig Litvániával. Nem sokkal ezután megtörtént a diplomáciai kapcsolatfelvétel Lettországgal és Észtországgal is. Az USZSZK küldöttsége részt vett Rigában a Lengyelországgal folytatott béketárgyalásokon és az egyik aláírója volt a békeszerződésnek, ami megnyitotta az utat a diplo-

máciai kapcsolatok felvétele előtt is. 1922 elején az USZSZK küldöttsége Ankarában barátsági és partnerségi szerződést kötött Törökországgal.

1921 áprilisában Berlinben került aláírásra egy közös államközi szerződés Ukrajna és Németország között a foglyok és az internált állampolgárok cseréjéről. Decemberben Oroszország és Ukrajna képviselői ideiglenes szerződést kötöttek Ausztriával. 1921-ben az USZSZK szerződött még Olaszországgal, 1922-ben pedig Csehszlovákiával, igaz, hogy csak ideiglenesen.

1922-ben ukrán nagykövetségek működtek Nagy-Britanniában, Ausztriában, Olaszországban, Németországban, Lengyelországban, Csehszlovákiában és Oroszországban. 1923. május 1-ig az USZSZK 45 országgal kötött kétoldalú szerződést, és aláírta a genovai összeurópai konferencia négy egyezményét.

Románia volt Ukrajna egyetlen olyan szomszédja, akivel nem sikerült szabályozni a nemzetközi kapcsolatokat.

1923-ban Lengyelország hivatalosan is megkapta az addig megszállva tartott Kelet-Galíciát. Ez beárnyékolta a szovjet–lengyel kapcsolatokat.

Mindezeknek a nemzetközi és államközi kapcsolatoknak véget vetett az USZSZK belépése a Szovjetunió kötelékébe.

i

2

A Szovjetunió megalakulása és annak következményei Ukrajnára nézve.

A tanácsköztársaságok közötti kapcsolatok rendezetlensége ellentétkezéshez vezetett a bolsevik párton belül, illetve az állami intézmények között. 1922 augusztusában az OK(b)P Központi Bizottsága (KB) létrehozott egy bizottságot, melynek ki kellett dolgoznia a tanácsköztársaságok közötti kapcsolatok tökéletesítésének módjait. A bizottság azt javasolta, hogy a szerződéses szövetségben lévő államok autonóm jogokkal lépjenek be Oroszország kötelékébe. Ezt az álláspontot Sztálin képviselte. Az UK(b)P első titkára, Dmitro Manuilszkij támogatta ezt az elképzelést, Hrisztian Rakovszkij, a NBT elnöke viszont nem.

Lenin amellett foglalt állást, hogy minden ország egyenlő jogokkal lépjen be a föderációba, vagyis a **Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségébe** (SZSZKSZ vagy Szovjetunió) a kilépés jogának megőrzésével. Végül ez a nézet győzött. A bolsevik párt megőrizte korábbi felépítését és feladatait, ami előrevetítette ennek a demokratikus államszövetségnek a fiktív voltát.

1922 októberében az OK(b)KB plénuma jóváhagyta Lenin elképzelését, amit támogattak az ukrán kommunisták is.

1922. december 30-án az I. Össz-szövetségi tanácskongresszuson megalakult a Szovjetunió, melynek alapító államai az USZSZK, Belorusszia, az OSZFSZK és a Kaukázusontúli Szocialista Föderatív Szovjet Köztársaság voltak. Ez utóbbi államalakulathoz Azerbajdzsán, Grúzia és Örményország tartozott.

Az USZSZK küldöttsége az I. Össz-szövetségi tanácskongresszuson. Moszkva, 1922 decembere

Ez a szövetségi szerződés elvben nemzetközi megállapodás volt, de senki nem hagyta jóvá és nem írta alá. Az **SZSZKSZ 1924-es Alkotmányának** volt egy fejezete, amely tartalmazta a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakításáról szóló szerződés szövegét, de ez a szöveg sokban különbözött a szerződés-tervezettől. Az alkotmány egyébként is egy belpolitikai okmány volt és nem nemzetközi dokumentum. Az államszövetségre lépő tagköztársaságok ezeknek a manipulációknak köszönhe-

tően az Orosz Birodalom újjászületésének a részesei lettek a Szovjetunió formájában.

Az SZSZKSZ-en belül a tagköztársaságok jogai jelentősen leszűkültek.

A köztársaságok hatáskörébe tartozott a mezőgazdaság, az egészségvédelem, az oktatás, a belügy, a szociális ellátás és a bírászkodás. A központ fennhatósága alatt voltak a külüggyel, hadüggyel, közlekedéssel, hírközléssel és külkereskedelemmel kapcsolatos feladatok. Közös köztársasági-szövetségi irányítás alá került az ipar, pénzügy, élelmiszerellátás és a munkaügy. Az alkotmány értelmében minden köztársaságnak joga volt kilépni az unióból, de ez a jog tisztán deklaratív jelleggel bírt, ugyanis nem volt kidolgozva a végrehajtási mechanizmusa.

i

A durva jogszűkítések mellett az alkotmány tartalmazott egy sor olyan normát is, amelyek megerősítették az ukrán nép több vívmányát. Elismerte például Ukrajna területi egységét, több jogot biztosított az Ukrajnában élő nemzeti kisebbségek számára, jóváhagyta államapparátusa tevékenységét. Az alkotmányban tehát egy saját határokkal rendelkező Ukrán SZSZK szerepel, melynek megvannak a maga nemzeti sajátosságai.

3

Változások az USZSZK közigazgatási-területi felosztásában az 1920–1930-as években. A közigazgatási-területi beosztás az 1920–1930-as években állandóan változott és reformálódott. 1925-ig megmaradt a régi kormányzósági rendszer, ami még az Orosz Birodalomban alakult ki. 1922-ben felszámolták a járásokat, helyettük 53 körzet és 706 kerület jött létre, melyek a községi, városi és nagyközségi tanácsokat egyesítették.

1925-ben háromszintes államigazgatást vezettek be: körzet (41), kerület (680), községi tanács (10 314). Ezenkívül létrejött még 12 nemzetiségi kerület 549 nemzetiségi községi tanáccsal (zsidó, lengyel, német, görög,

tatár). Megváltoztatták az USZSZK és az OSZFSZK közötti határvonalát is. A Donyec-medence keleti részét Sahti és Taganrog városokkal Oroszországhoz csatolták, Ukrajna pedig megkapta az északkeleten lévő Putyivl városát. 1930-ban megszüntették a körzeteket, így a rendszer kétszintes lett: járás (484), községi és városi tanács.

A közigazgatási reformok azt a célt szolgálták, hogy a vidék közelebb kerüljön a központhoz. A kétszintes közigazgatás azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. 1932-ben áttértek a megye – járás – városi, községi, nagyközségi tanácsai rendszerre. Az első öt nagy megye a Vinnicai, Dnyipropetrovszki, Kijevi, Odesszai és Harkivi megyék voltak. 1932 végéig megalakult Donyeck és Csernyihiv megye is. A megyék járásokra tagolódtak (1939-ben 583 járás volt), azok pedig városi, községi és nagyközségi tanácsokra. Ez a közigazgatási rendszer fennmaradt a Szovjetunió felbomlásáig. Ukrajna közigazgatási-területi beosztása ma is hasonló elvek alapján működik. 1924–1940 között a Dnyeszter bal partján helyezkedett el a Moldvai Autonóm Szocialista Szovjet Köztársaság, amely a Románia kötelékébe tartozó Besszarábia lakosainak volt hivatott a szovjet hatalom előnyeit bizonyítani.

! **Következtetések.** Az 1920-as évek elején Szovjet-Ukrajna formálisan önálló állam volt, de a gyakorlatban Moszkvától függött.

► A moszkvai párt és állami vezetés arra törekedett, hogy felszámolja az USZSZK függetlenségét. A központ törekvései kiváltották a köztársasági vezetők egy részének az ellenállását. Moszkva azt javasolta, hogy a nemzeti tanácsköztársaságok lépjenek államszövetségre.

? Kérdések és feladatok

1. Melyik országgal kötötte meg az USZSZK az első nemzetközi szerződést? 2. Mikor jött létre a szerződéses szövetség? 3. Milyen tanácsköztársaságok hozták létre a Szovjetuniót? 4. Mit irányzott elő Joszif Sztálin terve? 5. Mik tartoztak az USZSZK hatáskörébe az SZSZKSZ-en belül? 6. Mikor szüntették meg Ukrajnában a kormányzóságokra való tagolódást?
7. Milyen volt az USZSZK nemzetközi helyzete? 8. Milyen változásokon esett át az USZSZK államjogi helyzete 1919–1923 között? 9. Jellemezzétek a Szovjetunió létrejöttének folyamatát! 10. Milyen volt az USZSZK helyzete a Szovjetunión belül?
11. Készítsétek prezentációt *Ukrajna és a Szovjetunió létrejötte* témakörből! 12. Határozzátok meg az atlasz térképe alapján, milyen volt az USZSZK területe és közigazgatási-területi beosztása 1921–1939 között! Mik voltak az okai a közigazgatási rendszer változásainak?
13. Megtehetette volna-e Szovjet-Ukrajna, hogy nem lép be a Szovjetunióba és megőrizze függetlenségét? Indokoljátok meg a választ! 14. Miben különbözött Sztálin és Lenin elképzelése a Szovjetunióról?

21. §. Az USZSZK az 1920-as évek elején. Éhínség 1921–1923-ban. Az új gazdaságpolitika (NEP) bevezetése

►► 1. Mi a hadikommunizmus? 2. Milyen gazdasági, társadalmi változásokra került sor Ukrajnában a hadikommunizmus következtében, és hogyan változott meg az emberek mindennapi élete?

1 Az USZSZK belső helyzete. Felkelő mozgalom. Ukrajna területén 1914 óta háborúk dúltak. Ez rányomta bélyegét az ország belső helyzetére és gazdasági életére is. 1920-ban például az ipari termelés mindössze 10%-át tette ki az 1913-as szintnek, a vasgyártás az 5%-át, a szénkitermelés pedig a 30%-át. Az USZSZK területén lévő 11 ezer gyárból 1922-ben 2552 működött, az 57 martinkemencéből pedig egy. Teljesen elpusztult a vasúthálózat 1/3-a. A gőzmozdonyok csupán 40%-a volt működőképes. A vetésterület 1913-hoz képest 20,9 millió deszjatináról 15,4 millióra csökkent 1920-ban. Csökkent a terménybetakarítás nagysága is. Az Ukrajna által elszenvedett anyagi veszteségek összértéke 12 milliárd rubelt tett ki.

Az ipari munkások száma a felére csökkent. Nagyon rossz volt az élelmiszerellátás. A tanács hatalom azon próbálkozása, hogy erővel vegye el a parasztoktól az élelmiszercikkeket, a fegyveres ellenállás újabb felángolásához vezetett falun. A bolsevikok ismét egy nagy parasztlázadás remével találták szembe magukat, mint 1919-ben. A parasztmegmozdulások különösen 1921 tavaszán-őszén voltak a legintenzívebbek. A belügyi feljegyzésekből tudjuk, hogy a felkelők száma 1921-ben elérte a 40 ezret.

Parasztfelkelések rázták meg Oroszországot (O. Antonov felkelése Tambovban, nyugat-szibériai felkelés), Közép-Ázsiát és más helyeket. Az egyik legnagyobb bolsevikellenes felkelés Kronstadtban robbant ki a balti-tengeri flotta hajóin. A felkelésben résztvevő matrózok többsége Ukrajnából származott.

A tanács hatalom politikai banditizmusként értékelte a parasztfelkeléseket és parancsot adott fegyveres elfojtásukra. Jobbparti Ukrajnában a felkelők megsemmisítésében a Vörös Hadsereg 1 millió katonája vett részt. 1921-re a felkelés gócpontjait végül felszámolták. Sikertelenül végződött, mint tudjátok, az UNK hadseregének második téli hadjárata is. A felkelőkkel leginkább az 1921–1923-as éhínség végzett. A bolsevikok pedig kénytelenek voltak megváltoztatni politikájukat.

A parasztok fegyveres ellenállása ráébresztette a kommunistákat arra, hogy változtatni kell politikai irányvonalukon, ugyanis a hadikommunizmus politikája miatt kialakult helyzet a hatalmukat veszélyezteti.

2 Éhínség 1921–1923-ban. 1921-ben a Volga-mentét, Észak-Kaukázust és az USZSZK déli kormányzásait kegyetlen szárazság sújtotta. Oda

lett a termés nagy része. Ez azért volt tragikus, mert ezek a vidékek látták el kenyérrel az országot. Éhínség vette kezdetét. A legkilátástalabb helyzet Ukrajnában az Odesszai, Mikolajivi, Zaporizzsjai, Katerinoszlavi, Donyecki kormányzóságokban és részben a Harkivi kormányzóság déli részén alakult ki. Az USZSZK más térségeiből ideszállított búzával meg lehetett volna fékezni az éhínséget. A központi kormányzat azonban erről hallani sem akart, és arra kötelezte az ukrán vezetést, hogy minden élelmiszertartalékát Moszkvába és Leningrádba, illetve Oroszország központi iparvidékeire szállítsa, hogy ezzel is biztosítsa ezeknek a térségeknek a zavartalan élelmiszerellátását.

A dél-ukrajnai kormányzóságokban a helyzet egyre romlott. 1921 decemberétől tömegesen haltak éhen az emberek. A sajtóban azonban hírzárlatot rendeltek el. Csak 1922 januárjától lehetett írni róla, amikor 4 millióan éheztek. 1922 júniusában pedig leállították a búzaszállítást Oroszországba.

Hrisztian Rakovszkij, az ukrán NBT elnöke azonnal az Amerikai Segélyhivatalhoz fordult. Ez a civilszervezet azért jött létre, hogy segítsen az első világháború károsultjain. Oroszországban már 1921 augusztusa óta jelen volt. Az éhezők segítségére sietett több más külföldi szervezet: a Joint, a Nansen-misszió, a Szovjet-Oroszország éhezőit segítő nemzetközi bizottság, amelyet a Komintern hozott létre. Az USZSZK ezektől a szervezetektől 1922 márciusa és 1923 júniusa között kapta a segítséget, ami fontos szerepet játszott abban, hogy nem haltak meg még többen.

A szovjet kormánynak pénzre volt szüksége, ezért 1922 őszétől búzát exportált a külföldi piacokra. Hogy ne tűnjön fel rossz fényben a nemzetközi közvélemény előtt, miszerint állampolgárait külföldi segélyszervezetek mentik meg az éhhaláltól, ő meg búzát ad el külföldre, Moszkva bejelentette, az 1922-es termésnek köszönhetően véget ért az éhínség. Ezt követően az USZSZK-ból 13,5 millió pud búzát szállítottak ki. Ennek következtében az éhínség Dél-Ukrajnában 1923 közepéig folytatódott.

Az éhínség ürügyén a bolsevikok kirabolták a templomokat, amit azzal magyaráztak, hogy az így elkobzott egyházi tárgyakat azért adják el külföldön, hogy enyhítsenek az éhezők szenvedésén. Természetesen ebből az emberek semmit sem láttak.

i

Az 1921–1923-as éhínség nagy hatással volt a bolsevikellenes parasztmozgalomra Ukrajna területén. A mai kutatók véleménye szerint a hatalom 1921-ben büntette először éhínség előidézésével az ukránokat a felkelő mozgalmakban való részvételért. Az 1921–1923-as éhínség idején 1,5–2 millió ember vesztette életét Ukrajnában, a demográfiai veszteségek pedig elérték az 5 millió főt.

3 Az új gazdaságpolitika (NEP) bevezetése Ukrajnában. 1921. március 15-én az OK(b)P X. kongresszusán határozat született a kötelező terménybeszolgáltatás felváltásáról terményadóra. Augusztusban a Népbiztosok Tanácsa rendeletben szabályozta a terményadó nagyságát, ami 1921-ben 117 millió pud volt a korábbi 160 millióval szemben. A parasztok a náluk maradt felesleget, először a bolsevik hatalom évei alatt, szabadon értékesíthették. Ezzel gyakorlatilag helyreállt az addig betiltott kiskereskedelem.

Lenin az **új gazdaságpolitika** vagy **NEP** kifejezést először **1921. június 16-án** alkalmazta az összoroszországi élelmezésügyi értekezleten. A kormány a NEP kapcsán fokozatosan felülvizsgálta politikáját az iparban, pénzügyben, gazdaságirányításban és a munkaügyi kapcsolatokban is.

Lenin az új gazdaságpolitikát ideiglenes visszalépésnek tekintette a fő irányvonaltól, ami nem jelentette azt, hogy a bolsevikok lemondtak volna a kommunista társadalom építéséről. Egyedül felépíteni a kommunizmust, fejtegette Lenin, a kommunisták nem tudják, ugyanis nagyon kevesen vannak hozzá. Az új gazdaságpolitika viszont lehetővé teszi azt, hogy a nem kommunistákat is bevonják ebbe a nemes munkába, miközben a gazdaságirányítás továbbra is a bolsevik állam kezében marad a nagyvállalatokkal, bankokkal, közlekedéssel, külkereskedelemmel együtt.

1921-ben az új gazdaságpolitikát Ukrajnában nem sikerült beindítani. Az éhínség és a búzaexport miatt a terményadót sem lehetett bevezetni. Ettől függetlenül a NEP elősegítette Ukrajna gazdaságának újjáépülését. Leggyorsabban a mezőgazdaság állt helyre. 1925-ben a vetésterület már majdnem akkora volt, mint 1913-ban, vagyis annak 95%-a. A búzatermelés a 20-as évek közepére pedig elérte a háború előtti szintet. A parasztok azonban nem siettek beszolgáltatni termésüket az államnak.

Az állami készletezési szervezeteknek könnyebb volt együttműködni a mezőgazdasági szervezetekkel, mint az egyéni parasztgazdaságokkal. Az állam ezért támogatta a különféle értékesítési és termelőszervezetek alakulását. 1921. április 13-án az USZSZK Népbiztosainak Tanácsa létrehozta a fogyasztói szervezetek egységes rendszerét Ukrajnában. A NEP idején különféle speciális szervezetek szerveződtek: gép-traktor szervezetek, állattenyésztői, meliorációs, cukorrépa-termesztő és vetőmag-készletező szervezetek. 1925-ben Ukrajna parasztgazdaságainak a 30%-a tagja volt valamilyen szervezetnek.

Ami a kollektív gazdaságokat – arteleket, kommunákat, közös földművelő társaságokat illeti – ezek a tetemes állami támogatás ellenére sem vonzották a parasztokat, és a portáknak, főleg a szegényparaszt-portáknak csak 1,2%–4%-át foglalták magukba. A NEP lehetővé tette a parasztok számára, hogy megválasszák a gazdálkodás formáit, és azok gondolkodás nélkül a magángazdálkodást választották.

Az új gazdaságpolitika következtében csak a nagyvállalatok maradtak állami kézen, a kis- és középvállalatokat bérbe adták. Korábban az államosított gyárakat és üzemeket az **Ukrán Népgazdasági Tanács** főosztályai irányították. Ezek a vállalatok nem folytathattak semmilyen önálló gazdasági tevékenységet. A főosztályokat a NEP idején megszüntették, az állami kézen lévő nagyvállalatokat pedig trösztökbe egyesítették önelszámolási alapon. A megtermelt jövedelemmel ezután szabadon rendelkezhetek. 1922 elején az Ukrán Népgazdasági Tanácsnak már 24 tröszt volt alárendelve, melyek 450 vállalatot egyesítettek soraikban. A Donyec-medence szénbányái – a Donyeck-i szén, a kohászati üzemek – a Déli acél, a vasércbányák – a Déli érc, az élelmiszeripari vállalatok – a Cukortertermelők, a Sókitermelők és az Olajütők trösztjeibe egyesültek. Létrejött a termelési eszközök piaca is, ahol szindikátusok (nyersanyag-felvásárlással és a trösztök által megtermelt áru értékesítésével foglalkoztak), árutőzsdék és nagybani vásárok működtek. A gazdaságirányítás decentralizációjával és önelszámolások alapokra helyezésével egy időben az általános munkakötelezettséget és jegyrendszert felváltotta a szabad munkavállalás rendszere. Fokozatosan megszűnt az egyenlődsdi a fizetések terén. A munkások bérezése teljesítményüktől kezdett függni.

Az ország pénzügyi helyzetének a stabilizálása céljából 1922 októberében bevezették az új szovjet valutát, az aranyfedezettel rendelkező cservonyecet, amely 10 arany rubelt ért. Ez volt a világon az akkori legstabilabb pénznem.

Az USZSZK ipara gyors fejlődésnek indult. 1925–1926-ban az ipari termelés volumene a hivatalos statisztika szerint meghaladta a háború előtti szint 90%-át.

A gazdaság újjáépítésének sikerei megteremtették az alapokat az ország villamosítási tervének (**GOELRO-terv**) a megvalósításához, amit még 1920-ban hagytak jóvá. A GOELRO-terv alapján hozzákezdtek a Dnyeperi

K. Rudakov: Nepmanok

? Hogyan viszonyul a festő a nepmanokhoz?

következtében 1927–1928-ra a magántőke gyakorlatilag eltűnt a legális vállalkozásokból. Az állambiztonsági szervek üldözni kezdték a volt nepmanokat. Elkobozták valuta- és aranytartalékaikat. A kommunistáknak a népgazdaság helyreállítása után már nem volt szüksége vállalkozó szellemű emberekre és ez megpecsételte ezeknek az embereknek a sorsát.

4 Társadalmi-politikai élet. A Szovjetunióban és Szovjet-Ukrajnában a legfőbb hatalom hordozójának hivatalosan a munkásosztályt tekintették, amit az a tanácsok hálózatán keresztül gyakorolt. A tanácskongresszusok között a törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalom az **Összukrán Központi Végrehajtó Bizottság** kezében összpontosult. Ez azonban csak a látszat volt és a Kommunista Párt diktatúráját palástolta, mely ellenőrzése alatt tartotta az élet minden területét. A tanácsai szervezetben csak párttagok tölthettek be fontos pozíciókat. Mindez arról tanúskodott, hogy a bolsevikok hatalomra kerülése után a kommunista párt megszűnt politikai párt lenni, és állampárttá alakult át.

Az OK(b)P és az UK(b)P legfőbb hatalmi szerve a pártkongresszus volt. A pártkongresszuson választották meg a **Központi Bizottságot (KB)**, melynek különböző rangú párt- és állami vezetők voltak a tagjai. 1921-től kezdve a Központi Bizottság kéthavonta egyszer tartotta meg plénumait

(üléseit). A két plénum közötti időszakban a párt és állam ügyeinek intézésével a Politikai Bizottság (PB) és a Szervezési Bizottság (SZB) foglalkozott, a PB a fontosabb politikai kérdésekkel, az SZB pedig a kevésbé fontosakkal. 1922-ben létrehozták a KB főtitkári posztját, amelyet Joszif Sztálin töltött be. A teljes párt- és állami hatalom az ő kezében összpontosult.

Az UK(b)P KB élén az első titkár állt, akit Sztálin nevezett ki Moszkvában.

A végrehajtó hatalom legfőbb szerve az USZSZK területén a Népbiztosok Tanácsa volt, amely a párt hivatalos irányvonalát hajtotta végre.

Az 1920-as évek elején Ukrajnában még megmaradt a **többpártrendszer**. Az összes párt (borotybisták, ukapisták, UK(b)P) a kommunista eszméket követte, de azt más-más eszközökkel próbálta megvalósítani. Az ukrán bolsevikok között sem volt egyetértés több kérdésben, ezért a párton belül frakciók jöttek létre. Az egypártrendszer kialakulása az USZSZK-ban viszonylag tovább tartott, mint máshol. Az OK(b)P végül a X. kongresszuson betiltotta a frakciókat és különböző egyesületeket a bolsevik párton belül. *A párt nem vitaklub*, mondta Lenin.

A bolsevik párton belül mindig is fontos szerepe volt a pártvezéreknek. Kezdetben Vlagyimir Iljics Lenin volt az, akinek vezető szerepét senki sem kérdőjelezte meg. Később Lenin súlyosan megbetegedett. A hatalom fokozatosan az 1922 óta főtitkár Joszif Sztálin kezébe került. Sztálin minden köztársaságba igyekezett a maga emberét helyezni. 1923-ban elmozdította pozíciójából Hrisztian Rakovszkijt, a Népbiztosok Tanácsának elnökét. Helyette Vlasz Csubart nevezte ki. 1925-ben az UK(b)P KB élére egyik bizalmasát, Lazar Kaganovicsot állította. A korlátlan hatalom megszerzése érdekében le kellett győznie Lev Trockijt, a bolsevikok elismert vezetőjét, amit sikerült is megvalósítani. Ezután leszámolt minden korábbi szövetségesével: az *új ellenzéknek* nevezett Lev Kamenyevvel és Grigorij Zinovjevvel és a *jobboldali elhajlókként* számon tartott Ny. Buharinnal, O. Rikovval és M. Tomszkijjal.

A hatalomért folytatott harc során megváltozott a párt gazdaságpolitikai irányvonala is. Az OK(b)P szakított az új gazdaságpolitikával. 1928–1929-ben Joszif Sztálin végérvényesen megszilárdította hatalmát és a Szovjetunió diktátora lett.

Következtetések. A folytonos háborúk és a hadikommunizmus politikája lerombolták az USZSZK népgazdaságát. Bolsevikellenes felkelések rázták meg az ország életét. Az 1921–1923-as éhínség és az új gazdaságpolitika bevezetése segített a bolsevikoknak úrrá lenni a helyzeten. Az új gazdaságpolitika elősegítette a mezőgazdaság és az ipar helyreállítását, megteremtette a további fejlődés előfeltételeit.

▶ Az 1921–1923-as éhínség Szovjet-Ukrajna nagy tragédiája volt, amit a bolsevikok arra használtak fel, hogy megfékezzék a felkelő mozgalmat és kirabolják az egyházat.

▶ A gazdasági és társadalmi-politikai válság arra kényszerítette a kommunistákat, hogy bevezessék az új gazdaságpolitikát.

▶ Az új gazdaságpolitika idején az ukrainai párt- és állami vezetés a bolsevik parancsuralmi államgépezet láncszemévé vált, amely figyelmen kívül hagyta a nép akaratát, saját érdekeinek a védelmét tartva szem előtt.

Kérdések és feladatok

1. Az USZSZK mely kormányzásait sújtotta éhínség 1921–1923-ban? 2. Hányan haltak éhen Ukrajnában 1921–1923-ban? 3. Mi váltotta fel a kötelező terménybeszolgáltatást 1921-ben? 4. Mikor fejeződött be Ukrajnában a mezőgazdaság és az ipar helyreállítása? 5. Ki lett az Ukrán Népbiztosok Tanácsának vezetője Rakovszkij után 1923-ban?
6. Milyen tények jellemezték leginkább a szovjet hatalom politikáját az 1921–1923-as éhínség idején? 7. Mi lett az eredménye annak, hogy az ukrán hatalom elhallgatta az éhínség méreteit? El lehetett volna kerülni az éhínséget? Miért nem tett semmit ennek érdekében az ukrán vezetés? 8. Mik voltak az új gazdaságpolitika bevezetésének az okai, céljai és főbb intézkedései? Milyen szerepet játszott a NEP a szovjet hatalom megőrzésében? Miben különbözött a hadikommunizmustól?
9. Alkossatok kis csoportokat, és vitassátok meg a következő kérdést: *Az új gazdaságpolitikát a kommunisták komolyan gondolták és hosszú távra tervezték, vagy ideiglenes elterelő hadműveletnek a nagy kommunista ostrom előtt?* 10. Milyen sajátosságai voltak az ukrán népgazdaság helyreállításának? 11. A társadalmi-politikai élet milyen új jelenségeivel találkozhatunk ekkor? 12. Jellemezték az 1921–1923-as éhínséget a következő vázlat alapján: 1) okai; 2) a hatalom politikája; 3) hol ment végbe; 4) hányan éheztek; 5) milyen nemzetközi szervezetek segítettek leküzdeni; 6) következményei! 13. Töltsétek ki az *USZSZK fejlődése a NEP idején* táblázatot!

Fejlődési terület	A fejlődés sajátosságai
Gazdasági élet	
Társadalmi-politikai élet	

- ★ 14. Az UK(b)P VI. konferenciáján 1921 decemberében Rakovszkij annak a véleménynek adott hangot, hogy *az új viszonyok bevezetésével vidéken a bolsevikok engedményeket tettek a kispolgári erőknél, és bebizonyították, képtelenek tovább folytatni a mezőgazdaság kollektivizálásával kapcsolatos azon politikájukat, ami a párt vezető irányvonala volt az utóbbi három évben.* Hogy értelmezték ezt a kijelentést? Milyen következtetést lehet levonni belőle a köztársaság vezetőjének elképzeléseiről a falvakban zajló folyamatokról?

22. §. A többségi nemzetek befolyásának fokozására irányuló politika az USZSZK-ban

- 1. Mikor vezették be az új gazdaságpolitikát? 2. Nevezzék meg a NEP bevezetésének okait!

1 A szovjet hatalom nemzetiségi politikája az USZSZK-ban. A bolsevikok nemcsak a tulajdon és hatalom kérdését akarták radikálisan megoldani, hanem a nemzetiségi kérdést is. Nemzetiségi politikájuk az úgynevezett **névadó nemzet** elméletére épült, ami a XIX. század végén jelent meg. Névadó nemzetnek azt a nemzetet tartotta, amelyiktől az adott ország a nevét kapta. A bolsevikok ennek egy kicsit más értelmet kölcsönöztek. A kommunista vezetők azon népek képviselőit nevezték így, akik az adott közigazgatási területen **többségben** voltak.

A valóságban ez a Szovjetunióban élő népek rangsorolását jelentette. A rangsor élén az oroszok álltak. Nem hivatalosan őket tartották az egyes számú többségi nemzetnek. A második számú többségi nemzetek a szövetségi köztársaságoknak nevet adó nemzetek voltak, az ukránok, beloruszok, grúzok, örmények stb. Hármas számúaknak az autonóm köztársaságokat elnevezők számítottak, például a krími tatárok. A négyes számúak a nemzetiségi körzetek népei, az ötösök pedig a nemzetiségi járások képviselői voltak. Azokat pedig, akik nem a saját közigazgatási területükön éltek, vagy nem volt nekik olyan, nemzeti kisebbségnek hívták.

Az oroszok azonban sehol sem érezték magukat nemzeti kisebbségnek, mindenütt az egyes számú

Szovjet plakát

? Megfelel-e a valóságnak a plakát szövege?

többségi nemzetnek számítottak. Az SZSZKSZ vezetősége elsősorban az oroszok nemzeti érdekeit védte. Az USZSZK hiába próbálta megnövelni területét azon oroszországi tartományok rovására, ahol többségben voltak az ukránok, a központ ezt soha nem engedte meg neki. Ezzel egy időben az Orosz Föderáció nem rendelkezhetett saját pártszervezettel, mint más köztársaságok. Oroszország regionális pártszervezetei közvetlenül az ÖK(b)P-nak voltak alárendelve.

2 A többségi nemzetek befolyásának fokozására irányuló politika (ukránosítás). A bolsevikok miután megszilárdították uralmukat Ukrajna területén, fő feladatuknak, hatalmuk megőrzése szempontjából, az ukrán nép megnyerését tartották és a kommunista ideológia terjesztését. Ezt azonban csak úgy lehetett elérni, ha engedményeket tesznek az ukránoknak nemzetiségi téren.

1923 áprilisában az OK(b)P XII. kongresszusán meghirdették a **többségi nemzetek befolyásának fokozására** irányuló politikát, melynek célja a szovjet hatalom és a kommunista ideológia elfogadtatása volt a nemzetiségi köztársaságokban és járásokban helyi káderek bevonásával, az adott nemzetiség nyelvén és helyi szokások szerint. Az USZSZK-ban ez a politika az **ukránosítás** elnevezést kapta.

A kommunisták ezzel a politikájukkal növelni szerették volna szociális bázisukat a szovjet köztársaságokban. Meg akarták teremteni a bolsevizmus helyi változatát, hogy ezáltal jobban elfogadják őket a helyiek és külföldön is pozitívabb színben tűnjenek fel.

A **többségi nemzetekkel kapcsolatos politika** fő alkotóelemei a következők voltak:

- ▶ a többségi nemzetek képviselőinek képzése, nevelése és kinevezése fontos állami beosztásokba az adott nemzetiségi köztársaság vagy járás területén;
- ▶ a nemzetiségi tényezők maximális figyelembevétele a párt és állami intézmények kialakításakor;

Ukránosítás — a névadó nemzetek befolyásának fokozására irányuló politika megvalósításának formája az USZSZK-ban 1923–1938 között.

- ▶ nemzetiségi iskolák, kulturális intézmények létrehozása, könyv- és újságkiadás az adott többségi nemzet nyelvén;

▶ a nemzeti történelem tanulmányozása, a nemzeti hagyományok és kultúra újjászületése, fejlesztése.

Az USZSZK-ban ez a politika elsősorban az ukrán nyelv hivatalossá tételében nyilvánult meg. Bár voltak természetesen korlátai is.

Az ukránosítás politikájának volt egy sor eredménye:

▶ 1930-ban az ukrán tannyelvű iskolák száma elérte a 85%-ot. Az állami hivatalok 75%-a áttért az ukrán ügyintézési nyelvre. Az újságok 90%-a, a könyveknek pedig a fele ukrán nyelven jelent meg. Az államigazgatásban az ukrán hivatalnokok 35–54%-a ukrán nemzetiségű volt.

▶ Az ukránosításban részt vett az ukrán értelmiség színe-java. Visszatért száműzetéséből Mihajlo Hruszevszkij.

▶ Az ukrán kultúra gyors fejlődésnek indult: több mint 20 irodalmi gyűjtemény, 55 hetilap jelent meg ezekben az években, több művészeti-kulturális egyesület jött létre, 45 hivatásos színház működött Ukrajna-szerte.

A többségi nemzetekkel kapcsolatos politika következtében megváltozott az államhatalom viszonyulása a nemzeti kisebbségekhez. 1924 októberében megalakult a Moldvai Autonóm Köztársaság. Létrejött 13 nemzetiségi járás és közel 100 nemzetiségi tanács, ahol lengyel, zsidó, német, bolgár, tatár és más tannyelvű iskolák működtek.

A köztársaság vezetőinek egy része az ukránosításban már nem a többségi nemzet fejlődését látta, hanem az önálló ukrán nemzet kialakulásának lehetőségét, és a nemzetállam létrehozására tett kísérletet. Az ukránosítás egy idő után feszegetni kezdte a központ által engedélyezett határokat, ugyanis akarva-akaratlanul elősegítette az ukránok öntudatra ébredését és a nemzeti kommunizmus eszméinek a terjedését. A nemzeti kommunisták úgy gondolták, hogy minden nemzetnek megvan a kommunizmushoz vezető saját útja, amely nem feltétlenül esik egybe az oroszokéval. Az ukrán nemzeti kommunizmus fő ideológusai Mikola Hviljovij író, Olekszandr Sumszkij, aki 1924–1926 között oktatásügyi népbiztos és Mihajlo Volobujev közgazdász voltak.

A bolsevikoknak nem tetszettek ezek az eszmék, és hozzáláttak az ukránosítás felszámolásához. Üldözni kezdték az ukrán értelmiség képviselőit (a legintenzívebbek ezek a megtorlások az Ukrajna Felszabadítása Szövetség kirakatper idején voltak), ami 1932–1933-ban éhínséghez, az ukránok szervezett népiirtáshoz, vagyis genocídiumához vezetett. Az ukránosítást ezután gyakorlatilag betiltották. A bolsevik hatalom visszatért

az erőszakos oroszosítás politikájához, az ukránosítás aktív résztvevőit börtönbe zárták vagy kényszermunka-táborokba hurcolták.

A bolsevikok azonban egy ideig nem mondtak le az ál-ukránosítás további folytatásáról. 1934-ben az USZSZK fővárosa Harkiv helyett Kijev lett. Ide jöttek át a köztársasági államhatalmi és pártszervek. 1936-ban az USZSZK Tudományos Akadémiáján belül létrehozták az Ukrajna története, Ukrajna néprajzának a története és az ukrán irodalom története intézeteket.

A többségi nemzetekkel kapcsolatos politikát Ukrajnában végérvényesen 1938-ban számolták fel. Ebben az esztendőben három határozat született ezzel kapcsolatban: az első kötelezővé tette az orosz nyelv oktatását a nem orosz tannyelvű iskolákban, ami elősegítette az oroszosítás fokozását. A másik határozatot a nemzetiségi járások és községi tanácsok átalakításáról átlagos járásokká és tanácsokká. A harmadik pedig a nemzetiségi iskolák átszervezését szabályozta. A nemzetiségi iskolákat egyébként a hatalom a gyermekekre gyakorolt burzsoá-nacionalista befolyás gócpontjainak nevezte.

A Moldvai Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság létrejötte.

Az USZSZK területén, a Dnyeszter bal partján moldvaiak éltek. Többségi nemzetük Besszarábiában lakott, ami ekkor Romániához tartozott. A Szovjetunió párt- és állami vezetése elhatározta, hogy autonómiát ad nekik. A bolsevikok az ország nemzetközi presztízsét akarták ezzel növelni, hogy lám a Szovjetunióban még egy ilyen kis népnek is tiszteletben tartják a jogait. **1924. október 12-én** az ÖUKVB III. ülésszaka határozott a **Moldvai Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság** létrehozásáról, melynek a Pogyiljai és Odesszai kormányzóságok egy-egy darabja is a része lett, ahol többségükben ukránok éltek. A Moldvai Autonóm Köztársaságban 545,5 ezren éltek. A lakosok 30,1%-a moldvai volt, 48,5%-a ukrán, 8,5%–8,5%-a orosz és zsidó, 4,4%-át pedig más nemzetek képviselői tették ki. A köztársaság 1940-ig az USZSZK kötelékébe tartozott. Miután Besszarábiát a Szovjetunióhoz csatolták, megalakult a Moldvai Szovjet Szocialista Köztársaság.

A Krími Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság az Orosz Föderáció keretei között.

A Krím-félszigeten a bolsevikok kétszer is kikiáltották a tanácsköztársaságot, először 1918 márciusában, majd 1919 áprilisában.

Vrangel csapainak szétverése után a félszigeten 1920 vége és 1921 eleje között nem volt semmilyen hatalom a krími tatárokén kívül. Ebben az időben fejtette ki tevékenységét itt a krími forradalmi bizottság **Kun Béla** vezetésével, amely kitűnt véreskezű vörösterrorijával. A külpolitikai (nemzeti forradalom Törökországban) és belpolitikai események szükségessé tették a félsziget státuszának és állami hovatartozásának a meghatározását. 1921-ben döntés született a krími autonómia létrehozásáról. Népszámlálást tartottak. A félsziget lakossága 720,5 ezer fő volt. A lakosság 50%-át az oroszok alkották (ide sorolták az oroszokat, ukránokat, beloruszokat), 25,9%-át a tatárok (hozzájuk számították a törököket és a romákat is). A fennmaradó részhez a többi nemzetiség tartozott, a bolgárok, örmények, görögök stb.

Az autonómiát Szovjet Szocialista Internacionalista Köztársaságként kívánták létrehozni a Krím-félsziget határai között, melyben a tatárok játszották a vezető szerepet. Lehetőség szerint tatárosítani kívánták a népoktatást, egészségügyet és a közigazgatási apparátust.

A **Krími Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság** az Orosz Szocialista Föderatív Szovjet Köztársaság részeként **1921. október 18-án** jött létre. Az autonómiáról hozott határozat kimondta, hogy a hadsereg és a hadiflotta, a közlekedés, a külügy, a külkereskedelem és az üdülők Moszkva fennhatósága alatt maradnak. Az autonómia irányítása alá pedig a belügy, az oktatás, az egészségvédelem, a szociális ellátó hálózat és a kommunális gazdálkodás kerül.

A Krími Autonóm SZSZK létrejöttét Szimferopolban hirdették ki 1921. november 7–11-én a félsziget törvénykező kongresszusán. A kongresszus elfogadta az autonómia alkotmányát és létrehozta a Központi Végrehajtó Bizottságot is, melynek 50 tagja közül 15 tatár nemzetiségű volt.

Az alkotmány meghatározta az anyagi eszközök kvótáját a krími tatárok számára az államhatalmi szervezetben és államnyelvvé tette a félszigeten az orosz, illetve tatár nyelveket. Az OK(b)P krími kormányzósági bizottsága mellett létrejött a muzulmán iroda és 4 tatár kommunista bekerült a kormányba. Ezekkel az intézkedésekkel a bolsevikok kárpótolni akarták a krími tatárokat az Orosz Birodalom évszázados elnyomó politikájáért.

Az autonómia területi autonómiaként jött létre. Az állampárt meg szeretne volna teremteni a krími tatár mozgalommal való kiegyezés előfeltételeit, ami a gyakorlatban semlegesítette volna annak befolyását.

5 Az USZSZK vallási élete. A bolsevikok már a kezdet kezdetén kijelentték, hogy a kommunista ideológia és a vallásos világnézet nem összeegyeztethetők egymással. A vallásellenes ateista munka a szovjet hatalom tevékenységének egyik fontos elemévé vált.

A pravoszláv egyház volt az egyetlen olyan szervezet Ukrajna területén, ami nem illett bele a bolsevik ideológiába. Az 1920-as években az állam egyre jobban elnyomta az egyházat. Az 1921–1923-as éhínséget arra használta fel, hogy fokozza a megtorlásokat a papok ellen. Az éhínség áldozatainak megsegítésére hivatkozva kezdetét vette a templomok módszeres kirablása. A papok és hívek többsége kész volt vagyonának egy részét feláldozni, de azokat a műkincseket, amelyeket közvetlenül a liturgia idején használtak, nem. A hatalom és a papság konfliktusát gyakran követték letartóztatások és kivégzések.

A templomok kirablása után a bolsevikok elhatározták, hogy egyházszakadást idéznek elő. Az ukránok már évszázadok óta vágytak arra, hogy saját egyházuk legyen. 1921 októberében az államhatalom beleegyezésével egyházi zsinatot tartottak, ahol határoztak az orosz pravoszláv egyháztól független **ukrán autokephal pravoszláv egyház** létrehozásáról, melynek első metropolitája **Vaszil Lipkivszkij** lett, aki tanár, történész és kiváló szónok is volt egyben. Az autokephal templomokban ukránul folyt az istentisztelet az alig érthető egyházi szláv nyelv helyett. Az egyház igazgatása is demokratikus elvekre épült és a hívek részvételével történt.

1924-ben az ukrán egyháznak már 30 püspöksége volt, másfél ezer papja és ezer parókiája. Az ukrán pravoszlávok többsége azonban továbbra is az orosz pravoszláv egyház híve maradt.

1926-tól kezdve a szovjet hatalom hecckampányt indított az önálló ukrán pravoszláv egyház ellen. A metropolitát többször letartóztatták. 1928-ban megjelent az USZSZK új közigazgatási kódexe, amely szabályozta az állam és az egyház viszonyát. Az állam viszonya az egyházakhoz egyre elviselhetlenebb lett. 1930-ban az ukrán autokephal pravoszláv egyházat feloszlatták. Vaszil Lipkivszkijt ukrán nacionalizmussal vádolták meg. Az államhatalom ezzel egy időben tovább folytatta a templomok lerombolását és az ateista eszmék terjesztését.

A harangok leszerelése a templomokban. Luck, 1929

! **Következtetések.** Hogy megszilárdítsák hatalmukat egy soknemzeti-ségű országban, a bolsevikok létrehozták a névadó nemzetek rangsorát. Ezzel azt a látszatot akarták kelteni, hogy Szovjet-Oroszországban minden nép nemzetiségi jogait tiszteletben tartják.

▶ Az 1923-ban bevezetett névadó nemzetekkel kapcsolatos politika következtében a köztársaságok és autonóm területek vezetői között megjelentek a helyi, nemzetiségi káderek és az adott nemzet nyelvét hivatalossá tették. Az USZSZK-ban ez a politika az ukránosítás elnevezést kapta. 1938-ban tiltották be.

▶ A bolsevik nemzetiségi politika egyik megnyilvánulása volt az autonóm köztársaságok létrehozása. 1921-ben az OSZFSZK keretei között létrejött a Krími ASZSZK, 1924-ben pedig a Moldvai ASZSZK.

▶ 1921–1930 között működött Ukrajnában az ukrán autokephal pravoszláv egyház. A kommunista hatalomnak a többi egyházhoz hasonlóan az ukránra sem volt szüksége, ugyanis csak egy ideológiát ismert el, ami ateista, vagyis istentagadó volt. Üldözni kezdik az egyházakat, templomokat romboltak le.

? **Kérdések és feladatok**

1. Milyen nemzeteket neveznek névadónak vagy többséginek? **2.** Mikor hirdették meg a többségi nemzetekkel kapcsolatos politikát? **3.** Mi az ukránosítás? **4.** Mikor jött létre a Moldvai ASZSZK és a Krími ASZSZK? **5.** Milyen meggondolásból engedélyezte a hatalom az ukrán autokephal pravoszláv egyház létrehozását? Ki volt az első metropolitája?

▶ **6.** Milyen pozitív és negatív következményei voltak annak, hogy a bolsevikok az ukránokat nevezték ki az USZSZK névadó, többségi nemzetének? **7.** Jellemezzétek a többségi nemzetekkel kapcsolatos politika bevezetésének okait, tartalmát és megvalósítási formáit az USZSZK-ban! **8.** Elérte-e a többségi nemzetekkel foglalkozó politika a célját? **9.** Milyen meggondolásból hozták létre a kommunisták a Moldvai ASZSZK-t? **10.** Milyen tényezők hatottak a Krími ASZSZK megalakulására? **11.** Jellemezzétek a vallási életet az 1920-as években!

★ **12.** Állítsátok össze az USZSZK és a Szovjetunió névadó, többségi nemzeteinek a rangsorát! **13.** Soroljátok fel az ukránosítás politikájának a vívmányait! **14.** Alkossatok kis csoportokat, és vitassátok meg a következő kérdést: *Biztosította-e a bolsevikok nemzetiségi politikája és az ukránosítás az ukránok nemzeti felszabadítását?!*

★ **15.** Sz. Kulcsickij történész a Krími ASZSZK-ról a következőket írta: *A lenini NBT kezdetben úgy területi, mint nemzetiségi autonómiákat is létrehozott. Később már csak nemzetiségieket. A Krími ASZSZK-t eredetileg területi autonómiaként alapították. Mivel a Kreml jó kapcsolatokra törekedett a kemali Törökországgal, ezért az autonómia élére*

igyekezett krími tatárokat kinevezni. Ezért tűnhetett úgy, hogy a Krími ASZSZK nem területi autonómia, hanem a krími tatárok nemzetiségi autonómiája. A szerző véleménye szerint milyen autonómia jött létre a Krímen? Miért neveztek ki vezető beosztásba tatárokat?

23. §. Erőltetett iparosítás

- ▶▶ 1. Mikor vezették be az új gazdaságpolitikát? 2. Mik voltak a hadikommunizmus végrehajtásának eszközei?

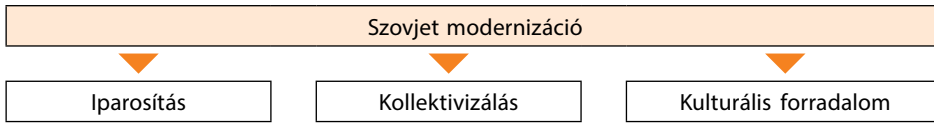
1 **Áttérés az iparosításra. Az első ötéves terv.** Miután megszilárdították a hatalmukat, a bolsevikok elkezdtek az ország gyökeres átalakítását, ami *szovjet modernizáció* vagy *sztálini modernizáció*ként ismert a történelemben. Az ország gazdasági életének modernizációja objektív szükségesség volt, ugyanis a Szovjetunió jelentősen elmaradt a Nyugat országaitól. A sztálini modernizáció fő összetevői a következők voltak: erőltetett iparosítás, kollektivizálás, bolsevik *kulturális forradalom*. Az 1930-as években fejeződött be a parancsuralmi rendszer kialakulása, amit tömeges megtorlások követtek.

A marxista-leninista ideológia értelmében az iparosítás a szocialista építés fő eleme volt. Céljai: 1) a Szovjetunió viszonylagos függetlenségének biztosítása a kapitalista világtól; 2) erős hadsereg létrehozása, az ország katonai erejének a növelése; 3) a népesség szociális összetételének megváltoztatása a munkásosztály javára. Az iparosításnak biztosítani kellett az ország gyors gazdasági fejlődését.

A **Szovjetunió iparosítását 1925 decemberében** hirdették meg az **ÖK(b)P XIV. kongresszusán**. A következő, XV. kongresszusra 1927-ben került sor, ahol a piacgazdaságot felváltotta a tervgazdálkodás. Ez az új gazdaságpolitika felszámolását, az áru- és pénzviszonyok megszüntetését jelentette. Sztálin úgy vélte, hogy a gazdasági tervek végrehajtása kötelező érvényű mindenki számára.

A XV. kongresszus jóváhagyta a népgazdaság fejlődésének **első ötéves tervét** az **1928/29–1932/33-as évekre**, aminek két változata volt. A kiindulásnak nevezett változat a gazdasági növekedést évi 16–18%-ban határozta meg, az optimálist pedig 20–22%-ban. A tőkebefektetések 78%-át az iparvállalatok „A” csoportjának (nehézipar, ezen belül a gépgyártás, vegyipar, energetika stb.) a fejlesztésére fordították. Célba vették az ágazathoz tartozó vállalatok termelésének a megháromszorozását. Az ötéves terv megvalósítása következtében a Szovjetunió átalakult agrár-ipari országból ipari-agrár állammá.

Ukrajna szovjet modernizációja

Az **első ötéves terv 1928. október 21-én** vette kezdetét. A szovjet emberek nagy lelkesedéssel vetették bele magukat a munkába, mert arra számítottak, hogy jobbra fordul a sorsuk, ahogyan azt a bolsevik vezetők ígérték nekik. A munkatermelékenység fokozása céljából **szocialista versenyt** hirdettek az iparvállalatok között. A párt arra szólította fel az embereket, hogy a szocialista haza érdekében fokozzák a munkafegyelmet és öntudatos munkásként vegyenek részt a termelés ésszerűsítésében.

Az ötéves terv kezdeti sikerei arra ösztönözték Sztálint, hogy növelje a fejlődés tempóját. A gazdasági növekedés ütemét ekkor 37,7%-ra emelték.

1929 decemberében a termelés élenjáróinak kongresszusán meghirdették Az ötéves tervet négy év alatt jelszót. Sztálin ezt a következőkkel magyarázta: *A termelés ütemének lelassulása ahhoz vezet, hogy lemaradunk. Aki pedig lemarad, azt legyőzik. Mi nem szeretnénk legyőzöttek lenni. A fejlett országoktól 50–100 éves a lemaradásunk, amit mi tíz év alatt be akarunk hozni. Vagy megvalósítjuk ezt, vagy eltaposnak minket.*

Az első ötéves terv tervmutatói alapján dolgozták ki Ukrajna gazdasági fejlődésének programját, amely a nehézgép-gyártás, a vegyipar és a villamos energetika gyors fejlődését irányozta elő. Ekkor alakult ki az ukrán gazdaság szerkezete, melynek alapját a nyersanyag-kitermelés és az energetika jellemezte az új technológiák alkalmazása helyett. Ez a gazdasági szerkezet a XX. század végéig fennmaradt.

Az 1929–1933-as gazdasági világválság idején úgy tűnt, hogy a Szovjetunióban gyors gazdasági fejlődés megy végbe. A bolsevik vezetőkben ez azt az illúziót keltette, hogy tovább lehet fokozni a munkaerő kihasználását, és ez ugrásszerű fejlődéshez vezet a szocializmus felépítésének útján. A valóságtól teljesen elrugaszkodtak, és már 45%-os fejlődési ütemet terveztek. Ennek az erőltetett iparosításnak nem voltak meg az előfeltételei. Míg a népgazdaság egyes ágazatai gyorsan fejlődtek, addig más ágazatok kevésbé. Sokszor nem volt elég pénz, munkáskéz, gyakran hiányoztak a gépek, berendezések. A bolsevikok a felépítendő 1500 (ebből Ukrajnában 400) vállalat közül

Szocialista verseny — egyes dolgozók vagy kollektívák között kialakuló verseny a jobb termelési mutatók elérése terén. A Szovjetunió és más szocialista országok vezetői kötelezővé tették a szocialista versenyt. Ezzel próbálták jobb munkára buzdítani a dolgozókat az anyagi ösztönzők helyett.

A Dnyeperi Vízermű építésének kezdete

Martinkemence építése Krivij Rihben

kiválasztottak 50–60-at és azokba fektették a legtöbb pénzt. Az ország szeme pedig a 14 legfontosabb objektumra irányult. Ebből Ukrajnában a Zaporizzsjai Acélkombinát, a Krivij Rih-i Acélkombinát, az Azovi Acélkombinát, a Dnyeperi Vízermű, a Dnyeperi Alumíniumgyár, a Kramatorszki Gépgyár és a Harkovi Traktorgyár voltak.

2 Az iparosítás forrásai és nehézségei. Az iparosítás monumentális terveinek megvalósítása óriási emberi és anyagi erőforrásokat igényelt. 1931-ben a világ gép- és berendezés exportjának a 30%-a a Szovjetunióba irányult, 1932-ben pedig már a fele. A harmincas években a Szovjetunióba csak az USA-ból 200 ezer magasan képzett mérnök és szakember érkezett, akik az iparosítás megvalósításán dolgoztak. Természetesen a bérezésük is magas volt.

Rövid időn belül felszámolták a munkanélküliséget is. 1931-ben bezárták az utolsó állasközvetítőt. A falvakban is munkásokat toboroztak a nagy építkezésekre.

Az ország vezetése az iparosítás kiadásait belső erőforrásokból fedezte, vagyis:

- ▶ a népgazdaság állami szektorának bevételeiből;
- ▶ a külkereskedelem állami monopóliumából fakadó jövedelmekből, a mezőgazdasági termékek kivitelének a növekedéséből (a Szovjetunió még az 1932–1933-as éhínség idején is exportált búzát);
- ▶ az ipari és mezőgazdasági termékek árai közötti árollóból;
- ▶ az iparvállalatok államosításából, vagyis a magánszektor megszüntetéséből, ami az új gazdaságpolitika felszámolását jelentette;
- ▶ a cservonec inflációjából fakadó hozadékból (1926/1927-ben 1,3–1,4 milliárd rubel volt forgalomban, 1933-ban 8,4, 1937-ben pedig már 11,2 milliárd);

▶ a szocialista verseny és a munkások lelkesedése is komoly belső erőforrásnak számított;

▶ a teljesítményi normák megnöveléséből béremelés nélkül;

▶ a folytonos túlórákból a 8 órás munkanap hivatalos megőrzése mellett;

▶ a falu kollektivizálásából és a kuláklisztázásokból;

▶ a sztálini javítómunka-táborok és -telepek foglyainak a munkájából;

▶ kötelező államkölcsönváltás (a munkások fizetésük egy részéért kötelesek voltak államkölcsönt váltani, amiért kötvényt vagy lottószelvényt kaptak);

▶ drága műtárgyak külföldi értékesítéséből;

▶ folytonos adóemelésekből;

▶ az alkohol árának emeléséből, az úgynevezett részeg pénzekből;

▶ a szigorú takarékoskodásból;

▶ az emberek arany-, ezüst- és valutakészletének a lefoglalásából a külföldiekkel való kereskedelem össz-szövetségi irodájának (Torgzin) kirendeltségein keresztül;

▶ az életszínvonal romlásából (1928–1929-ben jegyrendszert vezettek be alapvető élelmiszerekre és közszükségleti cikkekre).

Az erőforrások központosítása ellenére 1930-ban befagyasztották az építkezések 40%-át az erőtartalmak hiánya miatt.

Megjelent a *rohammunka* kifejezés, ami azt jelentette, hogy a központ irreális terveit rövid időn belül végre kellett hajtani.

Az építkezések és beruházások terén tapasztalható sikertelenségek okát a bolsevikok nem magukban keresték, hanem az úgynevezett *kártevők* tevékenységében, akikkel az Állami Politikai Főosztály *foglalkozott* (DPU – államvédelmi hivatal – *a ford. megj.*). A DPU első áldozatai a Donyec-medence bányamérnökei voltak, akiket azzal vádoltak, hogy az ő hibájukból történt számos baleset a bányákban. A baleseteket egyébként a túlfeszített termelési normák okozták. Az első **kirakatperre 1928**-ban került sor a Rosztov megyei **Sahta** városban. Ezért nevezték el ezt a pert *sahtai ügynek*.

1928–1929 között a DPU ellenőrzésén 1 millió 256 ezer régi káder esett át, akik közül 138 ezret kártevőnek, 23 ezret pedig a nép ellenségének nyilvánítottak és kivégeztek.

A sahtai ügy pere. 1928

A *sahtai ügy* után a bányászokat az élelmiszeripari szakemberek követték a vádlottak padján. Moszkvában 1930 szeptemberében 48 vezető beosztású specialistát ítélték el közülük. Novemberben és decemberben állították bíróság elé az úgynevezett Ipari Párt képviselőit, akiket azzal vádoltak meg, hogy az imperialista ügynökök biztatására okoztak kárt az országnak. Előkészületben volt még a Dolgozó-Parasztpárt kirakatpere, melynek során neves közgazdászokat (M. Kondratyev, O. Csajanov) akartak a vádlottak padjára ültetni. A perre ugyan nem került sor, de börtönbe zárták őket.

Sztálin érezte az elégedetlenség növekedését a társadalmon belül, ezért 1931-ben kijelentette, hogy a régi káderekkel szembeni bizalmatlanság árt a pártnak. A céljukat a bolsevikok azonban elérték, senki nem mert ellenük lázadni a régebbi szaktekintélyek közül.

1932 szeptemberében bevezették a munkakönyveket, melyekben bejegyzések voltak a munkafelvételről, elbocsátásról, áthelyezésekről. Az egy helyen való folyamatos munkáért különféle szociális juttatások jártak: prémiumok, beutalók a szanatóriumokba stb.

A régi vezető káderek helyére a bolsevikok igyekeztek az új rendszerhez hűséges munkás-kommunistákat kinevezni. Összesen 140 ezer munkásemberből lett vezető szakember ezekben az években. Gyorsan haladt a proletár származású értelmiség kialakulása. A főiskolákon úgynevezett *munkás fakultások*, vagyis előkészítő tanfolyamok nyíltak, ahol 50–285 ezer olyan munkás- vagy paraszti származású diák tanult, akik nem rendelkeztek érettségivel.

A fentebb felsorolt intézkedések ellenére a munkafegyelem és a vezető káderek képzettségi szintje (az igazgatók 50%-a munkásszármazású volt, 89%-a pedig elemi iskolai végzettséggel rendelkezett) továbbra is alacsony maradt.

1933-ban újabb kampány indult, ezúttal a **szabotőrök** ellen. Szabotőröknek azokat nevezték, akik a hatalom állítása szerint, megghiúsították a tervmutatók teljesítését. A megtorlások mellett a bolsevikok előszeretettel alkalmazták a lázadó munkásokkal szemben az *ideológiai megdolgozás* módszerét, a szófogadókat pedig megjutalmazták. Ennek köszönhetően viszonylag minimális anyagi ráfordítással sikerült jelentős sikereket elérni az ötéves terv teljesítése terén.

1933 februárjában Sztálin bejelentette, hogy az első ötéves tervet 4 év és 3 hónap alatt sikeresen teljesítették. Tilos volt viszont a termelési mutatók és adatok nyilvánosságra hozása. Mint később kiderült, a 45%-os ipari fejlődés helyett 15,7%-os növekedést sikerült elérni, ami még azt a 16%-ot sem érte el, amit a XV. kongresszus tűzött ki célul.

3 A második ötéves terv. Sztahanovista mozgalom. A második ötéves terv az 1933–1937

évekre volt beütemezve. A bolsevikok tanultak korábbi hibáikból és az ipari növekedést 16,5%-ban határozták meg. Tervbe vették 4,5 ezer vállalat felépítését, ebből az USZSZK területén ezret. *A technika mindent megold!* jelmondatot felváltotta *A káderek megoldanak mindent!*

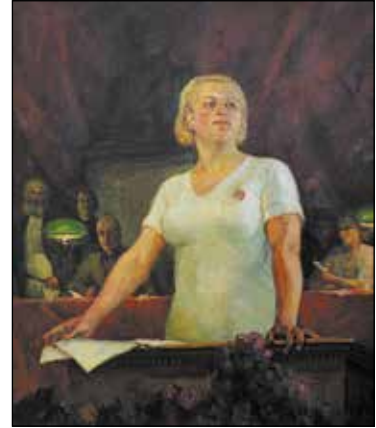
1935 második felétől megszüntettek minden korlátozást a bérezések terén. Az lett az új elv, hogy amennyit megtermeltél, annyit viszel haza. Megszüntették a jegyrendszert. A munkások fizetéseiket családjuk jólétére fordíthatták ezután.

A hatalom az 1930-as évek második felében tömeges munkaversenyeket szervezett. Szocialista verseny nemcsak vállalatok, hanem munkások között is zajlott. Résztvevőit **sztahanovistáknak** nevezték.

Alekszej Sztahanov, a kagyijivkaji Centralna-Irmino bánya vájára volt, aki **1935. augusztus 31-re** virradó éjjel 107 tonna szenet termelt ki, ami 14,5-szerese volt az akkor 7 tonnás normának. Ezt annak az új módszernek köszönhette, amely a vájárok és bányászok közötti munkamegosztáson alapult. Az újságok széleskörűen népszerűsítették Sztahanov munkahőstettét. Azt azonban elhallgatták, hogy a vájárra egy egész csapat dolgozott. Mihail Izotov, a horlivkai Kocseharka bánya vájára pedig mozgalmat indított a szakemberek szakmai képzésében.

A sztahanovisták fizetése elérte a 700–2000 rubelt akkor, amikor egy átlagmunkás 150–200 rubelt vitt haza. A jó fizetés mellett kedvezményesen üdülhettek, kitüntetések kaptak, tanácsi képviselőkké választották őket.

Sztahanov kezdeményezését a pártvezetés arra használta fel, hogy növelje a termelési normákat és a tervmutatókat 15%-ról 20%-ra. Ez zavarokat okozott a termelési folyamatokban, amit kártevésként vagy szabotázsként értékeltek és szigorúan megtoroltak.

L. Zsdanovszka: Egy sztahanovista lány felszólalása, 1940

? Mi bizonyítja a festmény propaganda jellegét?

i

A második ötéves terv idején olyan gyáráriások kezdtek meg munkájukat Ukrajnában, mint a Zaporizzsjai Acélkombinát, a Krivij Rih-i Acélkombinát, az Azovi Acélkombinát és a Novokramatorszki Gépgyár, amely Európa egyik legnagyobb ilyen létesítménye volt.

P. Deputatova: Dombász ifjú káderei

4 Az iparosítás eredményei és sajátosságai. Ukrajna iparosítását azok a tendenciák jellemezték, amelyek a Szovjetunió-ét általában, de volt egy sor sajátossága is. Az ötéves tervek közül ugyan egyiket sem sikerült teljesíteni, az iparosítás gyökeresen megváltoztatta Ukrajna arculatát. Az ország ipari fejlődése új szintre emelkedett, megváltozott a gazdaság szerkezete: nőtt az ipar részaránya a mezőgazdasággal szemben, a nagyipar kiszorította a kisipart, megjelentek a gépgyárak, amelyek berendezésekkel látták el a többi iparágat.

A modernizáció következtében az USZSZK megelőzött több nyugat-európai országot a termelés volumene terén. Az iparosítás elősegítette az urbanizációs folyamatok felgyorsulását. Ennek pedig az lett a következménye, hogy a városokban fokozatosan végbement az ukránosítás.

Az erőltetett iparosításnak azonban volt egy sor negatív következménye. A nehézipar túlsúlyba került az élelmiszeriparral és a könnyűiparral szemben. Ez a közszükségleti cikkek krónikus hiányához vezetett.

Ukrajna iparának nagyon aránytalan volt az elhelyezkedése. A nagy iparvállalatok többnyire a Donyec-medencében épültek, illetve a Dnyeper-mentén. A sűrű népességgel rendelkező Jobbparti Ukrajna viszont jóval lemaradt a Balparttól a fejlődés üteme terén.

Az első ötéves tervek idején felszámolták a gazdasági élet önszabályozásának rendszerét. A piacorientált gazdaságot felváltotta a tervgazdálkodás központosított struktúrája. A munkásosztályt megfosztották a termelőeszközöktől, és csökkent az emberek életszínvonala is.

i

! Következtetések. Ukrajna iparosításának az általános tendenciák mellett volt egy sor sajátossága: a köztársaság iparába kezdetben sok pénzt fektettek; Ukrajna területén épült fel a legtöbb iparvállalat; az ipari modernizáció folyamatának aránytalanságai, vagyis a nehéz- és bányaipar túlsúlya a könnyű- és élelmiszeripar felett; új iparágak jelentek meg a köztársaság gazdasági életében; a magánszektor ki-szorította az állami szektor.

▶ Tizenegyszeresére nőtt a nehézipari vállalatok száma. Ukrajna ipari-agrár országgá vált.

▶ Az erőltetett iparosítás aláásta a mezőgazdaság, a könnyű- és élelmiszeripar helyzetét, illetve mindez a termelőerők aránytalan és nem ésszerű

elhelyezéséhez vezetett. A központosított tervgazdálkodás kiszorította a piacgazdaság elemeit, ami az életszínvonal csökkenését eredményezte.

Kérdések és feladatok

1. Mit értünk iparosítás alatt? Mikor döntöttek az iparosítás elkezdéséről? 2. Hány százalékban határozták meg a gazdasági fejlődés ütemét az első ötéves tervben?
3. Hány iparvállalatnak kellett felépülni Ukrajna területén az első és második ötéves terv idején? 4. Az iparosítás forrásai közül a külső vagy a belső erőforrások voltak túlsúlyban? 5. Mikor kezdődött el a sztahanovista mozgalom?
6. Mi volt a célja az iparosításnak? 7. Milyen okai és következményei voltak az erőltetett iparosításnak? 8. Mi volt az iparosítás fő forrása? 9. Miért az USZSZK területén épült fel a legtöbb iparvállalat? 10. Hogyan hatott az iparosítás az ukrán társadalom szerkezetére?
11. Állítsátok össze az iparosítás forrásainak rangsorát! 12. Határozzátok meg az iparosítás sajátosságait az USZSZK területén! 13. Állítsátok össze az *iparosítás pozitív és negatív következményei* táblázatát! 14. Alkossatok kis csoportokat, és vitassátok meg a következő kérdést: *Hogyan befolyásolta az ukrán gazdaság szerkezetének a megváltozása az 1930-as években az ország későbbi gazdasági fejlődését?* 15. Miben hasonlít, és miben különbözik a szovjet iparosítás más országok iparosodásától?

24–25. §§. Erőszakos kollektivizálás és a nép ellenállásának fokozódása. Éhínség 1932–1933-ban

1. Mikor hoztak létre a bolsevikok először kollektív gazdaságokat Ukrajna területén?
2. Mi jellemezte az állam mezőgazdasági politikáját az új gazdaságpolitika idején?

Áttérés az általános és teljes kollektivizálásra. Az ipar modernizációja három problémát is felvetett a szovjet pártvezetés előtt: honnan vegye hozzá a pénzt, a nyersanyagot és az olcsó munkaerőt. Külföldi erőforrások (hitel, modern technológiák) hiányában, csak belső erőre támaszkodhatott. A bolsevikok a parasztság kirablásával akarták előteremteni az iparosításhoz szükséges forrásokat. A parasztgazdákat a szovjet hatalom nem nézte jó szemmel, mivel azok rendelkeztek némi tulajdonnal, így kevésbé függték az államtól a vidék nincstelen szegényeivel szemben.

A sztálini **kollektivizálás** tervének nemcsak az volt a célja, hogy ellássa a városokat és a hadsereget élelmiszerral, az ipart nyersanyaggal és olcsó munkáskézzelettel, hanem be akarta ezáltal fejezni a gazdaság teljes államosítását.

Általános és teljes kollektivizálás — a mezőgazdaság erőszakos átalakításának politikája az 1920-as évek végén és az 1930-as években, melynek során megfosztják a parasztokat földjüktől, vagyonuktól, szabadságuktól, kolhozokba kényszerítik őket, ahol a XX. század földhöz kötött jobbágyaiként dolgoznak az állam javára.

Kolhoz (kollektív gazdaság) — a kollektív gazdálkodás formája, amely a Szovjetunióban jött létre a kollektivizálás idején. A kolhozok létrehozásakor a parasztok földjét állami tulajdonba vették, eltulajdonították igavonó állataikat és munkaeszközeiket. A kolhozparaszt tulajdonában csak a háztáji gazdasága maradt, szárnyasai, aprójószágai, esetleg egy tehén. A parasztok a szovjet rendszerben az államosítás következtében elvesztették mindenüket.

Szovhoz (szovjet gazdaság) — állami gazdaság vagy állami mezőgazdasági vállalat.

szervezeteket a kolhozok létrehozásában. Őket **huszonötezreknek** nevezték.

Ez az erőszakos politika a parasztok ellenállását váltotta ki. Sok helyen fellázadtak. A felkelők száma elérte az egymilliót. A legnagyobb közülük a **pavlohradi felkelés** volt. A kommunista hatalom ismét bevethette a hadsereget a saját népe ellen. A Vörös Hadsereg ágyúval lőtte a védtelen, elkeseredett falvak népét. A lázongások 1932-ig nem akartak elcsitulni. A paraszti ellenállás központja Ukrajna volt.

A parasztok inkább eladták állataikat és megsemmisítették szerszámaikat, de nem szolgáltatták be a közösbe. 1928–1932 között az ukrainai szarvasmarha-állomány a felére csökkent. A parasztok ellenállása következtében Ukrajnában az általános kollektivizálás megtorpant.

Sztálin úgy döntött, ideiglenesen visszavonul. A *Szédülés a sikertől* című cikkében elítélte azokat az eseteket, amikor a parasztoktól elvették a háztáji gazdaságukat és a helyi vezetőkre hárította ezért a felelősséget. 1930. március 14-én látott napvilágot az ÖK(b)P KB határozata *A párt vonalától való eltérésről a kolhozmozgalomban és az ellene folytatott harcról*, amelyben felszólították a pártszervezeteket, ne gyakoroljanak nyomást a parasztokra a kolhozok létrehozásakor, magyarárn ne kényszerítsék őket a belépésre. A *Mezőgazdasági artelek ideiglenes működési szabályzatában* pedig engedélyezték a kolhozparasztoknak, hogy tehenet és más aprójószágot tartsanak, valamint megművelhessék háztáji gazdaságukat. Ekkor tömeges kilépések kezdődtek a kolhozokból. A következő esztendőben azonban a szovjet hatalom visszatért az általános kollektivizáláshoz.

i

2 A kulákságnak, mint osztálynak a felszámolása. A kollektivizálás fő eleme volt a **kuláküldözés**, amikor a módos gazdákat, kulákokat erőszakkal megfosztották vagyonuktól, utána kitelepítették őket családjaikkal együtt, de gyakori volt a javítómunka-táborokba zárásuk is. A hi-

vatalos ideológia a szovjet rendszer esküdt ellenségeiként mutatta be őket, kegyetlen elnyomókként, akik kizsákmányolták a szegény földnélküli parasztokat. A valóságban azonban csak egy elenyésző részük alkalmazott bérmunkásokat, többségük a család segítségével művelte meg földjét. Amije volt, azt a becsületes, szorgalmas munkájának köszönhette. A kuláknak minősített parasztok az 1920-as években még harcoltak a szovjet rendszerért, és hittek a bolsevikok *Földet a parasztoknak!* jelszavában.

1927–1928-ban a módos parasztgazdákkal szemben politikai korlátozásokat kezdtek alkalmazni. Megemelték az adójukat, korlátozták a földek bérlésének lehetőségét számukra, megtiltották nekik a bérmunka alkalmazását, nem vehettek gépeket, munkaeszközöket. 1929 decemberében Sztálin meghirdette az új stratégiai feladatot: a **kulákságot, mint osztályt, fel kell számolni!** 1930 januárjának végén megjelent az ÖK(b)P KB határozata *A kulákgazdaságok felszámolására irányuló intézkedésekről az általános és teljes kollektivizálásra kijelölt területeken*. Tömeges megtorlások kezdődtek ezután a módosabb parasztgazdák ellen, de mindenkit érintett, aki nem akart belépni a kolhozba. Őket kulákbérenceknek nevezték. Ukrajnában a teljes kollektivizálás idején összesen 300 ezer parasztgazdaságot **sajátítottak ki**, ami 1,2–1,4 millió embert jelentett. 860 ezret közülük Szibériába és az északi térségekbe telepítettek ki. Több mint kétszer ennyi gazdaság maguknak a parasztoknak a kezdeményezésére hullott szét, akik ezután az újonnan épített városokba költöztek, gyakran Ukrajna határain túl.

Kulák — Ukrajna parasztgazdáit nevezte így a szovjet hatalom, akiket a kolhozosítás ellenségeinek tartott és harcolt ellenük.

Kuláküldözés — a parasztgazdaságok kisértetése az 1930-as években. Az erőszakos kollektivizálás fontos összetevője. Formálisan a vidék leggazdagabb rétegei ellen irányult, de a gyakorlatban a középparaszt gazdák jelentős tömegeit érintette, akik a parasztság 2/3 részét tették ki Ukrajnában.

Kisajátítás — a tulajdon erőszakkal (ellenszolgáltatás fejében vagy anélkül) történő elidegenítése az állam által.

3 Gép- és traktorállomások létrehozása. Az államhatalom azon a véleményen volt, hogy az újonnan létrehozott kolhozokat gépesíteni kell a magasabb terméshozam elérése érdekében. A kolhozok nem rendelkeztek gépekkel, berendezésekkel. A mezőgazdasági termelést kiszolgáló technika a **gép- és traktorállomásokon** (GTÁ, vagy ukránul MTSZ) volt. Ukrajna első, a T. H. Sevcsenko nevét viselő gép- és traktorállomás 1928. november 28-án alakult meg az Odesszai körzet Berezhivkai kerületében. 1932 végére Ukrajna-szerte már 592 GTÁ működött 25,6 ezer traktorral és más gépekkel, berendezésekkel, melyek a kolhozföldek 77%-át művelték meg.

Ez azonban csak formális mutató volt, mivel a gép- és traktorállomások még csak ekkor alakultak. A szakemberek képzése közvetlenül munka

i

Kisemmizett kulák család a házuk előtt Donyeck megye Vdale községében, 1930-as évek

A traktorok előnyeinek bemutatása a mezőgazdaságban, 1930-as évek

közben történt. Gyakran történtek üzemi balesetek. A falvakban ezután is többnyire kézzel művelték meg a földet.

A GTÁ szervezeteinek volt egy mindennél fontosabb politikai feladata: az állam befolyásának növelése vidéken és függővé tétele a politikai rendszertől.

4 A mezőgazdasági termelés válsága. 1930 őszén kezdetét vette az erőszakos kollektivizálás újabb időszaka. A kulákküldözés réme és a növekvő adók arra kényszerítették a magángazdákat, hogy belépjenek a kolhozokba. 1932 végéig a köztársaság parasztgazdaságainak 70%-a kollektivizálva volt, ami magába foglalta a termőföldek 80%-át. A kolhozisták a munkájukért gyakorlatilag nem kaptak semmit. Az állami gabonakészletelési tervek nagysága meghaladta a learatott búza mennyiségét. Ezért az állam gyakorlatilag mindent elvett az emberektől. Ilyen körülmények között a kolhozisták nem szívesen dolgoztak a kolhozmezőkön, inkább a saját háztáji földjüket művelték meg. Ez pedig ahhoz vezetett, hogy a kolhozok egyre kevesebb búzát adtak be a közösbe.

A szovjet hatalom ezen úgy változtathatott volna, ha lemond az elferdített termelési viszonyok ráerőltetéséről a parasztokra, és visszatér a régi bevált gazdasági módszerekhez. A gazdákat ezzel arra kényszerítették, hogy eltitkolják az államtól a megtermelt búzájukat, vagy élelmiszercikkeiket. Joszif Sztálin ezzel szemben a bolsevikok régi eszközét a megtorlásokat alkalmazta a falvak lakóival szemben.

i

5 Éhínség 1932–1933-ban. A gabonabeszolgáltatás során az USZSZK nem teljesítette a kitűzött terveket. Míg 1930-ban 400 millió pud búzát készleteltek, addig 1931-ben 380 milliót, 1932-ben pedig már csak 195 millió pudot gyűjtöttek be. Ezt is a vidéken élők teljes kiszipolyozásával tudták elérni, még a vetőgabonát is elkobozták. A fizikailag is legyengült

paraszság képtelen volt hatékonyan dolgozni. 1932-ben éhínség kezdődött Ukrajnában. A szovjet vezetés nem sietett az éhező ukránság segítségére, hanem fokozta a rájuk gyakorolt nyomást. **1932. augusztus 7-én** Sztálin törvényt írt alá az állami vállalatok, kolhozok, szövetkezetek tulajdonának védelméről és a társadalmi (szocialista) tulajdon megerősítéséről, amit a nép **öt kalász törvénynek** nevezett el. Ez a törvény a szocialista tulajdon elorozásáért vagyonelkobzással járó agyonlövést, vagy vagyonelkobzással járó, legalább 10 évi szabadságvesztést helyezett kilátásba. A törvény elfogadása utáni első ében 54 ezer személyt ítéltek el, közülük 2 ezret halálra is ítéltek. Az UNK Népbiztosainak Tanácsa 1932 novemberében bírósági ítéletet helyezett kilátásba azon magángazdákkal szemben, akik nem teljesítették a begyűjtési tervet.

1932. november 1-jén rendkívüli gabonakészletezési bizottság érkezett Ukrajnába **V. Molotov** vezetésével, aki a szovjet Népbiztosok Tanácsának az elnöke volt. A bizottság elorozta az ukrán falvakból az utolsó kenyeret. A betervezett 132 millió pudon felül sikerült begyűjteni még 104,6 milliót. De még így sem sikerült teljesíteni a 261 milliós begyűjtési tervet. 1932 decemberében Sztálin parancsba adta, hogy amennyiben a köztársaság nem teljesíti a beszállítási tervet, a néptől el kell kobozni a vetőmagkészletet is. Az embereket megfosztották utolsó tartalékuktól is.

A gabonakészletező bizottság határozatot hozott arról, hogy **fekete táblákra (listákra)** kerülnek mindazon falvak, melyek szabotálják a készletezési terv teljesítését. Velük szemben megtorló intézkedéseket, **természetbeni büntetéseket** foganatosítottak. Korlátozták vagy teljesen leállították az élelmiszerárak beszállítását, de voltak más gazdasági kényszerítő eszközök is. Ez az intézkedés Ukrajna 82 járását érintette, ami a köztársaság közigazgatási egységeinek a negyedét jelentette, ahol 5 millió ember élt. Ukrajna minden tartományában, a határ mentieken kívül, szegényparaszt bizottságok s élelmiszerkészletezési osztagok járták a falvakat portáról portára,

Fekete tábla a lebedinszki helytörténeti múzeumban

Fekete tábla — fekete táblákra (listákra) kerültek mindazon falvak, amelyek nem teljesítették a készletezési tervet. Velük szemben megtorló intézkedéseket foganatosítottak, korlátozták vagy teljesen leállították az élelmiszerárak beszállítást oda. Fekete táblák segítségével hajtották végre a bolsevikok a kötelező terménybegyűjtéseket a hadikommunizmus idején, vették el a parasztoktól utolsó búzájukat az 1928–1929-es készletezési válság, a kollektivizálás és az 1932–1933-es éhínség alatt, ami az ukrán nép ellen elkövetett népirtás volt.

és elkobozták az emberek utolsó élelmiszerkészletét. Ezt azzal magyarázták, hogy meg kell büntetni a *kulák szabotőröket*, akik miatt a városi proletariátus éheznek.

Ukrajna mellett a Kubán-vidéken, Észak-Kaukázusban, a Volga mentén és Észak Kazahsztánban is éheztek az emberek. De egyedül csak az USZSZK területén és a Kubán-vidéken alkalmazták a *fekete táblákat*, valamint az élelmiszerkészletek teljes lefoglalását az emberektől. Ukrajna területén az éhínség **holodomorral** (éhhálál) végződött. Áldozatainak számát nem lehet pontosan megállapítani, a történészek 4 és 8 millió fő közé teszik.

A éhínséggel való büntetés és a kulákküldözéssel párosuló vagyonelkobzás az ukrán nép ellen elkövetett **népirtás**, a **genocídium** alkotóelemei voltak.

Sztálin az éhínség idején támadást intézett az UK(b)P ellen is. Teljesen lecserélte annak felső vezetését. 1933-ban Ukrajnába küldte személyes megbízottját, Pavel Posztisevet, akit a Harkiv megyei fővárosi pártbizottság másodtitkárává neveztek ki. Az ő feladata volt az ukrán párt ellen elkövetett megtorlások végrehajtása. 1933-ban 100 ezer kommunistát zártak ki az UK(b)P soraiból. Többségüket kivégezték vagy száműzték.

A holodomor szervezői és végrehajtói úgy tettek, mintha Ukrajnában nem történne semmi. Az újságok a mezőgazdaság sikereiről írtak, a kormány és párthatározatokban az éhínséget egy szóval sem említették. Ez tabutéma volt még a zárt pártgyűléseken is. A hírzárlat egészen 1987-ig érvényben volt.

Holodomor — az ukrán nép ellen elkövetett népirtás, amit az ÖK(b)P idézett elő Ukrajnában a mesterséges éhínséggel és a tömeges megtorlásokkal. Az USZSZK területén és a Kubán-vidéken dühöngött.

Genocídium (népirtás) (a görög *genos* – nép, *faj* és a latin *caedo* – ölni szavakból) – valamely nemzeti, népi, illetve vallási csoport teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával elkövetett cselekedet, ami magába foglalja a csoport tagjainak megölését, csoporthoz tartozásuk miatti súlyos testi vagy lelki sérelem okozását, olyan életfeltételek közé való kényszerítést, melyek pusztulással fenyegetnek, olyan intézkedés megtételét, melynek célja a születések meggátolása, illetve a csoporthoz tartozó gyermekeknek egy másik csoportba való elhurcolása.

Az éhínség hírei nem juthattak el külföldre sem, de Ukrajna nemzeti tragédiájáról a nemzetközi közvélemény mégis tudomást szerzett.

1932 decemberében a Szovjetunióban kötelezővé tették a személyi igazolványokat a városi lakosság számára, ahol fel volt tüntetve az állampolgárokkal kapcsolatos összes adat, többek között a lakcím is. A kolhozparasztok személyi igazolványt nem kaptak, amivel teljesen földhöz kötötték őket. Ezután már nem tudták törvényesen elhagyni községüket

és a városokba költözni. A katonákon kívül a személyi igazolvány minden állampolgár legfőbb, a személyiségét bizonyítandó dokumentum lett.

Ukrajnát katonai alakulatok zárták körül a határai mentén, hogy megakadályozzák az éhezők elmenekülését más köztársaság területére. Külön engedély nélkül nem lehetett felszállni a vonatokra sem.

A holodomor okai Ukrajnában a következők voltak:

- ▶ az öntudatos ukrán parasztság elpusztítása, amely ellenállásával Moszkva birodalmi érdekeit veszélyeztette;

- ▶ a parasztoknak indokolatlanul sok búzát kellett beszolgáltatni az államnak, ezért nem maradt semmi tartalékuk: sem vetőmagjuk, sem takarmányuk, sem kenyérük;

- ▶ a búzaexport növekedése, melynek célja az iparosítás költségeinek a kifizetése volt;

- ▶ a rendkívüli gabonakészletezési bizottság természetbeni bírságot vezetett be mindazok ellen, akik nem teljesítették a készletezési tervet;

- ▶ a szocialista építést hadikommunista módszerek segítségével akarták megvalósítani.

Az állami tartalékraktárak eközben tele voltak búzával, de abból az éhező Ukrajna nem kaphatott. 1932. január 1-jén ez a szemesztermény-mennyiség 2,033 millió tonnát tett ki, 1933. január 1-jén pedig már 3,034 millió tonnát, ami megmenthetett volna az éhezéstől 1932-ben 10 millió embert, 1933-ban pedig 15 milliót.

1933 második felében az ŐK(b)P KB és a Népbiztosok Tanácsa létrehozott egy olyan bizottságot, melynek az volt a feladata, hogy megszervezze az Odesszai, Dnyipropetrovszki, Donyeck-i és Harkivi területek azon 42 járásának a betelepítését, többnyire oroszországi vagy belorussziai családok által, ahol az éhínség idején az ukrán lakosság elpusztult. 1933 vége és 1934 eleje között 20 ezer orosz, belorussz, zsidó vagy német család érkezett ide, bár a Szovjetunió területén több millió ukrán élt az USZSZK határain kívül.

2006. november 26-án Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa elfogadta *A holodomorról szóló törvényt Ukrajna területén 1932–1933 között*. A törvény első cikkelye a holodomort az ukrán nép ellen elkövetett népirtásnak nevezi. Ez a törvény logikus következménye volt annak, hogy az USZSZK, mint az ENSZ alapító tagja, 1948-ben aláírta, 1951-ben pedig ratifikálta a *Népirtás büntetettének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló ENSZ-egyezményt*. A népirtás bűncselekményének meghatározását és az érte kiszabható büntetést taglalja Ukrajna Büntető Törvénykönyve 442. cikkelye. 2009. május 22-én

Az ukrajnai holodomor áldozatainak nemzeti emlékhelye Kijevben

Ukrajna Biztonsági Szolgálat a nemzetközi jogra támaszkodva és az ukrán törvények alapján nyomozást indított az 1932–1933-ban elkövetett népirtás ügyében Ukrajna területén. Az UBSZ munkatársai a nyomozás során áttanulmányoztak rengeteg korabeli dokumentumot, kihallgatták a még élő szemtanúkat, figyelembe vették a szakértői véleményeket és le is ellenőrizték azok hitelességét. Kijev fellebbviteli bírósága 2010. január 10-én megkezdte a népirtás ügyének a tárgyalását. A bíróság konstataulta a népirtás tényét Ukrajna területén 1932–1933-ban. Megállapította továbbá J. Sztálin, V. Molotov, P. Posztisev, L. Kaganovics, V. Csubar, Sz. Koszior és M. Hatajevics bűnösségét népirtás elkövetésében az ukrán nép ellen. A bíróság azonban megszüntette az eljárást ellenük az elhalálozásuk miatt.

A bíróság megállapítása szerint a holodomort a következő módszerekkel hajtották végre:

- ▶ indokolatlanul magas gabonakészletezési tervek megállapítása Ukrajna számára;
- ▶ azon járások, települések, amelyek nem teljesítették a készletezési tervet, *fekete táblákra* (listákra) kerültek. Velük szemben megtorló intézkedéseket foganatosítottak. Korlátozták, vagy teljesen leállították az élelmiszerárak beszállítását, illetve különleges egységek vették zárlat alá őket;
- ▶ Ukrajna területének körülfárása katonai alakulatok által azzal a céllal, hogy megakadályozzák az éhezők menekülését más köztársaság területére;
- ▶ a levelezés megtiltása;
- ▶ természetbeni büntetések foganatosítása, vagyis a burgonya, hús és más élelmiszerek lefoglalása a parasztoktól;
- ▶ állandó házkutatások végrehajtása az elrejtett tartalékok, búza, vetőmag, hús felkutatása céljából. Az emberektől ilyen akciók idején elvették az öltő ruhájukat, sőt még az elkészített ételüket is;
- ▶ akik ellenszegültek, azokkal további megtorlásokat foganatosítottak, gyakran agyonlőtték őket;
- ▶ a kulák családokat Szibériába és Távol-Keletre deportálták.

A holodomor a több millió halálos áldozat mellett hatalmas károkat okozott a nemzeti életnek is, ugyanis elpusztította az ukrán falut, a népszokások, hagyományok bölcsőjét és az ukrán nyelv védelmezőjét. Átadta helyét a kolhozfalvaknak, melyek soha többé nem lázadtak már a kommunista rendszer ellen. Végérvényesen a múlté lett az a gazdaszellem is, ami az ukrán parasztokat jellemezte. Az ukrán kolhozparasztok lelkébe beköltözött a félelem, a politikai bénultság és passzivitás. A holodomor következtében megtorpant Kelet- és Dél-Ukrajna városainak az ukránosítása. Ezek után a városokba többnyire Oroszországból érkeztek családok. Felszámolták az ukránosítást is.

i

6 **A kommunista kísérletezések folytatása a falvakban.** Az OK(b)P Központi Bizottságának és Központi Ellenőrző Bizottságának együttes ülésén 1933 januárjában Joszif Sztálin kijelentette, hogy be kell fejezni a kolhozok gyorsított létrehozásának a politikáját, ugyanis az ezzel kapcsolatos összes tervet teljesítették. A valóság azonban az volt, hogy meg kellett menteni a válságba került mezőgazdaságot. A hatalom ezért érdekelté akarta tenni a kolhozparasztokat a munkájukban. Sztanyiszlav Koszior, az ukrán kommunisták vezetője kijelentette, hogy *minden kolhoz ezután tudni fogja előre, mennyi terményt és mikor kell beadnia az államnak. A kolhozok minél több búzát fognak elvetni, annál többet aratnak le, és annál több marad náluk.*

Megalakultak a GTÁ-k politikai osztályai, melyek feladata a kollektivizálás további levezénylése és a kolhozok politikai megerősítése volt. Megszüntették a szegényparaszt bizottságokat. A politikai osztályok átvilágították a kolhozok vezető szakembereit. Többüket elbocsátották.

Az ő feladatuk volt a fegyelem biztosítása. 1933-ban a kolhozokból azért zártak ki 34 ezer személyt, mert azzal vádolták meg őket, hogy kulákbérencek. Ha valaki elkésett a munkából, először megrovásban részesült, másodszor megbírságolták, harmadszor pedig kizárták a kolhozból. A kolhozparasztok a háztáji gazdaságaikban csak a szabadidejükben dolgozhattak. A politikai osztályok szigorúan ellenőrizték minden kolhoztag munkavégzését.

1934 végére sikerült felszámolni a válságot a kolhozrendszerben. Fokozatosan növekedni kezdett a termelés, a városokban megszüntették a jegyrendszert. Felszámolták a gép- és traktorállomások politikai osztályait is.

7 A kolhozok a szovjet rendszerben. A parasztok ellenállásának a letörése és kolhozokba való bekényszerítése jelentette az első lépést a mezőgazdaság államigazgatási rendszerének a létrehozásában. A kolhozrendszer megerősítését voltak hivatottak biztosítani az Állami Gép- és Traktorállomások is. A második ötéves terv (1933–1937) idején számuk 592-ről 958-ra növekedett. A GTÁ-k a kolhozok 97%-át szolgálták ki. A gépek alkalmazása könnyebbé tette a parasztok munkáját, és elősegítette a mezőgazdasági termelési módszerek tökéletesítését.

A következő lépést a kollektív gazdaságok közjogi helyzetének a meghatározása jelentette. A kolhozok továbbra is a parasztok önkéntes egyesülései maradtak, akik formálisan a kolhozvagyon tulajdonosai is voltak egyben. Az állami tulajdon mellett a Szovjetunióban megjelent a kolhoztulajdon.

A kolhozparasztok élenjáróinak kongresszusa 1935 februárjában elfogadta a kolhozok új szervezeti szabályzatát, amely törvényesítette a kolhoztulajdont. A szervezeti szabályzat lehetővé tette mindenki számára a kolhozba való szabad belépést. Csökkentette viszont a háztáji gazdaságok nagyságát. Ezt azzal magyarázták, hogy a kolhozparaszt nem a közösségi földeken dolgozik inkább, hanem a sajátján. A kolhozok éves jövedelmét az állami kötelezettségek teljesítése után felosztották a kolhoztagok között a ledolgozott munkaegységek alapján (a munkakezdés és a norma teljesítése tartozott bele).

1937-ben Ukrajna-szerte 27 347 kolhoz működött, melyek 3757 kolhozudvart egyesítettek, összesen 7 millió kolhozparaszttal. A magángazdaságok száma 154 ezer volt, vagyis a parasztporták 4%-a, amelyek a szántóföldek 0,3%-t művelték meg. Az USZSZK falvai gyakorlatilag kollektivizálva voltak.

Marija Demcsenko

A kolhozokban is meghonosodott a szocialista verseny. 1935-ben Pasa Angelina, a sztarobesovoi GTÁ női traktorosa versenyre hívott más női traktoros brigádokat *Százezer lányt a traktorokra!* jelmonddal. A Cserkaszi megyei Marija Demcsenko vállalta, hogy egy hektárról 500 mázsa cukorrépát fog betakarítani. A falvakban terjedt az *ötszázások* szocialista versenye.

A kolhozparasztok anyagi érdekeltségének a bevezetése kifizetődő volt az állam számára is, mivel így nagyobb terméshozamhoz juthattak. A kolhozrendszer azonban a mezőgazdasági termelés leépüléséhez vezetett.

Következtetések. A kollektivizálás történetét több korszakra lehet tagolni:

▶ 1929–1930 – a gyorsított kollektivizálás időszaka, amely gyakorlatilag a teljes kommunista átalakítást jelentette. A parasztoktól elvettek mindent: a munkaeszközeiket, a szarvasmarhájukat, lovaikat, aprójószágukat. Több régióban szovjetellenes lázongások kezdődtek. A parasztok eladták vagy levágták állataikat, elrejtették vagy megrongálták szerszámaikat.

▶ 1930 – a sztálini vezetés áthelyezi a felelősséget a kollektivizálás során elkövetett hibákért a helyi vezetőkre. 1930 márciusában jelenik meg Sztálin *Szédülés a sikertől* című cikke, 1930. március 14-én pedig napvilágot lát az ÖK(b)P KB határozata *A párt vonalától való eltérésről a kolhozmozgalomban és az ellene folytatott harcról*.

▶ 1931–1933 – a teljes kollektivizálás új időszaka és felgyorsítása, ami a holodomorral végződött. A parasztgazdaságok 70%-a kollektivizálva volt.

▶ 1934–1937 – a kollektivizálás befejező időszaka. 1937-ben a parasztgazdaságok 96,1%-a tagosítva volt.

▶ A holodomor végérvényesen megszüntette az ukrán parasztság ellenállását a kolhozosítással szemben és meggyengítette harcát nemzeti jogaiért. A kolhozrendszer a szocialista gazdaság és a parancsuralmi rendszer egyik alappillére lett.

▶ A kollektivizálással nem sikerült elérni az ipar ugrásszerű fejlődését sem, amiért az ukrán nép nagy árat fizetett (kuláküldözés, holodomor, a gazdaszellem kiirtása, gazdasági leépülés és fejtelenség).

Kérdések és feladatok

1. Mit értünk kollektivizálás alatt? 2. Mikor tértek át az általános és teljes kollektivizálásra? 3. Hol jött létre az első gép- és traktorállomás? 4. Mettől meddig tartott a holodomor Ukrajnában? 5. Mit jelentett, ha egy falu felkerült a fekete táblára? 6. Mikor ért véget Ukrajnában a teljes kollektivizálás? 7. Miért hallgatta el az éhínség tényét a bolsevik vezetés? 8. Milyen céllal kaptak az emberek személyi igazolványt?

9. Miben különbözött a teljes kollektivizálás a korábbi évek szocialista átalakítása falun? 10. Miért lázadozott a parasztság a kollektivizálás ellen? 11. Miért propagálta a bolsevik kormány a kulákságnak, mint osztálynak a megsemmisítését? 12. Összefüggött-e egymással a kollektivizálás és az iparosítás? Vagy csak időben estek egybe? 13. Mi volt a célja a GTÁ-nak? 14. Miért nevezik az 1930-as évek elejének éhínségét holodomornak? 15. Miért vezettek a bolsevik átalakulások vidéken a mezőgazdaság válságához? Miben nyilvánult meg ez a válság?

- ★ **16.** Jellemezzétek a holodomor előfeltételeit, okait, méreteit és következményeit!
- ★ **17.** Mik voltak a teljes kollektivizálás eredményei és következményei? Véleményeteket indokoljátok meg!
- ★ **18.** Jellemezzétek a teljes kollektivizálás eredményeit és következményeit a parasztság és az egész Ukrajna számára! Mit gondoltok, érezhetők-e ma az akkori események következményei? Véleményeteket támasszátok alá tényekkel!

26. §. Tömeges megtorlások. A sztálini alkotmány

- **1.** Milyen változásokra került sor az USZSZK társadalmi életében az új gazdaságpolitika idején? **2.** Milyen sajátosságai voltak Szovjet-Ukrajna politikai életének az 1920-as években? **3.** Mit értünk politikai megtorlások alatt? Bizonyítsátok példákkal a szovjet gyakorlatból!

1 **Változások a népesség szociális összetételében.** Mindazon társadalmi-gazdasági és politikai átalakítások, amelyeket a szovjet hatalom megvalósított 1929–1939 között, nagy hatással voltak Ukrajna népességének összetételére. Az iparosítás éveiben jelentősen megnőtt a munkások száma 1926-ban 1 millió 770 ezerről 1939-ben 4 millió 575 ezerre. Ők alkották ezekben az években az ország lakosságának 1/3-át. A gyári és üzemi dolgozók fele ukrán nemzetiségű volt. Megváltozott a proletariátus szakmai összetétele is. Míg korábban többségben voltak a bányászok, addig az iparosítás következtében a gépgyári munkások kerültek túlsúlyba.

Az iparosítás kibontakozása elősegítette a városi lakosság számának gyors növekedését is. 1926–1939 között a városokban élők száma megkétszereződött és az ország népességének a harmadát tette ki. Ennek az lett a következménye, hogy a városokban a lakáshiány egyre nagyobb lett.

A munkások között nőtt a nők száma is. Az 1930-as évek közepére részarányuk elérte a 30%-ot. A szovjet hatalom meghirdette a nők és férfiak egyenlőségét, ami plusz munkaerőt jelentett az iparosítás nagy építkezésein. A nők számára ez a munka nagyon fontos volt, mivel a férfiak egyedül nem tudták eltartani családjaikat.

Az első ötéves terv idején a parasztokból lett a legtöbb munkás. Az 1932–1933-as éhínség miatt elnéptelenedő ukrán falvak megmaradt lakói városokba mentek, hogy elmeneküljenek az erőszakos kolhozosítás, éhezés és megtorlások elől. A hatalom felismerte ennek veszélyességét a mezőgazdasági termelés szempontjából és a városiak számára bevezette a személyi igazolványokat, ahol fel volt tüntetve a személyi igazolvány tulajdonosának

lakáscíme is. A második öt éves terv idején a munkások száma a városi lakosságnak köszönhetően növekedett.

A szovjet államigazgatás számára szükség volt egy jól képzett hivatalnok gárdára, ezért Ukrajnában gyorsan növekedett a köztisztviselők száma is, akik 1928-ban 549 ezren voltak, 1940-ben pedig már 2 millióan.

2 A párt és állami bürokratikus nomenklátúra kialakulása. A szovjet-ukrán társadalmon belül egy új uralkodó osztály volt kialakulóban, a párt és állami bürokratikus **nómenklátúra**. Olyan különböző beosztású *felelős munkatársak* tartoztak hozzá, akik a társadalmi élet, népgazdaság vagy a kommunista párt valamelyik fontos intézményének irányításában vettek részt.

Maga a nómenklátúra kezdetben azon fontos beosztások felsorolását jelentette, melyek betöltését a párt-bizottságok hagyták előzetesen jóvá. A tisztségből való felmentés is kizárólag a pártszervek tudtával történhetett meg. Később nómenklatúrának kezdték nevezni azon emberek csoportját is, akik vezető munkakörben voltak és közös érdekekkel, életmóddal, ideológiával rendelkeztek. A nómenklatúrához való tartozás különböző előjogokat biztosított az adott ember számára, melyek előfeltétele a rendszer hűséges szolgálata volt.

Az 1929–1939-es években a nép életszínvonala az iparosítás és a kolhozosítás következtében lényegesen rosszabb lett.

Nómenklátúra — a szovjet társadalom vezető rétege, uralkodó hierarchiája, melyhez a párt és állami tisztségviselők különböző rétegei tartoztak, akiket a felsőbb szervek neveztek ki beosztásukba.

3 A parancsuralmi rendszer kialakulásának befejezése. Sztálin 1929-et a **nagy fordulat évének** nevezte. Ekkor alakult ki ugyanis végérvényesen a parancsuralmi, diktatórikus rendszer összes sajátosságával együtt.

A Szovjetunióban minden államhatalom gyakorlatilag a kommunista párt, vagyis az ÖK(b)P és az UK(b)P kezében összpontosult. A pártszervek tartották ellenőrzésük alatt a fontosabb tisztségekbe való kinevezéseket és az azokból való elbocsátásokat. Minden felelős beosztásba csak kommunis-ták kerülhettek és tanácsai képviselőjelöltek is kizárólag párttagok lehettek. Egyetlen törvényt sem hagytak jóvá az ÖK(b)P KB Politikai Bizottságának (PB) beleegyezése nélkül. A PB döntött minden fontos kül- és belpolitikai kérdésben. Az egyszerű párttagok gyakorlatilag nem voltak semmilyen hatással a politikai irányvonal alakítására az országban.

i

Személyi kultusz — egy adott vezető tisztséget betöltő karizmatikus vezér mértéktelen felmagasztalása, egyszemélyi tekintélyen alapuló rend. A vezetőt feltétel nélkül tisztelik, rendelkezéseit, döntéseit kritika nélkül elfogadják, bírálóival, mint a nemzet ellenségeivel számolnak le.

Különböző tömegszervezetek formálódtak ezekben az években. Megalakították alkotói szövetségeiket az írók, művészek, melyek ellenőrzésük alatt tartották tagjaik tevékenységét. A munkásokat a szakszervezet egyesítette sorai-
ban, amit a párt ellenőrzött, ezért nem védte a dolgozók érdekeit.

Minden tizennegyedik életévét betöltött fiatal tagja lett a **Komszomolnak**, vagyis a **Össz-szövetségi Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetségnek**. A kisiskolások először **októbristák** voltak, később pedig **pionírok** lettek. Megalapították szervezeteiket a szovjet nők, fiatalok, sportolók stb.

Szovjet plakát 1933-ból

A szovjet rendszer egyetlen hivatalos ideológiája a **marxizmus-leninizmus** volt. Más eszmarendszereket nem engedélyeztek, sőt egyenesen tiltottak. A bolsevikok ellenfelei által írt könyveket kivonták a könyvtári használatból. A marxizmus-leninizmust volt hivatott népszerűsíteni az oktatási rendszer, ezt a feladatot látták el a tömegtájékoztatási eszközök.

1929. december 21-én töltötte be Sztálin az ötvenedik életévét. Addig állami szinten senkinek sem ünnepelték meg a születésnapját a Leninén kívül. Ezen a napon a *Pravda* című lap Sztálinnak volt szentelve. Különböző cikkek jelentek meg róla, de az újság közölte az üdvözlő táviratok szövegét is. Ezt a kezdeményezést más sajtóorgánumok is követték. Így alakult ki fokozatosan Sztálin **személyi kultusza**.

4 Tömeges megtorlások. A parancsuralmi rendszer fontos összetevője volt az emberek állandó félelemben tartása. Ezt a bolsevikok a terror eszközeinek alkalmazásával érték el a sztálini rendszer vélt vagy valós ellenségeivel szemben. A **nagy terror** segítségével akarta felszámolni Sztálin a társadalmi feszültségeket is. Az embereket megfélemlítették, fortélyos félelem igazgatott.

A tömeges megtorlások Ukrajnában kezdődtek el a legkorábban. Az első csapás a régi rendszer értelmiségi gárdáját érte. A sztálini rendszernek a totális ellenőrzés miatt nem nagyon volt ellenzéke. Ettől függetlenül

kirakatperek kezdődtek nem létező titkos szervezetek ellen. Be kellett bizonyítani azt, hogy a Szovjetunión belül még vannak olyan ellenséges elemek, melyek veszélyeztetik a társadalmi békét és az államrendszert. Az első perre 1924-ben az úgynevezett *Tevékenységi központ* ellen került sor.

1929 elején újabb letartóztatási hullám kezdődött az ukrán tudomány, kultúra és az önálló pravoszláv egyház képviselői ellen, akik aktívan kivették részüket az ukránosítás politikájának megvalósításában. A bírósági tárgyalás ellenük 1930-ban volt Harkivban. A perben 45 embert ítélték el, köztük két akademikust (Sz. Jefremovot és M. Szlabcsenkót), 11 professzort, két író, több tudóst. Azzal vádolták meg őket, hogy egy titkos ellenforradalmi szervezetet hoztak létre *Ukrajna Felszabadítása Szövetség* néven, amely fegyveres felkelés útján akarta megdönteni a szovjet hatalmat Ukrajnában.

Ezután a különböző tudományos iskolák képviselői következtek. *Burzoá nacionalizmus* vádjával kizárták őket az akademikusok sorából, felszámolták szakosztályaikat, cenzúrát vezettek be ellenük. Titkos szervezetek tagjának kiáltották ki Mihajlo Hruszevszkijt. Üldözni kezdték a történészeket, nyelvtudósokat és a filozófusokat is, ami gyakran a fizikai megsemmisítésükkel járt. Az oktatás feladata a bolsevik politikai hatalom tevékenységének igazolása és az orosz kultúra terjesztése volt.

Az ÖK(b)P-n belüli ellenzék felszámolása érdekében 1933–1936 között több tisztogatást is végrehajtottak a párt soraiban.

Ebben az időben az USZSZK-ban egy újabb és sokkal szerteágazóbb megtorlási kampány vette kezdetét a rendszer lehetséges ellenségei ellen. Az állambiztonsági szervek áldozataivá váltak az 1917–1921-es ukrán forradalom azon ismert vezetői, akik a Szovjetunióban tartózkodtak. Koncentrációs táborba került az új ukrán kultúra legtöbb munkás- és parasztszármazású képviselője. 1933 májusában nem bírta az ellene folytatott hajtóvadászatot, és önkéntesével vetett véget életének Mikola Hviljovij, júliusban pedig Mikola Szkripnik.

1934. december 1-jén meggyilkolták a leningrádi pártbizottság első titkárát Szergej Kirovot, ami ürügyül szolgált egy újabb terrorhadjárat el-

A Kruselnick család az 1930-as évek elején. A képen látható tíz emberből hatot végeztek ki 1934–1937 között

indításához, melynek célja a bolsevikok hatalmának megerősítése volt. Pár órán belül az SZSZKSZ Központi Végrehajtó Bizottságának Elnöksége elfogadta a terrorcselekmények előkészítésével és végrehajtásával kapcsolatos vádak kivizsgálásáról szóló határozatot. Ezeket az ügyeket 10 nap leforgása alatt ki kellett vizsgálni ügyvéd és ügyész nélkül. Fellebbezésnek vagy kegyelemnek helye nem volt, a kivégzésről szóló ítéletet rögtön végrehajtották.

Az első Kirov-per tárgyalása Kijevben volt, melynek az ukrán nemzeti mozgalom egykori résztvevői lettek az áldozatai. Az állambiztonsági szervek munkatársai nyomozást indítottak a nem létező Ukrán Nacionalisták Egyesülete és állítólagos tagjai, a galíciai értelmiségiek ellen. 1934. december 13–15-én került sor a perre, melynek során 37 embert ítélték golyó általi halálra.

Az 1930-as évek második felében a megtorlások még jobban felerősödtek. Sztálin a tömeges megtorlásokat azzal magyarázta, hogy a „szocializmus építése során fokozódik az osztályharc”. Az ellenséget pedig ki kell irtani a boldogabb jövő érdekében. Egy 1935. április 7-én elfogadott határozat értelmében szabad volt bíróság elé állítani minden 12. életévét betöltött személyt és akár halálra is ítélték őket.

Az ÖK(b)P KB 1937 februárjában–márciusában megtartott plénuma után a terror tömegessé vált. Hogy megkönnyítsék az államvédelmi

szervek munkáját a nép ellenségeinek felkutatása terén, engedélyezték számukra a fizikai kényszerítő eszközök alkalmazását a letartóztatottakkal szemben. Ennek következtében egyre több *ellenforradalmi szervezetet* lepleztek le résztvevőikkel együtt. Kijevben voltak a legjelentősebb közülük az *Ukrán Nacionalista Központ, Ukrán Katonai Szervezet, Lengyel Katonai Szervezet, Fehérgárdista Központ*. 1930–1941 között összesen 100 központot, tömörülést és szervezetet számoltak fel. A megtorlások áldozata lett a *nagy terror* idején az UK(b)P vezetősége is. A Központi Bizottság 62 tagja közül 56-ot, a Politikai Bizottság 11 tagja közül pedig tízet végeztek ki. A Szervezési Bizottság mind a kilenc tagját agyonlőtték. Nem kerülte el ezt

A Bikovnya község melletti (ma Kijev északkeleti külvárosa) erdőségben található Ukrajna azon temetője, ahol a kommunista terror legtöbb áldozata van eltemetve. Több forrás adatai szerint itt 15-től 100 ezerig alusszák örök álmukat azok, akiket 1937–1941 között végeztek ki az NKVD legényei minden bírósági ítélet nélkül.

a sorsot az UK(b)P KB első titkára, Sztanyiszlav Koszior sem. 1938-ban az UK(b)P KB első titkára Nyikita Hruscsov lett.

A sztálini terror gépezete nem kerülte el a hadsereget sem. Kivégezték Jona Jakirt, a kijevi katonai körzet parancsnokát egész törzskarával együtt. Rajtuk kívül több száz katonatiszt, parancsnok, szakember lett a megtorlások áldozata vagy a koncentrációs táborok foglya. A megtorlások aláásták a Vörös Hadsereg harcképességét.

1929 és 1941. június 21-e között a tömeges megtorlások áldozata lett Ukrajna 739,9 ezer állampolgára. Az áldozatok valódi számát azonban nem tudja senki, valószínűleg több milliós nagyságrendű.

5

A sztálini alkotmány. 1935 februárjában a tanácsok VII. kongresszusa határozatot hozott a Szovjetunió új Alkotmányának a kidolgozásáról és elfogadásáról. Az alaptörvény többek között célul tűzte ki a választási rendszer demokratizálását, vagyis a többlépcsős, nyílt és nem egyenes választásokat fel akarták cserélni egyenes, egyenlő választásokra titkos szavazás útján. **1936. december 5-én** a VIII. rendkívüli tanácskongresszus elfogadta a **Szovjetunió Alkotmányát**, amely kimondta, hogy az országban felépült a szocialista társadalom. Bevezették az egyenes, egyenlő és titkos választásokat. A parasztok a munkásokhoz hasonló választójogot kaptak. Mindenhová szavazhattak, és mindenhová megválaszthatták őket. Az új választótörvényben már nem voltak úgynevezett választójogtól megfosztott személyek, vagyis a régi kizsákmányoló osztályok képviselői. Mindenki részt vehetett a választásokon. A tanácskongresszusok helyett bevezették minden szinten a tanácsgyűléseket. Országos szinten ez a Legfelsőbb Tanács volt. Ez lehetővé tette a fontos határozatok gyorsabb elfogadását. Az 1936-os új alkotmány rögzítette az ÖK(b)P vezető és irányító szerepét a társadalomban.

A szövetségi példa alapján az USZSZK XIV. tanácskongresszusa 1937 januárjában jóváhagyta Ukrajna Alkotmányát. Az ország új neve **Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság** lett. A törvényhozói hatalmat a köztársaság területén az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa képviselte, két ülése között annak Elnöksége. A legfőbb végrehajtói-rendelkezői hatalom pedig továbbra is a Népbiztosok Tanácsának kezében maradt.

1937. december 12-én választásokat tartottak a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsába. A választásokon részt vett a választásra jogosult választópolgárok 97%-a. Szavazni csak a kommunisták és pártonkívüliek választási tömörülésének egyetlen listájára lehetett, ahol egy jelölt neve maradhatott, a többi ki kellett húzni.

Az új alkotmány meghirdette a gyülekezési, szólás-, sajtó- és lelkiismereti szabadságot, a lakás és személy sérthetlenségét, a levelezés titkosságát, a védelemhez való jogot a nyílt bírósági tárgyalásokon. Ezek a deklarált szabadságjogok a szovjet állampolgárok számára éppen a *nagy terror* idején meglehetősen cinikusak, ironikusak voltak.

Következtetések. 1929–1938 között az iparosítás és kollektivizálás következtében jelentősen megváltozott Szovjet-Ukrajna népességének szociális összetétele.

- ▶ A szovjet társadalom uralkodó osztályává ebben az időben a párt és állami nomenklatura vált.
- ▶ A köztársaság népességének életszínvonala az erőltetett iparosítás és teljes kollektivizálás következtében nagyon megromlott.
- ▶ Az NKVD megtorló, büntető hatóságai a hatalomért folytatott harc fő eszközeivé váltak. A terror elérte mindenkit a társadalmon belül.
- ▶ A sztálini alkotmány a tanácsok rendszerén keresztül biztosította a bolsevik párt diktatúráját, bár a néphatalom látszatát keltette.

Kérdések és feladatok

1. Melyik társadalmi csoport nőtt a legdinamikusabban 1929–1938 között? 2. Kiknek nem lehetett személyi igazolványuk az USZSZK-ban? 3. Mi a nomenklatura? 4. Mikor vezették be Ukrajnában a jegyrendszert a kenyérrel való kereskedelemre? 5. Hány ember vált a megtorlások áldozatává 1933–1938-ban Ukrajnában?
6. Hogyan változott meg Szovjet-Ukrajna szociális összetétele 1929–1938 között? 7. Hogyan jött létre a párt és állami bürokratikus nomenklatura? 8. Hasonlítsátok össze az emberek életszínvonalát a NEP és a szovjet modernizálás idején!
9. Jellemezzétek a tömeges megtorlásokat Ukrajnában! 10. Miért volt ellentétben egymással a szovjet valóság és a szovjet alkotmány? 11. Állítsátok össze az *USZSZK társadalmi-politikai életének jellemző vonásai 1929–1938 között* táblázatot! 12. Készítsétek el a *Társadalmi-politikai élet Ukrajnában 1929–1938 között* témakör kibővített vázlatát!
13. Készítsétek beszámolót a tömeges megtorlások áldozatairól a korabeli Szovjet-Ukrajnában! 14. Miért alakult ki Jozsif Sztálin személyi kultusza? Válaszokat indokoljátok meg!

27. §. Szovjet-Ukrajna nemzeti-kulturális élete

- ▶▶ 1. Milyen sajátosságai voltak a kultúra fejlődésének Ukrajnában 1917–1921 között? 2. Mik voltak a korabeli oktatás, tudomány, irodalom és művészet főbb vívmányai? 3. Mi jellemezte a bolsevikok kultúrpolitikáját? 4. Mi az ukránosítás? 5. Milyen új vonásokkal gazdagodott a vallási élet abban az időben?

1 A kultúra fejlődésének sajátosságai.

Az ukrán kultúra fejlődésének az 1920–1930-as években két, egymástól különböző korszaka volt. Az 1920-as években a virágkorát élte, az 1930-as években pedig a megsemmisülés fenyegette.

A szovjet vezetés kultúrpolitikájának hivatalos megnevezése ebben az időben a **kulturális forradalom** volt.

A kommunisták rövid idő leforgása alatt tervbe vették az írástudatlanság felszámolását, a népoktatási rendszer kiépítését, egy új, a hatalomhoz hűséges értelmiség megteremtését, az irodalomnak, művészeteknek és a bölcséleti tudományoknak az átalakítását a társadalomra gyakorolt ideológiai befolyás eszközeivé, a tudományos vívmányok felhasználását a szocialista építés során.

A bolsevikok által létrehozott rendszer számára végrehajtókra és nem öntudatos emberekre volt szükség, akik aktív szerepet vállalhattak volna a társadalmi folyamatokban. A kommunista építés hatalmas tervei, az új ember nevelése viszont megfelelő tudásszintet és kulturális színvonalat követelt a folyamatokban résztvevőktől. Ezért voltak az 1920–1930-as évek kulturális átalakításai ellentmondásosak és kétségesek.

A társadalom szellemi életének jellemző sajátosságai voltak ebben az időben a folytonos útkeresések, megújulási törekvések, a régi beidegződések elhagyása, az írástudatlanság felszámolása, a kulturális értékek eljuttatása a széles tömegekhez. Másfelől viszont gyors ütemben zajlott a kulturális folyamatok egy irányba terelése, központosítása, totális alávetése a kommunista ideológiának, a kulturális színvonal romlása.

Az 1920-as évek végén kezdetét vette az ukránosítás felszámolásának folyamata. Nacionalizmussal és függetlenségi törekvésekkel vádolták meg azokat, akik ukránul beszéltek, egyre nagyobb bizalmatlanság vette őket körül.

Az ukrán kultúra, hasonlóan a többi köztársasághoz, a kommunista diktatúra és a sztálini terror kedvezőtlen viszonyai között fejlődött. A marxizmustól való minden eltérést szigorúan büntettek. A tiltott és támogatott ábrázolási formák, stílusok és műfajok rendszere hatékonyan működött ezekben az esztendőkből.

2 Oktatás. A bolsevikok egyik legfontosabb feladata az oktatás terén az írástudatlanság felszámolása volt. 1920 tavaszán köteleztek minden

Kulturális forradalom — a szovjet hatalom által foganatosított átalakítások a kultúra terén az 1920-as évek végén és az 1930-as években. Feladatai közé tartozott a népesség kulturális elmaradottságának leküzdése, harc az írástudatlanság ellen, a marxista ideológiából táplálkozó szocialista kultúra kizárólagosságának a megteremtése.

Szovjet plakát 1930-ból

A. Dejneka alkotása

? Mikor valósult meg a plakáton olvasható jelmondat?

8 és 50 év közötti személyt, hogy tanuljon meg írni-olvasni anyanyelvén vagy oroszul. Az írástudatlanság felszámolását a Politikai-oktatásügyi Főbiztosságra bízta, melynek keretei között működött az írástudatlanság ellen küzdők köztársasági bizottsága. **Kultúrharcosoknak** nevezték azokat a személyeket, akik a betűvetést tanították. 1923-ban megalakult a *Le az írástudatlansággal!* társaság Hrihorij Petrovskij vezetésével. A NEP idején körülbelül 2 millió ember tanult meg írni és olvasni. Az írástudatlanok száma a felnőtt lakosság körében 76%-ról 43%-ra csökkent.

A 30-as években felgyorsult az írástudatlanság felszámolásának folyamata a felnőtt lakosság körében. Esti iskolákat kezdtek szervezni a felnőttek számára. Ennek az lett az eredménye, hogy 1939-ben az ötven évnél fiatalabb felnőtt lakosságnak mindössze 15%-a nem tudott írni és olvasni.

Az oktatási reform pozitívumai közt kell említeni a tandíj eltörlését, az esti, a levelező tagozatos és a koedukált iskolák létrehozását, az iskolák elválasztását az egyháztól, a különböző társadalmi rétegek egyenlőségének biztosítását az oktatásban, a nemzetiségi nyelveken való tanítást, az oktatási intézmények hálózatának a növekedését, modern oktatási módszerek bevezetését.

Az oktatási rendszer az 1920-as években a következőképpen épült fel: 4 és 8 éves korig a gyerekek óvodába jártak vagy gyermekotthonban nevelkedtek; 8-tól 15 éves korukig gyermekotthonokban éltek és hétosztályos munkaiskolákba jártak; 15 éves koruktól kétéves szakképzésben vettek részt. A hétosztályos iskolákban a tanulókat elsősorban a termelésben való részvételre, és nem a főiskolákban való továbbtanulásra készítették fel. Megváltoztak a tanítási módszerek is.

1930 júliusában bevezették a **kötelező négyosztályos oktatást**. Ukrajnában tömeges kampány kezdődött – *Össznépi menet az általános oktatásért* címmel. Az országban az 1932/1933-as tanévben a 10 év alatti gyermekek 98%-a tanult, és csak 22 ezer iskola működött az összesen 4,5 millió tanulóra Ukrajna-szerte. Új iskolákat kellett építeni.

1934-ben jött létre a szovjet iskolák egységes rendszere, ami magába foglalta a négyosztályos elemi iskolát, a hétosztályos általános és a tízosztályos középiskolát. Mindenütt nagy volt a tanárhiány. A második ötéves terv végére a városokban befejeződött az áttérés a kötelező hétosztályos oktatásra, falu helyen pedig az elemi iskolák váltak kötelezővé.

1938–1939-től kezdve a nem orosz tanítási nyelvű iskolákban bevezették második osztálytól tizedik osztályig az orosz nyelv és irodalom oktatását, heti 4–5 órában. Ez gyakorlatilag Ukrajna iskoláinak az eloroszosítását jelentette.

Mikola Szkripnik utóda, Volodimir Zatonszkij oktatási népbiztosként javasolta az osztályidegen tanárok elbocsátását a tanintézményekből. Ennek értelmében a köztársaság 140 ezer tanítója közül el kellett bocsátani 50 ezret.

Ukrajna bolsevik kormánya meghirdette az új egyetemi felvételi rendet, melynek értelmében a főiskolákra elsősorban a munkások és szegényparasztok gyermekei nyerhettek felvételt. Az érettségivel nem rendelkező diákok számára 1921-ben hároméves munkásfakultások (szakérettségi tanfolyamok) nyíltak a középiskolai tantárgyak elsajátítása céljából. A munkásfakultások diákjai ösztöndíjban részesültek és diákszállókban laktak. 1925-ben az USZSZK területén 30 munkásfakultás működött 7,5 ezer diákkal.

Sulgovka község negyedik osztályos tanulói.
Dnyipropetrovzszk megye, 1939

Az ukránosítás idején az USZSZK Népbiztosainak Tanácsa határozatot hozott az ukrán tanítási nyelvre való fokozatos áttérésre a felsőoktatásban. A hadseregben is az ukrán lett a szolgálati nyelv. 1921-ben megkezdte munkáját a Harkivi Pártfőiskola, 1922-től az Artyom Kommunista Egyetem, ahol az UK(b)P számára képezték a helyi kádereket.

Az USZSZK felsőfokú tanintézményei 1922–1929 között a főiskolák és technikumok voltak. A technikumokba 17 éves koruktól nyertek felvételt a diákok, akik valamilyen szakmát sajátíthattak ott el. **1933-ban** helyreállították az egyetemek működését Kijevben, Harkivban, Dnyipropetrovzszkban és Odesszában. 1934-ben bevezették a kandidátusi és doktori tudományos fokozatokat, a docens és professzor egyetemi tanári címeket. 1935-ben megszüntették a korlátozásokat az egyetemi felvételnél származás alapján.

3 Tudomány. A tudományos élet központja az Ukrán Tudományos Akadémia volt, amelyet 1921-ben **Összukrán Tudományos Akadémiává** szerveztek át (ÖUTA). 1922 májusában az ÖUTA élére **Volodimir Lipszkij** híres botanikus került és 1928-ig maradt beosztásában. Az ÖUTA-n belül három szakosztály működött: történelmi-bölcseleti, fizika-matematikai és társadalmi-gazdasági. 1924-ben az akadémiának harminc rendes tagja volt. 40 tudományos kutatóintézetében pedig 400 tudományos munkatárs dolgozott.

Volodimir Lipszkij

A társadalmi-gazdasági szakosztályon különösen eredményesen működött a demográfiai intézet. A fizikai-matematikai szakosztályon Dmitro Hrave, Mikola Krilov matematikusok, Ivan Schmalhausen zoológus, Lev Piszarzszevszkij és Volodimir Kisztyakivszkij kémikusok folytatták kutatómunkájukat. Mikola Krilov és Mikola Boholjubov matematikusok új tudományágat hoztak létre, a nemlineáris mechanikát. A hídépítés szakértője pedig Konsztantin Sziminszkij volt.

1936-tól kezdve az új működési szabályzat elfogadása után az intézmény neve USZSZK Tudományos Akadémiája lett, amelyet 1928–1929 között Danilo Zabolotnij vezetett, 1930-tól pedig Olekszandr Bohomolec.

1928-ban nyílt meg Harkivban az Ukrán Fizikai-Műszaki Kutatóintézet. Itt sikerült először széthasítani a lítiumot. A kutatóintézet munkatársa volt ekkor Igor Kurcsatov, a szovjet hidrogénbomba atyja és Lev Landau is.

1932-ben Jevhen Paton megalapította a Villanyhegesztési Kutatóintézetet. Ő dolgozta ki az olvasztóadallékkal végzett villanyhegesztés módszerét, amit a gyakorlatban a Magnytogorszki Kohászati Kombinátban alkalmaztak először.

Danilo Zabolotnij

Fontos szerepet játszott a tudományos fejlődés szempontjából Naum Akhiezer, Mihajlo Kravcsuk matematikusok; Lev Piszarzszevszkij, Olekszandr Brodskij kémikusok; Olekszandr Bohomolec, Ivan Schmalhausen biológusok; Volodimir Filatov és Mikola Sztraszseszko orvosok munkássága.

Eredményes munkát fejtettek ki Ukrajna történetének tanulmányozása során Dmitro Bahalij, Mihajlo Hruszevszkij, Mikola Vaszilenko, Matvij Javorszkij. A nyelvtudomány és irodalomtudomány kiváló művelői voltak Ahatangel Krimszkij, Szerhij Jefremov és Mikola Zerov.

A tömeges megtorlások idején az ukrán tudósokat is kegyetlenül üldözték. Sokukat letartóztatták, munkatáborokba küldték. Matvij Javorszkij történeoszt 1932-ben tartóztatták le, 1937-ben pedig kivégezték. Mihajlo Hrusevszkij történész 1924-ben tért haza a száműzetésből. 1931-ben ismét letartóztatták, és később arra kényszerítették, hogy Moszkvába költözzön. 1934-ben rejtélyes körülmények között életét vesztette.

4 Irodalom. Az ukránosítás hatására az ukrán irodalom a **nemzeti újjászületés korszakát** élte. Az irodalmi élet központja ebben az időben Harkiv volt, ahol különböző művészeti egyesületek alakultak. Proletár írók alkották a *Hart*, paraszti származásúak pedig a *Pluh* tagságát. Sok fiatal tollforgató látogatta az *Aszpanfutot*, *Lankát*, *Molodnyakot*, *MARSZ*-ot és az *Avangardot*. Kijevben jött létre a neoklasszikusok csoportja, akik nem ismerték el a kommunisták által népszerűsített proletárirodalmat és a nyugat-európai irodalom hagyományait követték.

Szocialista realizmus — a Szovjetunióban engedélyezett egyedüli hivatalos alkotói módszer az irodalomban és más művészetekben. A szoc-reál művek a szocialista rendszer dicsőítéséről, a munka hőseinek a megénekléséről szóltak.

5 Színház- és képzőművészet. A kor legmeghatározóbb színházi személyisége **Lesz Kurbász** volt, az ukrán színház nagy reformátora. 1922. március 31-én megalapította a Berezil Színházat. (Nevét a berezeny, március szó után kapta – *a ford. megj.*) Színpadán elsősorban nyugat-európai és ukrán klasszikusok műveit mutatták be. A kortársak közül leginkább Mikola Kulis színdarabjai voltak a legnépszerűbbek. A Berezil maga köré gyűjtötte az ukrán színjátszás kimagasló személyiségeit: Panasza Szakszahanszkijt, Ivan Marjanenkót, Amvroszij Bucsmát, Marjan Kruselnickijt, Olekszandr Szergyukot. 1925-ben Ukrajnában összesen 45 hivatásos színház működött.

A zeneművészetben kitűntek tevékenységükkel Hrihorij Verjovka, Lev Revuckij, Pilip Kozickij, Borisz Ljatosinszkij zeneszerzők. A DUMKA kórus Szovjetunió leghíresebb kórusa volt. Élén az örökös karmesternek kinevezett Nesztor Horodovenko állt.

A képzőművészetben szintén több művészeti egyesület jött létre. Megalakult a Vörös Ukrajna Művészeinek Egyesülete. A korszak híres képzőművészei voltak: Ivan Jizsakevics, Fegyir Kricsevszkij, Karpo Trohimen-

Lesz Kurbász

M. Manizer: Tarasz Sevcsenko emlékműve Harkivban, 1935

ko, akik a korabeli események valóságghű ábrázolását nyilvánították legfontosabb feladatuknak. Tovább folytatták tevékenységüket az Ivan Bojcsuk követőiből alakult bojcsukista iskola kitűnő művészei. Alkotásaikon utánozhatatlan módon ötvöződtek az ősi ukrán és bizánci festészet elemei.

Az 1920-as évek művelődési életében fontos helyet foglalt el a filmszínház. 1922-ben kezdte meg működését az odesszai, 1927-ben pedig a kijevi filmstúdió, amely Európa egyik legnagyobb filmgyártó műhelye volt akkoriban. Nagy népszerűségnek örvendett Volodimir Hargyin 1923-ban rendezett *Osztap Bandura* című filmje Marija Zanykovecka főszereplésével. A 20-as években vált ismerté Olekszandr Dovzszenko filmrendező, aki 1928-ban megalkotta a *Zvenihorát*. 1924–1925 között Ukrajnában összesen tizenöt filmet forgattak és több mint 500 filmszínház működött.

Az 1920-as évek kulturális pezsgését hanyatlás követte az 1930-as években, bár akkor is születtek kiváló alkotások. 1935-ben készült el Matvij Manizer monumentális alkotása, a Tarasz Sevcsenkót ábrázoló emlékmű, amely Harkivban található.

A sztálini terror elérte Ukrajna művészeti életét is. 1933-ban Lesz Kurbászt ukrán burzsoá nacionalizmussal vádolták meg és letartóztatták. 1937-ben vesztette életét a GULAG-on. 1937-ben a megtorlások áldozata lett Mihajlo Bojcsuk festőművész is és vele együtt a festőiskolája.

A sztálini terrornak nagyon sok író, költő, művész esett áldozatául. Az 1920–1930-as éveket ezért **kivégzett (agyonlőtt) újjászületésként** emlegetik.

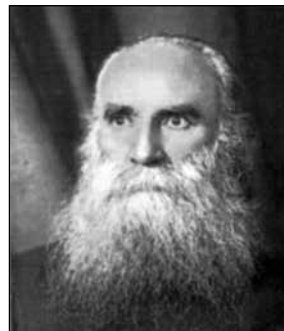
Az ukrán nacionalizmus megnyilvánulásainak felkutatása túlment a józan ész határain. Az UK(b)P egyik ideológusa például a kobozt és a bandurát osztályidegen hangszereknek kiáltotta ki, melyek a hetmanok idejére emlékeztetnek és népszerűsítik a kozák romantikát. 1934 decemberében ezért Harkivban a városok és falvak köztársasági olimpiájának záróünnepségén 300 kobzost valamint vándorénekest gyűjtöttek össze, tartóztattak le, majd lőttek agyon.

6

Vallási élet. A bolsevik hatalom kezdetektől fogva ateista, istentagadó volt. A vallást a népek ópiumának tartotta, és harcot indított ellene. Az állami ateizmus a kulturális forradalom szerves része volt.

Különösen kegyetlen üldözésnek volt kitéve az Ukrán Autokephal Pravoszláv Egyház, melyet 1929-ben szovjetellenes tevékenységgel vádoltak meg, 1930-ban pedig feloszlatták. Vaszil Lipkivszkij, Mikolaj Boreckij, Ivan Pavlovskij metropoliták 2 ezer pappal együtt a megtorlások áldozatai lettek. Az 1930-as évek második felében egyik egyházközségben sem tartottak misét ukrán nyelven.

Joszif Sztálin a második ötéves tervet 1933–1937 között *istentagadó ötéves tervvé* és a *vallás kiirtásának ötéves tervévé* nyilvánította. 1934–1935-ben megkezdődött a kulturális létesítmények lerombolására irányuló terv végrehajtása. Kijevben lerombolták a Mikilszki Katonai-székesegyházat, az Aranykupolás Szent Mihály-székesegyházat, a Három szentek templomát, Harkivban a Szent Miklós-kolostort, Poltavában a Nagyboldogasszony-székesegyházat. Az 1930-as évek közepére az ukrán templomoknak csak a 9%-a maradt meg az 1913-as évekhez képest. Ukrajnában a hívő emberek többé nem voltak egyenrangú állampolgárok, másodrendű emberekké váltak, akiknek titkolni kellett vallásos meggyőződésüket.

Vaszil Lipkivszkij

! Következtetések. A többségi nemzetek befolyásának fokozására irányuló politika Ukrajnában ukránosítás néven vált ismertté és pozitív változásokat eredményezett a kulturális életben.

▶ Az oktatás területén is jelentős változásokra került sor, melyek az írástudatlanság felszámolásával, az oktatás fejlődésével és mindenki számára való elérhetőségével voltak kapcsolatban.

▶ Az 1920-as években az irodalomban és művészetekben nemzeti újjászületés kezdődött, de a kommunista pártvezetés beavatkozása következtében semmissé váltak annak eredményei. Üldözni kezdték minden olyan művészt, aki nem a szocialista realizmus szellemében alkotott.

▶ Az állam totális ellenőrzése alá vonta a korabeli Ukrajna egész kulturális életét. Tömeges megtorlások kezdődtek, melyeknek áldozatává vált az alkotó értelmiség színe-java (kivégzett (agyonlőtt) újjászületés).

▶ Minden egyházközséget üldözni kezdték az állam ateista politikája miatt.

Kérdések és feladatok

1. Milyen feladatokat tűzött maga elé a szovjet hatalom a kultúra terén? Mit értettek *kulturális forradalom* alatt? 2. Mikor jött létre a *Le az írástudatlansággal!* társaság? Ki volt a vezetője? 3. Mikor szervezték át az Ukrán Tudományos Akadémiát Összukrán Tudományos Akadémiává? Milyen három szakosztály működött a keretei között? 4. Mikor vezették be a kötelező négyosztályos oktatást? 5. Hány egyetem volt az USZSZK területén 1933-ban? 6. Mi a szocialista realizmus? 7. Mikor számolták fel az Ukrán Autokephal Pravoszláv Egyházat?

8. Jellemezzétek az ukránosítás bevezetésének okait, végrehajtásának formáit és tartalmát! 9. Milyen változásokra került sor az oktatás terén az 1920–1930-as években? 10. Hogyan fejlődött a tudomány az USZSZK-ban? Mik voltak a főbb tudományos eredmények? 11. Jellemezzétek az irodalom és a művészetek fejlődését ezekben az években! Miért élte a 20-as években az ukrán kultúra a virágkorát, és miért került az 1930-as évek elejére a megsemmisülés szélére?

12. Alkossatok kis csoportokat, és vitassátok meg az alábbi kérdést: *Milyen jelenségek jellemezték az egyházi életet? Miért? Miben tért el az 1920-as évek egyházi élete az 1930-as évek egyházi életétől?* 13. Állítsátok össze az *Ukrán kultúra fejlődése az 1920–1930-as években* táblázatot!

A kultúra területe	Eredmények, híres személyiségek

14. Készítsetek beszámolót híres korabeli írókról vagy művészekről (egyről vagy kettőről)! 15. Sz. Kulcsickij a NEP-ről azt írta, hogy *a bolsevik rendszer egyik kezével elősegítette a nemzeti kultúra fejlődését, támogatta a népi származású tehetségek kibontakozását és a kulturális értékek eljuttatását az egyszerű emberekhez, másik kezével viszont keresztbe tört minden olyan alkotó sorsát, aki nem a kommunista ideológia kánonja szerint alkotott.* Milyen tényekre támaszkodva formálhatott ilyen véleményt a történész? Mi volt az oka a szovjet rendszer ilyen kultúrpolitikájának? 16. Fejtsétek ki a véleményeteket a szovjet hatalom hatásáról az ukrán kultúra fejlődésére!

Gyakorlati foglalkozás

1. A *holodomor* az okmányok, visszaemlékezések és számok nyelvén.

2. A *szovjet ember* elképzelt, propagált képe és a mindennapi élet

Előkészítő feladatok *A kommunista parancsuralmi rendszer kialakulása és megszilárdulása Ukrajnában* című fejezet összegzéséhez és a tematikus felméréshez

V. FEJEZET. A NYUGAT-UKRÁN FÖLDEK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

28. §. Ukrán földek a második Rzeczpospolita kötelékében

- 1. Mikor állt fenn a Nyugat-Ukrán Népköztársaság? 2. Miért nem tudta megvédeni függetlenségét Lengyelországgal szemben? 3. Mik voltak a rigai béke feltételei a szovjetköztársaságok és Lengyelország között?

1 A lengyel uralkodó körök politikája az ukrán földeken. A felszabadító törekvések veresége után a nyugat-ukrán földek Lengyelország, Románia és Csehszlovákia kötelékébe kerültek. A lengyelek elfoglalták Kelet-Galíciát, Nyugat-Volinyt, Polisszját, Holm-vidékét és Pidljassját. Az 1931-ben megtartott népszámlálás adatai szerint 5,6 millió ukrán élt ezeken a területeken. A lengyel kormány végső célja az ukrán földek ellengyelesztése volt, bár a politikai széljárástól függően többször módosította az ukránokkal kapcsolatos politikáját.

1919–1923 között a lengyel vezetés a nemzetközi közvélemény előtt minden lehetséges módon próbálta bizonyítani jogát ezekhez a területekhez és abbéli szándékát, hogy biztosítja a nemzeti kisebbségek jogait. Az 1921-es lengyel alkotmány engedélyezte az ukránok nyelvhasználatát a mindennapi életben és az ukránul való tanulás jogát az elemi iskolákban. Az 1922. március 26-án elfogadott törvény értelmében önkormányzatot adott Kelet-Galícianak (a lvivi, sztanyiszlavi és a ternopili vajdaságoknak). 1923. március 14-én Anglia, Franciaország, Olaszország és Japán követi elismerték Lengyelország jogát Kelet-Galíciához, ezért az autonómia nem valósult meg. Az ukránok sem ültek ölbe tett kézzel ebben az időben és saját jogaik védelmére keltek. 1921-ben bojkottálták például a népszavazást, 1922-ben pedig a szejmbe történő választásokat. Egy ukrán állam létrejöttében azonban egyik európai ország sem volt érdekelt.

1923–1926 között a lengyelek politikáját az asszimilációs törekvések jellemezték leginkább a nyugat-ukrán területeken. Az ország területét ezért két kategóriára osztották: **A- és B-kategóriás Lengyelországra**. Az A-kategóriás Lengyelországhoz a lengyel etnikai területek tartoztak és az állam minden lehetséges eszközzel támogatta gazdasági-szociális fejlődésüket. A B-kategóriás Lengyelország a nyugat-ukrán és nyugat-belorusz területeket jelentette. Keleti peremvidéknek is nevezték. A kormány itt tudatosan visszafogta a

---

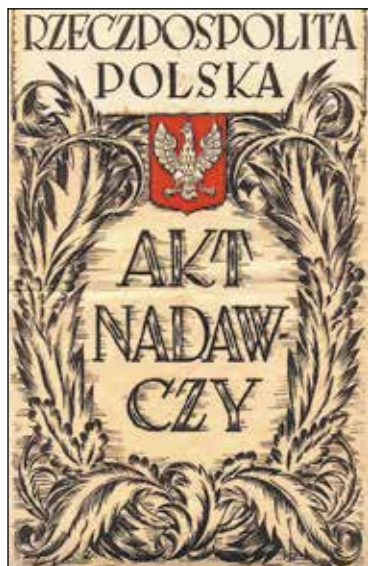
Asszimiláció — egy önálló nép önkéntes vagy kikényszerített beolvadása más, általában nagyobb lélekszámú népbe, nyelvének, szokásainak a feladása, elfelejtése.

A-kategóriás Lengyelország — a második Rzeczpospolita lengyelek által lakott része.

B-kategóriás Lengyelország — a második Rzeczpospolita ukránok és beloruszok által lakott része.

Az oszadnyikok földtulajdonjogáról szóló okirat 1922-ből

társadalmi-gazdasági fejlődést és nem adott semmi kedvezményt a nemzeti kisebbségeknek. Döcögve haladt itt az agrárreform is. Egy titkos körlevélben pedig közölték, az ukránok a földesúri földeknek csak az 5%-át kaphatják meg, melyeket **parcellákra** kell osztani és úgy eladni.

1924. július 31-én a lengyel nyelvet törvényileg államnyelvvé nyilvánították. Megkezdtek az ukrán iskolák bezárását. A lengyel kormány meg szeretne volna szüntetni az *Ukrajna* és *ukrán* kifejezéseket is. A legjobb földeket Nyugat-Ukrajna területén lengyel telepesek, vagyis **oszadnyikok** kapták meg. Az 1930-as évek végén már 47 ezer ilyen oszadnyik gazdaság volt, melyek 500 ezer hektárnyi területet birtokoltak. A termőföld krónikus hiánya miatt az ukrán parasztok helyzete nagyon megromlott, ami kiélezte az ukrán–lengyel viszonyt a régióban. Egy emigrációs hullám is elindult ekkor a tartományból, melynek során 200 ezer ukrán hagyta el szülőföldjét.

Az 1926-os politikai válság újabb fordulathoz vezetett a lengyelek ukránokkal kapcsolatos politikájában. A harmadik időszak (1926–1937) Józef Pił-

sudski **szanációs rendszerének** kialakulásával volt kapcsolatban. Az új politika engedményeket tett a nemzeti kisebbségeknek, így az ukránoknak is. Piłsudski szakított a nemzeti asszimiláció gondolatával és inkább az állami asszimilációt helyezte előtérbe. Megpróbálta a nemzeti kisebbségek képviselőit példás lengyel állampolgárokká tenni, a lengyel politikai nemzet részeivé. Az új nemzetiségi politika egyik próbaköve Voliny átváltoztatása volt a *lengyel–ukrán megegyezés bölcsőjévé*, amit Voliny vajdája, Henrik Juzevszkij irányított, aki korábban Petljura kormányában tevékenykedett belügyminiszter-helyettesként. Az új politikának köszönhetően növelték a tőkebefektetéseket Voliny gazdaságába és kétnyelvű (utraquista) iskolákat hoztak létre, némileg ukránosították a pravoszláv egyházat is.

Ezekkel az intézkedésekkel egymás ellen szeretnék volna hangolni a galíciaiakat és a volyniakat, a lengyelbarátság ellenfeleit annak támogatóival. A lengyel ukránpolitikának elő kellett segítenie Lengyelország pozitív arculatának kialakulását külföldön, mint egy olyan államét, amely tiszteletben tartja a nemzeti kisebbségek jogait. Vonzóvá akarta azon felül tenni Lengyelországot azon ukránok számára, akik az USZSZK-ban átéltek a holodomort és a tömeges megtorlásokat.

1935-ben Kelet-Galícia legnagyobb ukrán politikai pártja, az **UNDE** irányt vett a lengyel–ukrán viszony normalizálására. A párt elnökét, Vaszil Mudrijt a lengyel szejm alelnökévé választották. Amnesztiában részesültek a Bereza Kartuska koncentrációs tábor (1934-ben hozták létre a politikai elítéltek számára) foglyai. A varsói kormány békülékenyebb hangvételét élesen elutasították az ukránellenes beállítottságú helyi tisztviselők, földesurak, oszadnyikok. Az ukrán nemzeti élet bármely megnyilvánulását ezek az erők úgy magyarázták, mint a lengyel állam iránti hűtlenséget és szeparatizmust. Egy pár évvel korábban a radikális beállítottságú ukránok terrorcselekményeire a lengyelek **pacifikációs kampánnyal** (1930) feleltek, ami pogromokkal, az ukrán intézmények lerombolásával járt. A megbízhatatlannak tartott ukránokkal szemben minden terrorcselekmény esetén a kollektív bűnösség elvét alkalmazták.

A pacifikációs kampány elindításához az vezetett, hogy radikális beállítottságú ukránok felgyújtottak néhány oszadnyik birtokot, amiért az Ukrán Katonai Szervezet (Ukrán Nacionalisták Szervezete) vállalta magára a felelősséget. A kampányt először a rendőrök kezdték el, majd csatlakoztak hozzájuk a katonák. Támogatta az akciót a lengyel lövészek félkatonai szervezete is. A pacifikáció összesen 30 járást érintett és 325 falut. 450 faluban 5195 alkalommal ellenőrzést tartottak. Közben 1357 embert megvertek, 40 nőt megerőszakoltak, 13-at meggyilkoltak (köztük az UKSZ-UNSZ helyi vezetőjét Julian Holovinszkijt). 1739 ukránt, köztük sok fiataalt bebörtönöztek. Betiltották a Plaszt szervezeteket, vagyis a cserkészeteket, bezárták az ukrán gimnáziumokat Ternopilban, Rohatinban, Sztanyiszlavban, Drohobicsban, Lvivben, Csorkivban. Támadásokat intéztek a görögkatolikus egyház ellen is. A lengyel szejm 21 ukrán képviselőjét és három szenátorát szintén letartóztatták. Ennek következtében az ukrán képviselők száma 46-ról 20-ra csökkent, a szenátoroké pedig 11-ről négyre.

A pacifikáció nem nyugtatta meg az ukránokat, hanem radikálisabbá tette nemzeti mozgalmukat és igazolta a nacionalista szervezetek akcióit a nemzetközi közvélemény szemében, valamint aktivizálta az **ukrán kérdést** a világban.

1937-től kezdve ismét megváltozott a lengyel politika az ukránokkal kapcsolatban. A második világháború kitörése előtt Varsóban attól féltek,

---

Normalizáció — az ukrán mozgalom egyes vezetői és a lengyel kormánykörök közötti megegyezésre tett kísérlet.

Pacifikációs kampány — az ukrán nép ellen foganatosított lengyel megtorló politika Kelet-Galíciában 1930. szeptember 20. – november 30. között.

Ukrán kérdés — az ukrán önrendelkezési jog kérdésének rendezetlensége a nemzetközi politikai életben.

Egy lerombolt Proszvita könyvtár a pacifikáció idején Knyahinicsi községben, 1930. Ma Ivano-Frankivszk megye

hogy az ukrán kérdés ütőkártya lehet a nagy politikai játszmaiban, ami az ukrán szeparatizmus fel erősödéséhez vezethet. Szakítottak a normalizáció irányvonalával és visszatértek a megtorlásokhoz. 1937–1939 között zajlott az úgynevezett **revindikáció**, vagyis az ukrán és belorusz ortodoxok katolikus hitre térítése. *Visszavenni mindent, ami lengyel!* volt az akció jelszava. Több pravoszláv templomot leromboltak Holm-vidéken és Volinyban is.

Az 1930-as években a lengyel nemzeti demokraták tervbe vették az ukránok deportálását Lengyelország nyugati térségébe. Erről tanúskodott a Minisztertanács egyik titkos rendelete 1939 márciusából. A második világháború kezdete megzavarta ennek a tervnek a teljesítését, bár 1938–1939-ben a szovjet határ menti térségben megtették az első lépéseket ebbe az irányba. 1947-ben a lengyel kommunisták a Visztula akció során végül is kitelepítették az ukránokat szülőföldjükéről.

A lengyelek nem támogatták Kárpát-Ukrajna megalakulását és katonai segítséget nyújtottak Magyarországnak annak felszámolásában (Lom hadművelet). A hadművelet során tüzet nyitottak a Kárpáti Szics azon katonáira, akik Lengyelország területére akartak menekülni, vagy a magyarok adták át őket nekik, mint lengyel állampolgárokat. A Vereckei-hágón, a Tatár-hágón és az Uzsoki-hágón több mint ezer szicsovikot lőttek le.

2 Ukrán szövetkezeti mozgalom. A lengyel elnyomással az ukránok úgy szálltak szembe, hogy szövetkezeteket alapítottak. A *Magamét a magaméhoz magam szerint!* jelszav alatt létrejövő szövetkezetek az ukránok önszerveződésének formájává és önvédelmi eszközévé váltak. A falvakban szövetkezeti boltok, önszegélyező pénztárak, tejfeldolgozó üzemek alakultak. 1925-ben létrehozták a szövetkezetek négy egyesülését: a Centrobankot, vagyis a hitelszövetkezetet, a Centroszojuzt, a falusi fogyasztási és kereskedelmi szövetkezetet, a Narodna torhivlját, vagyis a városi kereskedelmi szövetkezetet. A Maszloszojuz a tejtermelők szövetkezete volt, amely sikeresen kereskedett Ausztriával, Csehszlovákiával, Svájjal és még Palesztinával is. A szövetkezetek központi irányító szerve az Ellenőrző Szövetség

lett. 1921 és 1939 között a szövetkezetek száma 580-ról 4000-re növekedett, taglétszámuk pedig elérte a 700 ezer főt.

A szövetkezetek elősegítették az új termelési módszerek meghonosodását a mezőgazdaságban, és megakadályozták, hogy a galíciai falvak lakói eladósodjanak az uzsorásoknak. Bár állták a versenyt a lengyel gazdasági szervezetekkel, állami hitelek vagy szubvenciókat az 1930-as évek közepéig nem kaptak. Az ukrán falvak gazdasági helyzete fokozatosan javulni kezdett. Kialakult egy gazdagabb paraszti réteg, amely ellent tudott állni a lengyel oszadnyikoknak.

A szövetkezetek, Proszviták, ukrán iskolák, ifjúsági szervezetek és a politikai pártok az ukrán nemzeti élet fontos elemei voltak Nyugat-Ukrajnában.

3 Ukrán politikai pártok és szervezetek. Lengyelország vezető körei gyakran ukránellenes politikát folytattak, de az országban többpártrendszer volt, ezért létre jöhetek ukrán pártok is. 1925-ben 12 ukrán politikai párt működött.

A legnagyobb és legbefolyásosabb szervezet közöttük az **1925-ben alakult Ukrán Nemzeti Demokratikus Egyesület (UNDE)** volt, mely a tartomány értelmiségi elitjét egyesítette soraiban. Vezetői Dmitro Levickij, Vaszil Mudrij, Sztepan Baran, O. Luckij voltak. A párt az ukrán függetlenségért és az ukrán állam demokratikus fejlődéséért harcolt békés módszerekkel. Kiállt az ukránok gazdasági, politikai, nemzeti-kulturális jogaiért. Az UNDE nagy tekintélynek örvendett az ukrán pénzügyi és kulturális szervezetek, szövetkezetek körében. A párt szócsöve a *Gyilo* című lap volt.

Az **Ukrán Szocialista Radikális Párt** a demokratikus szocializmus eszméjét összekapcsolta az ukrán függetlenség gondolatával. **1926-ban** alakult meg a Ruszin-ukrán Radikális Párt és a Volinyban működő Ukrán Szocialista Forradalmárok Pártjának egyesüléséből. Elsősorban a parasztgazdák és a falusi értelmiség támogatását élvezte. Vezetői Lev Bacsinszkij és Ivan Makuh voltak. A másik szocialista irányvonalat követő párt az **Ukrán Szociáldemokrata Párt** volt, amely a kisszámú munkásosztály érdekeit védte. 1924-ben a lengyel hatalom kommunista ideológia népszerűsítésével vádolta meg és feloszlatta a pártot.

Dmitro Levickij

Lev Bacsinszkij

Mikola Hankevic

Jevhen Konovalec

Dmitro Doncov

1929-ben a szocdemek újjászerveződtek. Vezetőjüké Mikola Hankevicset választották. A többi politikai párt eléggé sekély létszámú volt és nem is rendelkezett számottevő befolyással (Ukrán Katolikus Párt, Volinyi Ukrán Egyesülés, moszkvapártiak). Gyakorlatilag minden ukrán politikai párt az ukrán földek egy államba való egyesítéséért harcolt.

Az 1920-as években az ukrán pártok többsége pozitívan viszonyult az USZSZK-hoz. De az 1930-as években a holodomorról és a tömeges megtorlásokról kapott hírek hatása alatt a helyzet gyökeresen megváltozott.

Tekintélyes politikai szervezetnek számított még Kelet-Galícia Kommunista Pártja, mely **1923-ban** felvette a **Nyugat-Ukrajnai Kommunista Párt (NYUKP)** nevet. Programjában megpróbálta egyesíteni egymással a kommunizmus és a nemzeti függetlenség eszméit. Támogatta a nemzeti kommunisták törekvéseit. Tagjai sorában elsősorban a társadalom legszegényebb rétegeinek képviselőit egyesítette. Vezetői J. Klirik és R. Kuzma voltak. A NEP és az ukránosítás alatt népszerű volt a Szovjet-Ukrajnával való egyesülés gondolata a kommunistákkal együtt. A kollektivizálás és különösen az éhínség, a tömeges megtorlások idején azonban már nem. Több nyugat-ukrán kommunista a Szovjetunióba emigrált, de ott a megtorlások áldozatává vált. 1938-ban a Lengyel Kommunista Pártot és a Nyugat-Ukrajnai Kommunista Pártot a Komintern feloszlatta.

Az ukrán pártok többsége legális módszerekkel harcolt céljai megvalósítása érdekében. Részt vettek a lengyel parlamenti választásokon. 1927-ben 25 képviselőt és 6 szenátort sikerült bejuttatni a szejmbe. 1930-ban pedig 46 képviselőt és 11 szenátort.

A legális ukrán pártok és a földalatti tevékenységet folytató kommunisták mellett egyre nagyobb méreteket öltött még egy politikai erő, amely később vezető szerepet játszott az 1930–1950-es évek nemzeti törekvéseiben. Ez az ukrán nacionalisták mozgalma volt és 1920–1930 között az önszerveződés időszakát élte. Először 1920-ban emigráns szicslövészek és az UGH volt tisztjei Prágában megalapították az **Ukrán Katonai Szervezetet (UKSZ)**. Vezetője **Jevhen Konovalec** lett. Az UKSZ célja egy önálló

és egységes Ukrán Állam létrehozása volt nemzeti felkelés útján a megszállók ellen. Fő harci módszerüknek a terrorcselekmények végrehajtását tekintették különböző lengyel intézmények ellen. Ezekkel a terrorcselekményekkel fel akarták hívni a világ közvéleményének figyelmét mindazokra az igazságtalanságokra, amelyek az ukránságot érték az első világháború után. Az UKSZ tevékenységének ideológiai alapja a **Dmitro Doncov** által kidolgozott integráló nacionalizmus volt. Az Ukrán Katonai Szervezet tevékenysége és Dmitro Doncov munkássága elősegítették az ukrán nemzeti erők konszolidálódását.

4 Az Ukrán Nacionalisták Szervezetének létrejötte és annak ideológiai alapjai. Bécsben 1929-ben megalakult az **Ukrán Nacionalisták Szervezete (UNSZ)**. A szervezet vezetője Jevhen Konovalec ezredes lett. Fő ideológiája Dmitro Doncov **integráló nacionalizmusa** volt. Az integráló nacionalizmus (tevőleges, hatékony, érvényes) tagadja a liberális értékeket, és határozott tettekre sarkall a nemzet védelme érdekében. A nemzet az abszolút érték. A függetlenség kivívása a legfőbb cél. A cél eléréséhez pedig minden eszköz megengedett. Az ukrán nacionalisták a nemzetállam létrehozásáért harcoltak, melynek élén a legfőbb vezető, vagyis vezér állt. A vezér és nemzetének egysége a különböző korporációk, koalíciók, szakszervezetek, választott tanácsok tevékenységén keresztül érvényesült. Az egyetlen párt, vagyis az UNSZ pedig biztosította az állam ideológiai támogatását. Az integráló nacionalizmus ideológusai kevés figyelmet fordítottak a majdani független Ukrajna társadalmi-gazdasági berendezkedésére. Ők elsősorban azzal foglalkoztak, hogy bebizonyítsák az ukrán állami önállóság létjogosultságát, és meghatározzák a függetlenség kivívásának módjait. Doncov és társai úgy gondolták, hogy ezt egy nemzeti forradalom útján lehet elérni, vagyis az ukrán nép felkelése által a lengyel megszállók ellen, természetesen az Ukrán Nacionalisták Szervezetének irányítása alatt. A nemzeti forradalom előkészítése céljából minden lehetséges módon össze kell zavarni a megszálló rendszert (terrorcselekmények, szabotázs akciók, a kormánysszervek lerochanása, tüntetések stb.), majd ezzel egy időben szükséges hozzálátni a néptömegek felkészítéséhez a forradalmi harcokhoz.

Az UNSZ a későbbiekben az ukrán felszabadító mozgalom vezető erejévé vált az 1930–1950-es években.

5 Az UNSZ tevékenysége az 1930-as években. Az UNSZ az 1930-as években aktív tevékenységet folytatott a nyugat-ukrán földeken. Mivel a nacionalisták a terrort tartották az egyik legfőbb harci formának, ezért különböző merényleteket hajtottak végre. 1921–1939 között összesen 63-at,

Sztepan Bandera

melynek 36 ukrán, 25 lengyel, egy orosz és egy zsidó nemzetiségű lakos esett áldozatul. Ezeknek a merényleteknek elsősorban az volt a célja, hogy a világ figyelmét az ukrán kérdés megoldatlansága felé irányítsák. Majlov lvivi szovjet diplomata meggyilkolásával 1933-ban például az 1932–1933-as éhínségre akarták felhívni a figyelmet, a Peracky lengyel belügyminiszter ellen 1934-ben elkövetett merénylet pedig bosszú volt a pacifikációért és az ukránok nemzeti elnyomásával kapcsolatos figyelemfelkeltés.

Merényleteket az UNSZ nemcsak a megszálló hatalom képviselői ellen követett el, hanem azon ukránok ellen is, akik a nacionalisták véleménye szerint, együttműködtek a lengyel kormánnyal. Ezért gyilkolták meg például a lvivi ukrán akadémiai gimnázium igazgatóját.

A lengyel hatóságok harcot hirdettek az ukrán nacionalisták ellen. A terrorcselekmény elkövetőit 1935–1936-ban bíróság elé állították előbb Varsóban, majd Lvivben, ahol halálra ítélték őket. Később a halálos ítéletet életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatták. Bandérát és Lebegyet idővel a Bereza Kartuska koncentrációs táborba zárták, ahonnan 1939-ben Bandera kiszabadult.

1938 májusában a szervezet vezetőjét, Jevhen Konovalacet meggyilkolták, ami nagy kárt okozott az egész nemzeti mozgalomnak. Az UNSZ a történelemnek ebben a fontos és nehéz pillanatában vezető nélkül maradt. A másik problémát az jelentette, hogy a szervezeten belül fokozatosan szakadás állt be a külföldi vezetés, vagyis Andrij Melnik és köre, illetve a nyugat-ukrajnai nacionalisták között. Az UNSZ nyugat-ukrajnai részét 1933 óta Stepan Bandera irányította.

Következtetések. A nemzeti felszabadítási törekvések veresége után a nyugat-ukrán földek jelentős része Lengyelország kötelékébe került. A lengyel kormány ebben az időben ukránellenes politikát folytatott. Az ukránokat nem sikerült arra rávenni, hogy engedelmes lengyel állampolgárok legyenek.

▶ Az ukránellenes lengyel politika az ukrán nemzeti felszabadító mozgalom kibontakozásához vezetett, amelynek voltak legális és földalatti szervezetei is.

▶ A második világháború kitörésekor az Ukrán Nacionalisták Szervezete állt a nemzeti mozgalom élén. Az UNSZ ideológiája az integráló nacionalizmus volt.

Kérdések és feladatok

1. Milyen szerződések határozták meg az ukrán földek helyzetét Lengyelország kötelékében? 2. Milyen ukrán tartományok kerültek Lengyelországhoz? 3. Nevezzétek meg a főbb ukrán pártokat! 4. Mikor jött létre az UNSZ, és ki volt a fő ideológusa? 5. Nevezzétek meg az ukrán nacionalisták által elkövetett merényleteket az 1930-as években! 6. Mikor zajlott a pacifikációs kampány a nyugat-ukrán földeken?

7. Mi volt a hivatalos lengyel politika célja az ukránokkal kapcsolatban? 8. Milyen események hatása alatt változott meg az ukrán pártok Szovjet-Ukrajnával kapcsolatos véleménye? 9. Hogyan hatott a pacifikációs kampány az ukrán nemzeti mozgalomra és az ukrán–lengyel viszonyra?

10. Jellemezték az ukrán nemzeti mozgalom programját az 1930-as évek eseményeivel összefüggésben! 11. Miért képviselte az ukránság érdekeit egyszerre több párt és nem egy? 12. Milyen következményei voltak az UNK kettészakadásának? El lehetett-e ezt kerülni? 13. Hogyan értelmezték a szövetségi mozgalom *Magamét a magaméhoz magam szerint!* jelmondatát? Milyen szerkezeti felépítése volt az ukrán nemzeti mozgalomnak? 14. Töltsétek ki *A lengyel kormánykörök politikája az ukrán földeken* táblázatot!

Korszak	Tartalom	Főbb események	Eredmények

15. Készítsetek prezentációt Andrij Septickij metropolita kapcsolatáról az ukrán nemzeti mozgalommal!

29–30. §§. Ukrán földek Románia kötelékében

1. Hogyan fejlődött Észak-Bukovina az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése után? 2. Mikor foglalták el a román csapatok Észak-Bukovina, Besszarábia és Máramaros területét?

A román kormány politikája az ukránokkal kapcsolatban. 1920-ban Románia területén 790 ezer ukrán lakott, vagyis az ország népességének 4,7%-a. Az ukránok többsége Észak-Bukovinában, Besszarábia Hotini, Akkermani, Izmaili járásaiban és Máramaros vidékén élt, ami Kárpátalja déli részét képezte.

A románok a kezdetektől fogva az ukránok és más népek teljes asszimilációjára törekedtek, mindent megtettek, hogy gátolják nemzeti fejlődésüket. Bukarest előtt az a feladat állt, hogy integrálja az ukránok által lakott földek gazdaságát a román nemzetgazdaságba, illetve, hogy egységes román közigazgatást vezessen be ott. Az újonnan megszerzett tartományok azonban gazdaságilag fejlettebbek voltak, mint a régi királyság, vagyis a Regát, ezért ez az integráció kezdetben rablás volt.

A román kormány miután megszilárdította hatalmát ezeken a földeken, nagyobb figyelmet fordított a tartományok gazdasági fejlődésére. Bukovina jelentős erőforrásokkal és képzett munkaerővel rendelkezett, ezért vonzotta a román és a külföldi tőkét. Ez elősegítette az élelmiszer-, a könnyű-, a fafeldolgozó és vegyipar gyors fejlődését.

Az 1928-as gazdasági válság negatív hatással volt a gazdasági fejlődésre. 1935-ben az iparvállalatok száma Bukovinában kétszeresére csökkent, az Akkermani és Izmaili járásokban pedig a negyedére. Azok a munkások, akik nem kerültek az utcára, fele annyi fizetésért voltak kénytelenek dolgozni.

A kormány agrárreformot hajtott végre. Besszarábiában az erről szóló törvényt 1920-ban vezették be, Bukovinában pedig 1921-ben.

A reform Besszarábiában elsősorban a földesurak érdekeit védte. A földet kezdetben nem vették vissza a parasztoktól, amit azok még 1918-ban a forradalmak idején kaptak, viszont magas bérleti díjat szabtak ki használatukra. Megvásárlásukat pedig gyakorlatilag lehetetlenné tették. 1 hektár termőföld bérleti díja kezdetben 1160 lej volt, később pedig már 2000. A parasztok többsége tönkre ment ebbe, így a földek visszakerültek a földesurak tulajdonába.

Bukovinában 1918-ban nem történt meg a földosztás. A parasztok birtokolták a termőföldek 47%-át, a többit pedig a földesurak, az egyház és az állam. Az agrárreform következtében a földesuraktól az állam felvásárolt 75 ezer hektárnyi termőföldet, vagyis birtokaik 1/3-át.

Az ukrán parasztok átlagban 1 hektár termőföldhöz jutottak. A román telepesek viszont (az első világháború veteránjai) 4,5 hektár termőföldet, 1 hektár legelőt és 50 ár földet kaptak a tanyájukhoz. Bukovina területére azonban viszonylag kevés román kolonista érkezett. A legtöbbjük később eladta birtokát az ukrán parasztoknak és visszament régi lakóhelyére.

A gazdasági világválság negatívan befolyásolta Románia mezőgazdaságának fejlődését is, ami elhúzódott az 1930-as évek végéig. Gyakran az éhínség veszélye fenyegette az embereket.

22 éven keresztül voltak az ukrán földek Románia fennhatóság alatt. Ezt az időszakot a történészek három periódusra tagolják. 1918–1928 között a románok hadiállapotot hirdettek, a földek nagy részét a román hadsereg tisztjei közt osztották szét. A fennálló hatalom elleni bármilyen megmozdulást kegyetlenül elfojtottak. Erőteljes románosítás kezdődött. 1927-ig Bukovina elvesztette a még a Monarchia idején kapott autonómiáját. Felszámolták

a régi közigazgatást és román vezetkeket be helyette. A járások élére román prefektusokat neveztek ki. Betiltották az ukrán nyelv használatát. Az állami intézményekben csak olyan emberek dolgozhattak, akik tudtak románul. Az ukrán pravoszláv egyházat a románnak rendelték alá. Bezárták az ukrán tannyelvű elemi iskolákat és gimnáziumokat. A csernyivci egyetemen megszüntették az ukrán tanszéket. A helységek ukrán neveit románra változtatták. Betiltották az ukrán nyelvű sajtót, könyvek nyomtatását.

A második periódus 1928–1938 közé tehető, melynek során megszüntették a hadiállapotot és némileg javították az ukrán oktatás helyzetén. Bukovina és Besszarábia ukrán többségű iskoláiban bevezették az ukrán nyelv oktatását. Helyreállították tevékenységüket a kulturális szervezetek, a színházi társulatok, énekkarok. Megalakult a *Csornomore* és a *Zaporozsje* diákszervezet, a *Kobzar* társaság, a *Dobus* sportklub. Ukrán újságok jelentek meg, olyanok, mint a *Ridnij kraj* hetilap, a *Csasz* című napilap, melyet Lev Kohut szerkesztett. Ez utóbbi volt az egyetlen naponta megjelenő ukrán sajtóorgánum.

1933-ban az országban rendkívüli állapotot vezettek be. 1933–1935 között a román parlament elfogadott egy sor reakciós törvényt, többek között a rendőrség és az állambiztonsági szervek átalakításáról. 1936-ban megtiltották a helységek történelmi nevének a használatát a sajtóban és a hivatalos dokumentumokban. A helyi ukránokat arra kötelezték, hogy változtassák a neveiket románra.

Az 1930-as évek második felétől Romániában egyre nagyobb befolyásra tettek szert a fasiszta szervezetek. Különösen a *Vasgárda*, amely 1935-ben jött létre, jelszava a *Mindent a hazáért!*, illetve megalakult a Nemzeti Keresztény Párt. 1938 februárjában II. Károly király diktatúrát vezetett be, amivel törvényesítette az 1933 óta működő parancsuralmi rendszert.

A románok ukránokkal kapcsolatos politikáját a gyorsított és erőszakos asszimilációs törekvések, a gyarmatosító gazdaságpolitika, az ukrán földek fejlődésének tudatos visszatartása és a politikai jogok teljes hiánya jellemezték.

A Dofana börtön épülete, ahol az ukrán foglyok raboskodtak Bukovina román megszállása idején. 1944-ig működött politikai börtönként

2 A Szovjetunió és az USZSZK politikája a Romániához tartozó ukrán területekkel kapcsolatban. A tatarbunari felkelés (1924). Szovjet-Oroszország 1918-tól kezdve magának követelte a románok által megszállt Bukovinát. A szovjet hatalom az 1920-as évek első felében több fegyveres felkelést próbált kiprovokálni itt. Szovjet területről aktív felderítő csoportokat dobtak át, fegyverekkel látták el a besszarábiai kommunistákat. **1924. szeptember 16-án** fegyveres felkelés kezdődött **Tatarbunarban**, amit a románok levertek.

i

3 Ukrán politikai pártok. Galícia meglehetősen fejlett politikai életéhez képest a Románia által bekebelezett ukrán területeken kevésbé voltak kedvezőek a feltételek a pártok és társadalmi egyesületek működéséhez. 1927-ben megalakult az **Ukrán Nemzeti Párt**, melynek **Volodimir-Szerhij Zalozeckij** volt a vezetője. Az UNP törvényes keretek között működött és nem utasította el a hatalommal való együttműködést. 1930-ban választási megállapodást kötött a Nemzeti Caranista Párttal, melynek következtében az ukránok néhány képviselője helyet kapott a parlamentben, és létrejött egy, a nemzeti kisebbségekkel foglalkozó főosztály is. A királydiktatúra bevezetése után Romániában az Ukrán Nemzeti Pártot a többi párttal együtt feloszlatták.

Volodimir-Szerhij
Zalozeckij

Az ifjú politikus nemzedék képviselői elégedetlenek voltak az UNP mérsékelt irányvonalával és az 1930-as évek közepén létrehoztak egy titkos, radikális, nacionalista szervezetet, amely a galíciai UNSZ-hez hasonlított. Tevékenységüket a legálisan működő *Mazepa* sportklubon és a *Zaliznyak* diákszervezeten keresztül fejtették ki. A szervezet vezetői I. Hrihorovics, O. Zibacsinszkij, D. Kvitkovszkij voltak.

Bukovina területén 1918–1926 között működött **Bukovina Kommunista Pártja**, mely része volt a Román Kommunista Pártnak. A párt élén Sz. Kanyuk, V. Havriljuk és F. Sztaszjuk álltak. Céljuk a tartomány egyesítése volt Szovjet-Ukrajnával. 1929-ben jött létre a *Felszabadítás* nevű fedőszervezet, melynek égisze alatt 1934-ig tevékenykedtek a kommunisták a Szovjet-Ukrajnához való csatlakozás érdekében.

! Következtetések. A nemzeti felszabadítási törekvések veresége után a nyugat-ukrán földek egy részét Románia kapta meg, ahol az ukránok kedvezőtlen körülmények közé kerültek (asszimiláció, nehéz szociá-

lis-gazdasági helyzet). Még a rövid liberális időszakokban sem mondtak le a románok az ukránok elrománosításáról.

- ▶ Szervezett nemzeti mozgalom csak Bukovina területén működött. A Romániához tartozó többi ukrán föld a kommunisták befolyása alatt volt.

Kérdések és feladatok

- ◆ 1. Milyen ukrán tartományok kerültek Romániához az első világháború után? 2. Mikor ismerte el a nemzetközi közösség Bukovina és Besszarábia Romániához kerülését? 3. Milyen kifejezéssel lehet jellemezni a románok ukránokkal kapcsolatos politikáját? 4. Mikor volt a tatárbanari felkelés? 5. Nevezzétek meg a románok ukránokkal kapcsolatos politikájának főbb periódusait! 6. Milyen ukrán politikai pártok működtek Románia területén?
- ▲ 7. Mi volt a célja a Szovjetunióknak Romániával kapcsolatban? 8. A román hatalom a románosítás segítségével akarta konszolidálni a soknemzetiségű román társadalmat. Célravezető-e szerintetek ez a módszer?
- ★ 9. Hasonlítsátok össze a lengyelek és románok ukránokkal kapcsolatos politikáját! 10. Mik voltak az ukránok román elnyomásának okai és következményei? 11. Jellemezzétek az ukrán földek gazdasági helyzetét a román uralom alatt!
- ★ 12. A Lengyelországhoz és Romániához tartozó ukrán területeken voltak olyan politikai erők, melyek együttműködtek a megszállókkal, és voltak olyanok is, amelyek harcot folytattak ellenük. Melyiknek volt nagyobb jövője szerintetek? Írjatok erről esszét!

31. §. Ukrán földek Csehszlovákia kötelékében. Kárpát-Ukrajna

- ▶▶ 1. Milyen országok szerették volna megszerezni Kárpátalját az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után? 2. Milyen szerződés szövege Kárpátalja Csehszlovákiához kerüléséről?

Csehszlovákia Podkarpatská Russal kapcsolatos politikája az 1920-as években és az 1930-as évek első felében.

A párizsi békekonferencia Kárpátalját Csehszlovákiának ítélte. Az 1920-as években a csehszlovák kormány megpróbálta azt a látszatot kelteni, hogy végre kívánja hajtani a saint-germaini békeszerződés (1919. szeptember 10.) azon követelményét, miszerint Kárpátaljának, vagyis a Podkarpatská Rusnak autonómiát kell adnia. Az önkormányzat megadásával kapcsolatos késlekedését azzal magyarázta, hogy a helyi lakosság nincs felkészülve az önálló életre, és hiányzik a megfelelő köztisztviselői kar is, amely a tartományt irányíthatná. A lakosság többsége pedig írástudatlan (95%).

Zsatkovics Gergely

Hrabár Konstantin

A tartomány közigazgatási-politikai helyzetéről az 1919–1920-as prágai statútumok döntöttek, melyek figyelmen kívül hagyták a saint-germaini békeszerződést, de még a csehszlovák alkotmány ide vágó passzusát is, amely Podkarpatská Rust önálló közigazgatási-területi egységként határozta meg.

Nem váltak valóra a kárpátaljai értelmiségi körök azon elképzelései sem, hogy a tartományt helyi szakemberek fogják vezetni. Podkarpatská Rus első kormányzójává T. Masaryk csehszlovák elnök **Zsatkovics Gergely** chicagói ügyvédet nevezte ki, a közigazgatást pedig kizárólag cseh nemzetiségiekből hozta létre. Zsatkovics megpróbálta ugyan érvényesíteni a békeszerződésben foglaltakat az autonómiával kapcsolatban, de nem járt sikerrel. Ezért 1921. október 16-án lemondott és visszament Chicagóba.

Az új kormányzó ezután **Beszkid Antal** lett, aki ruszin ügyvéd, politikus és közszereplő is volt egyben, de reális hatalommal ő sem rendelkezett. A hatalmat a cseh alkormányzó, Antonin Rozsypal gyakorolta a cseh közigazgatás élén.

Kárpát-Ukrajna autonóm jogainak a kiszélesítésére 1937-ben került sor **Hrabár Konstantin** kormányzósága idején. Ekkor jött létre a kormányzósági tanács, amely 1938 őszén jutott nagyobb hatáskörhöz a Csehszlovák Köztársaság föderatív állammá történő átalakítása során.

1922-ben több kárpátaljai politikai szervezet bepanaszolta a csehszlovák kormányt a Népszövetségnél, amiért nem teljesíti a békeszerződés határozatát az autonómia megadásáról. Erre válaszul 1927. július 14-én Prága elfogadott egy olyan törvényt, amely megvonta Kárpátjától még azokat az autonóm jogokat is, melyekkel addig rendelkezett.

A Csehszlovák Köztársaság Európa egyik legdemokratikusabb állama volt az 1920–1930-as években. Ez pozitív hatást gyakorolt a tartomány társadalmi-politikai életére. Rövid időn belül sikerült felszámolni az írástudatlanságot. Létrejött a középosztály, melynek életszínvonala semmivel sem volt rosszabb, mint más európai országok hasonló helyzetű polgáraié. A lakosság széles körű választójogokat kapott. Újjászületett az ortodox egyház. A tartomány népessége körében népszerűek voltak a moszkvofil eszmék.

Különösen szembetűnőek a nemzeti-kulturális fejlődés terén elért sikerek voltak. 1919-ben a cseh hatalom hozzálátott a népiskolák, gimnáziumok és a szakoktatás megszervezéséhez. Sokat tett ennek érdekében Ivan Déer csehszlovák

oktatási miniszter. A Csehszlovák Köztársaság idején mindegyik nemzeti kisebbség saját iskolákkal rendelkezett. Leggyorsabban azonban a cseh iskolahálózat növekedett. Az ukrán iskolákban többnyire olyan orosz emigránsok tanítottak, akik nem beszéltek ukránul. Kárpátalja területén 1931-ben nyolc gimnázium működött, ebből négy ukrán tannyelvű, 1938-ban pedig tizenegy, ebből öt ukrán.

A népiskolai oktatás 14 éves korig mindenki számára ingyenes és kötelező volt. A polgári és szakiskolákban pedig majdnem ingyenes. A középiskolák ugyan fizetettek voltak, de a kitűnő tanulókat felmentették a tandíj fizetése alól. Sokan állami ösztöndíjban részesültek. Főiskolák Kárpátalján ugyan nem működtek, de a kárpátaljai fiatalok bármelyik csehszlovák egyetemre felvételt nyerhettek.

Ezzel együtt a csehszlovák kormány megpróbált ellentéteket szítani Kárpátalján a nyelv kérdésében. 1925. június 28-án Csehszlovákia legfőbb közigazgatási bírósága határozatban mondta ki, hogy az ukrán nyelv *idegen* Kárpátalja népessége számára. Ezután vita indult arról, milyen nyelven történjen az oktatás az iskolákban. Két irányzat alakult ki ezzel kapcsolatban, az ukrán és a ruszin. A vita véglegesen azután dőlt el, hogy Kárpátalja 1938-ban autonómiát kapott.

Ruszinság — politikai irányzat, amely azt szeretné, hogy Kárpátalja szláv népességét külön nemzetként ismerjék el. Az elnevezés onnan származik, hogy a kárpátaljai ukránok a XIX. századig ruszinoknak nevezték magukat.

i

2 **Harc az autonómia megszerzéséért (az 1930-as évek második fele).** Kárpátalján a két világháború között sok politikai párt működött. Az 1922-es választásokon például 14 párt vett részt a tartomány színeiben, később ez a szám elérte a harmincat. Önállóan működő ukrán pártok itt nem voltak. A legtöbb ukrán pártnak azonban voltak helyi szervezetei, amelyek visszatükrözték a kárpátaljai kulturális-nemzeti hagyományokat. A helybéli szláv politikának két irányzata volt: a ruszin és az ukrán. A ruszin irányzat volt a népszerűbb, amely a tartomány autonómiájáért küzdött. Vezetőjét **Bródy András**nak hívták. Az ukrán irányzat szintén az autonómia elérését tűzte ki célul, de a kárpátaljai népességet ukrán jellegűnek tartotta. Vezetőjük **Volosin Ágoston** volt.

Bródy András

Volosin Ágoston

Sok híve volt Kárpátalján a kommunistáknak is, akik 1924-ben a választásokon a szavazatok 30%-át kapták meg, 1929-ben 15%-ot kaptak, 1935-ben pedig 26-ot. 1938-ban a kommunista pártot betiltották.

Miután Németországban hatalomra kerültek a náci, Csehszlovákiában is aktivizálódott a politikai harc, ami a szabadságjogok korlátozásához vezetett. Németország, majd pedig Magyarország is támogatni kezdték azokat a szeparatista erőket Csehszlovákia területén, amelyek az igazságtalan versailles-i döntés felülvizsgálását követelték. Ezeknek a törekvéseknek köszönhetően Kárpátalján is új erőre kapott az autonómiáért folytatott küzdelem. Vidékünk politikai erői szövetségre léptek egymással.

1936-ban a magyar pártok *Egy a nép, egy a párt!* jelmonddal a Magyar Egységes Pártba egyesültek. A párt célja az volt, hogy Kárpátalja térjen vissza Magyarország kötelékébe. Ekkor történt meg a ruszin pártok tömörülése is, mely a tartomány autonóm státuszának kihirdetését szerette volna elérni.

A németek hozzáálltak a Csehszlovákia elleni háború előkészítéséhez. A német **Wehrmacht** vezérkarra kidolgozta Csehszlovákia lerohanásának haditervét, melynek kódolt elnevezése a *Grün-terv* volt (1938. május 30.). A haditerv külön passzusa foglalkozott a magyarokkal és lengyelekkel. Ez a pont arról szólt Hitler szavaival élve, hogyan kell szövetségeseket találni területek odaigérésével. Magyarország kormányzója Horthy Miklós

előtt megnyílt az út, hogy visszaszerezhesse Kárpátalját, és megoldja belpolitikai problémáit is.

1938 tavaszán–nyarán az erőviszonyok nem Németország javára alakultak Európában, ezért Hitler belülről akarta aláásni a Csehszlovák Köztársaság helyzetét. Megkezdődött az úgynevezett autonomista front létrehozása. A Szudétanémetek Pártja tárgyalásokat kezdett Magyarország vezetésével további terveiről. A magyarok megígérték, hogy együtt fognak működni velük. Ezután aktivizálták tevékenységüket Kárpátalján a magyar

erők. Felgyorsult a ruszin pártszövetség kialakulása is. Ennek a párttömörülésnek néhány vezetője együttműködött a magyar, illetve lengyel titkosszolgálatok-

---

Wehrmacht — a náci Németország fegyveres erői.

---

kal, és eltitkolta valódi terveit Kárpátalja Magyarországhoz csatlakozásával kapcsolatban.

A müncheni szerződést követően Csehszlovákia német nyomásra a csehek, szlovákok és ruszinok szövetségi köztársaságává alakult át.

1938. október 11-én létrejött Kárpátalja első autonóm kormánya Bródy András vezetésével. A kormány tagjai közt a ruszín és az ukrán irányzat képviselői is ott voltak. Bródy András megfogalmazta kormánya céljait:

- ▶ nevezzék Csehszlovákiát ezután Cseh-Szlovák-Kárpáti Köztársaságnak;
- ▶ minden földbirtok a tartományban a helyi hatalom kezébe megy át;
- ▶ pontosan meg kell határozni Podkarpatská Rus határait.

i

3 Kárpát-Ukrajna. 1938. október 26-án Bródy András miniszterelnököt letartóztatták magyarpárti tevékenység miatt. Október 28-án az új miniszterelnök Volosin Ágoston lett, az ukrán irányzat vezetője. Az **első bécsi döntés (1938. november 2.)** értelmében Kárpátalja egy része Beregszásszal, Ungvárral és Munkáccsal együtt Magyarországhoz került, összesen 1500 km²-nyi terület és 173 ezer ember.

1938. november 22-én a csehszlovák parlament kihirdette **Kárpát-Ukrajna autonómiáját**, és Szlovákia autonómiáját is.

Mivel a Volosin-kormány nem rendelkezett megfelelő támogatottsággal a helyi lakosság körében, ezért elsősorban az UNSZ erejére és a világ ukránágának anyagi támogatására támaszkodhatott. Az ukrán nacionalisták egy része a tartomány autonómiájának meghirdetését jó ürügynek tartotta ahhoz, hogy ismét harcot kezdjen az ukrán állam helyreállításáért. Ukrán nemzeti érzelmű fiatalok érkeztek ekkor vidékünkre, többnyire Lengyelország területéről, és belevetették magukat Kárpát-Ukrajna politikai életébe. Egy idő után fontos pozíciókba kerültek az autonómia közigazgatásában, és hozzáláttak az ukrán katonai egységek létrehozásához.

Az államalkotói tevékenység Kárpát-Ukrajna területén az integráló nacionalizmus elvei szerint ment végbe. Betiltottak minden politikai pártot, ez alól kivételt csak az Ukrán Nacionalista Egyesülés képezett. Aki más véleményen volt, azt elszigeteltek. 1939 januárjában választásokat tartottak a szejmbe. A szavazatok 92,4%-át az UNE kapta meg.

A *Kárpáti Szics* létrehozására tett kísérlet komoly konfliktushoz vezetett a csehekkel. 1939. március 13–14. éjszakáján a cseh csapatok vereiséget mértek a *Kárpáti Szics* azon katonai egységeire, melyek kísérletet tettek a fegyverraktárak elfoglalására (102 szicsgárdista életét vesztette) és később félreállították Kárpát-Ukrajna kormányának mérsékelt részét. Ez

Szicsovik menetoszlop a Kárpáti Szics főparancsnokságának épülete közelében röviddel a frontra indulás előtt. 1939. március 14–15.

Magyar katonák és lengyel határőrszolgák a galíciai szicsovikok kivégzése után a Tatár-hágón Jaszinya közelében. 1939. márciusa

a konfliktus akkor alakult ki, amikor a magyar csapatok már az autonómia határán álltak. 1939. március 14-én a 40 ezer fős magyar hadsereg behatolt az autonóm tartomány területére. Ugyanezen a napon a németek bevonultak Prágába, Szlovákia pedig kikiáltotta függetlenségét.

A cseh hadsereg Prága parancsára nem fejtett ki semmilyen ellenállást. A vidéket csak a *szicsgárdisták* kétezer rosszul felfegyverzett harcosa védte, akik még így is komoly fejtörést okoztak a magyar hadvezetésnek. A döntő csatára a Huszt melletti Vörös-mezőn került sor.

1939. március 15-én a huszti gimnázium dísztermében Kárpát-Ukrajna szejmje kikiáltotta a függetlenséget és elfogadta az ezzel kapcsolatos törvényt. A törvény a következő lényeges pontokat tartalmazta:

1. Kárpát-Ukrajna független állam.
2. Az állam neve Kárpát-Ukrajna.
3. Kárpát-Ukrajna köztársaság, élén az elnökkel és a megválasztott szejmmel.
4. Kárpát-Ukrajna államnyelve az ukrán.
5. Kárpát-Ukrajna nemzeti színei a kék és a sárga...

Kárpát-Ukrajna elnökévé Volosin Ágostont választották meg, aki Németországhoz fordult védnökségért. Válaszul azt a tanácsot kapta, hogy szüntesse be az ellenállást.

A szicsgárdisták ellenállásának dacára a vidék 1939. március 18-án a magyar hadsereg kezére került. Kárpát-Ukrajna kormánya Romániába emigrált. Április végéig még elvélve kialakultak ellenállási gócpontok, de a magyarok előrenyomulását már nem lehetett megállítani. Tragikusan alakult a szicsgárdista közkatonák sorsa. Egyeseket kivégeztek a magyarok, románok vagy lengyelek, mások hadifogságba kerültek és Varjúlaposra internálták őket, ahol felajánlották nekik, hogy Németországba menjenek. A magyar hadjáratnak összesen 5 ezren estek áldozatul.

Kárpát-Ukrajna vereségét az is előidézte, hogy nemzetközileg elszigetelődött. Nem kapott támogatást sem Angliától, sem pedig Franciaországtól. A lengyelek pedig a magyarok oldalára álltak, hogy ne terjedjen át az ő területükre az ukrán nemzeti mozgalom. Az ÖK(b)P XVIII. kongresszusán elhangzott beszédében Sztálin Kárpát-Ukrajnát olyan hangyához hasonlította, amelyik magához akarja csatolni az elefántot, vagyis a kis Ukrajna a nagy Ukrajnát. Ezzel a beszéddel sok történész véleménye szerint, megnyílt az út a német-szovjet megegyezés és a második világháború előtt.

! **Következtetések.** Az ukrán földek Csehszlovákia keretei között jobb fejlődési feltételek közé kerültek, mint Lengyelországban vagy Romániában. A cseh kormány nem folytatott nyíltan diszkriminatív politikát az ukránok ellen, elősegítette a tartomány gazdasági és kulturális fejlődését is. 1938-ig Prága nem adta meg a vidéknek a nemzetközi szerződések által garantált autonómiát és csak külpolitikai okok miatt tette meg azt később.

▶ Az ukránok végül kiharcolták autonómiájukat, majd 1939. március 15-én kikiáltották Kárpát-Ukrajna függetlenségét is.

? Kérdések és feladatok

1. Mi volt Kárpátalja hivatalos neve Csehszlovákia kötelékében? 2. Milyen reformokat hajtott végre a csehszlovák kormány vidékünkön az 1920-as években? 3. Mikor jött létre Podkarpatská Rus első autonóm kormánya, ki volt a vezetője? 4. Miről határozott az első bécsi döntés? 5. Mikor kiáltották ki Kárpát-Ukrajna függetlenségét? 6. Melyik ország, és mikor foglalta el?
7. Milyen volt a státusza Podkarpatská Rusnak Csehszlovákia keretei között? 8. Pótirodalom felhasználásával keressétek meg annak az okát, miért a ruszin irány uralkodott a nemzeti mozgalomban? 9. Miért lett Volosin az új kormányfő? 10. Miért támogatta először Németország Kárpát-Ukrajna autonómiáját, és miért fordult el később tőle? 11. Miért nem tudta Kárpát-Ukrajna megvédeni függetlenségét?
12. Hogyan hatott az integráló nacionalizmus Kárpát-Ukrajna államrendszerének kialakulására, és milyen szerepet játszottak ebben az UNSZ tagjai? 13. Jellemezzétek a cseh kormány politikáját Kárpátalja fejlődésével kapcsolatban az 1920–1930-as években! 14. Nevezzétek meg a Volosin-kormány főbb intézkedéseit!
15. Ribbentrop német külügyminiszternek köszönhetően ismerjük Hitler következő kijelentését, miszerint, *ha én kötöttem volna az ukránokhoz, vagy azok politikai terveizhez, nem egyeztem volna bele a bécsi döntésbe, ami Kárpátaljai Ukrajnát életképtelenné tette.* Mi a véleményetek erről a kijelentésről?

32. §. Kulturális élet a nyugat-ukrán földeken. Az ukrán politikai emigráció kulturális élete

- ▶▶ 1. Mit értünk az írástudatlanság felszámolása alatt, milyen eredményei voltak az 1920-as években? 2. Miért tartotta fontosnak a szovjet hatalom a kulturális folyamatok irányítását Ukrajnában 1917–1920 között?

1 Oktatás és tudomány. Az ukrán oktatás a lengyelek uralma alatt sokkal nehezebb helyzetbe került, mint amilyenben az Osztrák-Magyar Monarchia alatt volt. Galícia lengyel megszállásának kezdetén a Lvivi egyetem János Kázmér Lengyel Egyetem lett. Bezártak nyolc ukrán tanszéket és 14 ukrán származású professzort elbocsátottak állásából. A kormány nem teljesítette a külön ukrán egyetemmel kapcsolatos ígértét sem. 1919. augusztus 14-én az egyetem rektori hivatala rendeletet adott ki, melynek értelmében az egyetemre csak lengyel állampolgárokat, vagy a lengyel hadsereg veteránjait vették fel. Lengyellé szervezték át a Politechnikát, az Állatorvosi Akadémiát, a Külkereskedelmi Akadémiát. Erre válaszul az ukrán tudósok, egyetemi tanárok és diákok 1921-ben megalapították az **Ukrán Titkos Egyetemet**, amely 1925-ig működött.

Első rektora **Vaszil Scsurat**, az ismert irodalomtudós és költő lett. Az egyetemnek tizenhárom kara működött 15 tanszékkal, ahol 54 professzor tanított. A diákok száma elérte az 1500 főt. Az egyetemen belül 1922-ben megnyílt a Műszaki-politechnikai Főiskola. 1924-ben az egyetem kötelékébe került a művészeti szakosztály is, amelyet **Andrij Septickij** (1865–1944) görögkatolikus metropolita pártfogolt. Az oktatás titokban zajlott, különböző ukrán intézményekben, de volt úgy is, hogy a professzorok lakásán. A külföldi főiskolák elismerték az Ukrán Titkos Egyetemen végzett munkát, és minden további nélkül felvették tanintézményeikbe az onnan kikerült ukrán diákokat.

Vaszil Scsurat

Az ukrán tudományos élet központja a T. Sevcsenko Tudományos Társaság (STT) maradt továbbra is. Az 1920–1930-as években 200 tudóst számlált soraiban. A helyi ukrán közösségnek köszönhetően a tudományos társaság nagy könyvtárral rendelkezett, volt három múzeuma és két tudományos kutatóintézete.

Az 1920-as években a T. Sevcsenko Tudományos Társaságot az USZSZK anyagilag is támogatta. Az Össz-ukrán Tudományos Akadémiának a két világháború között

200 nyugat-ukrajnai tagja volt. A legismertebbek közöttük V. Hnatyuk, M. Voznyak, K. Sztugyinszkij, V. Scsurat irodalomtudósok, I. Kripjakevics, Sz. Tomasivszkij történészek, J. Paszternak régész, I. Szvencickij nyelvtudós és művészettörténész, F. Koleszsa néprajz- és zenetudós, V. Levickij matematikus-fizikus, M. Muzika, M. Pancsisin orvosok. Mikola Szkripnik öngyilkossága és Mihajlo Hrusevszkij kanosszajárása miatt megszakadt a kapcsolat az Összukrán Tudományos Akadémia és a T. Sevcsenko Tudományos Társaság között. A nyugat-ukrajnai tudósok tiltakozásul a holodomor és a bolsevik terror ellen, lemondtak akadémikusi fizetésükről. Az UK(b)P KB utasítására az Akadémia elnöksége 1933. október 4-én kizárta sorából V. Voznyakot, F. Koleszát, K. Sztudinszkijt és V. Scsuratot.

A cseh kormány, a lengyelekkel és románokkal ellentétben, elősegítette és anyagilag is támogatta az ukrán felsőoktatás fejlődését. Prágában egyszerre több ukrán főiskola és egyetem működött, olyanok, mint az Ukrán Szabad Egyetem (1921–1945), az M. Drahomanov Tanárképző Főiskola (1923–1933). Podjebradban alakult meg az Ukrán Gazdasági Akadémia (1922–1935). 1922-ben jött létre Prágában a Plasztikus Művészetek Köre, 1924-ben pedig az Ukrán Nemzeti Levéltár Múzeuma (később a Felszabadító Harcok Múzeuma), valamint az Ukrán Történelmi-nyelvészeti Társaság.

Az Ukrán Titkos Egyetem vezetősége.
Lviv, 1921

Csehszlovákiában 2132 ukrán diák tanult, akik közül 1389-en cseh tanintézményekben, 119-en az Ukrán Tanárképző Főiskolán, 476-an a Podjebradi Gazdasági Akadémián, 148-an pedig a festőiskolában.

A lengyel–ukrán ellentétek különösen az oktatás területén éleződtek ki. Az ukránoknak olyan iskolákra volt szükségük, ahol a nemzeti kultúra és nemzeti öntudat létrehozása zajlik. A lengyelek viszont az iskolákban a lengyel állami hazafiság kialakításának eszközét látták, illetve a nem lengyel népek asszimilációjának keverő tégelyét.

1924-ben Lengyelország területén az ukrán tannyelvű iskolákat két-nyelvű iskolákká szervezték át. Az 1932-ben elfogadott törvények pedig még bonyolultabbá tették az ukrán parasztok számára a középiskolai tanulást és a főiskolákra való felvételt.

Olekszandr Olesz

Olesz Olzsics

Ulasz Szamcsuk

1923-ban bezárták Lviv egyetlen fiú tanítóképzőjét. Röviddel ezután kétnyelvűvé szervezték át a lvivi és a przemysli ukrán női tanítóképzőket is.

Az ukrán oktatási rendszer megőrzésével és fejlődési feltételeinek biztosításával foglalkozott a Ridna Skola társaság, amely 1938-ban közel 40 gimnáziumot, liceumot és szakiskolát létesített. Az iskolák fenntartása a társaság tagjainak tagdíjából történt. 1938-ban a szervezetnek 100 ezer rendes tagja volt, szemben 1914-el, amikor taglétszámuk alig haladta meg az 5 ezret. Az USA és Kanada területén élő ukránoktól is jelentős segítség érkezett. Az ukrán oktatás támogatásával foglalkoztak a Proszviták. 1939-ben Galícia-szerte már 83 fiókintézetük működött 360 ezer taggal. A Proszviták könyvtárakat (3214) működtettek, tudományos-ismeretterjesztő kiadványokat adtak ki, óvodákat, különböző tanfolyamokat szerveztek. Aktivizálták tevékenységüket Kárpátalján is.

A liberális csehszlovák politikának a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban voltak asszimilációs vonásai is.

2 Irodalmi folyamatok. Az ukrán nemzeti kultúra fejlődésében fontos szerepet játszott Galícia és annak fővárosa, Lviv. Ezekben az években 143 újság jelent meg itt. Legjelentősebbek közülük: a *Tett*, a *Harangok*, az *Irodalmi-tudományos hírnök*, a *Mi* és a *Találkozások* voltak, melyek szerkesztőségeiben sok író, kritikus, költő, művész dolgozott.

A nyugat-ukrán irodalmi folyamatok az 1920–1930-as években több irányba is fejlődtek. Tovább folytatták munkásságukat a XX. század elején megismert írók, illetve sok új tehetség jelentkezett és hívta fel magára a figyelmet.

Az idősebb nemzedék képviselői V. Sztefanik, O. Makovej, M. Cseremsina, U. Kravcsuk, B. Lepkij voltak. Többségük 1925–1939 között Lvivben az Ivan Franko író és újságíró közösségben tevékenykedett. A szervezetnek 60 tagja volt, akik pályázatokat írtak ki új irodalmi művek létrehozása céljából és különböző díjakkal jutalmazták azokat.

Tovább folytatta irodalmi munkásságát Csernyivciben Olga Kobiljanszka. Az *Isten hallgat* című kötetében Észak-Bukovina első világháborús éveit történt eseményekről fest valós képet. Mélyen szimbolikus tartalmúak Az erdei anya, Szűz Anyánk, segíts meg minket! és a Ne nevessetek! című elbeszélései.

Nyugat-Ukrajna irodalmi életében fontos szerepet játszottak a kelet-ukrán emigráns írók, költők, O. Kandiba (írói álneve Olekszandr Olesz) fia, O. Olzsics, J. Malanyuk, akik Prágában, Varsóban és Lvivben telepedtek le. A fiatalabb írónemzedék képviselői közül nagy népszerűségnek örvendtek Bohdan-Ihor Antonics, J. Koszacs, Leszja Ukrajinka unokaöccse, I. Vilde, U. Szamcsuk és mások.

A korabeli írók, költők műveikben az 1914–1920 közötti időszak történelmi eseményeit dolgozták fel. A legjelentősebb prózai alkotások között említhetjük U. Szamcsuk művét, a *Voliny* című regényt, R. Kupcsinszkij *Hóvihar* című trilógiáját, amely a galíciai sziczlövészekről szól, B. Lepkij történelmi elbeszéléseit. Az 1930-as évek prózaírói közül kitűntek V. Szofronov-Levickij, H. Zsurba, I. Vilde, N. Koroljova. A korszak irodalmi alkotásait nagyfokú politizáltság jellemezte.

i

Az irodalmi élet egyik jellemző tevékenységi formája volt ekkor a fiatal írók alkotóközösségeinek létrehozása. Galíciában ezekben az években a következő egyesületek fejtették ki tevékenységüket: a *Mitusza*, a *Bohémok* társasága, a *Szó*, a *Nyugat-Ukrán Művészeti Közösség*, a *November*, a *Negyeja*, a *Tizenkettek* egyesülete stb. Ezek az alkotóközösségek saját újságokat adtak ki. A Mitusza csoport a *Mitusza* című avantgárd kiadványt, a Szó alkotóközösség a *Lépés* című katolikus lapot, a művészeti közösség pedig a *A baloldali művészetek almanachját*. Sok alkotóközösség nem rendelkezett az újságok kiadásához szükséges anyagi forrásokkal, ezért nem tudott hatni az irodalmi folyamatokra.

3

Művészetek. Az 1920–1930-as évek képzőművészeti alkotásai közül kitűntek **Ivan Trus** portréi és impresszionista tájképei. Ezekben az években művészete újabb témával gazdagodott. 1933-ban festette a *Falusi gazda* című alkotását, amely már társadalmi kérdéseket feszegetett.

Erre az időszakra esik **Olekszij Novakivszkij** festőművész munkásságának utolsó korszaka. Műveinek hősei erős, lázadó egyéniségek voltak. A *Forradalmár*, *Dovbus*, a *hegyek ura* és a *Dovbus* című festményeken ilyen hősöket ábrázol. Dovbus alakja a lélek legyőzhetetlenségének jelképévé vált a korabeli ukrán földeken. Életének utolsó éveiben Novakivszkij portrékat festett és tanított.

Jelentős helyet foglalt el Nyugat-Ukrajna képzőművészeti életében **Olena Kulcsicka**. Miután 1919-ben visszatért a koncentrációs táborból,

O. Novakivszkij:
Dovbus

A. Manasztirszkij:
Sasfészek

P. Holodnij:
Leányportré

Przemyślben dolgozott tanárként. Közben illusztrációkat készített V. Hnatyuk, V. Sztefanik és Mihajlo Kocjubinszkij műveihez, többek között az *Elfelejtett ősök árnyai* címűhöz. 1938-ban Lvivbe költözött, ahol az Ukrán Néprajzi Múzeumban helyezkedett el.

Antyin Manasztirszkij sok falusi templom oltárképét, freskóját készítette el. Több történelmi témájú alkotás fűződik a nevéhez, többek között a kozákok hősi múltját is megfestette. Az ukrán képzőművészet történetében **Petro Holodnij** impresszionista és monumentalista festőművész, grafikus és iparművész munkássága jelentős helyet foglal el.

Fontos szerepet játszott Nyugat-Ukrajna művészeti életében a Független Ukrán Alkotóművészek Közossége (FUAK), mely 1930–1939 között tevékenykedett. Létrehozói P. Kovzsun, M. Oszincsuk és J. Muzika voltak.

Több kollektív és egyéni kiállítást szervezett ebben az időben nyugat-ukrán festőművészek, szobrászok, grafikusok és a diaszpóra alkotóinak műalkotásaiból az Ukrán Alkotók Köre, illetve a FUAK. A Független Ukrán Alkotóművészek Közosségének első tárlatán a látogatók megtekinthették a híres francia festőművészek – P. Picasso, A. Modigliani és M. Chagall műveit.

1932-ben rendezték meg Lvivben az Új generáció csoport művészeinek kiállítását *A modern kor gyümölcsei* jelmondat alatt. A hivatásos avantgárd művészek lvivi szövetségének bemutatóját is ekkor tekinthették meg az érdeklődők.

A kárpátaljai festőiskola megteremtőiként tartják számon **Erdélyi Bélát** és **Boksay Józsefet**. Munkásságuk hatása mind a mai napig érzékelhető Kárpátalja festőművészeinek alkotásain.

A festészet mellett Lviv volt a központja a szobrászművészetnek is. A kor híres szobrászai közül kiemelkedett alkotásaival **Szerhij Litvinenko**, aki 1930–1944 között alkotott. Kompozícióin szervesen ötvöződtek a monumentális formák és a klasszicizmus stílusjegyei. Ő volt a megálmodója a licsakivszki temetőben felállított Ivan Franko és

V. Pacovszkij síremlékeknek is. Szoborportréin impresz-szionista stílusjegyek is megjelentek.

Antyin Pavlosz formálta meg Tarasz Sevcsenko, Bohdan Hmelnickij, Danilo Halickij és O. Novakivszkij mellszobrát. A Koverko neves fafaragó nevéhez köthető a lvivi Szentlélek-templom csodálatos ikonosztáza, illetve Ivan Franko, I. Szvecickij, M. Voronij és I. Trus faragott portréja is. Lvivhez köthető Ivan Szever szobrászművész és pedagógus munkássága.

Nyugat-Ukrajna építészetét az általános nyugat-európai építészeti stílusok és a konstruktivizmus jellemezte. Az ekkor emelt épületek szimmetrikusak, elegánsak voltak. Különösen jellemző ez Ivano Frankivszk (Sztanyiszlav volt régen) városházának épületére, amely 1929–1932 között épült Sztanyiszlav Trelja mérnök tervei alapján.

4 Színházművészet és zene. Nyugat-Ukrajna színházi életében fontos szerepet játszott a Lvivben 1924-ig tevékenykedő Ukrán beszéd társaság, mely 1861–1916 között Ruszin beszéd néven volt ismert.

1918 júniusában a társaság társulatának férfi tagjai bevonultak katonának az Ukrán Szicslövészek Légiójába, ezért a színház munkája három hónapig szünetelt. Az előadások 1918 augusztusában kezdődtek újra, de az ukrán–lengyel háború hamarosan véget vetett működésüknek, mivel a lengyelek bezáratták az ukrán színházat.

1920 júliusában a társulat újjáalakult Ukrán Független Színház néven és októberig működött. Lvivbe költözött ekkor a vinnicai színház társulatának egy része, akik korábban Hnat Jura vezetésével dolgoztak.

Az Ukrán Független Színház 1920–1921 között 12 új ukrán és európai darabot mutatott be.

1921. október 8. és 1923. június 21. között O. Zaharov és J. Sztadnik voltak a színház igazgatói.

Boksay József és Erdélyi Béla szobra Ungváron

Sz. Litvinenko: Ivan Franko síremléke a lvivi licsakivszki temetőben

Sztanyiszlav Ljudkevics

Vaszil Barvinszkij

Filaret Kolessza

Jelentős nyomot hagyott az ukrán kultúra fejlődésében a Csernyivci Ukrán Színház, mely 1918 júliusában nyitotta meg kapuit. 1918 végén a románok betiltották, ezért Sztanyiszlavba költözött.

Aktív zenei élet zajlott Lvivben és Csernyivciben. Az ukrán zeneszerzők műveit azonban az operaházakban nem játszották. Nem szerepeltek a szimfonikus zenekarok műsorán sem. **Sztanyiszlav Ljudkevics, Vaszil Barvinszkij és Filaret Kolessza** lvivi zeneszerzők az ukrán klasszikus és népzene hagyományait ötvözték a modern stílusok elemeivel.

Az 1930-as években nyugati hatásra meghonosodtak Nyugat-Ukrajnában is a modern zenei irányzatok. Színre lépett az ukrán zeneszerzők fiatal nemzedéke, köztük Z. Liszko, A. Rudnyickij, M. Kolessza, Sz. Turkevics, N. Nizsankivszkij.

Az ukrán zeneművészet avantgárd törekvései az **1920–1930-as években lvivi zenei modernizmus** néven került be a művészettörténetbe.

Nyugat-Ukrajnában voltak lengyel és zsidó kulturális központok is. A lengyel kultúra legnagyobb központjának a lvivi János Kázmér Egyetem számított. Világhírnévnek örvendett a Lvivi–Varsói Filozófus iskola.

5 Ukrán politikai emigráció. Az ukrán forradalom veresége után újabb kivándorlási áradat indult el Európába és Amerikába. Ez az emigrációs hullám elsősorban politikai jellegű volt. Kénytelenek voltak elhagyni Ukrajna területét az UKT tagjai, Szkoropadszkij hetmanátusának, az UNK Direktóriumának politikusai. A legtöbb emigráns Lengyelországban, Csehszlovákiában, Ausztriában, Olaszországban, Németországban, Franciaországban, az USA-ban és Kanadában telepedett le.

Az 1920-as évek elején a legtöbb politikai emigráns leginkább Lengyelország, illetve Románia területén élt.

Kezdetben az emigráció vezetői arra számítottak, hogy külföldi segítséggel helyreállíthatják az ukrán államot. Ezért igyekeztek megőrizni az ukrán államhatalmi szervek és a hadsereg maradványait. A második téli hadjárat fiaszkója után azonban világossá vált, hogy a nyugati segítség elmarad. Ez az emigrációban kiépített ukrán világ összeomlásához vezetett. A szovjet állambiztonsági szervek is mindent megtettek az ukrán emigráció felszámolása érdekében. Megpróbálták beépíteni embereiket a felső vezetésbe. Ellentéteket szítottak közöttük. Elérték azt, hogy az UNK hadseregének több volt katonája hazatért az USZSZK területére. 1926-ban Párizsban meggyilkolták Szimon Petjurát.

Az 1931–1933-as éhínség és a sztálini terror végképp eloszlatta az illúziókat az emigránsok körében a szovjet rendszerrel kapcsolatban. A mozgalom élére a szélsőségesen kommunista nézeteket valló nacionalisták kerülnek, az UNSZ tagjai. Az ukrán emigráció egy része a náci Németországban látta azt az erőt, amelyik segítségével helyre lehet állítani az ukrán államiságot.

1930 végére az ukrán emigránsok között három csoport alakult ki: 1) az első csoporthoz a nyugati demokratikus értékek hívei tartoztak. Az UNK helyreállítsáért harcoltak, amiben Franciaország, Anglia, Lengyelország és az USA segítségére számítottak. Befolyásuk a mozgalom többi tagjára nem volt jelentős. 2) A másik csoportot Pavlo Szkoropadszkij hívei alkották, akik ápoltak némi kapcsolatot a német felső körökkel, de nekik sem volt nagy befolyásuk a többiekre. Megpróbálták létrehozni szervezeteiket az amerikai és kanadai ukrán emigránsok körében. 3) A harmadik csoportot az UNSZ befolyása alatt álló szervezetek képezték. Nekik volt a legnagyobb ráhatásuk a többi emigránusra.

Következtetések. Az ukrán nemzeti kultúra a nyugat-ukrán földeken a európai művészeti irányzatok hatása alatt fejlődött, megpróbált ellenállni a lengyelek és románok beolvasztási törekvéseinek.

► A kedvezőtlen külső körülmények ellenére az ukrán kultúra tovább fejlődött: ukrán iskolák, ismeretterjesztő, tudományos, művészeti szervezetek jöttek létre és működtek. Múzeumok, színházak alakultak. Ukrán újságokat, könyveket adtak ki. Kialakult az ukrán kultúra művelőinek új nemzedéke.

► Az ukrán forradalomban elszenvedett vereség újabb kivándorlási áradatot indított el Európába és Amerikába, ami többnyire politikai jellegű volt. Az 1920–1930-as évek emigránsai az 1917–1921-es ukrán függetlenségért folytatott harc hősei voltak.

Kérdések és feladatok

1. Melyik város lett az ukrán kultúra fejlődésének központja 1920–1930-ban? 2. Mettől meddig működött az Ukrán Titkos Egyetem? 3. Melyik európai város volt az ukrán felsőoktatás központja nyugaton? 4. Nevezzétek meg az ukrán irodalom jeles képviselőinek nevét az 1920–1930-as években Nyugat-Ukrajnában, az emigrációban és a diaszpórában! 5. Nevezzétek meg a Nyugat-Ukrajnában alkotó képzőművészeket! 6. Mely európai országokba irányult az ukrán politikai emigráns hullám az 1920–1930-as években?
7. Hogyan fejlődött az ukrán oktatás Nyugat-Ukrajnában a két háború között? Miben különbözött az ukrán oktatás helyzete a Lengyelországhoz, Romániához és Csehszlovákiához tartozó területeken? 8. Miért játszotta Galícia a kulturális élet fejlődésében a vezető szerepet? 9. Mivel magyarázható az emigráció szovjetbarátsága az 1920-as években?
10. Alkossatok kis csoportokat, és beszéljétek meg a következő kérdést: *Milyen nemzetközi események befolyásolták leginkább az ukrán politikai emigráció tevékenységét?* 11. Töltsétek ki az *Ukrán kultúra fejlődése Nyugat-Ukrajnában 1920–1930 között* táblázatot!
12. Készítetek prezentációt a következő témákra választás szerint: *Ukrán művészek Nyugat-Ukrajnában az 1920–1930-as években* vagy *Ukrán emigrációs központok a két háború között!*

Gyakorlati foglalkozás

1. Az USZSZK lakosságának és a Lengyelországhoz, Csehszlovákiához valamint Romániához tartozó területek ukrán lakosságának mindennapi élete: hasonlóságok és különbségek.
2. Az Ezüst föld – a függetlenség kivívásának harmadik ukrán próbálkozása

Szülőföldünk az ukrán események összefüggésében 1914–1939 között.

Előkészítő feladatok

A nyugat-ukrán földek a két világháború között című fejezet összegzéséhez és a tematikus felméréshez

VI. FEJEZET. UKRAJNA A MÁSODIK VIÁGHÁBORÚ IDEJÉN

33–34. §§. Ukrajna a második világháború elején (1939–1941)

- 1. Mikor kiáltották ki Kárpát-Ukrajna függetlenségét? Melyik országgal került katonai konfliktusba? 2. Mi volt az oka Németország és a Szovjetunió közeledésének a második világháború előtt?

1 **Ukrajna a nemzetközi nagypolitikában a második világháború előtt.** A második világháború kitörését megelőző években kiéleződtek azok a problémák, amelyek megoldatlanok maradtak az első világháború után. Az egyik ilyen tisztázatlan dilemmának az *ukrán kérdés* számított. Az ukránok, bár Európa egyik nagy nemzete voltak, továbbra sem rendelkeztek államisággal. A második világháború előestéjén a mai Ukrajna területén négy állam (a Szovjetunió, Lengyelország, Csehszlovákia, Románia) osztozott, ami komolyan veszélyeztette Európa erőegyensúlyát.

Az ukrán kérdés fontos **ütőkártyává** válhatott a nagyhatalmak kezében. Ezt az ütőkártyát a náci Németország játszotta ki a legjobban. Hitlernek nemcsak azért volt szüksége a gazdaságilag fejlett ukrán területekre, hogy növelje a németek életszínvonalát, hanem elsősorban hadseregét akarta nyersanyaggal ellátni. Az ukrán kérdés kiélezésével a németek Lengyelország, Csehszlovákia és a Szovjetunió belső stabilitását is megakarták zavarni. 1933–1934-ben tárgyalásokra került sor Varsó és Berlin között egy közös hadjáratról a bolsevikok ellen. Hitler ezért cserébe Ukrajnát ígérte oda a lengyeleknek.

Ukrán ütőkártya — az ukrán kérdés megoldatlanságával kapcsolatos problémák összessége a nemzetközi kapcsolatokban, melyet egyes országok külpolitikai érdekeik érvényesítése céljából használtak fel.

Mikor Csehszlovákia felosztásáról volt szó, a Führer megint csak az ukránok által lakott területekkel próbált nyomást gyakorolni „partnereire”. A Szudéta-vidék elszakításának kérdésében azzal tartotta sakkban a lengyeleket és a Szovjetuniót, hogy támogatta Volosin Kárpát-Ukrajnájának a függetlenségét. Majd pedig egy huszárvágással átadta Kárpátalját Magyarországnak, amivel megszerezte Horthy támogatását a Szudéta-vidék Németországhoz való csatolásával kapcsolatban. A németek rendezték a viszonyukat a Szovjetunióval is, ahol az ukrán ütőkártyának bizony megvolt a maga szerepe.

Amikor Németország a Lengyelország elleni háborúra készült, lengyelelles ukrán felkelést próbált kiprovokálni a nyugat-ukrán tartományokban.

2 **Szovjet–német megneemtámadási szerződés 1939-ben. Molotov–Ribbentrop paktum.** 1939 nyarán Németország és Szovjetunió között titkos tárgyalások kezdődtek, bár azokat megelőzően Moszkvában jártak az angol és francia küldöttségek is.

1939. augusztus 23-án Vjacseszlav Molotov szovjet külügyi népbiztos és Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter 10 évre szóló **szovjet–német meg nem támadási szerződést** írt alá.

A szerződés titkos záradéka, a **Molotov–Ribbentrop paktum** rögzítette a szerződő felek között Európa északkeleti és déli részeinek érdekszférák szerinti felosztását. Lengyelországot a Narew, Visztula és San folyók mentén osztották fel. A Szovjetunió megszerezte Észtországot, Lettországot, Nyugat-Ukrajnát és Nyugat-Belorussziát, továbbá Besszarábiát és Észak-Bukovinát. Litvánia a két ország közös befolyási övezetéhez került.

Hitler tehát megint csak ukrán területekkel fizetett Sztálinnak, Kélet-Galíciával és Észak-Bukovinával. Németország ezért szabad kezet kapott Lengyelország lerohanásához.

3

A második világháború kezdete. 1939. szeptember 1-jén Németország megtámadta Lengyelországot. Kezdetét vette a második világháború.

A háború első hetében a lengyel hadsereg fegyveres ellenállását a németek megtörték. Edward Rydz-Śmigły, a lengyel hadsereg főparancsnoka már szeptember 3-án megértette, hogy a vereség elkerülhetetlen. A lengyelek azonban még ezután sem tették le a fegyvert, többször megtámadták a németeket és néha győztek is. Anglia és Franciaország szeptember 3-án hadat üzent Németországnak, de katonai akciókba nem kezdtek. Ez volt a furcsa háború.

A háború kitörése után az ukránok hűségeselek maradtak a lengyel államhoz. Sokan teljesítettek szolgálatot a lengyel hadseregben, ahol hősi-

sen helytálltak. A történészek felmérése szerint a harcok során minden tizedik ukrán életét veszítette, de a koncentrációs táborokban is sokan haltak meg.

Németország a Szovjetuniót is bele akarta vonni a harci eseményekbe, hogy bűntársává és szövetségesevé tegye ebben az akcióban. Az oroszok viszont azt felelték, hogy ennek még nincs itt az ideje, mert a sietőség többet árthat az ügynek és ösztönözheti az ellenség összefogását.

A szovjeteknek ez az álláspontja arra készítette a német hadvezetést, hogy a lengyel kérdést Moszkva

Német katonák a német–lengyel határon lévő sorompót törik le. 1939. szeptember eleje

nélkül oldja meg. A német hadsereg átlépte a titkos záradékban megjelölt határvonalat, megindult Lviv és Breszt irányába. Berlin komolyan kezdte fontolgatni egy ukrán állam létrehozását Galíciában az ukrán nacionalisták vezetésével, amely a lengyelelles felkelés élére állhatna. A német elhárítás, vagyis az Abwehr létrehozott a német hadseregen belül egy ukrán légiót (200–600 fő) a Kárpáti Szics volt harcosaiból Roman Szusko parancsnokság alatt.

i

4 A Vörös Hadsereg bevonulása Nyugat-Ukrajnába. Amikor a német hadsereg tovább folytatta a lengyelek ellenállásának a felszámolását, a Szovjetunió megtette az előkészületeket Lengyelország lerohanásához. Megalakították a Belorusz (M. Kovaljov parancsnoksága alatt) és az Ukrán (Sz. Timosenko parancsnok, M. Vatutyin vezérkari főnök) frontokat.

1939. szeptember 17-én az Ukrán front csapatai megkezdtek Nyugat-Ukrajna szovjet megszállását. Ezzel egy időben a lengyel kormány Romániába menekült. A hadjáratban 1 millió vörös katona vett részt. A lengyelek gyakorlatilag nem fejtettek ki semmilyen ellenállást, mivel a németekkel voltak elfoglalva. Szeptember 17-én a szovjet csapatok elfoglalták Ternopilt, Rivnét, szeptember 18-án Luckot, Sztanyiszlavot, szeptember 22-én pedig bevonultak Lvivbe. Ezen a napon a szovjet és német hadsereg közös díszszemlét tartott Bresztben, Grodnóban, Pinszkben, Przemyszlben a Lengyelország felett aratott győzelem tiszteletére.

Moszkva azzal magyarázta hadjáratát, hogy segítséget szeretne nyújtani az ukrán munkásoknak és parasztoknak a lengyel urak elleni harcban, illetve így akarja útját állni az ellenük irányuló német agressziónak.

A szovjet kampány megkezdése előtt Moszkvában behívták a lengyel nagykövetet és jegyzékben értesítették az eseményekről.

A Lengyelország elleni támadást a Vörös Hadsereg felszabadító hadjáratként tüntették fel a sajtóban.

Miután a Vörös Hadsereg átlépte a szovjet–lengyel határt, kevesebb területet foglalt el, mint amennyit megszállhatott volna a Molotov–Ribbentrop paktum értelmében. A kérdés közös megoldása érdekében Németország és a Szovjetunió között Moszkvában tárgyalásokra került sor, ami azzal zárult, hogy **1939. szeptember 28-án** szovjet–német barátsági szerződés született a határokról.

Területi változások Ukrajnában 1939–1940-ben

Év	Az ukrán területek sorsa
1939	Kárpátalja (Kárpát-Ukrajna) – Magyarország része lett, Kelet-Galícia, Nyugat-Voliny – az USZSZK-hoz kerültek, Holm vidéke, Pidljassja, a San és Lemkó vidék – német megszállási területek lettek (a Lengyel Főköormányzóság részei Németország keretei között)
1940	Észak-Bukovina, Hotin vidéke, Dél-Besszarábia – az USZSZK-hoz kerültek

A szerződés értelmében a Szovjetunió megkapta egész Nyugat-Ukrajnát a Lemkó vidékén, San vidéken, Holm vidékén és Pidljassján kívül. Németország átengedte a Szovjetunióknak Litvániát is. A Németországhoz került részekben 500 ezer ukrán származású ember élt, akik Sztálint nem érdekelték.

Lengyelország felosztása következtében a Szovjetunió megkapta a területek 51,4%-át, a lakosság 37,1%-val, ami 12 millió személyt jelentett.

5 Besszarábia és Észak-Bukovina Szovjetunióhoz, illetve az USZSZK-hoz csatolása. A Szovjetunió sohasem ismerte el Besszarábia Romániához kerülését. A szovjet–német megneemtámadási szerződés, annak titkos záradéka, valamint a második világháború kirobbanása kedvező feltételeket biztosított a besszaráb kérdés megoldásához Moszkva számára.

1940. június 26-án V. Molotov szovjet kormányfő követelte Romániától Besszarábia és Észak-Bukovina átadását. A németek ki akartak maradni ebből, ezért elutasították Románia segítségnyújtási kérését.

Bukarest végül 1940. június 28-án beleegyezett a két tartomány átadásába. Ezt követően a szovjet csapatok Georgij Zsukov parancsnoksága alatt átkeltek a Dnyeszteren, megkezdték Besszarábia és Észak-Bukovina megszállását.

Meg kell jegyezni, hogy Észak-Bukovina soha sem volt az Orosz Birodalom része és nem szerepelt a szovjet–német megállapodásban sem Besszarábiával ellentétben. Természetes, hogy ezek után Németország nem nézte jó szemmel a tartomány szovjet megszállását. 1940 júliusában a német hadvezetés hozzálátott a *Barbarossa-terv* kidolgozásához, ami a Szovjetunió elleni háború haditerve volt.

6 Az új területek szovjetesítése. Az új hatalom első számú feladata a frissen megszerzett területeken az államigazgatás megszervezése és annak törvényesítése volt. Első lépésként a falvakban és városokban felszámolták a lengyel közigazgatást, betiltották a pártok és társadalmi szervezetek tevékenységét. Munkásokból és parasztokból álló népi druzsinák jöttek létre, amelyek az NKVD (Narodnij Komisszariat Vnutrennyih Gyel – **Belügyi Népbiztosság**) egységeivel együtt letartóztatták a volt lengyel hivatalnokokat, policájokat, politikusokat, oszadnyikokat, mindenkit, akik szerintük veszélyt jelentettek az új hatalomra, és 1940 végéig kivégezték őket.

1939. október 22-én az NKVD ellenőrzése alatt választásokat tartottak Nyugat-Ukrajna Népgyűlésébe. A választópolgárok kizárólag a kommunista jelöltek jegyzékére szavazhattak. 1939. október 27-én Nyugat-Ukrajna Népgyűlése Lvivben kikiáltotta a tanács hatalmat. Az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának harmadik rendkívüli ülésszaka pedig 1939. november 15-én törvényt alkotott Nyugat-Ukrajna felvételéről az USZSZK kötelékébe.

1939 decemberében közigazgatási reformot hajtottak végre Nyugat-Ukrajnában. Új megyék alakultak – a Volinyi, Rivnei, Lvivi, Drohobicsi, Sztanyiszlavi és a Ternopili.

1940. augusztus 2-án a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa döntött Észak-Bukovina és Dél-Besszarábia Ukrajnához csatolásáról. Besszarábia többi része pedig egyesült a Moldáv Autonóm Köztársasággal, létrehozva így 1940. augusztus 15-én a Moldáv Szovjet Szocialista Köztársaságot. 1940 augusztusában Észak-Bukovina és Besszarábia hotini járásának területén létrejött Csernyivci megye, az Akkermani és Izmaili járások területén pedig Akkerman megye, amelyet decembertől Izmail megyének neveztek.

1940 novemberében az USZSZK és a Moldáv Szovjet Szocialista Köztársaság között rendezték a határkérdéseket. A MSZSZK-hoz került Ukrajnától a Dnyesztermenti vidék, ahol sok ukrán élt.

Miután a nyugat-ukrán földeket a Szovjetunióhoz csatolták, megkezdődött azok szovjetesítése. Ez a folyamat magába foglalta a tartomány szocialista iparosítását, a mezőgazdaság kollektivizálását és az „új”, kommunista kultúra létrehozását a régi polgári helyett. Nyugat-Ukrajnában létrejött a bolsevikok parancsuralmi rendszere, a kommunista diktatúra.

A Vörös Hadsereg csapatai bevonulnak Csernyivcibe.

1940. június 28.

Olekszandr Dovzsenko egy huculföldi kampánygyűlésen szólal fel. 1939 októbere

? Mit gondoltok, mit mondhatott az embereknek Olekszandr Dovzsenko?

Az új hatalom megerősítése érdekében Nyugat-Ukrajnába érkezett Kelet-Ukrajna területéről 86 ezer pártmunkás, Komszomoltag, köztük sok tanár, kultúrmunkás, orvos, mezőgazdasági szakember. Legtöbbjük fiatal ember volt, nem rendelkezett semmilyen végzettséggel, tapasztalattal. Nem ismerte a helyi viszonyokat sem. Ez sok konfliktushoz vezetett az ott élő emberekkel.

A lengyel földesuraktól, oszadnyikoktól elvették földjeiket, szerszámaikat, háziállataikat, vetőmagjukat és vagyonukat. 1939 végéig 2 millió hektár földet államosítottak és osztottak szét a parasztok között.

A szegényparaszt gazdaságokat felmentették az adófizetés alól. Később azonban elkezdődött a kolhozok létrehozása. 1941. június 1-jén már 2,6 ezer kolhoz működött a tartományban.

A kommunista hatalom felszámolta a magántulajdont. Államosították a termőföldet, a természeti kincseket, az iparvállalatokat (összesen 2,2 ezret), üzleteket és boltokat. Az államosított vállalatoknál szovjet mintára megalakultak a szakszervezetek. Bevezették a 8 órás munkanapot (a 13–14 órás helyett). Csökkent a munkanélküliek száma, nőttek a fizetések. A vállalatokat állami megrendelésekkel látták el és biztosították a nyersanyaggal való ellátásukat is. Akiknek nem sikerült sehol elhelyezkedni, a Donyec-medencébe irányították.

A szovjetesítés egyik fontos intézkedése az volt, hogy a szegényeket beköltöztették a lengyelektől elkobzott házakba. Több Dnyepermentéről érkezett telepes is új lakásba költözhett.

A szovjet hatalom kezdetben a helyi lakosságnak is barátságosabb arcát mutatta. Bevezették az ingyenes oktatást és egészségügyi ellátást. Óvodákat hoztak létre, felszámolták az írástudatlanságot. Mindenütt bevezették az ukrán nyelv használatát, a színházakban ukrán darabokat kezdtek előadni. Nőtt az ukrán iskolák száma (5,6 ezerig) és ezzel egy időben csökkent a lengyeleké. Nőtt a tanárok és orvosok fizetése.

1940 előtt Észak-Bukovinában 72 kórház működött 112 orvossal. A Szovjetunióhoz való csatlakozás után a kórházak száma 200-ra növekedett, az orvosoké pedig 500-ra.

A lvivi egyetem felvette az Ivan Franko nevet. Az oktatás nyelve ezután az ukrán lett. Az ukrán nemzetiségű diákok száma megnégyszereződött és már a felét tette ki a diákok összlétszámának. A Politechnikán is ukrán lett az oktatás nyelve. Lvivben megnyílt az USZSZK Tudományos Akadémiájának fiókéntézeté.

Az időszaki kiadványokat, újságokat ukrán nyelvre is lefordították. Ukrajna keleti részéből sok könyvet hoztak ide. Több kelet-ukrajnai színház, kórus és együttes vendégszerepelt itt ebben az időben.

A helyi lakosságnak azonban észre kellett vennie, hogy a kommunista hatalom ezekkel az intézkedésekkel csak a szovjet értékeket akarja rájuk kényszeríteni. Egyik napról a másikra bezárásra kerültek a régi ukrán újságok, ismeretterjesztő társaságok, Proszviták. Megszüntették a T. Sevcsenko Tudományos Társaságot is.

A társadalmi átalakulásokat megtorlások követték, melyek célja a régi társadalmi rend lerombolása és a szovjet rendszer mihamarabbi felépítése volt.

A megtorlások, mint ahogy azt már említettük, azután kezdődtek el, miután a Vörös Hadsereg csapatai bevonultak Nyugat-Ukrajna területére. A terror először a lengyel lakosság képviselőit érintette. Utánuk a politikai pártok aktivistái következtek. Tömegessé a megtorlások 1939 decemberétől váltak, amikor ezeket kezdek elhurcolni otthonukból minden bírósági ítélet nélkül. A megtorlások legerőteljesebb formája a deportálás volt. 1940 februárjában a lengyel oszadnyikokat és erdészeket telepítették ki Szibériába és Kazahsztánba. Ez volt a deportálások első hulláma. A második hullámra 1940 áprilisában került sor és a már elhurcoltak családait érintette. A harmadik hullám 1940 júniusában zajlott. Ekkor azokat deportálták, akik a nácik által megszállt területekről menekültek ide és azt remélték, hogy itt oltalomra találnak. Összesen 320 ezer embert deportáltak ekkor. A halandóság közöttük elérte a 16%-ot.

Az egyetlen életképes erő, amely felvehette a harcot a kommunistákkal és megőrizte földalatti apparátusának hálózatát, az az Ukrán Nacionalisták Szervezete volt. A nacionalisták röplapokat terjesztettek, a fiatalokból csoportokat szerveztek, merényleteket követtek el az új hatalom képviselői ellen, felvették a kapcsolatot a német titkosszolgálatokkal, hogy jobban felkészülhessenek a szovjetek elleni harcra.

Az állambiztonsági szervek hadjáratot indítottak a nacionalisták ellen. Januárban került sor 59 UNSZ-tag zárt tárgyalására, melynek az egyik legfigyelemreméltóbb résztvevője R. Bereszt görögkatolikus pap volt. A vádlottak egy részét kivégezték, többen pedig börtönbüntetést kaptak.

Következtetések. A Molotov–Ribbentrop paktum megnyitotta az utat a második világháború előtt. Szeptember 1-jén Németország, szeptember 17-én pedig a Szovjetunió támadta meg Lengyelországot.

▶ A Szovjetunió kihasználta Lengyelország vereségét, elfoglalta Nyugat-Ukrajnát és Nyugat-Belorussziát. A háború első napjától kezdve az ukrán földek a második világháború harcterévé váltak, az ukránok pedig a háború résztvevőie.

▶ Az újonnan elfoglalt területeken (Kelet-Galícia, Nyugat-Voliny, Észak-Bukovina, Dél-Besszarábia) kezdetét vette a szovjetesítés folyamata, melynek célja olyan életforma kialakítása volt Nyugat-Ukrajnában, amilyen Dnyepermenti Ukrajnában már 1917 óta létezett. Az új rendszert kegyetlen módszerekkel honosították meg, hasonlóan ahhoz, ahogyan azt Szovjet-Ukrajnában tettek. Nyugat-Ukrajna népe ezért meggyűlölte az új hatalmat, és harcot kezdett ellene.

Kérdések és feladatok

1. Mikor kezdődött a második világháború? 2. Mi lett a sorsa a nyugat-ukrán földeknek a Molotov–Ribbentrop paktum értelmében? 3. Mikor csatolták a Szovjetunióhoz Észak-Bukovinát és Dél-Besszarábiát? 4. Milyen ukrán területek kerültek a Moldáv SZSZK Dnyesztermenti vidékéhez? 5. Milyen megyét hoztak létre az USZSZK új területein 1939–1940-ben? 6. Mivel magyarázta a Szovjetunió Lengyelország és Románia megtámadását? 7. Mi a szovjetesítés? Milyen korszakai ismertek a szovjetesítésnek, milyen összetevői vannak?
8. Hogyan viszonyultak Európa vezető nagyhatalmai az ukrán kérdéshez a második világháború előtt? 9. Miért halasztotta el a szovjet vezetés Lengyelország megtámadását? 10. Hogyan rendeződött a Szovjetunió és Németország kapcsolata Lengyelország elfoglalása után? 11. Milyen kifejezés a legmegfelelőbb az események jellemzésére: *arany szeptember, egyesülés, újraegyesülés, belépés, inkorporáció (bekebelezés), annexió?*
12. Értékeljétek az 1939. augusztus 23-i és a szeptember 28-i szovjet–német szerződést! 13. Hogyan viszonyult Nyugat-Ukrajna népe a szovjetesítéshez? Melyeket fogadta kedvezően, és melyeket nem? Válaszotokat foglaljátok össze táblázat formájában! 14. Jellemezzétek a szovjetesítés módszereit Nyugat-Ukrajnában! Hasonlítsátok össze azokkal a módszerekkel, melyeket a bolsevikok Kelet-Ukrajnában alkalmaztak! 15. Mutassátok meg az atlasz térképein azokat a politikai és területi-közigazgatási változásokat, melyek az ukrán földeken mentek végbe 1939–1940-ben!
16. Több történész úgy gondolja, azzal, hogy a Szovjetunió aláírta a Molotov–Ribbentrop paktumot és lerohanta Lengyelországot, elősegítette a második világháború kirobbanását. Mi erről a véleményetek? 17. W. Hofer svájci történész szerint *hihetetlen eseménynek lehettünk szemtanúi, az egyes számú náciellenesség, Sztálin szerződést kötött az egyes számú bolsevik ellenséggel, Hitlerrel. Mindketten elárulták azt, amiben mindig hittek. Sztálin a kommunista világmozgalmat, Hitler pedig az élettér létrehozásának eszméjét. Hogyan értelmezték a történész szavait? Osztjátok-e ezt a véleményt?*

35–36. §§. Ukrajna a német–szovjet háború kezdetén

- 1. Mikor kezdődött a második világháború? 2. Milyen területek kerültek az USZSZK-hoz 1939–1940-ben? 3. Hogyan viszonyult Nyugat-Ukrajna lakossága a szovjetesítéshez?

1 A német–szovjet háború kezdete. A Vörös Hadsereg veszteségei és viselkedése. 1941. június 22-én Németország és szövetségesei hajnali fél négykor hadüzenet nélkül lerohanták a Szovjetuniót. A háború az SZSZKSZ számára nagyon kedvezőtlenül indult. Már az első napokban a szovjet repülőtereken több mint 1200 katonai repülőgépet semmisítettek meg.

A német támadás váratlanul érte a Vörös Hadsereget és magát Sztálint is. A különböző országokban működő titkos ügynökök már hetekkel azelőtt figyelmeztették őt a közelgő veszélyre, de ő nem vett tudomást róla.

A *Barbarossa-terv* értelmében Németország és szövetségesei a Szovjetunió határainál 190 hadosztályt sorakoztattak fel 5,5 millió katonával. A Szovjetunió területét pedig a Vörös Hadsereg 170 hadosztályának 2,9 millió katonája védte. A nácik a **villámháborús terv értelmében** támadták meg az SZSZKSZ-t.

Ukrajna elfoglalása a német *Dél* hadseregcsoport feladata volt Gerd von Rundstedt tábornagy parancsnoksága alatt. A hadseregcsoportban voltak román, magyar, szlovák, illetve olasz egységek is. A **Barbarossa-terv** az ukrajnai hadszíntérnek kíséretet jelentett. A németek fő erői Belorusszián keresztül meneteltek Moszkva felé.

A Wehrmacht előrenyomulását a Kijevi Különleges (parancsnoka Mihajlo Kirponosz) és az Odesszai Katonai körzet (parancsnoka Ivan Tyulenyev) próbálta feltartóztatni. Később Délnyugati és Déli frontokká szervezték át őket.

A németek több emberi erővel, katonával rendelkeztek, kevesebb volt viszont az ágyújuk, tankjuk, aknavetőjük és repülőgépük. A szovjet műszaki erőfölény azonban viszonylagosnak bizonyult, ugyanis a gépek, berendezések 80%-a elavultnak bizonyult. A *Dél* hadseregcsoport feladata az volt, hogy a háború első napjaiban elfoglalja Kijevet. Ezt azonban nem sikerült megvalósítani, mivel a németek a határ mentén végig, az úgynevezett *Molotov-vonalon* a határőrök ádáz ellenállásába ütköztek.

A légielő által támogatott német gépesített egységek gyorsan haladtak előre, komoly csapásokat mérve így a szovjet csapatokra. **Luck–Rivne–**

Villámháborús terv (Blitzkrieg) — gyors győzelem elérése az ellenség váratlan megtámadása útján, hogy ne tudja mozgósítani csapatait.

Brodi–Dubno vonalán bontakozott ki **1941. június 23–29.** között a háború első **tankcsatája**. A szovjet tankisták hőiesen küzdöttek, mégis vereséget szenvedtek. Tankjaik elavultak voltak és még rádióösszeköttetéssel sem rendelkeztek. Az ütközetet a 4200 szovjet tank közül mindössze 737 élte túl. A német harckocsik viszont alig sérültek meg.

A szovjet gépesített egységek hősiei helytállása megakadályozta a németeket abban, hogy gyorsan elfoglalják Kijevet. Így lehetőség nyílt arra, hogy előkészítsék a főváros védelmi vonalait. A németek **1941. július 5-én** érkeztek Kijev alá. Ezzel a nappal vette kezdetét a **kijevi védelmi hadművelet**, ami 83-ig tartott.

A német parancsnokság biztos volt abban, hogy rövid időn belül elfoglalhatja Kijevet. Hitler már július 21-én díszszemlét akart tartani a fővárosban a győztes csapatok részvételével. Ez azonban nem valósult meg, mert a város védői – 120 ezer katona, köztük 33 ezer népfelkelő – hőiesen ellenálltak. A Kijev elleni támadás ideiglenesen megtorpant. A német hadvezetés kénytelen volt eltérni a Barbarossa-tervtől, és csapatokat átcsoportosítani Moszkva alól Ukrajnába.

A helyzet Kijev körül egyre bonyolultabbá vált. 1941 júliusában a német, magyar és román csapatok támadásba mentek át a Déli front ellen, amely a szovjet–román határt védte. 1941. szeptember 8-án a szövetségesek Uman alatt körülvették a Déli front több egységét, és megsemmisítő csapást mértek rájuk. 103 ezer szovjet katona esett itt fogságba. Közben a német–magyar–román hadsereg Kijevtől délre kiért a Dnyeperhez, és mélyen benyomult a Déli front hátsó részébe, amely augusztus 10-én már gyakorlatilag nem is létezett.

Csapatok egy része (30 ezer katona) Odesszában rekedt, a többiek pedig a Déli-Bug és Dnyeper közé szorultak. Sztálin megtiltotta nekik, hogy visszavonuljanak a Dnyeper mögé. Augusztus 14-én érkezett a parancs Moszkvából a Dnyeper bal partjára való átkelésről, amikor már bezárult körülöttük az ostromgyűrű. A bekerítésből mindössze 12 ezer katonának sikerült kitörni. Odessza védelme 73 napig, 1941. október 16-ig tartott.

A Déli front csapatainak megsemmisítése Jobbparti Ukrajnában komoly veszélyt jelentett a Délnyugati front számára déli

A Dubno alatt hagyott szovjet technika.
1941 június

irányból. Északon sem volt jobb a helyzet, ahol a németeknek sikerült elfoglalni Szmolenszket. A katasztrófa elkerülése érdekében a főhadiszállás képviselője, Georgij Zsukov azt javasolta, hogy a szovjet csapatokat vonják vissza a Dnyeper mögé és adják fel Kijevet. Sztálin azonban ezt kategorikusan visszautasította. Szeptember 17-én végül beleegyezett, de immáron későn. A Délnyugati front 665 ezer katonája került ostromgyűrűbe. 1941. szeptember 19-én a németek bevonultak Kijevbe. A Vörös Hadsereg egységei kisebb csoportokra tagolódva próbáltak kitörni az ostromgyűrűből, sikertelenül. Poltava mellett lelte halálát Mihajlo Kirponosz teljes vezérkarával együtt.

A Déli és Délnyugati frontok megsemmisítésének köszönhetően a németek tovább vonultak előre Balparti Ukrajnában, és kiérték a Krím-félszigethez. Odessza további védelme értelmetlenné vált, és a város védői 1941. október 16-án elhagyták a várost.

Mielőtt a németek bevonultak volna Odesszába, a szovjetek mindent a tengerbe süllyesztettek, ami az ellenség kezére kerülhetett volna. A hadsereg megmaradt egységeit pedig Szevasztopolba irányították át. Szevasztopol hősi védelme 250 napig tartott (**1941. október 30.–1942. július 4.**). A németek az ostrom során annyira legyengültek, hogy nem tudták tovább folytatni útjukat a Kaukázus és a Kaukázusontúl felé.

A háború öt hónapja alatt a német csapatoknak és szövetségeseiknek sikerült 900–1200 km-t előre haladni Ukrajna belsejébe. Az USZSZK keleti részén maradtak csak olyan területek, melyek nem kerültek megszállás alá. A Vörös Hadsereg csapatainak sorozatos vereségei ellenére Ukrajna területén a német villámháborús terv kudarcot vallott.

i

2 Mozgósítás. Az iparvállalatok kitelepítése. A nácik elleni harc megszervezése érdekében szükség volt az ország anyagi és emberi erőforrásainak a mozgósítására. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának rendelkezése értelmében Ukrajna területén hadiállapotot rendeltek el. Gyakorlatilag minden ügyműködés a hadvezetés hatáskörébe került.

1941. június 26-án a háború idejére a termelésben 11 órás munkanapot vezettek be, megszüntették a szabadságolásokat, szabadnapokat. A munkahely engedély nélküli elhagyása dezertálásnak számított és akár öt vagy nyolc év börtönbüntetést vont maga után.

Egy héten belül minden vállalat áttért a katonai megrendelések teljesítésére.

1941. június 30-án megalakult az Állami Védelmi Bizottság, melynek tagja lett az egész politikai és állami vezetés. Elnöke Joszif Sztálin lett. Ő irányította a Főparancsnokság Főhadiszállását is.

Sztálin két hét zavarodott hallgatás után 1941. július 3-án fordult a szovjet néphez, ahol a német megszállók elleni háborút *szent háborúnak* és *honvédő háborúnak* nevezte.

A szovjet vezetés első feladata a Vörös Hadsereg megerősítése volt. A háború kezdetén mozgósításra került sor. 1941 júliusában–augusztusában Ukrajnából 2,5 millió embert hívtak be a hadseregbe, sokan önként jelentkeztek. Népi ellenálló csapatok jöttek létre frontszolgálatra nem alkalmas személyekből 18-tól 60 éves korig. Gyors katonai kiképzésben részesültek, és részt vettek a védelmi rendszerek kiépítésén. Számuk elérte az 1,3 millió főt.

A mozgósítást a nyugat-ukrán területeken nem sikerült teljes egészében megvalósítani. Ennek egyik oka a németek gyors előrehaladása volt, a másik pedig az, hogy az emberek többsége, a tömeges megtorlások miatt, ellenségesen viszonyult a kommunista tanács hatalomhoz. Nyugat-Ukrajna szovjet börtöneiben 22 ezer politikai foglyot lőttek agyon minden bírósági ítélet nélkül.

Sokkal sikeresebbnek bizonyultak azok az intézkedések, amelyek a hadi célokra történő termelés megszervezésére irányultak. Amit ugyan sikerült megvalósítani, de még így sem tudták pótolni a határ menti térségben zajló harcok során elszenvedett veszteségeket. A háború által sújtott ukrán tartományokból mélyen a hátszországba, Szibériába és Közép-Ázsia köztársaságaiba, illetve Kazahsztánba telepítették a gyárakat, üzemeket, nyersanyagot, élelmiszerkészletet, magasan képzett szakembereket, azok családjait.

Ukrajnából harminc iparág 550 nagy gyárát, 23 építészeti céget, 30 ezer traktort, 125 millió pud búzát, 6 millió szarvasmarhát szállítottak

Evakuáció a hátszországba, 1941

A Dnyiprogesz felrobbantása, 1941

át a hátszországba 3,5 millió ember kíséretében. Kitelepítették az USZSZK Tudományos Akadémiáját, 70 egyetemét és 50 színházát is.

A németek által veszélyeztetett területeken a kormány és a kommunista párt 1941. június 29-én kelt közös utasítása alapján a felégetett föld taktikáját kezdték alkalmazni. Elpusztítottak mindent, ami az ellenség kezébe kerülhetett. Kijevben, Harkivban aláaknáztak és felrobbantottak több utat. De megsemmisítették a termés és az erdők egy részét is.

3 Ukrajna végleges megszállása. A döntő ütközetre 1941 őszen–telén, Moszkva alatt került sor. A Vörös Hadseregnek sikerült megállítani a nácik előrenyomulását és ellentámadást kezdeményezni (1941 decembere–1942 januárja).

A Moszkva alatti sikereken felbátorodva a szovjet katonai vezetés arra a következtetésre jutott, hogy elérkezett az ideje ellentámadásnak az egész szovjet–német fronton. A Délnyugati és Déli front parancsnoksága azt a parancsot kapta, hogy csapataik törjék át Balaklijánál és Artemivszknél a németek frontvonalát, kerüljék meg az ott állomásozó donyecki német hadseregcsoportot és akadályozzák meg annak nyugatra vonulását. Tervbe vették még az előrenyomulást Krasznohrad irányába is, hogy északról megközelítve felszabadítsák Harkivot. Ugyan a **barvinkovei–lozovei támadó hadművelet** során **1942. január 18–31.** között a szovjet csapatoknak sikerült 100 kilométert előre haladni nyugati irányba, létrehozva ott a barvinkovei kiszögellést, de a stratégiai célokat nem sikerült elérni.

A kercsi–feodoszjai deszant hadművelet (1941. december 25. – 1942. január 2.) sem érte el a célját. A Vörös Hadsereg csak a Kercsi-félszigetet tudta felszabadítani.

Ebben az időben a német vezérkar egy újabb, a szovjet–német front déli részét érintő hadművelet tervén gondolkodott, melynek 1942 nyarán kellett elkezdődnie. A német Wehrmacht fő erői Ukrajna területén összpontosultak, ahonnan kiindulva át akartak kelni Sztálingrádnál a Volgán. A hadjárat végső célja a Kaukázus elérése és megszerzése volt. A szovjet hadvezetés ezzel szemben egy Moszkva elleni újabb támadástól tartott.

Elhibázottnak bizonyult a főhadiszállásnak az a terve, hogy a Vörös Hadsereg Harkiv alatt, a barvinkovei kiszögellés irányából ellentámadásba menjen át 1942 tavaszán. A hadművelet végül a szovjet csapatok vereségével végződött, 227 ezren német fogságba estek. A Kercsi-félszigetért folytatott ütközetet is a szovjetek veszítették el. Itt 180 ezer volt a hadifoglyok száma. A Vörös Hadsereg 15 ezer katonája a Kercs alatti Adzsim-Uskáj-i kőfejtőbe

vonult vissza. Hosszú időn keresztül megfeszített harcokban védték állásaikat abban a hitben, hogy hamarosan megérkezik a felmentő sereg. A német hadsereg elérkezettnek látta a pillanatot a Szevasztopol elleni támadásnak. Végül 1942. július 4-én véget ért Szevasztopol 250 napig tartó ostroma, a nácik elfoglalták a várost. 100 ezer szovjet katona esett itt német fogságba.

A német hadsereg **1942. július 22-én** fejezte be Ukrajna teljes megszállását.

4 Ukrán nemzeti mozgalom 1941–1942-ben. Az ukrán nemzeti mozgalomnak a második világháború kezdetén több központja is volt. Az elsőhöz az UNK emigráns kormánya tartozott M. Levickij vezetésével. Nem volt konkrét elképzelésük arról, kit támogassanak a háborúban. A kormánytagok egy része az angol–francia szövetség híve volt. Lengyelország veresége és Franciaország megszállása ráébresztette őket arra, hogy Ukrajna sorsa végső soron a szovjet–német háború végső eredményétől függ. Az UNK képviselői ezután felvették a kapcsolatot Németországgal, majd javaslatot tettek szics fegyveres csoportok létrehozására Volinyban. A szovjet–német háború idején ezeknek a csoportoknak hadseregbe kellett egyesülni, majd a német csapatokkal együtt részt venni Ukrajna felszabadításában a bolsevikok uralma alól. A terv megvalósításához 1940 közepén kezdtek hozzá.

A Németországgal való együttműködést megpróbálták kiépíteni az ukrán monarchisták is Pavlo Szkoropadszkij vezetésével. Hitler azonban nem vette komolyan őket, mivel befolyásukat a nemzeti mozgalomra elhanyagolhatónak ítélte meg.

Az ukrán politikai szervezetek közül a legnagyobb befolyással az Ukrán Nacionalisták Szervezete rendelkezett, amely kiterjedt földalatti hálózattal rendelkezett Nyugat-Ukrajnában és voltak központjai Európa országaiban is. 1940-ben azonban az UNSZ kettészakadt: UNSZ(M)-re, Andrij Melnik híveire, aki a szervezet központi vezetőségét irányította az emigrációban, és UNSZ(B)-re, Sztepan Bandera híveire, aki a szervezet nyugat-ukrán részlegét vezette. A két szervezet elképzelései elsősorban a függetlenségért folytatott harc stratégiájának megválasztásában különböztek egymástól.

Az UNSZ(B) **tábori csoportokat** hozott létre, melyek a fasiszta csapatok után haladva népszerűsítették a nácik által megszállt városokban Ukrajna függetlenségének gondolatát. Mindenütt helyhatósági szerveket

hoztak létre, megalapították a népi milíciák egységeit, hogy Németországot az ukrán állam létrehozásának ténye elé állítsák. A tábori csoportokon belül működött egy politikai központ, melynek vezetője Jaroszlav Sztecko volt. **1941. június 30-án** Lvivben az UNSZ(B) kezdeményezésére közgyűlést hívtak össze, amely kiáltványban mondta ki az **ukrán állam helyreállítását**.

A megszálló hatalom azonban nem ismerte el a helyreállított ukrán államot és a kiáltvány visszavonására szólította fel az UNSZ(B)-t. Bandera hívei erre nem voltak hajlandók és 1941. július 8-án illegalitásba vonultak. Másnap letartóztatták Jaroszlav Szteckot Sztepan Banderával együtt.

A németek megtorló intézkedései az ukrán nacionalisták ellen ráébresztették az UNSZ(B)-t arra, hogy harcot indítson a megszállók ellen.

A németek támogatásában bízva az UNSZ(M) szintén tábori csoportokat indított Ukrajnába. Ezeknek a tábori csoportoknak az volt a feladata, hogy létrehozzák az ukrán kormányt, amely a független Ukrajna társadalmi-politikai, gazdasági és kulturális életét szervezte a jövőben. Az UNSZ(M) helyettes vezetője O. Olzsics volt, aki fontos szerepet játszott a szervezet életében. 1941. október 5-én Kijevben alkotmányozó gyűlést hívtak össze (130 képviselővel), amely megválasztotta az **Ukrán Nemzeti Tanácsot (UNT)**. Elnöke M. Velickovszkij professzor lett. Néhány nappal később megalakult Kijev város önkormányzata, melyet először O. Ohloblin professzor, majd V. Bahazij professzor vezetett. Az UNSZ(M) képviselői álltak Kijev, Zsitomir, Harkiv, Poltava és Csernyihiv helyhatóságainak az élén is. Már októberben megkezdték az ukrán nemzeti jellegű oktatás helyreállítását. Ukrán nyelvű újságok jelentek meg (több mint 100). Újjáalakultak a Proszviták.

1941. november 20-án a német megszálló hatalom betiltotta az UNT tevékenységét. Kezdetét vette az ukrán nacionalisták letartóztatása. Kijevben 621-en kerültek börtönbe. Egy részüket Babij Jarban kivégezték, köztük Olena Teliha költőnőt is.

A lviviek az ukrán állam helyreállításáról szóló kiáltvány kihirdetésére várnak. 1941. június 30.

Jaroszlav Szecko

Olena Teliha

Volodimir Kubijovics

Az UNT elnöksége Velicskovszkij professzorral együtt Lvivbe költözött, ahol egyesült a lvivi UN Tanáccsal. A lvivi UN Tanács munkáját a németek engedélyezték. Csatlakozott hozzájuk Kárpát-Ukrajna szejmjének néhány volt tagja is. Ez az ukrán nép jelképes egyesülésének a megnyilvánulása volt. A lvivi UN Tanács elnöke Koszty Levickij volt, 1941 novemberétől pedig Andrij Septickij. A Nemzeti Tanács mellett létrejött az Ukrán Tartományi Bizottság, amely az ukránok nemzeti, társadalmi, gazdasági és kulturális életének irányításával foglalkozott. 1942 februárjában Septickij metropolita tiltakozását fejezte ki Berlinnek a zsidó holokauszt miatt, kijelentette még, hogy az ukránoknak joguk van a saját államiságukhoz. A németek ezért 1942 márciusában a lvivi Ukrán Nemzeti Tanácsot feloszlatták.

1941 augusztusában Tarasz Bulba-Borovec Volinyban megalapította a **Polisszjai Szics-t**, más néven az Ukrán Népi Forradalmi Hadsereget, amely kezdetben a szovjet megszállók ellen harcolt. Több mint 3 ezer partizánt számlált soraiban. Bulba hívei rövid ideig ellenőrzésük alatt tartották Polisszja egy részét, ahol 1941 augusztusában–novemberében kikiáltották a Polisszjai Köztársaságot. Központja Olevszk volt. A Vörös Hadsereg kiűzése után a német hadvezetésnek többé nem volt szüksége a szicsre, ezért 1941 végén parancsot adott a lefegyverzésükre.

A bulbisták azonban megtagadták a parancs végrehajtását. Osztagaikat az erdőbe vonták vissza, és harcot indítottak a szovjetek mellett a német megszállók ellen is. 1943-ban Borovecet Varsóban letartóztatta a Gestapo és a sachsenhauseni koncentrációs táborba zárta. 1944 szeptemberében kiszabadult és Kanadába emigrált. Ott írta meg visszaemlékezéseit *Hadsereg állam nélkül* címmel.

1943 elejére az összes ukrán párt és szervezet közül csak a Krakkóban 1940-ben létrehozott Ukrán Központi Bizottság működött legálisan. Volodimir Kubijovics volt a vezetője. 1944 elején a német hatalom ismét letartóztatásokba kezdett. Börtönbe kerültek az UNSZ(M) vezetői: A. Melnik és O. Olzsics. Az ukránság fegyveres harcot kezdett a megszállók ellen.

! **Következtetések.** 1941. június 22-én Németország megtámadta a Szovjetuniót. Ukrajna elfoglalása a *Dél* hadseregcsoport feladata volt.

▶ A Vörös Hadsereg ugyan túlerőben volt, de egyik vereséget a másik után szenvedte el. Csak a katonák hősiességének köszönhetően sikerült megakadályozni a villámháborús haditerv végrehajtását.

▶ 1942. július 22-én Ukrajna teljes területe német megszállás alá került.

▶ A szovjet–német háborút fel akarták használni céljaik eléréséhez azok az ukrán politikai erők, amelyek Ukrajna függetlenségéért küzdöttek. 1941. június 30-án az UNSZ(B) Lvivben kihirdette az ukrán állam helyreállítását. A németeknek ez nem tetszett, és válaszul letartóztatták a nacionalista mozgalom vezetőit.

? **Kérdések és feladatok**

- ◆ 1. Milyen haditerv alapján támadta meg a Szovjetuniót Németország? 2. Mikor vette kezdetét a szovjet–német háború? 3. Hol zajlott a háború első nagy tankcsatája? 4. Hány ukrán vállalatot telepítettek ki keletre a háború elején? 5. Mikor fejeződött be Ukrajna megszállása? 6. Mit jelent a *tábori csoportok* kifejezés? 7. Mikor jött létre a Polisszjai Szics? 8. Mikor, és hol hirdették ki az ukrán állam helyreállítását?
- ★ 9. Milyen szempontból volt fontos Ukrajna a Barbarossa-terv számára? 10. Erőfőlény ellenére miért szenvedett vereséget a háború kezdeti szakaszában a Vörös Hadsereg a németektől? 11. Milyen Ukrajnában zajló harci események hatottak a Barbarossa terv végrehajtására? 12. Hogyan zajlott a mozgósítás Ukrajnában? Eredményes volt-e? 13. Az ukrán nacionalisták a háború kezdeti szakaszában miért a náci Németországot tartották legfőbb szövetségesüknek? Igazuk volt-e?
- ★ 14. Jellemezték a szovjet és német csapatok határ menti harcainak a menetét, eredményeit! Nevezték meg a Vörös Hadsereg védelmi hadműveleteit 1941-ben! 15. Mik voltak a Vörös Hadsereg kezdeti sikertelenségeinek az okai 1941-ben és 1942-ben? Válaszokat foglaljátok össze táblázat formájában!
- ★ 16. Miért nem sikerült Németországnak végrehajtani a Barbarossa-tervet? 17. Milyen módszerekkel próbáltak harcolni az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalmak vezetői? Hogyan értékelték ezeket a módszereket? Nevezhetjük-e az ukrán nacionalistákat a nácik szekértolóinak?

37. §. Megszállási rendszer Ukrajnában

- ▶▶ 1. Mikor fejeződött be Ukrajna megszállása? 2. Mi volt a nácik legfőbb célja?

1 **A náci új rend.** Egy év leforgása alatt egész Ukrajna náci megszállás alá került. A megszállt területeken a németek *új rendet* vezettek be. Ukrajnát az árja népek *életterévé* akarták változtatni. Az ukrán termőföl-

Náci új rend — a németek által létrehozott rendszer a megszállt Ukrajna területén és más leigázott országban, melyet terror és a helyi lakosság kiirtása kísért.

dek látták volna el az *új Európát* élelmiszerrel. Az itt élő népek egy részére rabszolgasors várt, a többiekre pedig a biztos halál. Ezekre a területekre a háború után a teljes elnémetesítés és gyarmatosítás várt.

A nácik által bevezetett *új rend* a következőket tartalmazta: 1) az emberek tömeges kivégzésének rendszerét; 2) az emberek kirablásának rendszerét; 3) az anyagi és emberi erőforrások kizsákmányolásának rendszerét.

A német *új rend* sajátossága a totális terror volt. Ezzel a céllal különböző erőszakszervek jöttek létre: az **állami titkosrendőrség (Gestapo)**, **biztonsági szolgálat (SD)**, **Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSZNP)**, **védőosztatok (SS)**. A hitleristák a civil és katonai adminisztrációkon kívül kisegítő közigazgatásokat létesítettek a helyi lakosság azon képviselőiből, akik hajlandók voltak együttműködni a nácikkal: a városokban a polgármesterekkel, vidéken a járási előljárókkal, a falvakban a bírókkal és a policájokkal. Lényegében a megszállókkal körülbelül 350 ezer ember működött együtt.

Az első német kolónia, közigazgatási egység 1941 júliusában jött létre Vinnica megyében 500 km² területen. A neve *Hegewald* körzet volt. Itt rendezték be Hitler ukrainai főhadiszállását, a Wolfsschanzét, a farkasvermet.

A megszállt területeken az **Ost-terv** érvényesült, melynek értelmében a szlávokat Szibériába deportálták, helyükre pedig németek vagy német gyökerű népek érkeztek. Azokat az ukránokat, oroszokat, beloruszokat, akiket már nem lehetett olcsó munkaerőként használni, pusztulásra ítélték. Az Ost-tervet a Birodalmi Állambiztonsági Főosztályon dolgozták ki A. Hitler, H. Himmler és A. Rosenberg vezetésével 1940 májusában.

A **Harmadik Birodalom** által elfoglalt tartományok irányítása céljából létrehozták a Megszállt Területek Minisztériumát. A minisztériumot Alfred Rosenberg irányította. Négy ügyosztályból állt: politikai, közigazgatási, gazdasági és polgári.

A németek először is a megszállt Ukrajna területi egységét bontották meg. Négy részre osztották, különböző országok és adminisztratív szervezetek rendelték alá. Három kormányzóság Romániához került közigazgatásilag: **Besszarábia** (Moldávia hat járása, Izmail megye az USZSZK-ból. Központja Kisinyov); **Bukovina** (Csernyivci megye, Moldávia néhány

északi járása. Központja Csernyivci); és **Transznisztria** (Odessza megye, Vinnica megye déli járásai, Mikolajiv megye nyugati járásai, Moldávia balparti részei. Központja először Tiraszpol, majd Odeszsa).

A nyugat-ukrán földek, Lviv, Sztanyiszlav, Ternopil, külön **Galíciai körzetben** egyesültek és a lengyel fő-kormányzóság részei lettek, aminek központja Krakkó volt. Ezek a tartományok közvetlenül beolvadtak a Harmadik Birodalomba.

Csernyihiv, Szumi, Harkiv és a Donyec-medence front melletti területeknek számítottak, ezért közvetlen katonai irányítás alatt álltak.

1941 augusztusában Hitler parancsot adott az **Ukrán Birodalmi Főbiztosság** (Reichskommissariat) megalakításáról, ami hat főbiztosságot foglalt magába: a Volinyit, Zsitomirit, Mikolajivit, Dnyipropetrovszkit, Kijevit, Taurijait. Központja Rivne volt. Vezetőjévé 1941 szeptemberében **Erich Kochot** nevezték ki, a *kipróbált harcost*, az NSZNP tagját.

Az új rend kialakítása az ukrán nép újabb tragédiája lett. A megszállt területek lakosságának millióit kiirtották, létrehoztak több mint 300 vesztőhelyet a tömeges kivégzések számára. Ukrajna-szerte 180 koncentrációs tábor és 300 gettó működött.

Hogy megakadályozzák az ellenállási mozgalom terjedését, a német hatalom minden egyes terrorcselekmény vagy szabotázs megtorlásakor a kollektív bűnösség elvét alkalmazta és megtizedelte a helyi lakosságot. A békés emberek legkegyetlenebb kivégzéseire a kijevi Babij Jarban (100–150 ezer fő), a harkivi Drohobickij Jarban (30 ezer fő), az Odessza-vidéki Domanyivkában és Bohdanyivkában (50 ezer fő) került sor. A németek Ukrajna területén közel 2 millió hadifoglyot végeztek ki, amivel megsértettek minden nemzetközi megállapodást (megjegyzendő, hogy a Szovjetunió pedig alá sem írta ezeket az egyezményeket).

Harmadik Birodalom — a nemzetiszocialista Németország félhivatalos elnevezése volt 1933 és 1945 között, amikor Adolf Hitler és pártja, a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt vezetése alatt állt.

Megszállási övezetek (Ukrajnában) — Ukrajna megszállása után a náci által létrehozott közigazgatási-területi övezetek, melynek célja Ukrajna területének feldarabolása, egészének megsemmisítése. Ukrajna területén létre jött a Reichskommissariat (az Ukrán Birodalmi Főbiztosság), a Galícia kerület, a Dnyeszteren túli (Transznisztria) régió és a keleti régiókat is magában foglaló katonai övezet adminisztrációja, mely kiterjedt az Azovi-tengerre és a Krím-félszigetre.

A békés lakosság meggyilkolásának egyik eszköze az éhínség volt. 1941 novemberében Hitler parancsot adott az ukrán lakosság mesterséges kiéheztetésére.

Korjukivka romjai, 1943

A terror mellett a németek ideológiailag is megdolgozták az ukrán népet. Ukrajnában ekkor 190 újság jelent meg 1 millió példányszámban, több rádióállomás működött. Különleges V3 zászlóaljak járták a tartományokat és a német hadsereget dicsőítő filmeket mutattak be az ott élő embereknek. A lakosság támogatását úgy akarták elérni, hogy előszeretettel emlegették a közelmúlt ukrainai eseményeit, az éhínséget, a tömeges megtorlásokat, az erőszakos kollektivizálást. Mindeközben a német katonát barátként és igazi felszabadítónak mutatták be.

A valóság azonban egészen más volt. Saját földjükön az ukránok harmadrangú polgárok lettek. Életüket parancsok és szabályok közé szorították, melyeknek a megszegéséért koncentrációs tábor vagy golyó általi halál járt. A megszállók megtiltották, hogy kávéházat, éttermet, stadiont és egyéb társadalmi létesítményt látogassanak. Mindenütt ilyen feliratokat lehetett olvasni: *Csak németek számára vagy Ukránoknak belépni tilos!*

A megszállók teljesen kirabolták Ukrajna gazdaságát és kegyetlenül kizsákmányolták az ott élő embereket. A gyárakban a munkanap minimális fizetéséért 12–14 órás volt. Közel 2,2 millió fiút és lányt hurcoltak el Németországba kényszermunkára.

A kolhozokat nem számolták fel, hanem állami birtokká tették. A parasztok számára kötelezővé vált a munka, a termést pedig be kellett szolgáltatni a német államnak. A megszállt területekről Németországba szállított élelmiszer 85%-a az ukrán területekről származott.

i

Az új rend egyik rendelkezése értelmében kirabolták az ukrainai múzeumokat, képtárakat, könyvtárakat. A háború éve alatt elpusztult az USZSZK épületeinek jelentős része.

2

Az emberek élete a megszállás alatt. Ostarbeiterek. Ukrajna háború előtti lakosságának 92%-a német megszállás alá került. Az emberek legfőbb problémája az volt, mit hoz a holnap, hogyan lehet ebben a helyzetben biztosítani családjuk, gyermekeik megélhetését. Mindenkinek ki kellett alakítani viszonyát a megszálló hatalomhoz. A megtorlások és büntető akciók megmutatták, milyen sors vár valójában Ukrajna lakóira. A megszállás idején a németek 215 falut pusztítottak el egész lakosságával együtt.

Csernyihiv megyében például a földdel tették egyenlővé Korjukivka kisvárost. 7 ezer lakóját pedig lemészárolták.

A legnehezebb helyzetben az ipari központok voltak, ahol a nagy gyárak és üzemek beszüntették termelésüket, és az emberek megélhetés nélkül maradtak. Harkivban például 100 ezren haltak éhen ezekben az években.

A német megszálló hatalom kihasználta az emberek kilátástalan helyzetét és alacsonyan tartotta a fizetéseket. Ugyanazon elvégzett munkáért a német dolgozó tízszer annyi fizetést kapott, mint egy ukrán munkás. Bevezették az általános munkakötelezettséget. Ha valaki ellenszegült, kegyetlenül megbüntették.

Igazi tragédiát jelentett Ukrajna számára az emberek, elsősorban a fiatalok tömeges kényszermunkára hurcolása Németországba. **Ostarbeiterek**nek nevezték őket.

Kezdetben a hatalom megpróbált különböző ígéretekkel önkénteseket toborozni a németországi munkára vonzó képet festve az ottani életéről.

A valóság azonban sokkal szörnyűbbnek bizonyult. A munka és életkörülmények elviselhetetlennek bizonyultak. A kevés élelem és a sok munka betegségek elterjedéséhez vezetett. Magas volt az ostarbeiterek között a halandóság.

Hogy teljesítsék a Hitler által kitűzött terveket, a rendőrség 1943-tól hajtóvadászatot indított a fiatalok ellen.

Humanitárius katasztrófa — olyan tényezők – éhínség, járványok, háborúk, erkölcsi romlás, migrációs folyamatok kölcsönös összhatása, ami veszélyt jelenthet az emberekre, és a társadalom megsemmisülésének lehetőségét hordozza magában. Leginkább háborúk, természeti csapások vagy népiirtás során alakulhat ki.

Ostarbeiter — Ukrajnából a Német Birodalomba hurcolt kényszermunkások. 1942–1944 között számuk elérte a 2,5 millió főt.

Náci propaganda plakát, melynek célja ostarbeiterek toborzása.

3 Kollaboránsok. A hitleristák a civil és katonai adminisztrációkon kívül kíséítő közigazgatásokat létesítettek a helyi lakosság azon képviselőiből, akik hajlandók voltak együttműködni a nácikkal. Erre a lakosság körülbelül 1%-a volt kapható. Milyen okok miatt léptek egyes emberek a megszállók szolgálatába:

A legkegyetlenebb mészárlásra a Babij Jar-i szurdokban került sor Kijevben 1941. szeptember 29–30-án. Nem véletlenül nevezik Babij Jart a Holokauszt szimbólumának Ukrajnában, ugyanis egy nap leforgása alatt 33 771 ukrán zsidó vesztette életét. Ezt követően 103 hét során, minden kedden és pénteken, különböző nemzetiségű embereket lőttek itt agyon, leggyakrabban zsidókat (összesen 100–150 ezret).

Létrehoztak négy **Einsatzgruppét** (bevetési csoportot), ebből kettő Ukrajna területén működött, melyeknek az volt a feladata, hogy kiirtsa a fajilag nem teljes értékű egyedeket, különös tekintettel a zsidókra és cigányokra. Ukrajnában közel 700 ezer zsidót irtottak ki.

1942 januárjában a náci vezetés határozatot hozott hat gázkamrával és krematóriummal felszerelt haláltábor létrehozásáról Lengyelország területén (Treblinka, Sobibór, Majdanek, Auschwitz, Belzec, Chełmo). Ezekben a koncentrációs táborokban sok nyugat-ukrajnai zsidó raboskodott. A városokban a zsidókat külön körzetekbe, **gettókba** telepítették. Miután az ott élő embereket megsemmisítették, a gettókat is felszámolták.

Közel 2 ezer ukrán nemzetiségű embert méltatott Izrael állam parlamentje a **Világ Igaza-** vagy **Népek Igaza-díjjal** a zsidók megmentéséért végzett tevékenységért. Ilyen díjjal tüntették kit Olena Vitert.

Olena Viter

i

! Következtetések. A megszállási rendszer feladata az volt, hogy a kegyetlen terror eszközeivel megfélemlítse az embereket, megtörje ellenállásukat és alázatos rabokká változtassa őket. A katonai-rendőri szervek módszeresen kirabolták a lakosságot, elviselhetetlen körülményeket hoztak létre, amivel éhhalálra ítélték sok ezer embert.

▶ A náci *új rend* az emberek felháborodását váltotta ki, és az ellenállási mozgalom kibontakozásához vezetett.

? Kérdések és feladatok

1. Mi volt a neve a náci megszállási rendszernek?
2. Milyen terv érvényesült a németek által megszállt területeken?
3. Mi volt a célja a náci megszállásnak?
4. Hány ukránt hurcoltak el Németországba kényszermunkára?
5. Kik a kollaboránsok?
6. Mit nevezünk a Holokauszt szimbólumának Ukrajnában?
7. Hány ukránt evakuáltak?

- ✦ **8.** Mi volt a célja a németeknek Ukrajna feldarabolásával? **9.** Milyen módszerei voltak Németország megszállási politikájának? **10.** Miért működtek többen együtt a náccikkal? **11.** Hány áldozata van a Holokausztnak Ukrajnában?
- ✦ **12.** Határozzátok meg a náci *új rend* fő vonásait! Foglaljátok össze tézisek formájában! **13.** Készítsetek összehasonlító táblázatot az emberek életéről a megszállás és a kitelepítés során!
- ✦ **14.** Lehet-e az Ukrajna függetlenségéért küzdőket, akik együttműködtek a náccikkal, kollaboránsoknak nevezni? **15.** Miért pont a zsidókat irtották ki a németek? Véleményeket indokoljátok meg.

38. §. Ellenállási mozgalom Ukrajnában és annak irányzatai

- Mi volt a lényege a náci *új rend*nek? Milyen politikát folytattak a németek a megszállt területeken?

1 **A szovjet illegális és partizánmozgalom kibontakozása.** A sztálinista vezetés a szovjet–német háború kezdetéig úgy gondolta, hogy a Vörös Hadsereg kizárólag ellenséges területen fog harcolni, ezért nem gondoskodott az illegális és partizánmozgalom vezetőinek felkészítéséről. Ez a munka a háború idején kezdődött el, sebtében zajlott, gyakran szervezetlenül. Az illegális mozgalom és a partizánharc megszervezését 1941 őszétől az illegális pártbizottságokra, illetve a komszomol-szervezetekre bízta. Arra kötelezték őket, hogy működjenek együtt a katonasággal.

A megszállás első heteiben az illegális munkára fel nem készült bizottságok és csoportok százait leplezték le a náci. Felfedték fegyver- és élelmiszer-tartalékait, a csoportokat pedig szétverték. 1942 júniusára a 3,5 ezer osztagból már csak 22 működött. Már Európában tapasztalatot szerzett büntető osztagok működtek országszerte a partizánok és ellenállók lefűléseére. Ez idő alatt megközelítőleg 30 ezer partizán vesztette életét, került haláltáborokba, de voltak olyanok is, akik dezertáltak. A szovjet partizánmozgalom ennek ellenére nem szűnt meg.

Az ellenállási mozgalom kibontakozásának okai:

- 1) az ország német megszállása;
- 2) a megszállási rendszer kegyetlenkedése;
- 3) a szovjet vezetés céltudatos politikája a megszállt területeken az ellenállási mozgalom megszervezése érdekében.

A németek elleni harcnak voltak passzív megnyilvánulási formái: segítségnyújtás a partizánoknak; a megszálló hatalommal való együttműködés visszautasítása; intézkedéseinek elszabotálása; rossz termékek gyártása, az élelmiszerszállítás akadályoztatása a hadsereg számára; a németországi kényszermunkára történő elhurcolás megtagadása.

A harc aktív formáihoz sorolhatjuk magát a partizánmozgalmat, illetve felforgató és agitációs tevékenységet az ellenség háterszágában.

A mozgalom kibontakozása számára a legkedvezőbb feltételek Ukrajna északi térségében alakultak ki. Itt jöttek létre a legnagyobb partizánosztatok. Partizánegységek működtek Csernyihiv, Szumi térségében, részben a Harkivi, Kijevi és Zsitomiri megyék területén.

A kommunista vezetés támogatta a partizánmozgalom szervezését, de tartott is tőle, mivel azt gondolta, hogy a háborúban megedződött emberek békeidőben akár ellenük is fordíthatják fegyverüket. Ezért a partizánok állandó ellenőrzés alatt voltak, és minden parancsnok mellé egy politikai biztost neveztek ki.

1942. május 3-án jött létre az Ukrán Partizánmozgalom Központi Vezérkara (UPMKV). Vezetőjévé Tyimofej Sztrokacsot választották, aki korábban az USZSZK belügyi népbiztosának helyettese volt. Az UPMKV feladata a partizánegységek tevékenységének koordinálása volt, illetve megfelelő szakemberekkel, fegyverekkel és élelmiszerrel való ellátása. Az Ukrán Partizánmozgalom Központi Vezérkarát a Szovjet Partizánmozgalom Központi Vezérkarának rendelték alá, melynek Pantelejmon Ponomarenko volt a parancsnoka.

Partizánmozgalom — az idegen megszállók, illetve a velük együttműködő kollaboránsok ellen folytatott fegyveres harc mozgalma. Általában kisebb-nagyobb szervezett csoportokat alakítva hajtották végre akcióikat. A második világháború idején a német megszállók ellen bontakozott ki Jugoszláviában, Franciaországban, a Szovjetunióban stb.

Ellenállási mozgalom — a megszállók ellen folytatott antifasiszta nemzeti-felszabadító mozgalom a második világháború idején.

A partizánosztatok olyan harcosokból álltak, akik a háterszágban maradtak vagy bekerítették őket, és nem tudtak visszajutni saját alakulataikhoz a frontra, olyan állampolgárokból, akiket valamilyen oknál fogva nem hívtak be a hadseregbe, de harcolni szerettek volna hazájuk felszabadításáért.

1942 végétől új korszak kezdődött a szovjet partizánmozgalom történetében. Sokkal szervezettebbé és tömegesebbé vált. Kialakította kapcsolatait a Vörös Hadsereg alakulataival. Megalakult az UK(b)P illegális Központi Bizottsága, amely kidolgozta a partizán csapatok tevékenységének ütemtervét 1942–1943 telére. A partizánharc újabb megnyilvánulási formái lettek a portyák. 1942. október 26-án **Szidor Kovpak** és **Olekszandr Szaburov** egységei portyára indultak Szumiból nyugati irányba. Átkeltek a Dnyeperen, majd Kijev és Zsitomir északi vidékein haladva 750 kilométert tettek meg mélyen a németek háterszágában. Közben megrongálták az ellenség kommunikációs hálózatát, rátámadtak helyőrségeikre. Ez a portya

arra kényszerítette a német hadvezetést, hogy több katonát állomásoztasson a háterszágban. 1943 első hónapjaiban került sor **Mihajlo Naumov sztyeppi** portyájára. A partizánok harci útja 2,3 ezer kilométeren át tartott Odessza megyéig. Az ellenség azonban kiszorította őket Belorussziába.

1943. június 12-én a partizánok Szidor Kovpak vezetésével Nyugat-Ukrajnába indultak. Ez volt a **Kárpáti bevetés**, melynek során kőolajipari létesítményeket tettek üzemképtelenné (40 olajkutat, 13 tárolót, 3 kőolaj-feldolgozó üzemet). Felrobbantottak még 19 vonatszerelvényt és 47 hidat. A portya 100 napig tartott. Kovpak egységében 1,9 ezer partizán harcolt, felszerelésükhöz 9 ágyú, 33 aknavető, 32 páncéltörő ágyú és 140 gépfegyver tartozott. A harcok során lelőttek két repülőt, megsemmisítettek négy tankot, öt ágyút, 333 autót. A portya végére a partizánegység elvesztette léghétsége egyharmadát. Hősi halált halt Sz. Rudnyev politikai biztos is.

A partizánok tevékenységében a legfontosabb a vasutaknak, hidaknak és azon vasúti szerelvényeknek a megsemmisítése volt, melyek embereket és technikát szállítottak a frontra. Az Ukrán Partizánmozgalom Központi Vezérkara 1943-ban úgynevezett *sínháborút* hirdetett, melynek során a partizánok megsemmisítettek 99 hidat, 1037 vasúti szerelvényt, 1167 gőzmozdonyt, 11 ezer vasúti kocsit és 6 vasútállomást.

Nacionalista földalatti mozgalom. Az Ukrán Felkelő Hadsereg megalakulása.

Ukrajna ellenállási mozgalmának a szovjet mellett volt nacionalista irányzata is. Az első ukrán nemzeti katonai egységet Tarasz Bulba-Borovec hozta létre Volinyban **Polisszjai Szics** néven.

Az UFH északi csoportjának rádiósa. Voliny, 1943

1942. október 14-én az UNSZ(B) kezdeményezésére létrejött az **Ukrán Felkelő Hadsereg (UFH)**, melynek hamarosan 5 ezer volt ukrán rendőr is a tagja lett.

Az Ukrán Felkelő Hadsereg rövid idő alatt ellenőrzése alá vonta Volinyt és Polisszja jelentős részét, később pedig Galíciát és Cserkaszi környékét is. Az UFH célja a nácik és a bolsevikok elleni harc volt. A körülmények viszont úgy hozták, hogy az Ukrán Felkelő Hadsereg legádázabb ellensége Voliny lengyel lakossága és lengyel ellenállói lettek. Az ukránok és lengyelek közötti katonai szembenállás a két nép valódi tragédiája volt.

Az UFH katonái harcot folytattak a náci hatalom ellen. 1943 júliusában–novemberében 120 ütkö-

zetre került sor. Ennek során 4,5 ezer német közkatona és tiszt vesztette életét. A felkelők közül 1,6 ezer ember halt hősi halált. A legnagyobb csatára **1943. szeptember 8–12.** között került sor a Volinyban található **Zahorivi kolostor** mellett. 44 felkelőnek sikerült visszaverni a többszörös túlerőben lévő ellenség támadását. A csatában 29 ukrán katona esett el, a németek közül 540-en haltak meg, 700-an pedig megsebesültek.

Az UNSZ(B) annak érdekében, hogy megnyerje magának az ukrán társadalom bizalmát, megváltoztatta ideológiáját. 1943. augusztus 21–25-én összehívta III. rendkívüli nagygyűlését. A tanácskozás küldöttei kidolgozták a szervezet társadalmi-gazdasági programját, amely előírásozta a föld ingyenes átadását a parasztoknak, és a gazdálkodási formák szabad megválasztását. Kinyilvánították, hogy a leendő Ukrajna állampolgárai egyenlők lesznek jogaikban nemzetiességi hovatartozásuktól függetlenül. Ezzel gyakorlatilag elhatárolódtak korábbi jelmondatuktól, ami az *Ukrajna az ukránoké!* volt.

1943 novemberében az UNSZ(B) megtartotta az elnyomott népek konferenciáját. A konferencián kijelentették, Ukrajnát csak az összes elnyomott néppel együtt lehet felszabadítani. Ezért figyelembe kell venni a nemzeti kisebbségek érdekeit is. A konferencia egyformán elítélte Moszkva és Berlin hódító politikáját.

i

3 Lengyel felszabadító mozgalom a nyugat-ukrán földeken. Lengyelország megszállása és feldarabolása nem törte meg a lengyel nép hitét államiséga helyreállításában. 1939-ben megalakult a lengyel földalatti szervezetek hálózata, melynek élén az emigrációs londoni kormány állt. A hálózatnak voltak titkos csoportjai Kelet-Galíciában és Volinyban, melyek 1939–1941 között elkeseredett harcot folytattak a szovjet államvédelmi szervek ellen. Megsemmisítették a kőolajvezetékeket, felrobbantották azokat a vonatszerelvényeket, melyek nyersanyagot szállítottak a Szovjetunióból Németországba. Többször megtámadták a fegyverraktárakat is. A szovjet belbiztonsági szervek azonban hamar felszámolták őket.

Miután Németország lerohanta a Szovjetuniót, a lengyel ellenállók taktikája megváltozott. Kelet-Galíciában és Volinyban fokozatosan újjáalakultak az illegális csoportok, fegyveres osztagok jöttek létre.

1941 novemberében létrejött az Armia Krajowa, **Honi Hadsereg** (HH), melynek voltak alakulatai Kelet-Galíciában és Volinyban is. A Honi Hadsereg Volinyt Lengyelország keleti tartományának tekintette és az 1939-es lengyel államhatárok helyreállításáért küzdött. Kezdetben a HH stratégiai célja az erőgyűjtés volt egy későbbi lengyel nemzeti felkeléshez (*Vihar* hadművelet). A galíciái és volinyi kirendeltségeinek pedig az, hogy megakadályozzák a megszálló csapatok átvonulását Lengyelország belső

területeire, ahol a felkelés központjának kellett lenni. Többen nem értettek egyet az emigráns kormány mérsékelt politikájával. Voltak olyanok, akik fegyveres fellépést követeltek a megszállók ellen, mások szovjetbarát, kommunista nézeteket vallottak. Ezek az erők alapították meg 1942 februárjában a **Népi Hadsereget** (Armia Ludowa) és a Paraszt zászlóaljat (Bataliony Chłopskie). Ebben az időben Kelet-Galícia és Voliny területén 10–20 ezer lengyel katona tartózkodott.

4 Ukrán-lengyel szembenállás. A volinyi tragédia. A lengyel–ukrán ellentétek okai a kor politikai realitásaiban gyökereztek, ugyanis a német és a szovjet megszállók is érdekelték voltak a két nép közötti viszály kiélezésében.

A vérontás Holm vidékén vette kezdetét még 1942-ben. Azzal indult a dolog, hogy az ukránok és lengyelek üldözni kezdték egymás aktivistáit, akiket a náci hatalommal való együttműködéssel vádoltak. Egy-egy merénylet után kölcsönös büntető akciókra került sor, melyekbe bekapcsolód-

Etnikai tisztogatás — egy adott etnikai csoport (gyakran kisebbségi csoport) erőszakos és céltudatos kiűzése azon területről, amelyet egy másik, rivális etnikai csoport (gyakran a többségi csoport) a magáénak tart.

tak az ukránokból vagy lengyelekből álló rendőri egységek is, mindegyik a maga népének oldalán. A németek fegyvereket adtak a lengyeleknek. A szembenállás fokozatosan áterjedt Volinyra. Itt belekeveredtek a konfrontációba az Ukrán Felkelő Hadsereg és a Honi Hadsereg

alakulatai is. Mindketten a saját katonai bázisuknak tekintették Volinyt, és rátámadtak a békés falvak lakóira. Az UNSZ és az UFH vezetősége úgy gondolta, ha kiírtja Kelet-Galícia és Voliny lengyel lakosságát, akkor elhárul az utolsó akadály a független Ukrajna létrehozása elől. A Honi Hadsereg ugyanerre a következtetésre jutott, csak az ukrán lakossággal kapcsolatban. 1944-ben lángba borult Kelet-Galícia és Holm vidéke. Az ukrán és lengyel szervezetek vezetői között voltak olyanok, akik véget akartak vetni ennek a vérontásnak és tárgyalásos úton megoldani a problémákat. Az UNSZ elítélte az ukrán–lengyel konfliktust, és felfüggesztette a lengyelelles akciót, de hivatalosan csak **1944. szeptember 1-jén** tiltotta be azokat. Ezután keresni kezdte a Honi Hadsereggel való megegyezés lehetőségét a szovjet megszállók elleni közös harc érdekében.

Nincs pontos adat arról, hányan estek áldozatul ennek az etnikai konfliktusnak. A tudósok 10 ezer emberről beszélnek mindkét oldalon.

A lengyeleknek, csakúgy, mint az ukránoknak joguk volt a saját államiságukhoz. De ez nem magyarázat azokra a kegyetlen és barbár tettekre, amelyeket kölcsönösen elkövettek egymás ellen.

Következtetések. Az ellenállási mozgalom Ukrajna területén a második világháború éveiben nemcsak a német megszállók ellen harcolt, hanem az ukrán állam létrehozásáért is küzdött. A kommunista és nacionalista partizánok egyaránt elősegítették a győzelem kivívását. Nézeteik azonban túlságosan különböztek egymástól, ezért 1944-ben háború robbant ki az Ukrán Felkelő Hadsereg és a Vörös Hadsereg között, ami az 1950-es évek közepéig tartott.

▶ 1942 végétől új korszak kezdődött a szovjet partizánmozgalom történetében. Sokkal szervezettebbé és tömegesebbé vált. Kialakította kapcsolatait a Vörös Hadsereg alakulataival. Portyákra került sor mélyen a németek háterszágában.

▶ Az UNSZ(B) III. rendkívüli nagygyűlése arról tanúskodott, hogy megváltozott a szervezet ideológiája. Az UNSZ(B) lemondott az integráló nacionalizmus eszméjéről, és demokratikus nézeteket kezdett vallani.

▶ 1943-ban Voliny az ukrán–lengyel fegyveres szembenállás térségévé vált, ami mindkét nép tragédiáját jelentette.

Kérdések és feladatok

1. Mikor kezdődött el az ellenállási mozgalom Ukrajnában a német betolakodók ellen?
- ◆ 2. Milyen irányzatai voltak Ukrajna területén? 3. Milyen harci módszerei ismertek az ukrán ellenállóknak? 4. Nevezzétek meg a legismertebb szovjet partizánvezéreket! 5. Mikor jött létre az Ukrán Felkelő Hadsereg? 6. Milyen katonai alakulatai voltak a lengyel ellenállóknak?
- ▲ 7. Hogyan alakult ki az ellenállási mozgalom Ukrajna területén? 8. Hogyan segítették a fronton harcolókat a szovjet partizánok? 9. Mi volt az ellenállási mozgalom mindkét irányának közös célja? 10. Milyen feltételek segítették elő az UFH létrejöttét? 11. Milyen céllal hozták létre az Ukrán Partizánmozgalom Központi Vezérkarát? 12. Hogyan változott meg az UNSZ ideológiája a háború alatt?
- ★ 13. Határozzátok meg az atlasz térképén a szovjet és nacionalista partizánegységek tevékenységének területét! Kísérjétek figyelemmel a nagyobb portyák útvonalát! 14. Mik voltak a volinyi tragédia okai és előfeltételei?
- ★ 15. Törvényszerűek voltak-e a szovjet és nacionalista ellenállók közötti ellentétek? Hogyan befolyásolták ezek az ellentétek a náciak elleni harcot?

39. §. A náci megszállók kiűzése Ukrajna területéről

- ▶▶ 1. Mikor fejeződött be Ukrajna német megszállása? 2. Melyik csata jelentett fordulópontot a szovjet–német háborúban?

Ukrajna felszabadításának kezdete. Harcoltak Balparti Ukrajnáért. Ukrajna felszabadítása a sztálingrádi csata idején kezdődött el 1942–1943 telén. Az első felszabadított ukrán falu Pivnyivka volt Vorosilovhrad megye

Utcai harcok a harkivi Állami Ipari Székház épületénél, 1943 februárja

Milovei járásából, amelyet **1942. december 18-án** tisztítottak meg a németektől. Felszabadították Harkiv vidékének nagy részét Harkivval együtt, valamint a Donyec-medence több települését. A megszállt ukrán területeken 700 kilométert haladtak előre, megközelítették Dnyipropetrovszkot és Zaporizsjszját. A szovjet csapatok előrenyomulása azonban hamarosan megtorpant. A németeknek sikerült felszerelni hadseregüket modern technikával. Rendezték soraikat és 1943. március 15-én visszafoglalták Harkivot, március 18-án pedig Belhorodot. Szovjet el-

lenőrzése alatt csak Vorosilovhrad megye északi része és Harkiv megye keleti része maradt. A szovjet főhadiszállás tudomására jutott, hogy a náci a **kurszki kiszögellésnél** ellentámadást készítenek elő. 1943 áprilisától-júliusáig a frontokon viszonylag csend volt.

A német páncélos hadosztályok támadásával **1943. július 5-én** vette kezdetét a **kurszki csata**, ami ötven napig tartott. Súlyos, véres harcok árán sikerült megsemmisítő csapást mérni a német haderő legjobb harcokszó egységére.

Ezzel megkezdődött a Vörös Hadsereg támadó hadművelete minden fronton, ide értve Ukrajnát is. Először a Nyugati, Brjanszki és a Központi frontok lendültek támadásba. **1943. július 12. – augusztus 17.** között a *Kutuzov* támadó hadművelet során sikerült megtisztítani a németektől az oreli kiszögellést és felszabadítani Orelt.

A szovjet Főhadiszállás ekkor parancsot adott a *Donbász* hadművelet elkezdésére. A szovjet csapatoknak át kellett törni a németek által kialakított *Mius-frontot* és felszabadítani a Donyec-medencét. A szovjet csapatok támadása azonban 1943. július 17–30. között kudarcba fulladt.

1943. augusztus 3–23. között zajlott a Vörös Hadsereg támadása Belhorod és Harkiv irányában (*Rumjancev hadvezér* hadművelet). A szovjet csapatoknak sikerült kiszorítani a németeket a kurszki kiszögellés térségéből, felszabadítani Belhorodot és Harkivot.

1943. augusztus 13-án vette kezdetét a második *Donbász* hadművelet. A Vörös Hadsereg áttörte a németek védelmi vonalát, és felszabadította a Donyec-medencét. Ezután a szovjet csapatok támadásba lendültek Balparti Ukrajnában.

A német hadvezetés józanul értékelte saját lehetőségeit és védekezésre rendezkedett be. Augusztus 11-én parancsot adott a *keleti sánc* kiépítésére a Dnyeper és a Molocsnaja folyók vonalán. A *keleti*

sánc feladata volt a Vörös Hadsereg előrevonulásának feltartóztatása Balparti Ukrajna és Donyec-medence irányába.

2 Dnyeperi csata. Kijev felszabadítása.

A visszavonuló németek Balparti Ukrajnát sivataggá akarták változtatni, ezért mindent elpusztítottak, ami az útjukba került. Erich Koch, Ukrajna birodalmi biztonságának parancsa a következőképpen hangzott: *...El kell érni azt, hogy ne maradjon utánunk Ukrajna területén egyetlen ember, egyetlen szarvasmarha, egyetlen mázsa búza sem. Meg kell semmisíteni a vasúti síneket, lakóházakat, bányákat, hogy ne lehessen őket évekig helyreállítani. Minden kút legyen megmérgezve. Az ellenség felperzselt földet találjon utánunk, ha bevonul ide...*

Csak a szovjet seregek gyors támadásai mentették meg Balparti Ukrajnát a teljes pusztulástól. A németek utolsó reménye ekkor a *keleti sánc* maradt.

A hitleristák a Dnyepernek különleges jelentőséget tulajdonítottak szélessége, bővizűsége és magas partjai miatt. A folyót a *Közép* hadsereg-csoport 62 német hadosztálya védte.

A szovjet hadvezetés azt tervezte, hogy 1943 őszén átkel a Dnyeperen és a jobb parton hídfőállást épít ki Kijevtől északra és délre, majd tovább folytatja támadó hadműveleteit Jobbparti Ukrajnában. Ezt a feladatot óriási veszteségek árán sikerült csak teljesíteni.

A szovjet csapatok átkelnek a Dnyeperen, 1943

? Milyen körülmények között történt az átkelés?

Október folyamán a Vörös Hadsereg készült a *keleti sánc* ostromára. Hogy kiemeljék ennek a hadműveletnek a kivételes fontosságát, és növeljék a csapatok harci kedvét, melyeknek soraihoz Ukrajnában már a helyi lakosok is csatlakoztak, a Főhadiszállás a voronyezsi, a sztyeppei, a délnyugati és a déli frontot 1., 2., 3., 4. Ukrán Frontnak nevezte el.

A dnyeperi hadművelet indokolatlanul nagy áldozatokat követelt. Több ezer úgynevezett **kékszakós** újonc vesztette életét, akik még nem is érkeztek katonaruhát ölteni és felfegyverkezni. A Szovjet Hadseregbe az 1943-as mozgósítás során 1 millió katonát soroztak be Balparti Ukrajnából.

November első napjaiban elkezdődtek a harcok Kijevért. Először északi irányból, a bukrini hídfőállás felől akarták megközelíteni a fővárost,

majd a ljutyizsi hídfőállást választották, amely Kijevhez képest déli irányban helyezkedett el. A szovjet hadicsel sikerült. Az éjszaka leple alatt a Vörös Hadsereg csapatai észrevétlenül elhagyták a bukrini hídfőállást és átvonultak a ljutyizsihoz.

Ukrajna fővárosa, Kijev **1943. november 6-án** szabadult fel a német megszállás alól.

A szovjet csapatok ezután tovább haladtak nyugati irányba és kiűzték a németeket Zsitomirből, de megtartani a várost, sajnos, nem tudták. A németek megpróbálták visszaszerezni Kijevet, de nem sikerült nekik, mivel a szovjet seregek feltartóztatták a támadásukat és megtették az előkészületeket Jobbparti Ukrajna felszabadításához.

3 Jobbparti Ukrajna és Dél-Ukrajna felszabadítása. Kijev felszabadítása kedvező feltételeket teremtett a hitleristák kiűzéséhez Jobbparti Ukrajnából és Dél-Ukrajnából. A Főhadiszállás feladatul tűzte ki az 1., 2., 3., és a 4. Ukrán Front számára a német csapatok egyenkénti megsemmisítését ezeken a területeken. A Vörös Hadsereg 1943–1944 telén–tavaszán több támadó hadműveletet hajtott végre. A Vörös Hadsereg parancsnoksága számos, a Wehrmacht legyőzését célzó támadó hadműveletet dolgozott ki. Jobbparti és Nyugat-Ukrajna területére. Azt tervezték, hogy mind a négy Ukrán Front részvételével, egymást érő, erőteljes támadást indítanak, és kiszorítják az ellenséget Románia, Lengyelország és Csehszlovákia határáig.

1943. december 24. – 1944. január 14. között zajlott a **Zsitomir–berdicsevi** hadművelet, melynek következtében 1943. december 31-én felszabadult Zsitomir. Január elején szovjet kézre került Zsmerinka. A németeket Bila Cerkva, Fasztyiv és Cserkaszi térségében szovjet bekerítés fenyegette. Ennek elkerülése érdekében 1944. január 11–12-én a náci csapatok nagyszabású ellentámadásba mentek át és kiszorították a szovjet haderőt Zsmerinkából. A front stabilizálódott.

Ezzel egy időben a 2. Ukrán Front csapatai **1944. január 5–16. között** végrehajtották a **kirovohradi hadműveletet**. A németeket sikerült visszavetni Kirovohradtól 40 kilométerre nyugatra.

A Zsitomir–berdicsevi és kirovohradi támadó hadműveletek veszélyt jelentettek azon német hadseregcsoportra nézve, amelyik a Dnyeper, Kijev és Cserkaszi között lévő partvonalát tartotta ellenőrzése alatt. Kedvező feltételek teremtdtek így a Wehrmacht jelentős erőinek a bekerítéséhez.

1944. január 24. – február 17. között az 1. és 2. Ukrán Front egyesített haderejének köszönhetően került sor a **Korszuny-sevcsenkivszkiji hadműveletre**, melynek során sikerül körülzárni 10 német hadosztályt és gépesített brigádot, fogságba ejteni 80 ezer német katonát. A németek óriási veszteségei miatt ezt a hadműveletet *dnyeperi Sztálingrádként*, vagy *második Sztálingrádként* emlegetik.

Egy időben a Korszuny-sevcsenkivszkiji hadművelettel az 1. Ukrán Front északi szárnya hozzálátott a **lucki-rivnei támadó hadművelet** végrehajtásához. Kiűzték a németeket Luckból, Rivnéből, Szárniból, Zdobunivból, Sepetovkából, ami komoly fenyegetést jelentett a Vinnicát és Kamenyec-Pogyilszkijt megszállás alatt tartó német egységekre.

1944. január 30. – február 29. között zajlott Krivij Rih és Nyikopol felszabadítása a **nyikopoli-Krivij Rih-i támadó hadművelet** során. A 3. és 4. Ukrán Front csapatainak hősiek helytállása következtében sikerül visszaszerezni a vas- és mangánércben gazdag térségeket. Létrejöttek Dél-Ukrajna felszabadításának feltételei.

A szovjet hadsereg téli kampányának köszönhetően felszabadultak a német megszállás alól Kijev, Cserkaszi, Zsitomir, Rivne, Dnyipropetrovsk, Zaporizzsja, Mikolajiv, Vinnica, Hmelnickij és Voliny területei. A Vörös Hadsereg körülzárta a Krímben tartózkodó német-román egységeket.

A németek arra számítottak, hogy a tavaszi latyakos utak majd feltartóztatják a Vörös Hadsereget, ami lehetővé teszi majd számukra csapataik átcsoportosítását. De elszámították magukat, mivel Georgij Zsukov, az 1. Ukrán Front frissen kinevezett parancsnoka utasítást adott a **Proszkuriv-Csernyivci hadművelet** megkezdéséhez, ami **1944. március 4. – április 17.** között zajlott.

A szovjet hadseregnek sikerült szétarabolni a *Dél* német hadsereg-csoportot, *Dél-Ukrajna* és *Észak-Ukrajna* csoportosulásokra. A Vörös Hadsereg felszabadította Vinnicát, Zsmerinkát, Proszkurivot, Ternopilt, Kamjanyec-Pogyilszkijt, Csernyivcit, Hotint.

Az 1. Ukrán Front északi szárnya hajtotta végre a lokális **polisszjai támadó hadműveletet** (**1944. március 15. – április 5.**), amely Kovel felszabadításáért zajlott.

Az **Umany-botoşani hadművelet** (**1944. március 5. – április 17.**) idején a szovjet csapatok átkeltek a Déli Bugon, Dnyeszteren, majd Pruton és felszabadították Jobbparti Ukrajna, illetve Moldávia jelentős részét.

Szovjet csapatok útban Odessza felé. 1944

A 2. Ukrán Front alakulatai **1944. március 26-án** megérkeztek a szovjet–román határhoz és megközelítették **Botoşanit**.

A 3. Ukrán Front csapatai ebben az időben két támadó hadműveletben is részt vettek, a **Bereznehuverte-sznyiurivkai**-ban (**1944. március 6–18.**) és az **odesszai**-ban (**1944. március 26. – április 14.**). A szovjet csapatok **1944. április 17-én** elérték a Dnyeszter alsó szakaszát és védekezésbe mentek át.

1944. április 8-án vette kezdetét a 4. Ukrán Front **krími hadművelete**. A szovjet csapatok **április 10-én** átkeltek a Szivas öblön és váratlanul a németek hátába kerültek a perekopi erődítéseknél, akik a félsziget déli részébe, egészen Szevasztopolig vonultak vissza. Innen sikerült csapataik nagy részét kimenteni. A románok viszont tömegesen adták meg magukat. **Május 5-én** vette kezdetét Szevasztopol visszafoglalása, ami **1944. május 9-én** ért véget. A legelkeseredettebb harcok **Szapun-Hora** és környékén bontakoztak ki. **1944. május 12-én** befejeződött a német és román csapatok szétzúzása a Krím-félsziget területén.

1944 tavaszáig a németek kezén csak jelentéktelen területek maradtak Volinyban és a volinyi Polisszjában Lucktól és Koveltől nyugatra, illetve Galícia nagyobb része, Bukovina és Kárpátalja.

4 A krími tatárok és más népek deportálása. Krím lakosságának öröme a német megszállás alóli felszabadulás miatt nem tartott sokáig, azt beárnyékolta a sztálinizmus egyik legaljasabb gaztette. A sztálini vezetés azzal vádolta meg a tatárokat, bolgárokat, örményeket, görögöket, hogy együttműködtek a fasisztákkal. **1944. május 11-én** az Állami Védelmi Bizottság határozatot hozott a krími tatárok kitelepítéséről.

1944. május 18-án vette kezdetét a tatárok erőszakos kitelepítése őseik földjéről, ami **május 20-án** délután négy órakor ért véget. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása velük szemben nagyon igazságtalan volt, ugyanis a nagy honvédő háború frontjain 50 ezer krími tatár harcolt hőiesen. Köztük volt **Amet-Han Szultán** pilóta is, a Szovjetunió

hőse, akit ugyan nem deportáltak, de megtiltották neki, hogy a Krím-félszigeten éljen. Az embereknek fél órát adtak az összekapcsolásra, majd tehervagonokba terelték őket és elindították kijelölt új lakhelyük, az Üzbég SZSZK felé. Akik útközben meghaltak, azokat egyszerűen kidobták a vagonokból. Két és fél nap alatt összesen 183 155 személyt telepítettek ki, akik közül 191-en meghaltak. A kollaboránsok nem voltak a kitelepítettek között, ugyanis időben Németországba menekültek. Akiknek pedig nem sikerült, azokat bíróság elé állították. Deportálták azokat a krími tatárokat is, akik a németek kiűzése után érkeztek vissza a félszigetre a kitelepítésből.

Amet-Han Szultán

Júniusban a Krím-félszigetről, illetve Dél-Ukrajnából 14,7 ezer görögöt, 8,5 ezer örményt és 12,4 ezer bolgárt deportáltak. 1945-ben a Krími Autonóm Köztársaság helyett létrejött Krím megye. 1948 végéig megváltoztatták a krími települések 80%-ának tatár nevét.

A deportáltak közel 46%-a már 1944–1945 telén éhen halt vagy valamilyen betegség következtében vesztette életét. Őket nem érintette az 1953-as amnesztia és 1956-ig nem hagyhatták el a számukra kijelölt lakóhelyet. Ennek a törvénynek a megszegéséért börtönbüntetés járt. A többi deportált néppel ellentétben, akik már az 1950-es években hazatérhettek, a krími tatároknak ezt csak 1974-ben engedélyezték, és csak 1989 után térhettek újra haza szülőföldjükre, amikor a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa határozatban ítélte el, törvénytelennek és büntettnek nyilvánítva a krími tatárok kitelepítését.

Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa 2015. november 12-én elfogadta a 792-VIII-as számú határozatát, amelyben a krími tatárok 1944-es deportálását népiirtásnak, genocídiumnak nevezte. A krími tatár genocídium emléknapjává május 18-át nyilvánították.

i

5 A megszállók végleges kiűzése Ukrajna területéről. 1944 júniusától a szovjet hadsereg támadó hadműveletei a Keleti front baltikumi és belorussziai részén folytatódtak tovább. Júliustól ismét aktív harci események színtere lett Ukrajna. **1944. július 13.** és **augusztus 29.** között zaj-

Szovjet tankok Lviv utcáin. 1944 júliusa

lott a **lvivi-szandomiri hadművelet**, melynek során az 1. Ukrán Front csapatai Ivan Konyev marsall parancsnoksága alatt bekeverték és szétzúzták az *Észak-Ukrajna* német hadseregcsoportot.

1944. július 16-án a szovjet csapatok három védelmi vonalat is áttörtek Koltov alatt. Pavlo Ribalko tábornok harmadik páncélos gárdahadserege Brogyivnál bekerített hét német hadosztályt, köztük a Waffen-SS

Galizien-t, amelyben ukránok szolgáltak. Július 22-ig a hadosztályok többségét szétzúzták. A Waffen-SS 5 ezer ukrán katonája pedig, hogy elkerülje a letartóztatást, beolvadt az itt harcoló Ukrán Felkelő Hadseregbe.

1944. július 27-én a szovjet csapatok bevonultak Lvivbe. Július 29-én átkeltek a Visztulán és Szandomir alatt, a folyó nyugati partján hídfőállást építettek ki. A lvivi-szandomiri hadművelet során a németek sok katonát veszítettek.

1944 júliusában az 1. Ukrán Front csapatai támadásba mentek át Voliny területén. Kiűzték onnan a megszállókat, átkeltek a Nyugati-Bugon, majd július 24-én elfoglalták Lublin lengyel várost.

Az *Észak-Ukrajna* hadseregcsoport megsemmisítése után vette kezdetét a *Dél-Ukrajna* hadseregcsoport felszámolása a 2. és 3. Ukrán Front csapati által a **Iași-Chișinău-i (jassi-kisinyovi) hadművelet (1944. augusztus 20–29.)** során. A szovjet csapatok befejezték Dél-Ukrajna, illetve Moldávia felszabadítását, és Románia földjére léptek.

A Vörös Hadsereg győzelmeinek hatása alatt Bukarestben nemzeti felkelés kezdődött. Jon Antonescut leváltották és az új román kormány 1944. augusztus 24-én hadat üzent Németországnak. Hasonló eseményekre került sor Bulgáriában is. A szovjet csapatok délről megközelítették Magyarország határát, és betörték Jugoszlávia területére is.

1944 augusztusában az újjáalakított 4. Ukrán Front támadást indított a Kárpátok irányába. Rövid időn belül sikerült elfoglalni a tartomány jelentősebb kőolaj-lelőhelyeit. A német és magyar csapatok lezárták a Vörös Hadsereg előtt a Kárpátok főbb hágóit: a Duklait, Lupkovszkit, a Radosicit, a Tatár-hágót, az Uzsoki-hágót, a Vereckei-hágót stb. Nagyobb harcok

ezután a Kárpátok gerincén létrehozott Árpád-vonal mentén bontakoztak ki.

Kárpátalja területére az 1. és 4. Ukrán Front csapatai a **kelet-kárpáti támadó (1944. szeptember 8. – október 28.) hadművelet** során léptek. A szovjet hadvezetés azt remélte, hogy megegyezhet a németellenes szlovák felkelés vezetőivel. Ez nem sikerült, így elhúzódt a Lemkó-föld megközelítése a Duklai-hágón keresztül.

1944 októberében a Dukla-szoroshoz érkezett az első csehszlovák hadtest is, amelyet a Szovjetunió területén hoztak létre többnyire kárpátaljaiakból. 1944. október 28-án a Vörös Hadsereg kénytelen volt beszüntetni a támadást.

Eközben a Románia irányából támadó szovjet csapatok áttörték a magyar védelmi vonalat Debrecennél. Ez arra kényszerítette a magyar hadsereg parancsnokságát, hogy csapatokat csoportosítson át az Alföldre. A 4. Ukrán Frontnak ezért sikerült átkelni a Kárpátokon. 1944. október 28-án Kárpátalja végérvényesen a Vörös Hadsereg kezébe került. Ezzel ért véget Ukrajna területének felszabadítása a megszállás alól.

V. Litvinenko: Ukrajna szabad!
Plakát, 1944

! Következtetések. 1943–1944 között a szovjet csapatok több sikeres támadó hadműveletet hajtottak végre, és kiűzték Ukrajna területéről a nácikat és szövetségeseiket.

► 1944. október 28-án a 4. Ukrán Front csapatai bevonultak Csapra. Ezzel a nappal ért véget Ukrajna felszabadítása.

? Kérdések és feladatok

1. Milyen győztes csata után vette kezdetét Ukrajna területének a felszabadítása a náci uralom alól?
2. Milyen védelmi vonalat hoztak létre a Dnyeper jobb partján?
3. Mikor szabadult fel Kijev?
4. Melyik csatát nevezik *második* vagy *dnyeperi Sztálin-grádnak*?
5. Milyen népeket telepítettek ki a Krím-félszigetről?
6. Melyik dátumhoz köthető Ukrajna felszabadulása?

- 7. Hogyan zajlott Balparti Ukrajna és a Donyec-medence felszabadítása? 8. Milyen tényezők segítették elő a szovjet csapatok gyors előrehaladását Ukrajnában 1943–1944-ben? 9. Miért volt olyan fontos Ukrajna megőrzése a németek számára? 10. Milyen intézkedéseket fogantatosított a szovjet hatalom a felszabadított területeken?
- 11. Hozzatok példákat a szovjet katonák hősiességére a dnyeperi csata idején! 12. Soroljátok fel Ukrajna felszabadításának főbb szovjet hadműveleteit!
- 13. Miért hozott a háború menetében a dnyeperi csata gyökeres fordulatot és gyorsította fel a háború befejezését? 14. Milyen árat fizetett Ukrajna a győzelemért?

40. §. Ukrajna a háború utolsó szakaszában. A győzelem öröme és szomorúsága

- 1. Mikor fejeződött be Ukrajna felszabadítása a német megszállás alól? 2. Milyen irányzatai voltak az ellenállási mozgalomnak Ukrajnában?

1 Az ukrán frontok részvétele Európa felszabadításában. Ukrajna felszabadítása után a harci események Közép- és Délkelet-Európa területén folytatódtak. A 2., 3. és 4. Ukrán Frontok, melyek katonáinak 60–80%-a ukrán származású volt, részt vettek Románia, Magyarország, Bulgária, Jugoszlávia és Albánia felszabadításában.

1944 októberének végén a 2. és 3. Ukrán Front csapatai elkezdték a **Budapest hadműveletet**, mely nagy veszteségek árán 1945 februárjáig tartott. 1945 tavaszán a 2. Ukrán Front részt vett Csehszlovákia és Ausztria felszabadításában. A 3. Ukrán Front alakulatai 1944 szeptemberében kiűzték a németeket Bulgária területéről.

1944 szeptemberének végén a 3. Ukrán Front kiért a bolgár–jugoszláv határra. Belgrád irányában létrejött egy nemzetközi hadseregcsoport a 3. Ukrán Front két hadseregének részvételével, megerősítve a 2. Ukrán Front alakulataival, valamint három bolgár hadtest és a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg együttműködésével. Ez a hadseregcsoport októberben felszabadította Belgrádot és részt vett a budapesti hadműveletben.

Az 1. Ukrán Front ebben az időben a lengyel földek felszabadításáért küzdött (**Visztula–Odera támadó hadművelet, sziléziai hadművelet**). 1945 áprilisában–májusában pedig az első és második belorusz frontokkal együttműködve ostromolták **Berlint**, részt vettek a **prágai hadműveletben**, melynek során befejeződött a náci Németország legyőzése. Németország **1945. május 8-án** letette a fegyvert. **Május 9-ét** a győzelem napjává nyilvánították. A független Ukrajnában május 8-a az emlékezés és a megbé-

kelés napja, május 9-e pedig a nácizmus felett a második világháborúban aratott győzelem napja.

A győzelem zászlaját a berlini Reichstagra egy öt főből álló csoport tűzte ki, köztük Olekszij Bereszt hadnagy, Mihail Jegorov és Meliton Kantarija szakaszvezetők, amiért a Szovjetunió Hőse cím járt. Bereszt hadnagy azonban nem volt a kitüntetettek között. 1953-ban koholt vádak alapján elítélték és a permi táborba került. 1970-ben életét vesztette, miközben kimentett egy gyermeket a vonat kerekei alól. 2004-ben tüntették ki posztumusz az Ukrajna Hőse címmel.

Mikor véget ért Európában a háború a 2. Ukrán Front csapatainak egy részét a Távol-Keletre irányították, ahol részt vettek a militarista Japán Kvantung-hadseregének a szétzúzásában. 1945. szeptember 2-án az ifjú, ukrán származású Kuzma Derevjanko tábornok a Szovjetunió nevében aláírta Japán fegyverletételi szerződését. Ezzel véget ért a második világháború.

2

A szovjet hatalom visszatérése. Ukrajna lakosságának többsége örömmel fogadta a szovjet hadsereg bevonulását a náci *új rend* szörnyűségei után. Sok embernek voltak azonban fenntartásai.

A szovjet hatalom visszatéréssel helyreállt a társadalmi rend, megszűnt a munkanélküliség, javultak némileg az életkörülmények is. Felújították tevékenységüket a megtorló, államhatalmi szervek is.

A háború után újjá kellett építeni a köztársaság népgazdaságát, mivel az ország romokban hevert. Erre azonban nagyon kevés forrás állt rendelkezésre.

1943–1944 között nyersanyaggal, élelmiszerrel és egyéb cikkekkel csak a Donyec- és a Kuznyecki-medencét támogatta az állam, ugyanis a háborúban álló országnak szüksége volt az ott megtermelt acélra, szénre. Az USZSZK a Szovjetunió veszteségeinek 40%-át alkotta, az újjáépítéshez szükséges pénzeszközöknek meg csak a 6,2%-át kapta meg.

Még bonyolultabb volt a helyzet a mezőgazdaságban, ahol a források és munkáskezek hiánya mellett az aknamentesítő feladatokat is el kellett végezni, addig a termőföldeket nem használhatta a lakosság.

Az egyik legnagyobb problémát a népgazdaság újjáépítése során a képzett szakemberek hiánya jelentette. A gyárakban, üzemekben, a földeken a nők és gyermekek dolgoztak. Nekik köszönhetően 1944 közepére megindult a termelés Ukrajna 2376 gyárában, újjáépültek a bányák, amelyek az év végéig 17 millió tonna szenet termeltek.

Repatriálás — visszaköltözés a régi hazába.

Visszatértek hazájukba az ostarbeiterek, hadifoglyok, menekültek. A Szovjetunió határ menti övezetében hat ellenőrző táborot hoztak létre számukra. Emellett 70 megyei elosztó állomás is működött a **repatriáltak** számára. 1945 augusztusa–decembere között 1 millió 334 ezer hazatért embert világítottak át, akik közül 1 millió 129 ezer civil lakos volt. 1950-ig Ukrajnába 1 millió 850 ezer ostarbeiter tért vissza. Közel 200 ezren viszont nyugaton maradtak.

Még ennél is nehezebb volt a sorsa a volt hadifoglyoknak. Sztálin parancsára az 1. és 4. Ukrán Front, illetve az első és második belorusz frontok bázisán 100 úgynevezett szűrőtábor hoztak létre, ahol a volt szovjet hadifoglyok ügye került kivizsgálásra. Mindenkinek arra kérdésre kellett válaszolni, hogy *miért nem lőtte főbe magát a fogságba esés helyett?* Ezekben a szűrőtáborokban hihetetlen megaláztatásokon kellett átesnie közel 1 millió 834 ezer volt hadifoglynak. 300 ezren a vizsgálatok során gyanúsnak találtattak, és a GULAG táborokba küldték őket.

3

Ellenállási mozgalom a háború befejező szakaszában. A felszabadított területek növekedésének ellenére nem csitult az illegális és partizánmozgalom, amely ebben az időben szorosan együttműködött a szovjet hadsereggel. Az 1. Ukrán Front gyors előrehaladását az is segítette, hogy Rivne és Voliny egyes részeit a partizánok szabadították fel. A partizánok aktív részt vállaltak 47 város, köztük Rivne, Luck, Uman, Kaminy-Kasirszkij felszabadításában. A portyák szervezésével sem hagytak fel a németek hátszágában.

1944 januárjában–áprilisában zajlott a Szipor Kovpak első ukrán partizánhadosztály lvivi–varsói portyája Petro Versihora parancsnoksága alatt. A partizánok 2100 kilométert tettek meg Ukrajna, Belorusszia és Lengyelország területén. A nyugat-ukrán földeken pedig Mihajlo Naumov partizánjai portyáztak.

Sokat segítettek a szovjet partizánok a szlovákoknak nemzeti felkelésük idején 1944-ben. Összesen hét partizánegység és 26 partizánosztag működött Lengyelországban. De voltak szovjet partizánok Románia és Magyarország területén is.

A németek sorozatos vereségeik ellenére sem ismerték el az ukránok állami önállósághoz való jogát. 1944 februárjában letartóztatták Andrij

Melniket, májusban pedig kivégezték O. Olzsicsot, az illegális UNSZ(M) egyik vezetőjét. 1944-ben a német hadvezetés annak a véleményének adott hangot, hogy *az Ukrán Felkelő Hadsereg vezetésével a további együttműködés elképzelhetetlen megbízhatatlanságuk miatt*. Csak 1944 szeptemberében, miután elvesztették uralmukat az ukrán területek felett, döntöttek úgy, hogy szabadon engedik a koncentrációs táborban raboskodó Sztepan Banderát, Jaroszlav Szteckot és Andrij Melniket. Ezzel a lépésükkel az volt a céljuk, hogy az ukrán nacionalisták szovjetellenes harca majd könnyíthet a német katonák helyzetén a frontokon. Az UNSZ vezetői kategorikusan megtagadták az együttműködést a németekkel. Ugyanakkor az Ukrán Felkelő Hadsereg nem mondott le annak lehetőségéről, hogy német vagy magyar fegyverekkel töltsen fel tartalékait. 1944 novemberében az UFH egy kiáltványt adott ki, amely arról szólt, hogy a németek ismét a keleti népeket akarják felhasználni imperialista céljaikra.

V. Csekanyuk: Partizánok, 1975

Kiszabadulása után Sztepan Bandera találkozott H. Berger német tábornokkal, aki elmondta neki, hogy a német hadvezetés változtat politikáján és ismét együtt akar működni az Ukrán Felkelő Hadsereggel. Bandera azonban elutasította a német tábornok javaslatát. Berger jelentésében megjegyezte, hogy *Bandera egy kellemetlen, csökönyös és fanatikus szláv. Saját eszméi mellett a végsőig kitart. Jelenleg hasznos nekünk, de később veszélyessé válhat. Egyformán gyűlöli az oroszokat és németeket*.

1944 januárjától elkeseredett harc bontakozott ki az Ukrán Felkelő Hadsereg és a Vörös Hadsereg alakulatai között. A partizánok elleni harc céljából jelentős NKVD alakulatokat irányítottak Nyugat-Ukrajna területére. A helyzet azután mérgesedett el, hogy az UFH felderítői Rivne alatt csapdába csalták és halálosan megsebesítették az 1. Ukrán Front parancsnokát, Mikola Vatutyint.

1944 februárja és 1946. január 1. között a szovjet csapatok és NKVD egységek 39 ezer hadműveletet hajtottak végre az UFH ellen, melynek során megöltek 110,7 ezer felkelőt, börtönbe zártak 8,3 ezer ukrán nacionalistát. Az UFH 50 ezer katonája önként megadta magát. Összesen 60,9 ezer különböző lőfegyvert koboztak el a felkelőktől.

A katonai akciók mellett az UNSZ és UFH ellen a kommunisták más módszereket is bevetettek:

- ▶ rajtaütésszerű letartóztatások a nacionalistákkal való együttműködés vádjával;
- ▶ az együttműködéssel vádolt személyek deportálása a Szovjetunió keleti térségeibe családjukkal együtt. A hasonló akciók egészen 1949-ig tartottak. Összesen 200 ezer embert deportáltak;
- ▶ tömeges behívások a Szovjet Hadseregbe, ami aláásta a felkelések szociális bázisát;
- ▶ propagandaakciók, a helyi lakosság ideológiai megdolgozása;
- ▶ ukrán felkelőknek öltözött NKVD-sek terrorcselekményei a békés lakosság ellen;
- ▶ önvédelmi osztagok létrehozása;
- ▶ szovjetesítés;
- ▶ amnesztia a felkelés résztvevői számára.

Az első amnesztiára 1945 májusában került sor. Összesen 41 ezren estek alá a volt felkelők, dezertőrök, a katonai behívók elől bujkálók közül. 17 ezer korábban letartóztatott személy is amnesztiában részesült. 1949-ig még négyszer hirdettek amnesztiát, de különösebb következményei már nem voltak.

Ukrajna helye a második világháborúban. Az ukránok hősiessége. Az

Ukrajna felszabadításáért folytatott harcnak össznépi jelentősége volt, hisz az ukrán nép saját fennmaradásáért küzdött és hazájának, Ukrajnának a megőrzéséért. A Vörös Hadseregben összesen 7 millió ukrán harcolt. Minden második hősi halált halt a frontokon, a másik kettő pedig hadirokkant lett egész életére. Az ukránok alkották a Vörös Hadseregben a második legnépesebb nemzeti csoportot. A frontparancsnokok között is sok ukrán nemzetiségű volt, A. Jeremenko, Sz. Timosenko, R. Malinovszkij, P. Ribalko, K. Moszkalenko, Ny. Vatutyin, P. Zsmacszenko, Sz. Rudenko, I. Kiricsenko és mások.

A háború évei alatt 2072 ukránt tüntettek ki a Szovjetunió Hőse címmel, 32-en megkapták ezt a megtisztelő érdemrendet kétszer, Ivan Kozsedub híres pilóta pedig háromszor. A hét millió kitüntetett frontharcos közül 2,5 millió ukrán volt.

Az Ukrán Felkelő Hadsereg katonái (összesen 500 ezren voltak) tovább harcoltak hazájuk függetlenségéért és nem akartak belenyugodni a kommunista diktatúra uralmába Ukrajna területén.

120 ezer ukrán harcolt az antifasiszta koalíció hadseregeiben (USA, Kanada, Franciaország, Lengyelország, Csehszlovákia).

Több ukrán város kiérdemelte a második világháború során a **Hős város** címet. Ide sorolhatjuk Kijevet, Odesszát, Kercset, Szevasztopolt.

Sokat tettek a győzelem kivívása érdekében a gyárak, üzemek, kolhozmezők, oktatási és tudományos intézmények, laboratóriumok munkásai, akik a hátszországban harcoltak azért, hogy hazájuk felszabaduljon a náci megszállás alól.

A győzelem ára azonban túl magasnak bizonyult. Ez a náci új rend és a sztálini diktatúra uralmának a következménye volt, hiszen ezek a sötét hatalmak nem értékelték az emberi életet. Olekszandr Dovzszenko írta a naplójában: *Zsukov ünnepi beszédében nem volt se szünet, se gyász, se csend. Mintha ez a 30 vagy 40 millió áldozat és hős nem is élt volna. Az emléküket és véráldozatukat előtt nem ereszkedett térdre a Vörös tér, el sem gondolkodott és a sapkáját sem vette le senki.*

i

5 A kultúra a háború éveiben. A háború nagy megpróbáltatást jelentett az ukrán tudomány és kultúra számára. Sok kulturális és történelmi műemlék elpusztult és az oktatás, a tudomány és a művészet is felbecsülhetetlen károkat szenvedett. Ukrajna oktatási és tudományos intézményeit a Szovjetunió keleti tartományaiba evakuálták.

A háború kitörése után beszüntette tevékenységét 173 főiskola, 700 technikum, melyek közül csak 72-t telepítettek ki a Szovjetunió belső tartományaiba. Csak 1942-re sikerült részben helyreállítani az oktatási intézmények munkáját. Kazahsztánban indult újra az Egyesített Ukrán Egyetem a kijevi és harkivi egyetem diákjainak, illetve oktatóinak részvételével. Az Odesszai Állami Egyetem Türkméniában tevékenykedett. A tudományos intézmények először Ufában, majd pedig 1943 júniusától Moszkvában működtek. Munkájuk elsősorban arra irányult, hogy tudományos-műszaki és gyakorlati segítséget nyújtsanak a védelmi iparnak, a mezőgazdaságnak, a katonai kórházaknak.

A Tudományos Akadémia élén Olekszandr Bohomolec állt, aki nagy tudással koordinálta és irányította az ukrán tudományos életet az evakuációban.

A Tudományos Akadémia fizikai-műszaki kutatóintézetének 8 laboratóriuma foglalkozott a védelmi ipar meg-

Olekszandr Bohomolec

rendeléseivel. Különböző katonai műszereket hoztak létre a légierő és a hírközlési egységek számára. A vaskohászati kutatóintézet pedig új eljárást dolgozott ki a páncél előállítására. Az Elektromos Hegesztési Intézet Jevhen Paton irányításával, sikerrel alkalmazta a háború előtt kidolgozott módszereket a T-34-es páncélos olvasztással történő ívhegesztésének automatizálásánál. Ennek köszönhetően az ipar kétszer több tankot tudott gyártani, 48 ezer helyett 102 ezret.

O. Bohomolec akadémikus kutatótársaival együtt hatékony vakcinát fejlesztettek ki a sebek kezelésére. 1943-ban 3 millió dózis készült belőle. A biokémiai kutatóintézet O. Pallagyin akadémikus irányítása alatt létrehozott egy hatásos véralvadás csökkentőt. Novoszibirszkben olyan katonai kórház működött, ahol súlyos mellsérüléssel beteget kezeltek. Szovjet katonák százezrei tértek vissza az életbe M. Sztrazseszko akadémikusnak köszönhetően, aki a sebfertőzések és vérmérgezések megakadályozására dolgozott ki gyógymódokat. Az Ukrán Szemészeti Kutatóintézetet Taskentbe telepítették ki. V. Filatov akadémikus sok katonának adta itt vissza a látását.

A társadalomtudósok sem tétlenkedtek. 1942-ben kiadták Ufában *Ukrajna történetének rövid karcolatát*. Ekkor vehették kezükbe az egyetemi hallgatók a négykötetes *Ukrajna története* tankönyv első részét, amely az ősidőktől tárgyalta Ukrajna történelmét Bohdan Hmelnickij nemzeti-fel szabadító háborújáig. A belbiztonsági szervek árgus szemmel figyelték a tudósokat és mindenről beszámoltak a pártvezetésnek. Különösen az „ukrán nacionalizmus megnyilvánulásai” iránt érdeklődtek.

A háború alatt is fontos szerepet játszott az emberek életében az irodalom és a művészet. Önként vonultak be a hadseregbe A. Holovko, I. Le, Sz. Szljarenko, J. Kacsur, L. Pervomajszkij, P. Uszenko írók. Az ukrán írószövetség 200 tagja közül 109-en a fronton voltak. Legtöbben haditudósítóként dolgoztak, vagy az 50 katonai újság egyikét szerkesztették.

1941. július 31-én jelent meg *A Szovjet-Ukrajnáért* című partizánújság első száma. A szerkesztőbizottság tagjai M. Bazsan, V. Vaszilevszka és O. Kornijcsuk voltak.

A *Krasznaja zvezda* majd az *Izvesztija* haditudósítója volt Olekszandr Dovzszenko. A háború éveiben a publicisztika lett a legkedvesebb műfaja. Ekkor jelent meg *A csata előtt* és az *Anyá* című realiztikus műve. A háború idején rendezte *Harc Szovjet-Ukrajnáért* és *Győzelem Jobbparti Ukrajnában* c. filmeket. 1943-ban adta ki *Ukrajna lángtengerben* című művét.

Hazafias témájú műveket írtak Mikola Bazsan (*Eskü, Halicsi Danilo*), Pavlo Ticsina (*Harcba megyünk, Győzni és élni*), Makszim Rilszkij (*Ének az édesanyáról*), Andrij Malisko (*Az én Ukrajnám*), Volodimir Szoszjura és Olekszandr Kornijicsuk is.

A haza védelme lett a fő témája az ukrán képzőművészeknek is, akik különböző plakátokat, rölapokat, karikatúrákat készítettek.

A hátszorból az ukrán színház szoros kapcsolatot tartott fenn a harcoló katonákkal. Több mint száz színházi csoportot küldtek a frontra Ukrajna színházai és zenei kollektívái. Nagy odaadással folytatta munkáját az 50 kitelepített ukrán színház. A színészek felléptek a katonák előtt, a kórházakban, a kolhozmezőkön, a gyárakban és üzemekben.

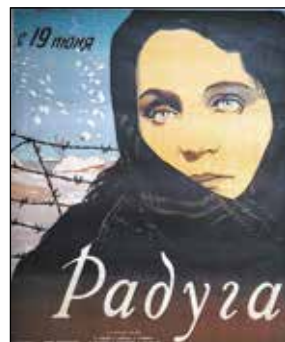
A háború idején fontos szerepük volt a tömegkommunikációs eszközöknek, különösen a rádiónak. A megszállt területek lakói fontos információkhoz juthattak az aktuális eseményekről a náci propaganda hazugságai nélkül. 1941 novemberétől kezdett sugározni Szaratovból a *Tarasz Sevcenko* rádióállomás ukrán nyelven és a *Szovjet-Ukrajna* rádió Moszkvából. Kedvelt rádióállomások voltak még a *Partizánlány* és a *Dnyipro*.

Továbbra is megjelentek az újságok: a *Kommunista* (1943-tól *Szovjet-Ukrajna*) és a *Szovjet Ukrajna* (1943-tól *Pravda Ukrajini*), az *Irodalom és művészet*, az *Ukrajna* című lap, valamint az *Ukrán irodalom*.

A sztálini rendszer különös előszeretettel használta ki a filmet, mint a lakosság ideológiai befolyásolásának egyik leghatékonyabb eszközét. A kijevi és odesszai stúdiók Közép-Ázsiába voltak kitelepítve. Több propagandafilet is készítettek, olyanokat, mint az *Olekszandr Parhomenko*, *Az acélt megedzik* vagy a *Partizánok Ukrajna sztyeppéin*. 1943-ban forgatta M. Donszkoj *Szivárvány* című filmjét Vanda Vaszilevszka kisregénye alapján. Ez a film a háborús évek legértékesebb művészi alkotása. Megkapta az Oscar-díjat is. 1946-ban pedig Állami Díjban részesült.

Igazi tragédiát jelentett Ukrajna számára, hogy a náci elrabolták kulturális kincseit. Berlinből speciális utasítást küldtek ezzel kapcsolatban, amelyben szó volt arról, hogy miután a hadsereg elfoglal egy-egy ukrán nagyvárost, szakembereknek kell felmérni a múzeumok, képtárak anyagát, azok állapotát és elkobozni mindent, amit értékesnek találnak. A háború idején a náci megszállók Ukrajnában

M. Hejfic a *Szivárvány* című film plakátja, 1943

leromboltak 151 múzeumot, 9 ezer kultúrházat, 660 filmszínházat, 110 főiskolai épületet, 8 ezer iskolát, 62 színházat. Németországba szállítottak 330 ezer múzeumi műtárgyat, 50 millió könyvet. Megrongáltak vagy leromboltak több szobrot, épületet.

Következtetések. 1944-ben felszabadult egész Ukrajna területe a náci megszállás alól. Az ukrán nép számára azonban a háború nem fejeződött be. Az ukrán katonák tovább harcoltak Európa frontjain.

► Nyugat-Ukrajnában egymás ellen harcoltak a Szovjet-Ukrajna és a független Ukrajna hívei. Egyenlőtlen háborút folytatott az Ukrán Felkelő Hadsereg a sztálini világbirodalom ellen. 1945. május 9-én a béke nem érkezett meg Ukrajnába.

► Ukrajna a második világháborúban nagy árat fizetett. Sokan életüket veszítették és jelentősek voltak az anyagi károk is. Az ukránok fontos szerepet játszottak a győzelem kivívásában.

Kérdések és feladatok

1. Milyen európai országok felszabadításában vettek részt az ukrán katonák a Vörös Hadsereg kötelékében? 2. Mikor van a győzelem napja? 3. Mi a repatriálás? 4. Milyen találmánynak köszönhetette a szovjet népgazdaság azt, hogy kétszer annyi páncélost gyártott, mint Németország?
5. Milyen szerepet játszottak az ukrán katonák Európa népeinek felszabadításában a náci megszállás alól? 6. Milyen szerepet játszott Ukrajna a náci Németország legyőzésében? 7. Hogyan lehet értékelni az UNSZ és az UFH harcát a sztálini rendszer ellen? 8. Milyen szerepet játszottak az ukrán művészek a győzelem kivívásában? 9. Milyen következményei voltak a náci megszállásnak az ukrán kultúra számára?
10. Milyen emberi és anyagi veszteségei voltak Ukrajnának a második világháborúban? A válaszokat adjátok meg táblázat formájában! 11. Soroljátok fel az ukrán tudomány vívmányait a háború idején!
12. Miért gyengített az ideológiai szorításon Sztálin a háború idején? Miben nyilvánult ez meg? Adjátok kimerítő választ!

Gyakorlati foglalkozás

1. A második világháború okmányainak és a népi emlékezetben élő történelmének a tanulmányozása.
2. A háborúval kapcsolatos emlékművek szülőföldünkön.

Előkészítő feladatok

Ukrajna a második világháború idején című fejezet összegzéséhez és a tematikus felméréshez

A hadsereg ukránosítása – az ukrán nemzeti fegyveres alakulatok létrehozásának folyamata az orosz hadsereg egységeiből a forradalom éveiben.

Agresszió – fegyveres erő törvénytelen alkalmazása egy állam által a másik ország szuverenitása, területi integritása vagy politikai függetlensége ellen.

Általános és teljes kollektivizálás – a mezőgazdaság erőszakos átalakításának politikája az 1920-as évek végén és az 1930-as években, melynek során megfosztják a parasztokat földjüktől, vagyonuktól, szabadságuktól, kolhozokba kényszerítik őket, ahol a XX. század földhöz kötött jobbágyaiként dolgoznak az államra.

Antiszemizmus – zsidógyűlölet, amely szélsőséges formájában durva zsidóüldözéssé, a zsidóság fizikai megsemmisítésének elméletévé és gyakorlatává torzult.

Asszimiláció – egy önálló nép önkéntes vagy kikényszerített beolvadása más, általában nagyobb lélekszámú népbe, nyelvének, szokásainak a feladása, elfelejtése.

Atamanscsina – különböző félbandita fegyveres különítmények randálrozása az államhatalom teljes hiánya mellett 1918–1923 között. A mai ukrán történelemtudomány negatívan értékeli az atamanscsina történelmi szerepét, mint olyan erőt, amely megbénította az ukrán nemzeti-fel szabadító harcot.

Autokephália – a nemzeti egyház közigazgatási függetlensége. A pravoszláv egyházak, szemben a római katolikusokkal, különálló nemzeti egyházakként működnek közigazgatási szempontból. Nincs központi irányításuk. Ez azonban nem sérti a hit egységét.

Denacionalizáció – a nemzeti-kulturális, nyelvi sajátosságok és szokások, hagyományok elvesztése.

Deportálás – egyes személyek, vagy csoportok, néha egész népek erőszakos elhurcolása lakóhelyéről az államhatalom rendelkezése alapján.

Direktórium – ideiglenes forradalmi szervezet, amelyet a hetmanellenes felkelés vezetése céljából hoztak létre. A felkelés győzelme után a helyreállított Ukrán Népköztársaság legfőbb államhatalmi szerve lett.

Ellenállási mozgalom – a megszállók ellen folytatott antifasiszta nemzeti-felszabadító mozgalom a második világháború idején.

Fehérterror – a bolsevikellenes erők tömeges megtorló intézkedései a forradalom éveiben a nép ellen. Célja az ellenállás bármilyen formájának a megakadályozása az állami gépezet eszközeinek felhasználása segítségével.

Futurizmus – a XX. század elején jelentkező avantgárd formabontó irodalmi és képzőművészeti irányzat, melyben a modern kor dinamizmusa volt a legfontosabb. A statikus állandósággal szemben az új életérzést, a dinamikus mozgást akarták érzékeltetni műveikben.

Geopolitika – politológiai fogalom, melynek értelmében az államok külpolitikáját olyan földrajzi tényezők határozzák meg, mint az ország földrajzi fekvése, természeti erőforrásai, éghajlata stb.

Hadikommunizmus – a bolsevikok társadalmi-gazdasági politikája 1919–1920 között, a polgárháború éveiben, melynek célja a tartalékok összpontosítása volt az állam kezében. A hadikommunizmus híven tükrözte a bolsevikok elképzelését az állami, gazdasági mechanizmus működéséről.

Holodomor – az ukrán nép ellen elkövetett népirtás, amit az ÖK(b)P idézett elő Ukrajnában a mesterséges éhínséggel és a tömeges megtorlásokkal. Az USZSZK területén és a Kubán-vidéken szedte áldozatait.

Holokauszt – a zsidó lakosság tervszerű és szervezett kiirtása a második világháború éveiben, melynek 6 millióan estek áldozatul (Ukrajnában 1,4 millióan), ami az európai zsidóság 63%-t, a világon élő zsidóknak pedig a 36%-át tette ki.

Ideologizálás – az élet valamilyen területének egy ideológiával történő összekapcsolása.

Kisajátítás – a tulajdon erőszakkal (el-
lenszolgáltatás fejében vagy anélkül) törté-
nő elidegenítése az állam által.

Kolhoz (kollektív gazdaság) – a kol-
lektív gazdálkodás formája, amely a Szov-
jetunióban jött létre a kollektivizálás ide-
jén. A kolhozok létrehozásakor a parasztok
földjét állami tulajdonba vették, elkoboz-
ták munkaeszközeit, igavonó állataikat.
A kolhozparaszt tulajdonában csak háztáji
gazdasága maradt, szárnyasai, aprójószágai,
esetleg egy tehén. A szovjet rendszerben
a parasztok az államosítás következtében
elvesztették mindenüket.

Kulák – Ukrajna parasztgazdáit ne-
vezte így a szovjet hatalom, akiket a kol-
hozosítás ellenségeinek tartott és harcolt
ellenük.

Kuláküldözés – a parasztgazdaságok
kisajátítása az 1930-as években. Az erősz-
kos kollektivizálás fontos összetevője. For-
málisan a falu leggazdagabb rétegei ellen
irányult, de a gyakorlatban a középparaszt
gazdák jelentős tömegeit érintette, akik a
parasztság 2/3 részét tették ki Ukrajnában.

Kulturális forradalom – a szovjet ha-
talom által foganatosított átalakítások a
kultúra terén az 1920-as évek végén és az
1930-as években. Feladatai közé tartozott
a népesség kulturális elmaradottságának
leküzdése, harc az írástudatlanság ellen,
a szocialista kultúra kizárólagosságának a
megteremtése, amely a marxista ideológiá-
ból táplálkozik.

Megtorlások – állami kényszerítő in-
tézkedések, büntetések összessége, több-
nyire valakinek az ideológiai meggyőződés-
éért, gyakran bírósági ítélet nélkül.

Modernizmus – a művészeti irányza-
tok összessége a XX. században, melyeket
a különböző stílusok elemeinek vegyítése,
különösen a hagyományos formák szétto-
rése, új művészi kifejezőeszközök alkalmá-
zása jellemez.

Mufti – muzulmán törvénytudó pap,
aki értelmezi az iszlám törvényeket.

Náci új rend – a németek által létreho-
zott rendszer a megszállt Ukrajna területén

és más leigázott országban, melyet terror
és a helyi lakosság kiirtása kísért.

Nemzeti forradalom – a társadalmi
élet gyökeres megváltozása, célja azoknak
a feltételeknek a megteremtése, amelyek
elősegítik a nemzeti közösség teljes értékű
fejlődését.

Nemzeti kommunizmus – azon politi-
kai irányzatoknak a gyűjtőneve a XX. szá-
zad első harmadában, melyek a kommu-
nista társadalmi átalakulások eszméjét a
független Ukrajna létrehozásának gondo-
latával kapcsolták össze.

Neoklasszikusok – az ukrán moder-
nista irodalmárok tömörülése a XX. század
elején.

Népirtás (genocídium) (a görög *genos*
– nép, faj és a latin *caedo* – ölni szavak-
ból) – valamely nemzeti, népi, illetve vallási
csoport teljes vagy részleges megsemmisí-
tésének szándékával elkövetett cselekedet,
ami magába foglalja a csoport tagjainak
megölését, csoporthoz tartozásuk miatti
súlyos testi vagy lelki sérelem okozását,
olyan életfeltételek közé való kényszerítést,
melyek pusztulással fenyegetnek, olyan in-
tézkedés megtételét, melynek célja a szü-
letések meggátolása, illetve a csoporthoz
tartozó gyermekeknek egy másik csoport-
ba való elhurcolása.

Nőmenklatúra – a szovjet társadalom
vezető rétege, melyhez a párt és állami
tisztviselők kar különböző képviselői
tartoztak, akiket a felsőbb szervek nevez-
tek ki beosztásukba.

Normalizáció – az ukrán mozgalom
egyes vezetői és a lengyel kormánykörök
közötti megegyezésre tett kísérlet.

Novemberi akció – ukrán felkelés
Lvivben 1918. október 31. – november 1.
éjszakáján. Az Ukrán Nemzeti Tanács és a
szicsilövészek közös művelete, melynek cél-
ja az ukrán állam létrehozása Nyugat-Ukrán
Népköztársaság néven az Osztrák-Magyar
Monarchia keretén belül.

Ostarbeiter – Ukrajnából a Német
Birodalomba hurcolt kényszermunkások.
1942–1944 között számuk elérte a 2,5 mil-
lió főt.

Pacifikációs kampány – az ukrán nép ellen foganatosított lengyel megtorló politika Kelet-Galíciában 1930. szeptember 20. – november 30. között.

Parancsuralmi rendszer (totalitarizmus) – olyan diktatórikus politikai rendszer, ahol az államhatalom egy meghatározott csoport (leggyakrabban politikai párt) kezében összpontosul, mely megsemmisíti az alapvető demokratikus szabadságjogokat, saját érdekeinek rendeli alá az élet minden területét, a politikai és lelki megfélemlítés (terror) eszközeivel ellenőrzést gyakorol a társadalom felett.

Partizánmozgalom – az idegen megszállók, illetve a velük együttműködő kollaboránsok ellen folytatott fegyveres harc mozgalma. Általában kisebb-nagyobb szervezett csoportokat alakítva hajtják végre akcióikat. A második világháború idején a német megszállók ellen bontakozott ki Jugoszláviában, Franciaországban, a Szovjetunióban stb.

Politikai rendszer – azon módszerek és eszközök összessége, melyek segítségével érvényesül az államhatalom.

Propaganda – latin eredetű szó – *propagare*, jelentése 'terjeszteni'. Célja a meggyőzés, az emberek véleményének befolyásolása írásban vagy szóban. A politika használja leggyakrabban.

Rekvirálás – az állampolgárok, vállalatok vagy intézmények tulajdonának hatósági lefoglalása, bizonyos összegért. Ez utóbbi különbözteti meg a hadisarcótól.

Szabad közákság – ukrán önkéntes katonai-rendfenntartó alakulatok, melyek feladata a nép érdekeinek és a jogrendnek a védelme volt Ukrajnában 1917–1918 között.

Szegényparaszt bizottságok – a bolsevikok hozták létre ezeket a parasztszervezeteket 1920-ban, hogy megszilárdítsák helyzetüket vidéken, és segítségükre legyenek a szovjet rendszer politikájának érvényesítésében a mezőgazdaságban. Az általános kollektivizálás befejezése után számolták fel őket.

Személyi kultusz – egy karizmatikus vezér, politikus, sok esetben államfő államilag kikényszerített, rajongásszerű, szolgai tisztelete.

Szimbolizmus – a XIX–XX. század fordulóján kialakult irodalmi és művészeti irányzat, valamilyen gondolati tartalom, elvont eszme, fogalom érzékletes képpel való kifejezése, helyettesítése.

Szocialista realizmus – a Szovjetunióban engedélyezett egyedüli hivatalos alkotói módszer az irodalomban és más művészetekben. A szocreál műve a szocialista rendszer dicsőítéséről, a munka hőseinek a megénekléséről szóltak.

Ukrajna legújabb kori története – a honi történelem azon korszaka, amely az újkort követi és magába foglalja azokat az eseményeket, melyek 1914 és a XXI. század eleje között mentek végbe.

Ukrán kérdés – az ukrán önrendelkezési jog kérdésének rendezetlensége a nemzetközi politikai életben.

Ukrán ütőkártya – az ukrán kérdés megoldatlanságával kapcsolatos problémák összessége a nemzetközi kapcsolatokban, amelyet egyes országok külpolitikai érdekeik érvényesítése céljából használtak fel.

Ukránosítás – a névadó nemzetek befolyásának fokozására irányuló politika megvalósításának formája az USZSZK-ban 1923–1938 között.

Ultimátum – olyan fenyegetéssel kísért követelés, melynek teljesítését meghatározott időhöz kötik.

Világháború – a világ nagy részére kiterjedő államok szövetségeinek globális szembenállása, fegyveres konfliktusa.

Villámháborús terv (Blitzkrieg) – gyors győzelem elérése az ellenség olyan váratlan megtámadása útján, hogy ne tudja mozgósítani csapatait.

Vörösteror – a bolsevikok tömeges megtorló politikája a széles társadalmi rétegek ellen, akiket osztályellenesnek nyilvánítottak és ellenforradalmi tevékenységgel vádoltak meg.

TARTALOM

Tisztelt tízedikes lányok és fiúk!	3	
1. §. Bevezetés	5	
I. FEJEZET. UKRAJNA AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉVEIBEN		
2. §. Az első világháború és az ukrán nemzeti mozgalom	9	
3. §. Harci események Ukrajna területén 1914–1915 között	14	
4. §. Harci események Ukrajna területén 1916-ban és 1917 elején	19	
Gyakorlati foglalkozás. Az első világháború – kihívás az emberi túlélés számára. Mindennapi élet a fronton és a hátszágban		23
Előkészítő feladatok az <i>Ukrajna az első világháború éveiben</i> című fejezet összegzéséhez és a tematikus felméréshez.		23
II. FEJEZET. AZ UKRÁN FORRADALOM KEZDETE		
5. §. Az ukrán forradalom kibontakozása 1917 márciusában–májusában	24	
6. §. Ukrajna autonómiájának a meghirdetése	30	
7. §. Az Ukrán Népköztársaság (UNK) kikiáltása	36	
8. §. A bolsevik Oroszország háborúja az UNK-val. Az UNK függetlenségének a kikiáltása ..	41	
9. §. A Krím-félsziget 1917-ben	48	
10. §. A bolsevikok kiűzése és az UNK fejlődése 1918 telén – tavaszán	51	
Gyakorlati foglalkozás. Az UKT államalkotói tevékenysége: sikerek és kudarcok		55
Előkészítő feladatok az <i>Ukrán forradalom kezdete</i> című fejezet összegzéséhez és a tematikus felméréshez.		55
III. FEJEZET. AZ UKRÁN FORRADALOM KIBONTAKOZÁSA.		
HARC AZ UKRÁN ÁLLAMISÁG HELYREÁLLÍTÁSÁÉRT		
11. §. Az Ukrán Állam	56	
12. §. Ukrajna 1918 végén és 1919 elején	61	
13. §. A Nyugat-Ukrán Népköztársaság 1918-1919-ben	71	
14. §. Ukrajna 1919 második felében	78	
15. §. Ukrajna 1919 végén és 1920 elején	84	
16. §. Ukrajna 1920 tavaszán – 1921-ben	91	
17. §. Az ukrán kultúra fejlődése az első világháború éveiben és az ukrán forradalom kezdeti szakaszának idején	99	
18. §. Az ukrán kultúra fejlődése Pavlo Szkoropadzkij Ukrán Állama és az UNK Direktóriuma idején	103	
19. §. Az ukrán kultúra fejlődése a bolsevikok idején (1918–1920)	106	
Gyakorlati foglalkozás. Az ukrán forradalom emlékének ápolása vidékünkön		109
Előkészítő feladatok <i>Az ukrán forradalom kibontakozása.</i> <i>Harc az ukrán államiság helyreállításáért</i> című fejezet összegzéséhez és a tematikus felméréshez		109
IV. FEJEZET. A KOMMUNISTA PARANCSURALMI RENDSZER KIALAKULÁSA ÉS MEGSZILÁRDULÁSA UKRAJNÁBAN		
20. §. Az USZSZK államjogi helyzete az 1920-as évek elején és felvétele a Szovjetunióba. Közigazgatási-területi változások az USZSZK-ban az 1930-as években. .	110	

21. §. Az USZSZK az 1920-as évek elején. Éhínség 1921–1923-ban. Az új gazdaságpolitika (NEP) bevezetése.....	114
22. §. A többségi nemzetek befolyásának fokozására irányuló politika az USZSZK-ban	121
23. §. Erőltetett iparosítás	128
24–25. §§. Erőszakos kollektivizálás és a nép ellenállásának fokozódása. Éhínség 1932–1933-ban.....	135
26. §. Tömeges megtorlások. A sztálini alkotmány	146
27. §. Szovjet-Ukrajna nemzeti-kulturális élete	152

Gyakorlati foglalkozás.

1. A holodomor az okmányok, visszaemlékezések és számok nyelvén.
  2. A szovjet ember elképzelt, propagált képe és a mindennapi élet .....
- Előkészítő feladatok *A kommunista parancsuralmi rendszer kialakulása és megszilárdulása Ukrajnában* című fejezet összegzéséhez és a tematikus felméréshez ..

V. FEJEZET. A NYUGAT-UKRÁN FÖLDEK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

28. §. Ukrán földek a második Rzeczpospolita kötelékében	161
29–30. §§. Ukrán földek Románia kötelékében	169
31. §. Ukrán földek Csehszlovákia kötelékében. Kárpát-Ukrajna	173
32. §. Kulturális élet a nyugat-ukrán földeken. Az ukrán politikai emigráció kulturális élete	180

Gyakorlati foglalkozás. ....

1. Az USZSZK lakosságának és a Lengyelországhoz, Csehszlovákiához
valamint Romániához tartozó területek ukrán lakosságának mindennapi élete:
hasonlóságok és különbségek .....
  2. Az Ezüst föld – a függetlenség kivívásának harmadik ukrán próbálkozása .....
- Szülőföldünk az ukrán események összefüggésében 1914–1939 között.....
- Előkészítő feladatok *A nyugat-ukrán földek a két világháború között* című
fejezet összegzéséhez és a tematikus felméréshez. ....

VI. FEJEZET. UKRAJNA A MÁSODIK VIÁGHÁBORÚ IDEJÉN

33–34. §§. Ukrajna a második világháború elején (1939–1941).....	189
35–36. §§. Ukrajna a német–szovjet háború kezdetén.....	197
37. §. Megszállási rendszer Ukrajnában	205
38. §. Ellenállási mozgalom Ukrajnában és annak irányzatai.....	212
39. §. A náci megszállók kiűzése Ukrajna területéről	217
40. §. Ukrajna a háború utolsó szakaszában. A győzelem öröme és szomorúsága.....	226

- Gyakorlati foglalkozás.** 1. A második világháború okmányainak és a népi
emlékezetben élő történelmének a tanulmányozása. ....
2. A háborúval kapcsolatos emlékművek szülőföldünkön.....
- Előkészítő feladatok *Ukrajna a második világháború idején* című fejezet összegzé-
séhez és a tematikus felméréshez. ....

Fogalmak és szakkifejezések szótára.....	235
--	-----

Információk a tankönyv használatáról

Sor- szám	A tanuló neve	Tanév	A tankönyv állapota	
			a tanév elején	a tanév végén
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				

Навчальне видання

ГІСЕМ Олександр Володимирович
МАРТИНЮК Олександр Олександрович

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

(рівень стандарту)

Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти
з навчанням угорською мовою

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

В оформленні підручника використано зображення, розміщені в мережі
Інтернет для вільного використання

Переклад з української

Перекладач *Мага Василь Васильович*

Угорською мовою

Зав. редакцією *А. А. Варга*

Редактор *О. О. Дебрецені*

Художнє оформлення *В. І. Труфен*

Коректор *Г. М. Тирканич*

Формат 70×90/16. Ум. друк. арк. 17,55. Обл.-вид. арк. 16,8.

Тираж 1049 пр. Зам. 122 П.

Державне підприємство „Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”

79008 м. Львів, вул. Галицька, 21

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014

www.svit.gov.ua

e-mail: office@svit.gov.ua

Віддруковано у ТДВ „Патент”

88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4078 від 31.05.2011